

1718

JACOB BURCKHARDT

İTALYA'DA RÖNESANS
KÜLTÜRÜ
II

Çeviren:

Prof. Bekir Sıtkı BAYKAL

82,84/6,71

82,81

71.16

DÜNYA EDEBİYATINDAN TERCÜMELER

ALMAN KLÁSİKLERİ: 88

İTALYA'DA RÖNESANS
KÜLTÜRÜ

II

*Bu tercümenin her türlü basım ve yayım hakları
Maarif Vekâletine aittir. Vekâletin müsadese alın-
madıkça bu tercümenin metni tamamen, kısmen
veya değiştirilerek almamaz.*

JACOB BURCKHARDT

İTALYA'DA RÖNESANS
KÜLTÜRÜ
II

Bu eseri Prof. Bekir Sıtkı BAYKAL dilimize çevirmiştir.

İSTANBUL 1958 — MAARİF BASIMEVİ

İTALYA'DA RÖNESANS KÜLTÜRÜ

II

DÜNYANIN VE İNSANIN KEŞFİ

Avrupa'nın başka memleketlerinde ilerlemeyi engelleyen sayısız bağlardan kurtulmuş, ferdî gelişmede yüksek bir seviyeye erişmiş ve klâsik çağ kültürü ile eğitilmiş olan İtalyan dehâsı, şimdi dış dünyanın keşfine yöneliyor, bu dünyayı söz ve şekiller halinde tasvir etmek cesaretini gösteriyor. Sanatın, bu problemi nasıl çözdüğünü başka bir yerde anlatmak icab eder.

Dünyanın uzak bölgelerine İtalyan'ların yapmış oldukları seyahatlara burada kısaca temas edeceğiz. Haçlı Seferleri bütün Avrupalılara uzak diyarların yolunu açmış ve her tarafta maceralı seyahatlara girişmek ruhunu uyandırmıştı. Seyahat ihtirasının bilgi edinmek ihtirasiyle birleştiği veya büsbütün bunun hizmetine girdiği noktaları kesin olarak tesbit etmek çok güç bir meseledir; fakat bu hâl, ilk önce ve tam olarak İtalyalılar'da vâki olmuştur. Daha Haçlı Seferlerine İtalyanlar, donanmaları bulunması ve Yakındoğu memleketlerinde ticaret menfaatları olması dolayısıyla diğer Avrupalılar'dan büsbütün ayrı bir anlamda katılmışlardı. Öteden beri Akdeniz, bu bölgede yaşayan insanları, Avrupa karasından

daha başka bir şekilde yetirtirmişti. Tabii yaratılışları dolayısıyla İtalyanlar'ın, kuzey memleketlerindeki anlamda sergüzeştçi insanlar olmaları çoğu zaman mümkün değildi. Artık en müteşebbis ruhlu İtalyanlar'ın, doğu Akdenizin bütün limanlarını iyice tanıdıktan sonra, İslâm dünyasının bu limanlara akan geniş ölçüdeki hareketli hayatına kapılıp sürüklenmeleri gayet kolay olmuştu. Böylece dünyanın büyük bir parçası, keşfedilmiş olarak önelerine serilmiş bulunuyordu. Yahut da, Venedikli Polo gibi, Moğol dünyasının dalgalarına kapılıyorlar ve Büyük Han'ın tahtı eşliğine kadar sürükleniyorlardı. Bâzı İtalyalılar'ın çok erkenden Atlas Okyanusundaki keşif seyahatlerine katıldıklarını görüyoruz. Meselâ Cenova'lılar, daha XIII. yüzyılda Kanarya adalarını bulmuşlardı¹. Hıristiyan Doğunun son kalıntısı olan Ptolemais'in kaybedildiği 1291 tarihinde yine Cenova'lılar Doğu Hindistan'a götürecektir bir deniz yolunu bulmak için bilinen ilk denemeyi yapmışlardır². Columbus, Batı milletlerinin hizmetinde uzak denizlere açılan birçok İtalya'lılar arasında sâdece en büyüğüdür. Ancak gerçek kâşif, tesadüfi olarak her hangi bir yere ilk defa düşen değil, fakat aramış olan ve bulan kimsedir. Yalnız böyle bir adamdır ki kendinden önce aynı işe teşebbüs etmiş olan-

¹ Luigi Bossi, Vita di Cristoforo Colombo. Bu eserde eskiden İtalya'lıların yapmış oldukları seyahatler ve keşifler anlatılmaktadır.

² Bu mesele üzerinde Pertz'in bir yazısı vardır. Yine aynı meseleye dair yetersiz haberler: Aeneas Sylvius, Europe status sub Friderigo III. Imp., cap. 44: Rreher, Scriptorum, 1624 basımı, vol. II. p. 87.

ların fikir ve ilgilerini de tanıyacaktı ve araştırmalarının sonucu hakkında vereceği hesap da buna göre olacaktır. İşte bu sebeptendir ki İtalyalı'lar, şu veya bu memleketin kıyılarına ilk defa ulaşmış olup olmadıkları üzerinde ne kadar tartışılırsa tartışılsın, bütün geç-ortaçağın modern anlamda en başarılı keşifçi milleti olarak daima yerlerini muhafaza edeceklerdir.

Bu meselenin enine boyuna araştırılması, özel keşifler tarihine ait bir iştir. Fakat, Atlantığın ötesinde yeni bir kıtanın var olması gerektiğini anlıyan, bunu arıyan ve bulan büyük Cenovalı'nın saygıya değer şahsiyetine duyulan hayranlık daima tap taze kalmaktadır. *il mondo è poco*, dünya sanıldığı kadar büyük değildir diyen de yine aynı Cenovalı'dır. İspanyollar İtalyanlar'a bir VI. Alexandr'ı gönderirken İtalyanlar da İspanyollar'a Columbus'u veriyorlardı. Bu papanın ölümünden (7 Temmuz 1503) ancak birkaç hafta önce idi ki Columbus, Jamaica'dan, kadir bilmez katolik kırallarına, gelecek nesillerin daima büyük bir heyecanla okuyacakları, o muhteşem mektubunu yazıyordu. Valladolid, 4 Mayıs 1506 tarihini taşıyan ek vasiyetnamesinde o, "sevgili vatanına, Cenova Cumhuriyetine, aynı papa tarafından kendisine bağışlanan, zindanda, savaşta ve her türlü güçlükler karşısında en büyük tesellisi olan dua kitabını" bırakmaktadır. Bu sözler, menfur Borgia adı üzerinde sanki son bir gufran ve ihsan ışığı gibi vurmaktadır.

Tıpkı seyahat tarihine yaptığımız gibi, İtalyalı'larda coğrafya eserlerinin gelişmesine ve kozmo-

grafya (bugünkü anlamda coğrafya) alanında yapılan çalışmalarda onların paylarına da ancak kısaca temas edebileceğiz. Bu alanlarda elde ettikleri başarıların başka milletlerinki ile şöyle üstün körü bir mukayeseci bile İtalyalılar'ın, hepsinden daha eski ve göze batar derecede üstün olduğunu gösterir. Aeneas Sylvius'da gördüğümüz şekilde, coğrafya ile istatistik ve tarih bilgilerinin bir araya toplandığını, XV. yüz yıl ortalarında İtalyadan başka herhangi bir memlekette bulmak mümkün mü? Bu kadar mükemmel tasvir şekli başka hangi memlekette vardır? Aslında yalnız kozmagrafya üzerinde olan ana eserinden değil, aynı zamanda mektup ve tahşiyelerinde de, şahsî müşahadelerini veya, güvenilir haberleri değerlendirmek imkânını bulduğu zamanlarda, manzaraları, şehirleri, âdetleri, zanaat ve ürünleri, siyasî şartları ve anayasaları aynı ustalıkla tasvir etmektedir. Kitaplardan edindiği bilgiye göre yaptığı tasvirler taiatiyle daha az değerdedir. İmparator III. Friedrich, Aeneas Sylvius'a Tirol Alplerinin bir vâdisinde bir arpalık vermişti. Bu vâdinin kısaca tasvirinde³ yazar, insan faaliyetinin her önemli alanına temas etmekte ve objektif müşahede ile mukayesede, ancak Columbus'un klâsik kültürle yetişmiş ve bir hemşerisinde bulunması mümkün olabilecek derecede mükemmel bir kabiliyet

³ Pii II. Commet. L. I, p. 14 — Onun her zaman doğru müşahede etmediğini ve bâzen tabloyu keyfine göre tamamladığını, meselâ Basel şehrinin tasviri bize gayet açık bir şekilde göstermektedir. Bununla beraber bütünü alınırsa yüksek değerde olduğuna şüphe edilemez.

ve metot göstermektedir. Onun gördüklerini binlerce insan da görüyor ve bildiklerini, hiç değilse parça parça, biliyorlardı; fakat, bunlardan bir tablo vücuda getirmek ihtiyacını duyan ve dünyanın böyle tabloları arzu ettiği bilincine sahip bulunan hiç kimse yoktu.

Başka alanlarda olduğu gibi coğrafya⁴ alanında da ne dereceye kadar klâsik kültürden faydalandığını ve bu yoldaki başarıların ne dereceye kadar İtalyan dehasına mal edilebileceğini tesbit etmeye imkân yoktur. Eskileri henüz yakından tanımadıkları zamanlarda İtalyalı'lar, bu dünyaya ait olan şeyleri objektif bir gözle görüyor ve üzerlerinde işliyorlardı; çünkü onlar hâlâ yarı antik bir millet idiler ve çünkü siyasî şartlar kendilerini böyle hareket etmeye hazırlamıştı. Fakat İtalyalı'lar, eğer eski coğrafyacılara kendilerine yol göstermemiş olsalardı, coğrafyada bu kadar çabuk bir olgunluğa erişemezlerdi. Nihayet, elde mevcut İtalyan kozmografya eserlerinin, seyyah ve kâşiflerin ruh ve temayüllerine yaptıkları tesir de, hesaplanamıyacak kadar fazladır. Sırf bir heveskârlık dolayısıyla bir ilimle meşgul olanlar bile, meselâ burada Aeneas Sylvius'u ne kadar az değerli bulursak bulalım, yeni müteşebbisler

⁴ XVI. yüzyılda İtalya, kâşiflerin hemen istisnasız olarak Atlas Okyanusu kıyılarında oturan milletlerden çıkmalarına rağmen, coğrafyaya dair yazılan eserlerin en başta gelen vatani olmakta devam etmektedir. Asrın ortalarına doğru vatan coğrafyası üzerinde Leonardo Alberti'nin "Descrizione di tutta l'Italia" adlı büyük ve önemli eseri meydana getirilmiştir.

için zaruri olan hâkim düşünce ve peşin hükümlere elverişli zemin hazırlıyacak şekilde umûmun ilgisini çekebilirler. Hangi alanda olursa olsun gerçek keşifçiler, bu gibi heveskârlara neler borçlu olduklarını gayet iyi bilirler.

Tabii ilimler alanında İtalyalılar'ın tuttukları mevki için okuyucularımıza bu hususta yazılmış olan özel eserleri sağlık vereceğiz. Bu çeşit pek sathi ve az değerli eserlerden biri olan Libri⁵ nin kitabını iyice tanıyoruz. Münferit keşiflerde kimin daha önce geldiği meselesi üzerindeki tartışmalar bizi o kadar ligilendirmez. Çünkü kanaatimizce her zaman ve her kültür milletinde öyle bir insan çıkabilir ki, gayet az bir bilgiye dayanarak içinde beslediği önüne geçilmez bir ihtirasla denemelere girişir ve doğuştan kabiliyeti sâyesinde hayret edilecek derecede ilerlemeler kaydeder. Gerbert von Rheims ile Roger Bacon, bu tip insanlardandır. Bunların üstelik devirlerinin kendi ilim adamlarına ait bütün bilgilerini öğrenmiş olmaları, içinde çalıştıkları ruh haletinin sadece zaruri bir sonucundan başka bir şey değildi. Bir defa her şeyi gizliyen vehim örtüsü yırtıldığı, geleneğe ve kitaplara kölece bağlılık ortadan kalktığı ve tabiat korkusu bir tarafa atıldığı anda, sayısız problemler gözleri önüne serilmiş bulunmaktadır. Fakat bütün bir kavim tabiatı müşahede ve araştırmada her kavimden daha evvel zevk duyarsa, kâşifleri tehdit ile susturulmak şöyle dursun, bilâkis kendilerine

⁵ Libri, Histoire des sciences mathématiques en Italie, IV cilt, Paris 1838.

yakın düşünen kimseler tarafından himaye bekliyebilirlerse, bu takdirde iş değişir. İtalya'da durumun bu şekilde olduğuna şüphe edilemez⁶. İtalyan tabiat araştırmacıları, *İlâhi Komedyasında* Dante'nin yapmış olduğu tecrübî tabiat araştırmalarının izleri ve delillerini tâkip etmektedirler⁷. Bâzı buluşlarda veya ifadelerde Dante'ye mal edilen takaddüm üzerinde bir hüküm vermek bize düşmez; fakat Dante'nin tablo ve teşbihlerindeki dış dünya müşahedeleri, herkesin gözüne batacak kadar çoktur. Tabiattan veya insan hayatından olsun o, herhangi bir modern şairden daha fazla şeyler anlatmaktadır; bunları hiçbir zaman sadece süs olarak değil, fakat söylemek istediği fikirlere mümkün olduğu kadar canlı bir şekil vererek ortaya koymak için kullanmaktadır. Özel olarak astronomi alanında gerçek bir bilgin seviyesiyle karşımıza çıkmaktadır. Ancak şu noktayı göz önünde bulundurmak lâzımdır ki, büyük şiirinde bugün bize bilgince görünen astronomi ile ilgili yerlerin, o zaman için herkesçe anlaşılır şeyler olması lâzım gelir. Dante, bilgin tarafı bir yana bırakılsın, halka mal olmuş bir seviyedeki gök bilgisine baş vurmaktadır ki o zamanki İtalyanlar, sadece denizci bir millet olarak bile, bu hususta klâsik çağ insanları ile aynı seviyede idiler. Yıldızların doğup batması hakkındaki bu bilgiye modern çağlarda saat ve takvimlerin mevcudiyeti

⁶ Bu meselede kesin bir hükme varabilmek için müşahedeleri toplamak alışkanlığının artışı, matematik ilimlerden ayrı olarak tesbit etmek icab ederdi ki bu bize düşen bir iş değildir.

⁷ Libri, II, p. 174 vd.

dolayısıyla artık ihtiyaç duyulmamış ve halkın astronomiye duyduğu ilgi kaybolmuş gitmiştir. Zamanımızda her çocuk, Dante'nin bilmediği bir şeyi, yani dünyanın güneş etrafında döndüğünü el ve okul kitaplarından öğrenmektedir; fakat, özel olarak astronomi ile meşgûl olanlar bir tarafa bırakılırsa herkeste, konunun kendisine karşı tam bir kayıtsızlık vardır.

Yıldızların durum ve hareketlerinden bir takım sonuçlar çıkarmak iddiasında bulunan mevhum ilimde, o zamanki İtalyanlar'ın deneycilik rûhu aleyhine herhangi bir surette delil teşkil etmez. Ampirik zihniyet, ancak istikbali öğrenebilmek için duyulan şiddetli arzu ve tutku ile karışmakta ve bunlar tarafından alt edilmektedir. İtalyan milletinin ahlâkî ve dinî karakter bahsine gelince astrologiye yeniden döneceğiz.

Kilise bu ve daha başka sahte ilimlere karşı hemen hemn daimâ müsamahalı davranıyordu. Gerçek tabiat araştırmalarına karşı da, ancak aynı zamanda müşrikler ve *nekromancie* (cesetlere bakarak te-feülde bulunmak) suçları ile — doğru veya yanlış — şikâyet vaki olduğu zamanlarda harekete geçirdi. Gerçekten de böyle haller, sık sık görülürdü. Açıklanması gereken önemli nokta şu olsa gerektir: İtalya'da Dominiken (aynı surette Fransisken) engizisyoncuları, acaba bu şikâyetlerin uydurma olduğuna kani' mi idiler? Hangi hallerde bu kanaatte idiler? ve buna rağmen, acaba ilgili sanığın düşmanlarına bir cemile olarak mı yoksa tabiatı müşâhedeye ve hususiyle tecrübeye karşı içlerinde besledikleri derin nefret dolayısıyla mi hüküm giydiriyorlardı? Sonuncu

şık muhakkak ki vâki olmuştur; fakat bunun isbatı belki de hiç bir zaman mümkün olmayacaktır. Bu gibi kovuşturmaların kuzey memleketlerinde doğuracağı mukavemet nevinden bir şey, yani iskolastikler tarafından resmen kabul olunmuş tabiat bilgisinin yenilikçilere karşı mukavemeti, İtalya için pek az varittir veya hiç bahis konusu olamaz. XIV. yüzyıl başında Pietro d'Abano'nun, kendisini engizisyon mahkemesine batıl inanç ve büyüçülük suçları ile şikâyet eden başka bir hekimin meslekî kıskançlığına kurban gittiği, herkesçe bilinen bir olaydır⁸. Padua'lı çağdaş olan Giovannio Sanguinacci'nin de, bir hekim olarak pratikteki yenilikleri ile tanınmış olması dolayısıyla, buna benzer bir âkibete uğramış bulunduğu tahmin olunabilir. Ancak, Sanguinacci, sâdece sürgün edilmekle yakayı kurtarabilmiştir. Nihayet şu noktayı unutmaamlıdır ki İtalya'da Dominikenler, engizisyoncu olarak kuvvetlerini, kuzey memleketlerinkinden daha az bir düzen içinde uygulayabilmişlerdir. Gerek tiranlar ve gerekse serbest devletler, XIV. asırda bazan bütün ruhbâni o kadar aşağı görmüşlerdir ki, sırf tabiat araştırmaları dışında daha birçok şeyler koğuşturmaya uğramaksızın gelişmişlerdir. Fakat XV. asırda klâsik çağ kültürü bütün haşmetiyle ön safı işgal eden bir kuvvet olarak ortaya çıkınca, eski sistemde açılan gedik, çeşitli dünyevî bilim kollarının lehine olmak üzere tesirini göstermiştir⁹. Bu arada engizisyon

⁸ Scardeonius, de urb. Patav. antiq.: Graevii Thesaur. Ital., Tom VI, kısım III.

⁹ Libri'nin mübalağalı şikâyetleri bak: II, p. 258 vd. Yüksek kabiliyetli halkın, kuvvetlerinin daha büyük bir kısmını tabiat ilimlerine yöneltmemiş olması ne kadar esefle kar-

ara sıra hamleler yapmakta ve hekimleri küfür ve sihirbazlıkla suçlandırarak cezalandırmakta veya yakmaktadır. Ancak verilen hükümlerin gerçek ve derin sebeplerini kesin surette anlamak hiçbir zaman mümkün olmamaktadır. Buna rağmen XV. yüzyıl sonlarında İtalyan'lar, Paolo Toscanelli, Luca Paccioli ve Leonardo da Vinci gibi şahsiyetleriyle matematikte ve tabii ilimlerde hiç biri ile mukayese kabul etmiyecek şekilde Avrupa'nın en ileri kavmi olarak karşımıza çıkmaktadırlar; başka memleketlerde yetişen bilginler. Regiomontanus ve Copernicus da dahil olmak üzere, İtalyalıların öğrencileri olduklarını itiraf etmektedirler.

Tabiat tarihine duyulan ilginin geniş tabakalara yayılmasında rol oynayan önemli bir âmil de, çok erkenden kendini gösteren toplayıcılık ruhu. bitkileri ve hayvanları mukayeseli bir şekilde mütalâa etmek zihniyeti olmuştur. Her şeyden evvel İtalya, ilkönce nebatat bahçeleri vücuda getirmiş olmakla övünür. Bu hususta pratik amaçlar ön safta gelmiş olabilir; hattâ böyle bahçelerin ilk defa olarak meydana getirilmiş olduğu memleketin İtalya olup olmadığı üzerinde tartışılabilir. Asıl önemli olan nokta, hükümdarların ve zengin kişilerin, eğlence bahçelerini kurarken mümkün olduğu kadar çeşitli familya ve cinsten bitkiler toplamaya kendiliklerinden girişmiş bulunmalarıdır. Böylece XV. yüzyılda Medici'ler'e ait Villa Careggi'nin muhteşem bahçesi, sayısız denebi-

---

şulanırsa karşılaşınsın, bu halkın daha önemli amaçları olduğuna ve bunlara da kısmen ulaştığına kaani bulunuyoruz.

lecek kadar çeşitli cinsten ağaç ve fundalariyle bize bir nebatat bahçesi olarak tasvir edilmektedir¹⁰

XVI. yüzyılın başlangıcında kardinal Triulzio'nun villası da aynı şekilde idi. Roma Campagna'sında¹¹ Tivoli yönünde kurulmuş olan bu villânın bahçesinde çeşitli güllerden çitler, cins cins ağaçlar, bunlar arasında akla gelebilecek her cins meyva bulunuyordu; nihayet yirmi cins üzüm ve geniş bir sebzeliğe meyvelik vardı. Burada bahis konusu olan bitkilerin, bütün batı memleketlerindeki şato veya manastır bahçelerinde mevcut olup herkesçe tanınan birkaç tıbbî bitkiden çok daha ayrı şeyler olduğu anlaşılmaktadır. Son derece incelmış bir sofra meyvesi kültürü yanında dikkate değer manzaraları dolayısıyla de bitkilere ilgi duyulduğu görülmektedir. Ancak çok daha sonraları bahçelerin, böyle kolleksiyoncuların heveslerine tâbi olmaktan kurtulduğunu ve bedîi zevkleri okşıyan büyük tesisler haline geldiğini sanat tarihi bize öğretmektedir.

Yabancı hayvanların beslenmesi de muhakkak ki müşahede için duyulan şiddetli bir ilgi ile münasebetdâr olarak mütalâa edilmek gerektir. Akdenizin güney ve doğu limanlarından kolaylıkla nakledilebilmeleri ve İtaya iklim şartlarının elverişli buunması

¹⁰Alexndri Braccii descriptio horti Laurentii Med.: Roscoe tarafından yazılan Lorenzo'nun Hayatı adlı esere 58 numaralı ek olarak basılmıştır. Fabroni'nin Laurentius adlı eserinin eklerinde de mevcuttur.

¹¹ Mondanarii villa, Poemata aliquot insignia illustr. Poetar. recent, de basılmıştır.

dolayısıyla, güney memleketlerinde yaşayan en büyük hayvanları bile, satın almak veya sultanların bağıışı olarak kabul etmek suretiyle, tedarik etmek imkânları sağlanıyordu¹². Birinci derecede şehirlerle hükümdarlar, Floransa gibi armalarında yer alan bir hayvan olmasa da, canlı arslan bulundurmaktan hoşlanıyorlardı¹³. Arslan mağaraları, hükümet konakları içinde veya yanında bulunurdu. Perugia ve Floransa'da böyle idi. Roma'da ise Kapitol'un eteğinde yer almıştı. Bu hayvanlar bâzan siyasî hükümleri infaz eden vasıtalar olarak hizmet görürlerdi¹⁴; sâir zamanlarda da halk

¹² VI. Heinrich zamanında Palermo hayvanat bahçesi hakkında bak: Otto de St. Blasiq, yıl 1194. İngiltere Kralı I. Henry'nin Woodstock parkındaki hayvanat bahçesinde (Guil. Malmesbury, p. 638) arslanlar, parsler, şaklar, deve-ler ve kirpiller vardı; bunların hepsi yabancı hükümdarlar-dan gelen bağışlardı.

¹³ Bu takdirde, çizilmiş veya taş içine oyulmuş olduğu halde, "marzocco" adı verilirdi. Pisa'da kartal beslenirdi. karşı Dante yorumları, Inferno XXX, 122.

¹⁴ Bak Papencordt, Geschichte der Sadt Rom im Mittalelter, sayfa 367 notundaki Aegid. Viterb'den özet, 1328 deki bir olayla bilinmekte. — Vahşi hayvanların bir-birleriyle ve köpeklerle döğüşmeleri,önemli şenliklerde halkı eğlendirmeye yarardı. 1459 tarihinde Papa II. Pius ile Galeazzo Maria Sforza Floransa'da karşılaştıkları zaman, hükümet meydanında (Piazza della Signora) etrafı çevrilmiş bir alana boğalar, atlar, yabani erkek domuzlar, köpekler, arslanlar ve bir zurâfâ hepsi birden salıverildi; fakat arslanlar yere yattılar ve öteki hayvanlara saldırmak istemediler. Karşı. Récordi di Firenze, Rer. ital. script. ex Florent., codd. T. II, Col. 741. Vita Pii II.: Murat. III. II, Col. 976 da bundan farklı bir ifade vardır. Sonradan ikinci bir zurâfâ, Mem-lük Sultanı Kayıtbay tarafından Lorenzo Magnifico'ya he-

arasında belli bir korkunun canlı olarak yaşamasını sağlardı. Bunlardan başka arslanların tavır ve hareketlerine bir takım mânalar verilirdi; onların yavru yapmaları halkın umumî refahına bir alâmet olarak sayılırdı. Giovanni Villani çapında bir adam bile bir dişi arslanın yavrulaması sırasında hazır bulunduğunu söylemekte bir küçüklük görmüyordu¹⁵. Yavruları kısmen dost şehir ve tiranlara bağışlamak âdet edinilmişti. Kahramanlıklarının mükâfatı olarak Condottiere'lere hediye edildikleri de olurdu¹⁶. Bundan başka Floransalı'lar, çok eski zamanlarda parsler beslerlerdi; bunun için özel bir bakıcı tutuluyordu¹⁷. Ferrara hükümdarı Borso¹⁸, aslanlarını boğa, ayı ve yabâni domuzlarla dövüştürürdü.

---

diye edilmiştir. Karş. bilhassa Paul Jovian., Vita Leonis X, L. I. Lorenzo'nın beslemekte olduğu hayvanlar arasında bilhassa azametli bir arslan çok meşhurdu. Bu hayvanın başka arslanlar tarafından parçalanması, Lorenzo'nın öleceğine bir alâmet sayılıyordu.

¹⁵ Giov. Villani X, 185; XI, 66. Matteo Villani III, 90; V, 68. — Arslanların birbirleriyle kavga edişleri veya birbirlerine parçalamaları, kötüye alâmet olarak sayılıyordu. Karş. Varchi, Stor. fiorent. III. p. 143.

¹⁶ Cron. di Perugia: Arch. stor. XVI, II, p. 77, yıl 1947. Bir tarihte iki arslan, Perugia'luların elinden kaçmıştı; aynı eser, XVI, I, p. 382, yıl 1434.

¹⁷ Gaye, Carteggio I, p. 422, yıl 1291. — Visconti'ler, avcı hayvan olarak terbiye edilmiş pars bile kullanmışlardır. Bunlara, küçük köpekler tarafından ürkütülen tavşanları yakalatmışlardır Karş. Kobell, Wildanger, sayfa 247, burada, daha sonraları parslarla yapılan av misalleri verilmektedir.

¹⁸ Strozii Poetae, p. 146: Karş. p. 188 ve vahşi hayvanlar parkı hakkında p. 193.

Fakat daha XV. asır sonlarında vahşi hayvanlar meşherleri (Serragli), içtimaî mevkie uygun lüks eşya olarak birçok hükümdar saraylarında bulunduruluyordu. Matarazzo¹⁹ şöyle diyor: “bir ileri gelenin mevkiine, at, köpek, katır, atmaca ve daha başka kuşlar, maskaralar, şarkıcılar ve yabancı hayvanlar yakışık alır”. Ferrante zamanında Napoli'deki vahşi hayvanlar koleksiyonu içinde bir zürâfâ ile bir yabani merkep de bulunmaktadır. Anlaşıldığına göre bu hayvanlar o zamanki Bağdat emirinin hediyeleridir²⁰. Filippo Maria Visconti, yalnız 500 ve hattâ 1000 altın değerinde atlarla çok kıymetli İngiliz köpeklerine sahip değildi, üstelik doğu memleketlerinin bir çoğundan toplanarak getirilmiş parsları da vardı. Kuzey memleketlerinden getirttiği avcı kuşlarının bakımı yalnız ayda 300 altını bulamakta idi²¹. Portekiz Kıralı Büyük Emanuel, Papa X. Leo'ya bir fil ile bir gergedan gönderirken şüphesiz ne yaptığını gayet iyi biliyordu²². Bu şartlar içinde bitkiler ilmi kadar hayvanlar

¹⁹ Corn. di Perugia, I. c. XVI, II, p. 199. — Buna benzer şeyler Petrarca'da da görülmektedir; De remed. utriusque fortunæ, I, 61; bununla beraber henüz biraz daha kapalı şekilde ifade edilmiştir.

²⁰ Jov. Pont. de magnificentia. — Aquileja piskoposunun Albano'daki hayvanat bahçesinde 1463 tarihinde tavus kuşları ve Hint tavuklarından başka uzun kulaklı Suriye keçileri de vardı. Pii II. Comment., L. XI, p. 562 vd.

²¹ Decembrio: ap. Murat. XX, Col. 1012.

²² Daha etraflı ve eğlenceli mâlûmat: Paul. Jov. Elogia, Tristanus'un sözü edilmesi münasebetiyle. Kirpi ve devekuşları: Floransa'da Paul Strozzi, karşı Rabelais, Pantagruel IV, chap. 11. Lorenzo Magnifico, Mısır'dan tüccarlar vasıtasıyla bir zürâfâ getirdi, Baluz. Miscell. IV, 516.

ilmi (Botanik, Zooloji) için de gerekli temeller atılmış oluyordu.

Hayvanlar üzerinde çalışmanın pratik bir sonucu olarak haralar kurulmuştur. Francesco Gonzaga devrinde vücuda getirilen Mantua harası, Avrupa'nın en eskisi olarak sayılmıştır²³. At ırklarını mukayeseli olarak değerlendirmek, her halde binicilik kadar eski olan bir iştir; melez ırkların sun'î bir şekilde elde edilmesi de Haçlı Seferlerinden beri âdet edilmiş olsa gerektir. İtalya'da ise her önemli şehir tarafından at yarışları için konan mükâfatlar, mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda at yetiştirme gayretlerinin en kuvvetli amilini teşkil etmektedir. Fakat bu gibi mükâfatları muhakkak surette kazanan atlar, Mantua harasında yetiştiriliyordu. Bundan başka en asil yarış atları ve ilerigelenlere yapılan bağışlar içinde en değerlisi sayılan savaş atları da yine aynı harada yetiştiriliyordu. Gonzaga, damızlık aygırlarla kısrakları, İrlanda'dan, Afrika, Trakya ve Kilikya'dan getirtmişti. Kilikya'dan gelecek hayvanların hâtırı için Osmanlı padişahları ile dostluk münasebetlerinin devamına ihtimam gösteriyordu. En mükemmel vasıfları kendinde toplayacak bir cins hayvan elde edebilmek amacıyla bu harada her türlü tecrübeye baş vurulmuştu.

Hayvanat bahçelerine benzer şekilde insan meş-

²³ Aynı eser, Franc. Gonzaga'dan bahs edilmesi münasebetiyle. At ırkları hususunda Milâno'daki lük: Bandello, Parte II, Nov. 3 ve 8. Manzum hikâyelerde de bâzan at tanımakta maharet sahibi kimselerden bahs edilmektedir. Karş. Pulci, il Morgante, c. XV, kıt'a 105 vd.

heleri de eksik değildi. Nemours Dukası Giuliano'nun gayri meşru bir çocuğu olan tanınmış Kardinal İppolito Medici²⁴, acaip sarayında Avrupalı olmayan bir sürü insan besliyordu. Bunlar yirmiden fazla ayrı ayrı dil konuşurlardı ve her biri kendi nevinde ve ırkında sivrilmiş kimselerdi. Aralarında kuzey Afrikalı Berberî kanından mükemmel hafif piyade askerleri, Tatar okçuları, siyâhi güreşçiler, Hint dalgıçları ve Türkler görülmekte idi. Türklerin başlıca işi, ava çıktığı zaman kardinala arkadaşlık etmektir. 1535 te kardinal hiç beklenmedik bir çağda ölünce bu ayrı ayrı renkli insan sürüsü, cenazeyi omuzları üzerinde İtri'den Roma'ya taşıdı ve cömert efendileri için şehrin tuttuğu mâteme herkes kendi dilinde ve göreneği üzere iştirak etti²⁵.

²⁴ Paul. Jov. Elogia, Hippol. Medices. münasebetiyle.

²⁵ Bu vesileyle Renaissance devri İtalya'sında esirler hakkında birkaç nota yer verelim. Jov. Pontan. Obedientia L. III, ed kısa fakat önemli bir parça vardır: Kuzey İtalya'da esir yoktu. İtalya'nın başka taraflarında Osmanlı İmparatorluğundan hıristiyanlar, Ruslar ve Çerkes'ler satın alınır ve bunlara, satın alınmaları için ödenen parayı karşılığınca kadar hizmet ettirilirdi. Buna mukabil zenciler, köle olarak kullanılırdı; fakat bunlar, hiç değilse Napoli bölgesinde, hadım edilmezlerdi. — *Moro* tâbiri bütün esmer derililer için kullanılmaktadır: *Moro nero*, zenci demektir. Fabroni, Cosmus, Adn. 110: bir Çerkes kızının esir olarak satılması hakkında vesika (1427); — Adnot. 141: Cosimo'nun kadın esirlerinin listesi. — Nantiporto.: Murat. III, II, Col. 1106 da: Papa VIII. Innocent, Katolik Ferdinand'ın hediyesi olarak yüz *Mori* alıyor ve bunları kardinallarla daha başka büyüklere bağışlıyor (1488). — Masuccio Nov. 14: esirlerin satılması hakkında bilgi; — 24 ve

İtalyanlar'ın tabiat ilimleri ile münasebetleri ve tabiat ürünlerinin çeşitliliği ve zenginliği karşısında duydukları ilgi hakkında bu dağınık kayıtlar, ancak büyük bir konunun kırpıntılarından ibarettir, ve sadece, yazarın bu alanda daha ne kadar noksanları olduğunu göstermek amacıyla buraya serpiştirilmiştir. Müellif, bu boşlukları doldurabilecek zengin malzeme-yi ihtiva eden özel eserlerin ise henüz adlarını bile doğru dürüst tanımamaktadır.

Ancak, ilmî araştırma ve bilgi dışında insanı tabiatın sinesine götüren, hem de evvelâ özel bir anlam-

25: aynı zamanda (efendilerinin yararına?) fahini olarak çalışan zenci esirler; Katalonya'lılar, 48: Tunus'lu *Moro*'ları yakalıyorlar ve Pisa'da satıyorlar. — Gaye, *Carteggio* 1,360: bir Floransa'nın vasiyetnamesinde bir esirinin azad edilmesi ve mükâfatlandırılması (1490). — Paul. Jov. *Elogia*, sub Franc. Sfortia. — Porzio, *Congiura* III, 194. — ve Comines, *Charles VIII*, chap. 17: Napoli'de Aragon hanedanının zindancıları ve cezâtları olarak kullanılan zenciler. — Paul. Jov. *Elogia*, sub Galeatio: gezintiye çıktıkları zaman hükümdarların yanında bulunan zenciler. — Aeneae Sylvii *Opera*, p. 456: müzisyen olarak zenci esiri. — Paul. Jov. *de piscibus*, cap. 3: Genova'da yüzücülük öğretmeni ve dalgıç olarak faaliyette bulunan bir (hür?) zenci. — Alex. Benedictus, *De Carolo VIII.*: Eccard, *scriptores* II, Col. 1608: yüksek rütbeli bir Venedik subayı olarak bir Habeşî (Aethiops) ki buna bakılırsa Othello da bir zenci olarak kabul edilebilir. — Bandello, *Parte* III, Nov. 21: Genova'da bir zenci ceza görmeğe müstahak olunca Balear adlarından biri olan Iviza'ya tuz taşımakta kullanılmak üzere satılır.

da tabiata yaklaştıran başka bir yol daha vardır. Modern milletler içinde İtalyanlardır ki tabiat manzarasının biçimini az veya çok derecede güzel bir şey olarak ilk defa görmüş ve duymuşlardır¹.

Bu kabiliyet, daima uzun ve müdil kültür vetirelerinin sonucudur ve menşelerine doğru gitmek pek kolay değildir. Çünkü bu çeşit gizli bir duygu, şiir ile resimde kendini ifşa etmeden ve böylece şuurlaşmadan çok önce mevcut bulunmuş olabilir. Mesele, klâsik çağda sanat ve şiir, insan hayatının her cephesini bir dereceye kadar baştan başa işlemiş ve ancak bundan sonra manzara tasvirlerine geçmiştir; manzara tasvirlerine daima arka safta yer verilmiştir. Fakat Homeros'dan beri tabiatın insanlar üzerinde kuvvetli intibalar yarattığı, sayısız sözlerde ve mısralarda görülmektedir. Sonra, Roma İmparatorluğuna ait topraklar üzerinde hâkimiyetlerini kuran German boyları, özel olarak tabiat manzarasındaki ruhu kavrayabilmek için son derece mükemmel surette techiz edilmiş bulunuyorlardı. Gerçi Hıristiyanlık, bu Germanleri, o vakte kadar saygı gösterdikleri su kaynaklarında ve dağlarda, göl ve ormanlarda bir takım kötü ruhların yaşamakta olduğunu bir müddet için sanmaya zorlamıştı; fakat bu intikal devresi şüphesiz çok geçmeden bertaraf edilmişti. Ortaçağın en parlak devrinde, 1200 tarihlerine doğru, büsbütün safdilce bir dış dünyadan zevk

¹ Bu konu üzerinde meşhur bir tasvir olan Humbold'tın *Kosmos* adlı eserinin ikinci cildini okuyucularımıza tavsiye etmeğe bile lüzum yoktur.

duyma hali yeniden ortaya çıkmıştır ve bu, çeşitli milletlerin saz şairlerinde (Minnedichter) kendini göstermektedir². Aşıklar, bahar ve çiçekleri, yeşil çayır ve orman gibi en basit tabiat tezahürleri karşısında gayet kuvvetli bir duyuş göstermektedirler. Fakat bütün bunlar, uzağa gidemeyen ve sadece ön plândakileri gösterebilen tablolardan ibarettir. Hususiyle bu kadar yer gezmiş ve görmüş olan Haçlılar, şarkılarında bu vafı bile gösterememektedirler. Meselâ, elbise ve silâhları o kadar inceden inceye tarif eden epik şiir dahi, yer tasvirleri bakımından sadece bir kroki olmanın üstüne çıkamamaktadır. Büyük şair Wolfram von Eschenbach bile, kahramanlarının hareket ettikleri sahne hakkında yeter derecede bir fikir verebilecek durumda değildir. Asılzade sınıfına mensup olan bu şairlerin, Avrupa'nın her memleketinde hâkim yerlere kurulmuş muhteşem manzaralı binlerce şatoda oturmuş olduklarını veya bu şatoları ziyaret ettiklerini ve tanıdıklarını şiirlerinden çıkarmak, hiç kimse için mümkün değildir. Gezginci rahiplerin (S. 244) Lâtincede şiirlerinde de uzaklara bakış, asıl manzaranın kendisi, henüz yoktur; fakat bazen yakın çevre, belki de hiçbir şövalye saz şairinin yapamadığı şekilde parlak ve canlı renklerle tasvir edilmektedir. Veya, XII. yüzyılda yaşamış bir İtalyan şairinin eseri olarak kabul ettiğimiz aşağıdaki şiirde gördüğümüz kadar mükemmel bir tarzda "Aşk Korusu"nun bir tasviri daha acaba bulunabilir mi?

² Bu konu hakkında bak: Wilhelm Grimm'in mülâhazaları: Humboldt, adı geçen eser.

İmmortolis fieret
 İbi manens homo;
 Arbor ibi quaelibet
 Suo gaudet pomo;
 Viae myrrha, cinnamo
 Fragrant, et amamo
 Coniectari poterat
 Dominus ex domo³etc*.

Her ne olursa olsun, İtalyan düşüncesine göre tabiat, günahlardan çoktan kurtulmuş ve her çeşit fena ruh etkilerinden sıyrılmıştır. Assisi'li San Francesco, güneş kasidesinde, gökteki cisimleri ve dört unsuru yarattığı için, Tanrı'yı tam bir mâsumlukla övmektedir.

Fakat, seyredilen muhteşem tabiat manzaralarının insan ruhu üzerinde derin tesirler yaratmaya başlamış olduğunun kesin delillerini Dante'de buluyoruz. Dante, yalnız hafifçe hareketli denizin uzaklarda titreyen ışıkları ile sabah havasını, ormandaki fırtına ve saireyi bir kaç kuvvetli satır içinde tasvir etmekle kalmıyor, ayrıca ve sırf uzak manzaraları doya doya

³ Carmina Burana, p. 162, de Phyllide et Flora, 66.

* Orada kalan insan

Ölümsüz olurdu;

Orada her hangi bir ağaç

Meyvesiyle neşelenir;

Yollar mersafi veya tarçın ile

Ve kakula ile kokar —

O yere bakarak

Efendisinin nasıl olduğu tasavvur olunabilirdi.

seyredebilmek amacı ile yüksek dağlara çıkıyor⁴. Belki de o, klâsik çağdan beri bu işi ilk defa yapanlardan biridir. Tabiat sahnelerinin Boccaccio üzerinde de tesir yaptığını, yazılarındaki tasvirlerinden daha çok sezişle anlıyoruz. Bununla beraber, onun çoban romanlarında⁵ hayâli de olsa yaşattığı tabiat sahnelerinin ihtişamı inkâr edilemez. Sonra, gerçek anlamda modern insanların en eskilerinden biri olan Petrarca, tabii manzaranın duygulu ruhlar için önemini tam olarak ve büyük bir kesinlikle ispat ediyor. İlk defa olarak tabiat güzelliğini anlayışın nerede başladığını ve nasıl geliştiğini elde mevcut dünya edebiyatı mahsullerinden araştırıp çıkararak ve “*Ansichten der Natur*” adlı kitabında tasvir sanatının şaheser bir örneğini bizzat yaratmaya muvaffak olan aydın kafalı Alexander von Humboldt, Petrarca’ya karşı tam bir hakkani-

⁴ Reggio bölgesindeki Bismantova dağının zirvesinde Dante’nin başka ne aradığını kestirmek güçtür. Purgat. IV, 26. Öbür tarafının bütün kısımlarını târif etmeye çalışırken ifadelerinde gösterdiği kesinlik ve açıklık bile yalnız başına, dikkate değer bir mekân ve şekil anlayışını açığa vurmaktadır. — Eskiden dağ zirvelerinde gizli hazinelerin bulunduğuna inanıldığını ve avni yerlerde bir takım korkunç şeylerin varlığına dair batıl inançlar beslendiğini açıkça gösteren eser: Chron. Novaliciense, II, 5. (Perz, Scriptt. VII ve Monumenta hist. patriae, Scriptt. III).

⁵ Baje’nin *Fiametta*’sında Ameto korusu hakkındaki tasvirden başka De genealogia Deorum XIV, 11 de de önemli bir pasaj vardır: burada tabii manzaraya ait birçok güzellikler, ağaçlar, çayırlar, dereler, sürüler, kulübeler ve ilaah.. sayılmakta ve şöyle ilâve edilmektedir: Bu şeyler, animus mulcent (ruhu okşar:); tesirleri, mentem in se collegere (ruhu kendinde toplamak) dir.

yetle davranmamıştır; öyle ki bu alanda bize, daha epeyce yapılacak iş kalmaktadır.

Petrarca sadece önemli bir coğrafyacı ve kartograf — İtalya'nın ilk haritasının⁶ Petrarca tarafından yapıldığı söyleniyor — değildi; yalnız eskilerin söylediklerini⁷ tekrarlamakla da kalmıyordu; aynı zamanda kendisi tabiat güzelliklerinin tesirini bizzat duyan adamdı. Ona göre tabiatı seyrederek zevk duymak, her çeşit fikir çalışmasının en çok arzu edilir arkadaşı idi. Bu iki şeyi bir araya getirebilmek amacıyledir ki o, Vaucluse ve başka yerlere çekilerek münzeni bir bilbin hayatı sürmüş, zaman zaman dünya ve çevresindeki insanlardan kaçıp bir yere sığınmıştır⁸. Onun tabiat sahnelerini tasvirdeki henüz zayıf ve gelişmemiş kudretine bakarak kendisinde duygu noksanlığı bulunduğu sonucuna varmak, büyük bir haksızlık olur. Gerçi, meselâ olağanüstü güzellikteki Spezzia körfezi-

⁶ Libri, Hist. des sciences mathématiques, II, p. 249.

⁷ Eskilere referans yapmaktan hoşlanmasına rağmen: meselâ De Vita solitaria., hususiyle p. 241; burada o. St. Augustinus'dan bir asmanın tasvirini almaktadır.

⁸ Epist famil. VII, 4, p. 675. Interea utinam scire posses, quanta cum voluptate solivagus ac liber, inter montes et nemora, inter fontes et flumina, inter libros et maximorum hominum ingenia respiro, quamque me in ea, quae ante sunt, cum Apostolo extendes et praeterita oblivisci nitor et praesentia non videre (Bu arada, bilsen, tek başıma ve hür olarak dağlar ve korular, pınarlar ve nehirler arasında, en büyük insanların kitapları arasında ne kadar büyük bir zevkle yaşıyor ve karşımda olanlara (Havvari ile) dalarak geçmiş unutmaya ve hali görmemeğe çalışıyorum). Karş. VI, 3, p. 655.

nin ve Porto Venere'nin tasviri, sâdece bir takım şeyleri arka arkaya saymaktan ibarettir. Petrarca bu tasviri "Africa" sının altıncı nağmesi sonuna koymuştur; çünkü şimliye kadar ne eskiler nede yeniler tarafından bu konu terennüm olunmuş değildir⁹. Fakat buna rağmen Petrarca, kayalıkların teşkil ettiği manzaranın güzelliğini görüyor ve bir manzaranın sanat bakımından önemini ve faydalı olmak bakımından değerini birbirinden ayırmasını biliyor¹⁰. Reggio ormanlarında kaldığı sırada birdenbire karşısına çıkan muhteşem bir manzaradan öyle duygulanıyor ki uzun zaman önce yarıda bıraktığı bir şiiri yazmaya devam ediyor¹¹. Fakat en gerçek ve en derin heyecanı Avignon yakınlarındaki Mont Ventou'tya tırmanırken duyuyor¹². Alabildiğine geniş bir manzara görmek için tarifi imkânsız derecede şiddetli bir özleyiş onun ruhunda günden güne şiddetleniyor; nihayet Livius'da, Romalılar'ın düşmanı Kıral Philipp'in Balkan'ı (Haemus) tırmanışını anlatan pasajı tesadüfî olarak bulunca kararını veriyor. Şöyle düşünüyor: ağarmış bir kıral için ayıp sayılmıyan bir şey, özel

⁹ Jacuit sine carmine sacro (Kutsal şiirden uzak, sönmük kaldı).

¹⁰ *Itinerar. syr.*, p. 557 de Riviera di Levante (şark sahil bölgesi)'de şöyle bir ayırma yapıyor: colles asperitate gratissima et mira fertilitate conspicuos (Hoş sarphlıkları ile ve hayran kalınacak bereketliliği ile göze çarpan tepeler). Gaeta kıyıları hakkında karş. de remediis utriusque fort. I. 54.

¹¹ De orig. et vita, p. 3: subito loci specie percussus (Birden bire yerin güzelliğine vurularak).

¹² Epist. famil. IV, 1, p. 624.

bir kişi olan genç bir insan için de her halde hoş görülür. Gerçekten de o zaman, kendi çevresinde, başka hiçbir amaç gütmeyen ve sırf manzara görebilmek için dağ tırmanışları, işitilmemiş bir şeydi ve dostların veya arkadaşların böyle tırmanışlara iştirak etmeleri bahis konusu olamazdı. Petrarca, yalnız küçük kardeşini ve son mola yerinden de iki köylüyü beraberine aldı. Dağın ayağında rasladığı ihtiyar bir çoban, geri dönmesi için ona ısrar etti; kendisinin elli yıl önce aynı şeyi denediğini, pişman olduğunu ve eve kırılmış ayakla ve param parça olmuş elbise ile döndüğünü söyledi; ne daha önce ve ne de o günden beri hiç kimse böyle bir şeye cesaret göstermemiştir dedi. Lâkin yolcular, son derece büyük güçlüklerle karşılaşarak, bulutlar ayakları altında kalıncaya kadar yollarına devam ettiler ve sonunda zirveye ulaştılar. Oradan görülen manzaranın bir tasvirini ararsak bulamayız. Fakat bunun sebebi, şairin bu manzara karşısında duygusuz kalmış olması değil, tersine olarak intibahın şair üzerinde ezici bir tesir yapmış bulunmasıdır: Ölçüsüz çılgınlıklarla dolu bütün geçmiş hayatı, gözlerinin önünde canlanıyor; genç yaşta iken Bologna'dan çikalıdan beri bu güne kadar tam on yıl geçmiş olduğunu hatırlıyor ve hasretle gözlerini İtalya'ya doğru çeviriyor; o anda yanında taşıdığı ufak bir kitabı, aziz Augustinus'un "*İtiraf*lar"ını açıyor — işte, bak! gözü kitabın onuncu bölümünde bir yere takılıyor: "ve insanlar giderler ve yüksek dağlara ve yaygın deniz dalgalarına ve şiddetle akıp giden nehirlere ve Okyanus'a ve yıldızların hareketine hayran hayran bakarlar ve bu esnada kendilerinden geçerler". Bu

sözleri kitaptan okurken dinleyen kardeşi, ağabeysinın kitabı neden kapattığını ve sustuğunu anlayamıyor.

Bir kaç yıl sonra, 1360 tarihlerine doğru, Fazio degli Uberti, manzum olarak kaleme aldığı coğrafyasında¹³ (S. 249) Alverina dağından görülmüş geniş manzarayı tasvir etmektedir. Gerçi bu tasvir, sadece bir coğrafyacı ve antikacı gözü ile yapılmıştır; bununla beraber manzarayı doğrudan doğruya kendi gözleriyle seyretmiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Fakat bu zatın çok daha yüksek dağlara çıkmış olması lâzım gelir; çünkü ancak denizden 10.000 ayaktan daha yüksek yerlerde mümkün olan dağ-tutma olayını ve bununla ilgili vücut ârazını, kan hücumunu, göz kapanmasını ve kalp çarpmasını tanıyor; hastalığa karşı entirî arkadaşı Solinus esanslı bir sünger ile tedbir alıyor. Uberti, Parnassus ve Olympus¹⁴ dağlarına tırmandığını ve bunlara hayran kaldığını da anlatıyor; fakat bu hikâyeler, her halde birer masaldan ibaret olsa gerektir.

XV. asırda Flander Okulunun büyük ustaları Hubert ve Johann van Eyck, birdenbire tabiatın peçesini kaldırıp atmışlardır. Bunların vücuda getirdikleri manzara resimleri yalnız gerçeği aksettirmek isteklerinin bir mahsulü olmakla kalmamakta, fakat aynı zaman-

¹³ II dittamondo III, iap. 9.

¹⁴ Dittamondo III, cap. 21. IV, cap. 4. — Papencordt, Geschichte der Stadt Rom, sayfa 426 da İmparator IV. Karl'ın güzel yerleri çok sevdiğini söylemekte ve bu hususta Pelzel, Karl IV., sayfa 465 e referans yapmaktadır. (Onun verdiği diğer iki parça, bunu ifade etmemektedir). Mümkündür ki imparator, humanistlerle düşüp kalkmak suretiyle buna alışmıştır.

da, bir az çekingen bir tarzda olsa da, kendi başına bir şiir değeri, bir ruh taşımaktadır. Bu resimlerin bütün batı memleketleri sanatına tesir ettiği inkâr edilemez; dolayısıyla İtalyan manzara resmi de aynı tesirden uzak kalmış değildir. Ancak, bunun yanıbaşında, kültürlü İtalyanlar'ın manzara karşısında görüş özelliği kendi yolunda yürümüştür.

Tabiatı ilmî olarak tasvir etmek hususunda olduğu gibi bu alanda da zamanının sesini aksettiren en önemli simalardan biri, Aeneas Sylvius'dır. Karakteri aleyhine söylenen bütün sözlere hak versek ve onu bir insan olarak feda etsek bile şunu itiraf etmek zorundayız ki zamanının tablosunu ve kültürünü Aeneas Sylvius derecesinde mükemmel ve canlı bir surette aksettirebilen ve Renaissance devri başlarının insan tipine yaklaşan çok az kimse vardır. Üstelik, sırası gelmişken söyliyelim ki, onun kaypaklığı yüzünden büyük bir ruhanî meclis toplantısı (konsil) yaptıktan alıkonan Alman kilisesi tarafından ileri sürülen şikâyetlerin tek taraflı olduğunu göz önünde tutarsak, ahlâk bakımından da onu kolay kolay mahkûm etmek mümkün olmaz¹⁵.

Burada bizi ilgilendiren cihet, onun İtalyan manzaralarını yalnız hoşlanarak seyretmekle kalan değil, aynı zamanda büyük bir çöşku ile en ince ayrıntıla-

¹⁵ Platina'yı da dinlemek yerinde olur, Vitae Pontiff., p. 310: Homo fuit (II. Pius) verus, integer, apertus: nil habuit ficti, nil simulati (II. Pius dosdoğru, tertemiz ve apaçık bir insandı: onda sahte, uydurma hiçbir şey yoktu): yaltaklanma ve batıl inançların düşmanı, cesur ve dürüst idi.

rına kadar tasvir eden ilk insan olması keyfiyetidir (Karş. yukarıda S. 253). Hususiyle Kilise Devleti ile güney Toscana (doğduğu memleket)yı gayet iyi tanıyordu. Papa olduğu zaman da dinlenme günlerini en elverişli mevsimde gezintilerle ve köylerde oturmakla geçirirdi. Çoktan beri nikris illetinden acı çeken adam, hiç değilse şimdi kendini sedye üzerinde dere tepe dolaştırmak imkanını bulmuştu. Eğer daha sonraki papaların eğlencelerini bununki ile mukayese edecek olursak, en büyük zevkini tabiattan, klâsik çağ eserlerinden ve sade fakat asıl mimarî tarzla yapılmış binalardan duyan Pius, neredeyse bir yarı-aziz gibi karşımıza çıkmaktadır. Tefsirler'ini kaleme alırken kullandığı zarif ve canlı Lâtince üslubunda o, duyduğu saadetin şahidini hiç çekinmeksizin bize vermektedir¹⁶.

Gözleri, modern bir insanınkiler kadar keskin ve yüksek bir görüş seviyesine erişmiş görünmektedir. Alban dağının en yüksek zirvesinden, yani Monte Cavo'dan görünen geniş manzaranın ihtişamını büyük bir vecd içinde seyir ediyor. Terracina kilisesinden ve Circe dağlarından beri tâ Monte Argentaro'ya kadar uzanan deniz sahillerini bu-

¹⁶ En önemli yerleri aşağıdadır: Pii II. P. M. Commentarii L. IV, p. 183: Memlekette bahar. L. V, p. 251: Tibur'da geçen yaz günleri. L. VI, p. 306: Vicovaro kaynağında yemek. L. VIII, p. 378: Viterbo civarı. p. 387: San Martino dağ manastırı. p. 338: Bolsena gölü. L. IX, p. 396: Monte Amiata'nın muhteşem bir tasviri. L. X, p. 483: Monteoliveto'nun mevkii. p. 497: Todi'den manzara. L. XI, p. 554: Ostia ve Porto. p. 562: Alban dağının tasviri. L. XII, p. 609: Frascati ve Grottaferrata.

radan görebiliyor; çok eski zamandan kalma şehir harabeleri, Orta - İtalya'nın sıradağları, aşağıda dört yanı sarmış olan yeşil ormanları ve dağın yakınlarında imiş gibi görünen gölleri ile o geniş manzara, gözleri önüne serilmiştir. Todi mevkiinin güzelliğini duyuyor; bağlık ve zeytinlikler üzerinde bir taç gibi duran bu yer, tâ uzaklardaki ormanlara, yılankavi nehir kıyılarında yan yana yükselen birçok şatoları ve şehircikleriyle Tiber vadisine bakmaktadır. Her tepede köşkleri ve manastırlarıyla Siena çevresindeki hafif dağalı güzel arazi, şüphesiz onun memleketidir ve buranın tasvirinde hususi bir itina gösterilmiştir. Fakat, dar anlamda münferit bedii güzellikler de onu meftum etmektedir. Meselâ Bolsena gölünde içeriye doğru uzanan Copo di Monte burnu gibi: "asma yapraklarının gölgeleri içinde kayalık merdivenlerden dik bir şekilde sahile iner; burada yarılar arasında her zaman yeşil, daima ardıç kuşlarının cıvıltıları ile neşeli meşe ağaçları vardır". Nemi gölü etrafını dolaşan yolda, kestane ve daha başka meyva ağaçlarının altında şöyle hissediyor: eğer bir şair ruhunun uyanması lâzım gelen bir yer varsa, iste burası, "*Diana*'nın gizlendiği bir mahal"dir. Aeneas Sylvius, papa iken sık sık ve çok kere yaşlı büyük kestane ve zeytin ağaçları altında, yeşil çayırarda, akar su başlarında ruhani meclisler toplamış veya elçiler kabul etmiştir. Üzerinde bir kemer köprü kurulmuş olan derin bir su yarmasını karşısında görünce hemen sanat duygusu harekete geliyor. En küçük teferruat bile, güzel veya mükemmel surette gelişmiş, karakteristik şekli ile onu sevindiriyor: mavi dalgalar gibi

keten tarlaları, tepeleri kaplıyan sarı katır tırnağı çalıları, hattâ her çeşit yabancı çalı çırpı ve aynı surette kendisine tabiat harikaları olarak görünen muhteşem ağaç ve su kaynakları gibi şeylerden zevk duyuyor.

Papa, taibat güzelliklerinin safasını sürmekte en yüksek dereceyi, 1462 yazını Monte Amita'da geçirdiği sırada bulmuştur. Aynı tarihte müthiş bir vebâ afeti basık bölgeleri kasıp kavurmakta idi. Dağın ortalarına doğru bir yerde, Lombard'lardan kalma eski bir manastır olan San Salvatore'de bütün sarayı halkı ile birlikte karargahını kurmuştu: dik yamaçlardaki kestanelikler arasında bütün güney Toscana ayak altına verilmiştir ve uzaklarda Sina kuleleri görünür. Papa, en yüksek zirveye çıkmak işini yanındakilere bıraktı. Venedik elçisi de zirveye tırmananlara katıldı. Bunlar yukarıda üst üste yaslanmış muazzam iki kaya buldular. Belki de bu kayalar çok eskiden oralarda yaşamış bir kavmin kullandığı kurban taşları idi. Çok uzaklarda denizin ötesinde Korsika ile Sardunya'yı¹⁷ da gördüklerini sandılar. Yazın çok hoş bir serinliği içinde, ulu meşe ve kestane ağaçları arasında, taze çimenler üstünde, dikenlerin ayağı tırmalamadığı, yılanların insanı rahatsız etmedikleri veya tehlikeli olmadıkları yerlerde papa en mesut, erkeyifli günlerini yaşıyordu. Haftanın belli günlerinde yapılan "Segnatura" için her defasında yeni gölgelikler¹⁸ arıyordu — *Novos in convallibus fontes et novas*

¹⁷ Sicilya yerine her halde böyle denmesi lâzımgelirdi.

¹⁸ O, kendi adına telmih yaparak kendini şöyle adlandırıyor: *Silvarum amatör et varia videndi cupidus* (Ormanların âşığı ve değişik şeyler görmek isteklisi).

*inveniens umbras, quae dubiam facerent telaetionem*¹⁹. Bazen yakınlarda köpeklerin büyük bir geyiği sığınağından çıkarıp kovaladıkları olurdu. Hayvanın, ayakları ve boynuzları ile kendini nasıl savunduğu ve yukarıya doğru nasıl kaçtığı seyrolunurdu. Akşamları papa çoğu kere manastırın önünde, Paglia vâdisinin görülebildiği yere oturur ve burada kardinallarla neşeli sohbetler yapardı. Papanın maiyetinde bulunanlardan avlanmak için aşağıya doğru inmek cesaretini gösterenler, oralarda tahammül edilemez bir sıcakla karşılaşıyorlardı. Her şeyin yanıp kavrulduğunu görüyorlar, gerçek bir cehennemle karşılaşıyorlardı. Bu sırada manastır, yeşil ve serin çevresi ile, mutlu insanlara mahsus bir yer gibi görünüyordu.

İşte bunlar, esasta klâsik kültürün tesiri değil, modern zevkin tâ kendisidir. Gerçi klâsik çağ insanların da aynı tarzda duygular beslediklerine şüphe yoktur; fakat Pius'un tanınması mümkün olan klâsik yazarlarda rastladığımız böyle tek tük ifâdeler, papada gördüğümüz bu kadar coşkun bir hayranlığı uyandırmaya kâfi gelemezdi¹⁹.

İtalyan şiirinin XV. asrın sonları ile XVI. yüzyılın başlarına rastlıyan ikinci parlak çağı, tabiat manzaralarının insan ruhu üzerindeki tesirlerini gösteren deliller bakımından çok zengindir. Devrin Lâtince şiirinde de hal böyledir. O zamanki lirik şâirlere bir göz atmak, bunu anlamamıza kâfi gelir. Fakat doğrudan doğruya

* Vadilerde, tercihte insanı tereddüde düşürecek yeni dinarlar ve yeni gölgelikler bulacaksın.

¹⁹ Leon Battista Alberti'nin manzara ile olan münasebeti hakkında bak: 197 vd.

büyük tabiat sahnelerini tasvir eden parçalar çok nâdirdir. Bunun sebebi, hikâye tarzının, lirik ve epik şiirin bu son derece hareketli çağda başka komuları işlemekle meşgûl bulunmalarıdır. Bajardo ile Ariosto, tabiat sahnelerini gayet keskin bir şekilde resmetmektedirler; fakat mümkün olduğu kadar kısa tutmakta, tablolarının tesir kudretine uzağa bakışlar büyük perspektifler sayesinde bir şeyler ilâve etmek gayretini göstermemektedirler²⁰; çünkü tesir kudreti, sâdece şahıs ve olaylarda bulunmaktadır. Gerçekten felsefî diyalog yazıcıları²¹ ve epistolograflar gündün artan tabiat sevgisi için kaynak teşkil etmek bakımından şâirlerden çok daha evvel gelirler. Meselâ hikâyeci Bandello, kendi edebî nevînin kurallarını dikkate değer bir şuurla muhafaza etmektedir: Hikâyelerinin asıl kendisinde yakın olayların sahnesini teşkil eden tabiat çevresi hakkında zaruri olandan fazla tek bir kelime dahi vermemekte²², buna karşılık her defasında başına koyduğu ithaf kısmında konuşma ve buluşma sahneleri

²⁰ Bu neviden olmak üzere üzerinde en fazla işlenmiş tabloyu Ariosto'da buluyoruz; onun altıncı nağmesi baştan başa yakın manzara tasvirleri ile doludur.

²¹ Agnolo Pandolfini (Trattato del gov. della famiglia, p. 90); Aeneas ile aynı devirde yaşayan bu zat, kırdaki "fundalıklarla kaplı tepeler, sevimli vadiler ve çağlayan sularından" zevk duymaktadır; fakat belki de bu ad altında büyük Alberti gizlenmiş bulunmaktadır; yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Alberti'nin tabiatla münasebeti büsbütün başkadır.

²² Mimarî çevre hakkındaki fikirleri daha başka türdür; modern tezyinî sanat, bu hususta ondan hâla birçok şeyler öğrenebilir. O, belli bir lüksü tasvir etmek ister.

olarak aynı tabiat çevresinin tasvirine genişçe bir yer ayırmaktadır. Ne yazık ki, epistolograflar arasında, akşam ışığı ile gölgelerinin ruhlarda bıraktığı ihtişamlı tesiri belki de ilk defa olarak etraflıca dile getiren insan olarak yalnız Aretino²³yu gösterebiliyoruz.

Bununla beraber, bazen şairlerle de duygu hayatları ile sevimli ve aynı zamanda gerçeklere uygun bir surette tasvir edilmiş tabii çevrelerinin, dikkate değer bir tarzda birbirine karıştığını görüyoruz. 1480 tarihlerinde Tito Strozza, Lâtince bir mersiyesinde²⁴ sevgilisinin oturduğu yeri şöyle tasvir etmektedir: Eski, sarmaşıklara bürünmüş, havanın tesiriyle solmuş aziz freskoları ile süslü, ağaçlar içinde gizlenmiş bir ev; yanında, önünden hızla akan Po nehrinin taşkın sularından duvarları yıpranmış küçük bir kilise; bir az ötesinde papas, yedi dönümden ibaret kıraç toprağını ödünç aldığı bir çift hayvanla sürüyor. Bu, eski Roma mersiye şairlerinden alınmış bir iktibas değil, modern bir duyustur; buna paralel olmak üzere, kır hayatının sun'i olarak yapılmamış bulunan gerçek bir tasvirini, eserimizin bu bölümü sonunda bulacağız.

Buna karşı denebilir ki XVI. asır başındaki Alman üstatları, insan hayatının böyle gerçek çevrelerini bazen büyük bir ustalıkla canlandırmağa muvaffak olmuşlardır. Meselâ Albercht Dürer "*Kaybolmuş Oğul*" adlı eserinde bunu yapmıştır. Fakat realist okulda yetişen bir ressamın böyle sahneler

²³ Lettere pittoriche III, 36. Tizian'a, Mayıs 1544. ruz.

²⁴ Strozzi poetae: Erotica, L. VI, p. 183 vd.

vücuda getirmesi ile ideal veya mitolojik malzemeyi işlemeye alışmış olan bir şairin içten gelen bir kuvvetle gerçeğe, realizme inmesi, birbirinden büsbütün ayrı şeylerdir. Üstelik, tıpkı kır hayatının tasvirinde olduğu gibi, bunda da zaman bakımından İtalyan şairleri daha önce gelmektedirler.

İlk defa olarak insanın bütün muhtevasını tam mânasiyle keşfederek meydana çıkarmakla Renaissance kültürü, dünyayı keşfetmekle kazandığı başarıya daha büyük bir başarı ilâve etmiştir¹.

Yukarıda gördüğümüz gibi bu çağ, ferdiyetçiliği son deercesine kadar geliştirmiştir; sonra bunu, hangi çeşit ve şekillerde olursa olsun endividuel olan her şeyi bütün gayretiyle öğrenmeğe, her tarafiyle idrak etmeğe sevk etmiştir. Şahsiyetin gelişmesi, esas itibarıyla, şahsiyeti bizzat kendinde ve başkasında idrak etmeye bağlıdır. Klâsik çağ edebiyatının tesirine bu iki büyük tezahür arasında yer vermek zaruretini duymamızın sebebi de, işte insanî olan endividüel ve genel şeylerin bilgi ve tasvir tarzını renklerle süsleyen ve tâyin eden vasıtanın esasta bu klâsik edebiyat olmasıdır. Fakat, marifet kudreti, çağın ve İtalyan milletin'in asıl kendisinde mevcut bulunuyordu.

Bu tezimizi ispat etmek için gösterebileceğimiz deliller sayı bakımından az olacaktır. Bütün bu eser boyunca yalnız bu noktadadır ki yazar, tehlikeli olan

---

¹ Bu isabetli deyimler, Michelet'nin *Histoire de France* adlı eserinin VII. cildinden (Introd.) alınmıştır.

seziş alanına ayak bastığını hissetmektedir. XIV. ve XV. asırlar tefekkür tarihinde ince fakat seçik bir renk değişmesi olarak yazarın gözleri önünde beliren şey, başkalarınca bir vakıa olarak kolay kaloy kabul edilemeyecektir. Bir halk ruhunun böylece tedrici olarak şaffaf bir hale gelmesi, öyle bir tezahürdür ki her bakana başka türlü görünebilir. Zaman doğrusunu gösterecek ve hükmünü verecektir.

Bereket versin ki insanın entellektüel özünün Bilgisine, nazari bir psikoloji araştırması ile değil — çünkü bunun için Aristoteles kâfi idi — fakat müşahade ve tasvir kabiliyeti ile başlanmıştı. Nazari psikolojinin asgari olarak verdiği faydasız bilgi yükü, o zaman mütad olduğu üzere yıldızların tesiri inancına bağlı olarak dört mizaç öğretisine inhisar ediyordu. Bu katı unsurlar, hatırlanamıyacak kadar eski zamanlardan beri münferit insanların kafalarında silinmez bir yer edinmişlerse de genel olarak asırlar boyunca insanların ilerlemesine engel teşkil etmemişlerdir. Fakat, sadece açık tariflerle değil, aynı zamanda ölümsüz sanat ve şiirlerle de insanın tamamı, hem en derin mahiyeti ve hem de karakteristik dış alâmetleri ile tasvir edildiği bir zamanda aynı zihniyeti görmek, bize pek garip gelir. Başka hususlarda hakikaten yetkili bir müşahidin, Papa VII. Clemens'i gerçi melankolik bir insan olarak saydığını, fakat kendi kanaatine değil de papayı demevi ve öfkeci mizaçlı olarak kabul eden hekimlerin hükmünü makbul ve müteber tuttuğunu² görmek, neredeyse komik bir manzaradır. Aynı surette, Giorgione

² Tomm. Gar, Relaz. della corte di Roma I, p. 278, 279. Sariano'nun 1533 tarihli Relaz.

tarafından tablosu ve Bambaja tarafından da heykeli yapılan, bütün tarihçiler tarafından tasvir olunan Ravenna muzafferî Gaston de Foix'ın *Saturn* mizaçlı bir insan³ olduğunu işitmek de gülünç gelir. Şüphesiz ki böyle tabirler kullanan kimseler, belli bir şey kast etmektedirler; ancak fikirlerini ifade ederken kullandıkları terimler garip ve modası geçmiş görünmektedir.

Serbest olarak fikrî tasvirler alanında ilk önce XIV. asrın büyük şairleri karşımıza çıkmaktadırlar.

Daha önceki iki yüzyıl boyunca bütün batı memleketlerinde saray ve şövalye şiirinde yaratılan en mükemmel eserler bir araya getirilecek olursa iç hayat coşkunlarını anlatan bir hayli yüksek sayıda derin sezîşlerin ve münferit tabloların ortaya çıktığı görülecektir; o derecede ki ilk bakışta İtalyan şiirine rekabet eder gibi bir durum karşısında kalınacaktır. Lirik şiir büsbütün bir tarafa bırakılsa da sadece Strassburg'lı Gottfried'in "*Tristan und Isolde*"si göz önünde tutulsa bile, ruh coşkunlarının ölümsüz sahneleri ile karşılaşılır. Ancak bütün bu şaheserler itibarî ve suni bir umman içinde dağınık bir halde kalmakta ve insanın iç hayatı ile fikrî zenginliğinin tam mânasiyle objektif bir tablosunu vermekten uzaktırlar.

XIII. Yüz yıldaki saray ve şövalye şiirinde.

³ Prato, Archiv. Stor. III. p. 295 vd. — "saturnico" kelimesi hem "bedbaht", hem de "uğursuz" anlamına gelir. — Yıldızların insan karakterleri ile münasebetleri hakkında genel olarak bak: Corn. Agrippa, de occulta philosophia, c. 52.

Trovatori'leri ile İtalya'nın da payı vardı. *Canzone*, esas itibariyle bu *Trevatori* tarafından vücuda getirilen bir şiir nev'idir. *Canzone*'lerin yapısı, herhangi bir kuzey Avrupa memleketindeki aşıkların şarkıları derecesinde sanatkârane ve çetindir. Hattâ muhteva ve fikirlerin sıralanış tarzı, şair ister burjuva ister bilginler sınıfına mensup olsun, hep basma kalıp sayı gibidir.

Fakat daha şimdiden, İtalyan şiirine özel bir istikbal tâyin eden iki istikamet belirlemektedir. Yalnız şekle ait hususlarla ilgili olmakla beraber bu istikametler yine de önemsiz sayılmaz.

İlk tanıdığımız *Versi sciolti*, kafiyesiz onbir heceli mısralar (hendecasyllabus)⁴ yazarı, Dante'nin hocası olup *Canzone*'lerinde alışılmış *Trovatori* tarzını benimseyen Brunetto Latini'dir. İşte görünüşündeki bu şekilsizlik içinde birdenbire gerçek ve yaşanmış bir tutku, ifadesini bulmaktadır. Bu, muhtevanın kudretine güvenerek dıştan intiba yaratacak araçlardan şuurlu olarak feragat etmekten başka bir şey değildir. Bir kaç yıl sonra *fresco* sanatında ve daha sonra da umumiyetle resimde aynı hal görülmektedir. Nitekim resimde renklerden feragat edilerek sadece ışık veya gölge kullanılmaktadır. Şiirde sun'î şekillere çok önem veren bir çağda Brunetto'nun mısraları, yeni bir istikametini başlangıcını teşkil etmektedir⁵.

⁴ Bak: Trucchi, Poesie italiane inedite I, p. 165 vd.

⁵ Bu kafiyesiz manzumeler, bilindiği gibi sonradan dramda hâkim yer almışlardır. Trissino, *Sofonisba*'sını X. Leo'ya ithaf ederken, papanın bu şiir şeklini hakkiyle anlayacağını, görüldüğünden daha iyi, daha asil ve az kolay ol-

Fakat bunun yanında, hattâ XIII. yüzyılın ilk yarısında, batı dünyasının o zaman yarattığı şiir şekillerinin en sıkı kurallara ve en ince ölçülere bağlı olanlarından biri, İtalya'da hâkim ve normal şekil halini almıştır. Bu, *sonet*'dir. *Sonet*'in kafiye şekli ve mısra sayısı, daha yüz yıl müddetle kararsız kalmış⁶ ve nihayet Petrarca tarafından kesin olarak ve kalıcı surette tesbit edilmiştir. Başta yüksek lirik ve kontamplatif konular, daha sonraları da her çeşit konu, *sonet* kalıbına sokulmaktadır; öyle ki *Madrigal*, *Sestine* ve hattâ *Canzone* gibi şiir şekilleri, *sonet*'in yanında ancak tali derecede bir yer işgal etmektedirler. Daha sonra bizzat İtalyan yazarları, bazen şaka olarak, bazen de fütur içinde, bu kaçınılmaz kalıptan, duygu ve düşüncelerini cenderesine sokmak zorunda buldukları bu ondört satırlık azap yatağından* (prokrustes) şikâyet etmişlerdir. Bazıları ise bilhassa bu şiir şeklinden tamamiyle memnun olmuşlardır ve hâla da memnundurlar; ve şahsî hatıraları ile ağır, monoton şarkılarını, herhangi bir ciddiyet veya kayda

---

duğunu takdir edeceğini ummaktadır. Roscoe, Leone X, ed. Bossi VIII, 174.

⁶ Karş. meselâ Kante'deki göze çok çarpan şekiller. Vita nuova, p. 10 ve 12.

* Prokrustes: eski Yunancada çekip uzatan anlamına gelen bu söz, Attika'da haydut Damastes veya Polypemon'un takma adıdır. Bu haydut, seyahatleri bir işkence yatağı içine sıkıştırırdı. Çok büyük olanların fazla gelen azaları kırpılır, çok küçük olanların azaları ise çekilip uzatılır ve adam ölürdü. En sonunda bu haydudu Theseus öldürmüştür. İşte bu Grek efsanesi bir atasözü haline gelerek çok sıkışık durum hakkında "Prokrustes yatağı" tâbiri kullanılır.

tabi olmaksızın serbestçe tesbit etmek için bu şekli kullanmaktadırlar. Bu sebeptir ki iyilere nazaran çok daha fazla sayıda önemsiz ve fena *sonet*'ler meydana gelmiştir.

Bununla beraber *sonet*, İtalyan şiiri için değerli biçilmez bir nimet olarak görünmektedir. Yapısının açıklığı ve güzelliği, daha canlı bir şekil alan ikinci yarısında fikri yükseltmek zarureti, sonra da kolayca ezberlenebilecek mahiyette oluşu, en büyük üstatlar tarafından daima sevilmesine ve değerli tutulmasına sebep olmuştur. Gerçekten de *sonet*'in yüksek değeri, büyük üstatları teshir etmemiş olsaydı, bu tarzın asrımıza kadar yaşatılmasına imkân var mıydı? Muhakkak ki bu birinci sınıf üstatlar, şiirin başka şekillerinde de aynı kudreti gösterebilirlerdi. Ancak bunların *sonet*'i lirik şiirin başlıca şekli haline sokmaları sayesinde ki yüksek kabiliyetli olmakla beraber bazı kayıtların dışına çıkacak derecede kudretli bulunmayan birçok şairler, geniş bir lirizm içinde kendilerini kaybetmekten korunabilmiş ve duygularını teksif etmeye zorlanmışlardır. İtalyan şiiri için *sonet*, modern milletlerden hiçbirinin edebiyatında görülmiyen bir şekilde, düşünce ve duyguların umumi bir kondenzatörü rolünü oynamıştır.

Böylece İtalyan duygu dünyası, son derecede açık, mütekasif ve kısalığı ile çok müessir bir seri tablolar halinde karşımıza çıkmaktadır. Eğer başka milletler de bu çeşit bir ifade şekline sahip bulunsalardı, belki de onların derunî hayatlarını daha yakından öğrenmemiz mümkün olabilirdi; ihtimal ki onlara da dış ve iç durumlarını veya ruh haletlerini, mill.

karakterlerini aksettiren bir takım tablolara sahip olur, XIV. ve XV. asrın hemen hiçbir yerde zevkle okunamayacak kadar perişan olan sözde lirik şiirine kalmazdık. İtalyanlar'da ise, *sonet*'in hemen hemen doğuşu anından itibaren hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde bir ilerleme görülmektedir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında, son zamanlarda kullanılan tabiri⁷ ile "*Trovatori della transizione*", gerçekten *Trovatori*'lerden şairlere, yani klâsik çağ kültürünün etkisi altında bulunan şairlere geçiş safhasını teşkil etmektedirler. Sade, kuvvetli duyuları, durumu kuvvetli hatlarla tersim edişleri, sonet'lerinde ve başka nevi şiirlerindeki açık ifade ve neticeler, bir Dante'nin geleceğini önceden haber vermektedir. Guelf ve Ghibellin partileri için yazılmış bazı siyasi *sonet*'ler (1260-1270), daha şimdiden Dante'nin tutkularını andırmakta, başka bazıları ise onun lirik şiirindeki en tatlı duyuları hatırlatmaktadır.

Dante'nin *sonet* hakkındaki nazari görüşlerini bilmiyoruz. Bunun tek sebebi, içinde *ballad* ve *sonet*'i bir konu olarak işlemek istediği "*De Vulgari eloquio*" (halk dili hakkında) adlı eserinin son bölümlerinin yazılmamış yahut ta kaybolmuş bulunmasıdır. Fakat fiiliyatta Dante, en mükemmel ruh tasvirlerini *sonet* ve *canzone*'lerde vermiştir. Hem de bunlar ne kadar parlak bir çerçeve içine konulmuştur! *Vita nuova*'sındaki her şiirin menşeyini açıkladığı nesir parçaları, mısraların kendileri kadar güzeldir ve bunlarla birlikte aynı derin, ateşli heyecanı taşıyan bir

⁷ Trucchi I, p. 181 vd.

bütün teşkil etmektedir. Hiç sakınmasızın büyük bir samimilik ve ciddilikle sevinç ve ıztıraplarının bütün hatlarını açıkça ortaya koymakta ve sonra hepsini birden yoğurarak kuvvetli bir irade ile sanatın en sıkı kalıpları içine dökmektedir. Bu *sonet* ile *canzone*'ler ve arada gençlik zamanında kaleme aldığı günlük hatıralarından harikulâde parçalar dikkatle okunacak olursa görülecektir ki ortaçağ boyunca bütün şairler, sanki kendi kendilerinden kaçmışlardır ve ilk defa olarak Dante kendi kendini aramıştır. Ondan evvel sayısız denecek kadar çok sanatkârane beyitler yazılmıştır. Fakat tam anlamıyla ilk sanatkâr, Dante'dir; çünkü ölümsüz fikir ve duyguları ölümsüz bir şekle sokan odur. Burada sübjektif lirik, tamamiyle objektif bir büyüklüğe erişmektedir; çoğu öyle bir tarzda işlenmiştir ki her millet ve her asır bunu kendine mal edebilir⁸. Fakat, tamamiyle objektif bir zihniyetle yazdığı ve duygusunun kudretini ancak dışarda kalan bir vakıanın delaletiyle anlayabildiğimiz şiirlerinde — ki "*Tanto gentile etc.*" ve "*Vede perfettamente etc.*" gibi harikulâde *sonet*'lerde hal böyledir — henüz özür dilemek ihtiyacını duymuş görünmektedirler⁹. Bu şiirlerin en güzeli olanı da aslında bu sınıfa dahildir: *Deh peregrini che pensosi andate etc.*

Divina Commedia bir tarafa bırakılsa bile Dan-

⁸ O demircinin ve o merkepçinin yanlış olarak söyledikleri ve teganni ettikleri *canzone* ve *sonet*'ler, işte bunlardır ki duyunca Dante'nin canı sıkılmıştır (Karş. Franco Sacchetti, Nov. 114, 115). Bu şiir, bu kadar çabuk halk arasında yayıldı.

⁹ *Vita nuova*, p. 52.

te, yalnız bu gençlik şiirleri ile de orta ve yeniçağlar arasında bir sınır taşı olurdu. Burada fikir ile ruh, birdenbire kendi hayatlarının en mahrem taraflarını anlamak yolunda muazzam bir adım atmaktadırlar.

Divina Commedia'da bu çeşit ifşaat ölçülemiyebilecek kadar çoktur; bu bakımdan değerini tam mânâsiyle anlatabilmek için o büyük şiiri, her nağme üzerinde ayrı ayrı durarak baştan başa gözden geçirmemiz gerekirdi. Bereket versin ki buna lüzum kalmıyor. Çünkü *İlahî Komedi* çoktandır bütün batı milletlerinin günlük gıdası halini almış bulunmaktadır. Eserin plâni ve ana fikri otraçağa aittir ve bizim şuurumuza sadece tarihî bakımdan hitap etmektedir. Fakat bu eser, esas itibariyle, her hal ve vaziyetteki ruh hayatının tasvirinde taşıdığı zenginlik ve plâstik kuvvet dolayısıyla bütün modern şiirin bir başlangıcı olmuştur¹⁰.

Bundan böyle bu şiir istikrarsız bir hal almış, bir iki asır geriye doğru gitmiş bir duruma düşmüş olabilir; fakat onun asıl ve yüksek hayat prensibi ebedî olarak kurtarılmış bulunmaktadır; XIV. ve XV. asırlarla XVI. yüzyılın başlarında derin ve orijinal zekâların kendilerini şiire verdikleri hallerde İtalyanlar, diğer memleketlerde yetişen bütün şairlerden çok daha üstün bir kudret göstermektedirler; şüphesiz ki burada kabiliyetlerin eşitliği şarttır ve bunu da takdir etmek pek kolay bir iş değildir.

İtalyanlar'ın her işinde olduğu gibi burada da

¹⁰ Purgat. IV, baş kısmı, Dante'nin nazari psikolojisi için en önemli parçalardan biridir. Bundan başka bak: Convito, ilgili kısımlar.

kültür — ki şiir buna dahildir —, plastik sanatlara takaddüm etmiş, hattâ bu sanatlara hız veren başlıca amil olmuştur. Heykeltıraşlık ve ressamlıkta fikir ve ruh unsurlarının, *İlahî Komedî*'ye benzer bir şekilde ifadelerini bulmalarına kadar daha bir asırdan fazla bir zaman geçmiştir. Başka milletlerin¹¹ sanatlarının gelişmesinde bu kuralın ne dereceye kadar muteber olduğu ve bunun bir bütün olarak değeri mes'elesi, burada bizi fazla ilgilendirmez. Her halde bunun, İtalyan kültürü için son derece önemli olduğunu tesbit ediyoruz.

Bu bakımdan Petrarca'ya verilecek yerin takdiri, eserleri çok yayılmış olan bu şairin okurlarına bırakılsın. Bir sorgu yargıcı zihniyeti ile ona yanaşan ve hakkiyle uğraşarak insan ile şair arasındaki tezatları, aşktaki vefasızlıkları ile karakterinin diğer zayıf taraflarını anıyabilen bir kimse, bir müddet cehd sarfettikten sonra gerçekten şiirindeki zevki büsbütün kaybedebilir. Bu takdirde şiir zevki yerine bir bütün olarak insanı tanıma keyfiyeti kaim olur. Ne yazık ki Petrarca'nın Avignon mektuplarında şairi bu sıfatla tanımamıza imkân verecek kadar malzeme yoktur ve tanışları ile bunların dostları arasındaki muhabere-ler, ya kaybolup gitmiştir veya esasen hiç mevcut bulunmamıştır. Bir şairin nasıl ve ne gibi mücadelelerle kendi muhiti ve fakir hayat şartları içinden ölümsüz olanı çıkarıp emniyete aldığı araştırılmaya lüzum görülmediği zaman Tanrıya şükredileceği yerde, Petrarca

¹¹ Van Eyck okuluna mensup sanatkarların portreleri, kuzey memleketler için daha çok aksini isbat ederler. Bunlar, daha uzun zaman sözle tasvirlerle üstün kalmışlardır.

için pek az bulunan bu çeşit kalımlardan faydalanarak ithamnameye benzer bir biyografi vücuda getirilmiştir. Bununla beraber şair müteselli olabilir; çünkü Almanya ve İngilterede'ki tanınmış insanların muhabbereleri daha elli yıl müddetle bu şekilde basılıp yayılmaya devam ederse, suçlu sandalyesinde oturan Petrarca'nın yanına daha birçok yüksek arkadaş gelecektir.

Petrarca'nın bizzat kendini taklit ettiği ve kendine mahsus tarzda terennüm ettiği şiirlerinde birçok sun'i ve zorlanmış yerler olduğu inkâr edilemez. Bununla beraber şiirindeki çok sayıda muhteşem iç alem tablolarına, neşe ve keder anları tasvirlerine hayran oluyoruz. Bunlar sırf ona mahsus özelliklerdir; çünkü ondan evvel hiçbir şairde böyle bir şey görülmemiştir ve gerek İtalyan milleti, gerekse dünya için özel değeri de bundan ileri gelmektedir. Şiirindeki ifade her zaman 'aynı derecede şeffaf değildir. En güzel şeylerin yanında bize yabancı olan bir takım alegorik ifade ve sofistik mantık oyunlarının yer aldığı, nadir görülen hallerden değildir. Ancak, şiirin mükemmel tarafı ağır basmaktadır.

Boccaccio da, şimdiye kadar pek az dikkati çekmiş olan *sonet*'lerinde¹² bazen duygularını son derece müessir bir şekilde ifade etmeye muvaffak olmuştur. Aşkta takdis edilmiş yerin yeniden ziyareti (sonet 22), bahar melankolisi (sonet 33), ihtiyarlıyan şairin hüznü (sonet 65), onun tarafından harikulâde bir tarzda terennüm olunmuştur. Yine *Ameto*'sunda, aşkın asilleştirici ve parlaklaştırıcı kuvvetini, *Decamerone* yazarın-

¹² Opere volgari, cilt XVI da basılmıştır.

dan adeta beklenmiyecek bir surette tasvir etmiştir¹³. Nihayet onun *Fiammetta*'sı, baştan başa aynı mahiyet ve edâ muhafaza edilmekle, hatta yer yer turturaklı parlak sözler kullanmak düşkünlüğü hakim bulnmakla beraber, her tarafı derin müşahedelerle bezenmiş büyük ve zengin muhtevalı bir ruh tablosudur; mitoloji ile klâsik kültürde, bazen pek isabetli düşmeyen bir şekilde yer almaktadır. Eğer aldanmıyorsak *Fiammetta*, Dante'nin *Vita Nuova* sına, konusu kadın olan bir naziredir veya menşeyini bu yönden gelen bir tahrike borçludur.

Klâsik çağ şairlerinin, hususiyle mersiyecilerinin ve Aeneid'inin dördüncü kitabıyla Virgilius'un bu ve bunlardan sonra gelen İtalyanlar üzerinde tesir¹⁴ yapmış, olmaları gayet tabiidir. Fakat duygu kaynağı, bizzat kendi içlerinde kâfi derecede kuvvetle fışkırmaktadır. İtalya dışında kalan çağdaşlarıyla bu bakımdan mukayese edilecek olurlarsa bunların da modern Avrupa duygu dünyasını tamamiyle ifade eden ilk insanlar oldukları görülür. Burada bahis konusu

¹³ Çoban Teogape'nin türküsünde, Venüs bayramı Parnasso teatrale'den sonra, Lipsia 1829, p. VIII.

¹⁴ XV. asır başında humanizmanın başı olarak meşhur Lionardo Aretino gerçi şöyle diyor: che gli antichi Greci d'umanità e di gentilezza di cuore abbino avanzato di gran lunga i nostri Italiani (eski Yunanlılar, zamanımızın İtalyanlarından insanlık ve ruh asaleti bakımından çok üstündürler); ancak bunu hasta Prens Antonichus ile üvey annesi Stratonice'yi anlatan santinantal bir hikâyesinin baş tarafında söylemektedir; şu halde bu belge, aslında çifte anlamlı ve yarı Asyanî karakterdedir (Cento Novelle Antiche'nin ekleri arasında basılmıştır).

olan mes'ele, başka milletlere mensup sivrilmiş insanların da aynı derecede derin ve güzel duygulara sahip olup olmadıklarını öğrenmek değildir; önemli olan nokta, ruh ihtizazları hakkında en zengin bilgilere sahip bulunduğu belgeleriyle ilk önce kimin ispat etmiş bulunduğudır.

Fakat, acaba ne sebepten dolayıdır ki Renaissance devri İtalyanlar'ı, trajedi alanında ancak tali derecede bir başarı gösterebilmişlerdir? Karakter, zekâ ve tutkuları çok çeşitli şekillerde, insanların gelişme, uğraşma ve yenilgileri içinde, mücessem bir surette göstermenin yeri trajedi idi. Başka bir deyimle: neden İtalya bir Shakespeare yetiştirmemiştir? — Tiyatroda İtalya, İngiltere bir yana bırakılırsa, XVI. ve XVII. asırlarda diğer kuzey Avrupa memleketleri ile boy ölçüşebilecek bir seviyede idi. Fakat İspanya tiyatrosu ile rekabet edecek durumda değildi. Çünkü çoktan beri İtalyanlarda dinî taassup duygusundan eser kalmamıştı; onlar şövalye anlamında şeref geleneğine sadece şeklen bağlı idiler ve müstebit gayri meşru tiranlarına tapınmaktan sakınacak kadar akıllı ve gururlu idiler¹⁵. O halde bu, ancak ve ancak İngiliz tiyatrosunun kısa süren parlak bir devri mes'elesidir.

Buna karşı cevap olarak denebilir ki bütün Avrupa, yalnız bir tek Shakespeare çıkarabilmiştir ve böyle bir deha, aslında Tanrı'nın çok nâdir görülen

---

¹⁵ Bununla beraber, bazı saray veya hükümdarlara, bazı dram yazarları tarafından dalkavukluk yapıldığı da bir vakiadır.

bir lütfudur. Yine denebilir ki İtalyan tiyatrosu, belki de parlak bir seviyeye yükselmek için gelişme yoluna girmiş bulunuyordu. Fakat tam bu sırada katolik reformu çıka geldi ve bu fırtına, İspanya hakimiyeti (Napoli ve Milano üzerinde doğrudan doğruya ve vasıtalı olarak da hemen hemen bütün İtalya üzerinde) ile ilgili olarak İtalyan zekâsının en canlı çiçeklerini ezip buruşturdu veya soldurdu. Meselâ bir İspanya kiral vekilinin idaresi altında veya Roma'daki kutsal engizsiyon müessesesinin yanında, yahut da bir kaç yıl sonra İngiliz ihtilâl zamanında bizzat kendi memleketinde bir Shakespeare tasavvur etmek güç olur. Kemal bulmuş haliyle dramı, her kültürün geç gelen bir meyvesidir, ve zamanını, hususi surette taliin bahşettiği özel şartların gerçekleşmesini beklemek ve bulmak zorundadır.

Bu vesile ile İtalya'da dramın yüksek bir seviyeye ulaşmasını güçleştirmeğe veya iş işten geçtiği zamana kadar geciktirmeye sebep olan bazı amilleri hatırlamadan geçmiyeceğiz.

Bu amillerin en başında şüphesiz temaşa zevkinin başka yerlere yöneltmiş olması gelir. Halk, *mystères* ve daha başka dinî temaşalarla meşguldür. Bütün batı memleketlerinde dramatik aziz hikâyeleri ve efsaneleri, bilhassa tiyatro ile dramın kaynağını ve başlangıcını teşkil etmiştir. Fakat İtalya, aşağıdaki bölümde anlatacağımız gibi, *mytère*'lere öyle bir sanatkâraneye dekoratif anlayışla kendini vermişti ki bu arada dramatik unsurun ihmale uğraması zazuri idi. Bu kadar zengin ve pahalı temaşa oyunlarından dünyevi drama destek olacak bir marifet veya bir temel doğ-

mak şöyle dursun, Calderon ve başka İspanyol şairlerinde görülen *Autos sacramentales** nev'inden bir şiir sanatı bile meydana gelememiştir.

Dram ortaya çıktığı zaman da, hemen *myster*lerden alışıkmiş olan zengin dekorasyon içine gömülmüştür. Kuzey memleketlerinde oyunun ceryan ettiği yeri sadece belli etmekle yetinildiği bir zamanda İtalyan sahnelerinin dekor zenginliği bizi hayretlerde bırakmaktadır. Ancak, tek başına bu hal, eğer oyunun kendisi kısmen kostüm şatafatı, kısmen ve başlıca çeşitli perde arası oyunları (*intermezzu*) arasında şiir değrinden kaybetmemiş olsaydı, belki de o kadar mühim olmazdı.

İtalya'nın birçok yerlerinde, hususiyetle Roma ile Ferrara'da Plautus ile Terenz'in ve yine klâsik dram şairleri eserlerinin bazen Lâtince, bazen de İtalyanca olarak oynanması (S. 251, 265); bütün akademilerin (S. 292) bunu kendilerine adeta vazife edinmeleri; bizzat Renaissance şairlerinin, dramlarında, cevaz verilebileceğinden daha fazla derecede bu örneklere bağlı bulunmaları; bütün bunlar İtalyan dramı için gerçi zararlı olmuştur; fakat bunların ancak tali derecede rol oynadıklarına inanıyorum. Eğer katolik reformu ve yabancı hâkimiyeti araya girmeseydi bu zararlı unsurlar faydalı bir intikal safhasına inkilâp edebilirdi. Her ne olursa olsun, 1520 tarihinden bir az

---

* *Autos sacramentales*: Dinî bayramların, hususiyle "İyd-i Hamsîn"nin ikinci perşembesine rastlayan kutsal günün kutlanması için oynanan temsiller. Calderon, bu nev'i en mütakâmil derecesine erişirmiştir. 1765 tarihinden itibaren bu nevi temsiller yasak edilmiştir.

sonra trajedi ve komedide ana dilin zaferi humanislerin büyük iğbirarlarına rağmen¹⁶, hemen hemen tamamiyle sağlanmış bulunuyordu. Bu tarftan gelecek bir engel, Avrupa'nın en fazla gelişmiş milletini, kelimenin en yüksek anlamı ile dramı insan hayatı ve kaderinin gerçek bir aynası seviyesine çıkarmak yolundan artık alıkoyamazdı. Engizisyoncularla İspanyollardır ki İtalyanlar'ı yıldırılmışlardır; en büyük ve gerçek davaları, hususiyle millî hatıralar kisvesi içinde tasvir etmelerini imkânsız kılmışlardır. Fakat bunun yanında *intermezzo*'ların da drama zarar verici bir rol oynadıklarını göz önünde bulundurmamız lâzım gelir.

Ferrara Prensi Alfonso ile Lucrezia Borgia'nın düğünleri yapılırken Duka Ercole şahsen ortaya çıkarak asaletli misafirlere, Plautus'un beş komedisinin oynanmasında kullanılacak 110 tane kostüm gösterdi; bunu yapmaktan kasdı, hiçbirisinin iki defa kullanılmıyacağını anlatmaktı¹⁷. Fakat bu kadar zengin ipek ve sof kuşamlar, bile Plautus parçaları oynanırken araya sokulan bale ve pandomimaların şatafatı yanında ne kadar sönük kalıyordu. Rengâreng ihtişam göz önüne getirilecek olursa bunların yanında Plautus'un, asıl oyunun, Isabella Gonzaga gibi genç ve hareketli bir hanımefendiye can sıkıcı, azap verici geldiğine ve dram oynanırken herkesin

¹⁶ Paul. Jovius, Dialog. de viris lit. illustr.: Tiraboschi, Tom. VII, IV. — Lil. Greg. Gyraldus, De poetis nostri temp.

¹⁷ Isabella Gonzaga'nın 3 Şubat 1502 tarihli kocasına mektubu: Archiv. stor. Append. II, p. 306 vd. Fransız mystère'lerinde artistler bizzat, önceden alayla geçit yaparlardı ki buna "la montre" denirdi.

perde aralarına sıkıştırılan oyunları sabırsızlıkla beklediğine bir dereceye kadar hak vermek gerekir. Eski tarz silâhlarını musikiye uydurarak kullanan Roma savaşçıları, Mağribîler tarafından oynanan meşale raksları, boynuzlarından alevler akan vahşi erkeklerin oynadıkları bir dans vardı; bunlar bir kızın bir ejderhadan kurtarılışını temsil eden bir pandomimanın balelerini teşkil ediyordu. Sonra soytarı kıyafetine girmiş deliler dans ediyorlar ve domuz mesaneleri ile birbirlerine vuruyorlardı. Ferrara sarayında her komediye bir bale (*moresca*) ilâve edilmesi adet haline gelmişti¹⁸. 1491 de Alfonso ilk defa Anna Sforza ile evlenirken Ferrara'da Plautus'un *Amphitruo* adlı eserinin ne tarzda oynandığı şüpheli kalmaktadır¹⁹. Buna dramdan ziyade müzikli bir pandomima şekli verilmiş olması mümkündür. Her halde, araya sokulan sahneler, oyunun bizzat kendisini silik bırakmakta idi. Sarmaşık yaprakları ile örtülü genç çocuklar, gürültülü bir orkestra müziği ile karışık figürler halinde dans ettiler. Sonra Apoll sahneye çıktı, değneği ile rubabına vurduktan sonra Este hanedanına bir metkiye taganni etti. Arkasından, *intermezzo* içinde *intermezzo* olarak güldürücü bir sahne geldi ve bundan sonra da maiyetleri ile Venüs, Bacchus miteolojisi ve *Paris İda* dağında (Kazdağı) adlı bir pandomima sahneyi işgal etti. Ancak şimdi *Amphitruo* masalının

¹⁸ Diario Ferrarese: Murat. XXIV, Col. 404. Oradaki tiyatro hakkında başka pasajlar bak: Col. 278, 279, 282-285, 361, 380, 381, 393, 397.

¹⁹ Stozzi Poetae p. 232. Tito Storozza'nın *Aeolosticha*'sının IV. kitabında.

ikinci kısmı geldi. Burada Este hanedanından bir Herkules'in doğacağına açıkça işaret ediliyordu. Aynı eserin daha önce saray avlusunda yapılan bir temsilde (1478) "yıldızları ve diğer çenberleriyle bir cennet" hiç durmadan yanıyordu. Bundan belki de hava fişekleriyle bir donanma kasd edilmektedir. Şüphesiz ki bu ışıklar bütün dikkati kendine çekiyordu. Sahne oyunlarına eklenen bu gibi şeyler, başka saraylarda yapıldığı gibi, ayrı olarak temsil edildiği zaman, muhakkak daha iyi oluyordu. Bu sebeple Kardinal Pietro Riario, Bologna'da Bentivogli ve ilaah. gibi şahıslar tarafından oynatılan temsillerden ilerde, şenliklere sıra gelince bahsedeceğiz.

Bir defa alışılmış bulunan kostüm ve dekor ihtişamı, orijinal İtalyan trajedisi için bilhassa uğursuz olmuştur. Francesco Sansovino²⁰ 1570 sıralarında şöyle yazıyor: "eskiden Venedik'te komedilerden başka çok kere klâsik ve modern şairlerin trajedileri de büyük bir ihtişam ile oynanmıştır. Sırf sahne dekorları ihtişamının şöhreti sayesinde uzak ve yakın yerlerden birçok seyirciler oraya akın ederlerdi. Şimdi ise özel kişiler tarafından tertip edilen şenlikler dört duvar arasında cereyan etmektedir; bir müddetten beri de karnaval zamanını komediler ve daha başka neş'eli oyunlarla geçirmek adeti yerleşmiştir". Bunun mânası şudur ki sahne dekorlarını şatafatı, trajedinin öldürülmesine yardım etmiştir.

²⁰ Franc. Sansovino: Venezia, fol. 169. "parenti" kelimesi, her halde "pareti" diye okunmak lâzımgelir. Başka bakımlardan da fikri tam mânasiyle açık değildir.

Modern trajedi şairlerinin münferit hamleleri ve denemeleri — ki bunlar arasında Trissino'nun *Sofonisba'sı* (1515) en fazla şöhret kazananı olmuştur — erebiyat tarihine aittir. Plautus ve Terenz örneklerine göre yazılan kibar komediler için de aynı şey söylenebilir. Ariosto çapında bir insan bile bu alanda bir fevkalâdelik gösterememiştir. Buna mukabil Machiavelli, Bibiena ve Aretino gibi şahsiyetlerin vücuda getirdikleri nesir şeklindeki popüler komedi, ele alınan konular dolayısıyla ölüme mahkûm olmasaldı, bir istikbâle sahip olabilirdi. Bu çeşit eserler kısmen son derece gayri ahlakî idiler; kısmen de, takriben 1540 dan itibaren artık umumun düşmanlığını üzerine çekmekten kurtulmuş olan bazı içtimai sınıflara karşı tevcih edilmiş bulunuyorlardı. Eğer *Sofonisba*'da karakter tavsivi parlak bir hitabetin yanında arka safta kalıyordu ise, bunun sebebi, hitabetin, üvey kızkardeşi olan karikatürle birlikte, komedide de çok serbest kullanılmış olmasıdır. Her ne olursa olsun bu İtalyan komedileri, eğer aldanmıyorsak, nesir şeklinde yazılan komedilerin ilki idiler ve tamamiyle gerçek hayatla meşgul oluyorlardı; bu sebeple Avrupa edebiyat tarihinde yer almaya hak kazanmışlardır.

Gerçi trajedi ve komedi yazılmasına hiç ara verilmeden devam edilmiştir; aynı zamanda klâsik ve modern eserler de mütemadiyen oynanmış durulmuştur. Fakat bunlara, sırf şenliklerde ev sahibinin mevkii ile mütenasip bir tantana ve ihtişam gösterisi yapmak için birer fırsat ve vesile olarak baş vurulmuştur. Millî deha ise canlı birer edebî nevi olarak bunlara ilgi göstermemiş, başka tarafa yönelmiştir. Pas-

toral oyun ile opera ortaya çıkar çıkmaz komedi ile trajediye artık hiçbir ihtiyaç duyulmayabilirdi.

Komedinin yalnız bir nevi millî idi ve bu vasfını muhafaza etmiştir de. Bu, *Commedia dell'Arte* denilen yazılmamış, mevcut bir senaryoya göre tuluatla oynanan komedidir. Bu, karakterleri canlandırmak için pek elverişli değildir; çünkü kullanılan maskeler çeşit bakımından az ve muayyen olup herkesçe tanınmaktadır. Fakat milletin istidadı bu nev'e o kadar mütemayildir ki yazılı komedilerin oynanması sırasında durup dururken çok kere tuluata kaçar²¹ ve böylece bazen karma bir nevi meydana gelirdi. Venedik'te Burchiello ve sonra Armonio, Val. Zuccato, Lod. Dolce ve ilaah. kumpanyalar tarafından oynanan komediler de bu tarzda yazılı ile tuluat karması eserler olsa gerektir²². Burchiello'nun, Grekçe ve Slovence kelimelerle karıştırılmış bir Venedik lehçesiyle komik tesiri arttırmakta maharet sahibi olduğu bilinmektedir. İl Ruzzante adı ile tanılan Angelo Beolco (1502-1542), *Commedia dell'Arte*'nin hemen hemen tam mânasiyle kemal bulmuş şeklini vermektedir. Maskelerle yaşattığı tipler, her zaman Padua köylüleri (Menato, Vezzo, Billora ve ilaah...) olmuştur. Hamisi Luigi Cornaro'nun Codevico'daki villasında yaz aylarını geçirdiği sıralarda bu köylülerin şivelerini etüt ederdi²³. Zamanla başka

²¹ Venezia fol. 168 de Sansovino, "recitanti con invenzioni o personaggi troppo ridicolti" (Okuyanlar fazla buluş ve şahıslarla) komediyi berbat ediyorlar diye şikâyet ederken her halde bunu kasd etmiş olsa gerekir.

²² Sansovino, aynı eserin başka bir yerinde:

²³ Scardonius, de urb. Patav, antiq.: Graevius, Thes.

meşhur mahalli maskeler de ortaya çıkmıştır ki bunların *Pantalone*, *Dottore*, *Brighella*, *Pulcinella*, *Arlecchino* ve ilaah.. gibi kalıntıları, hâla İtalyanlar'ı eğlendirmektedir. Muhakkak ki bu maskelerin çoğu pek daha eskidir ve menşeleri belki de tâ eski Romalılar'ın oyunlarda kullandıkları maskelere kadar geri gider. Ancak XVI.asırdadır ki bunlardan bir kaç tanesi tek bir parçada toplanmıştır. Şimdi de bu, o kadar kolay vukubulan bir keyfiyet değildir; fakat hiç olmazsa her büyük şehir kendine mahsus mahalli maskeyi muhafaza etmektedir: Napoli'de *Pulcinella*, Floransa'da *Stenterello*, Milano'da bazan çok güzel olan *Meneking* gibi²⁴.

Şüphesiz ki bu, en yüksek niteliğini dram aynasında objektif olarak etüt edip gösterebilmek istidadına belki de her milletten daha fazla derecede sahip bulunan büyük bir millet için çok cılız bir başarı sayılır. Fakat ub istidat, vücuda gelmelerinde İtalyanlar'ın ancak kısmın sorumlu buldukları bir takım düşman kuvvetlerin baskısı altında daha asırlarca müddetle kendini gösterebilmekten alıkonmuştur. Geniş kitlelere kadar yayılmış bulunan dramatik tasvirler yapmak istidadı, şüphesiz ki büsbütün yok edilemezdi. Nitekim musikide İtalya, uzun müddet bütün Av-

---

VI, III, Col. 288 vd. Burası, diyalekt edebiyatı için de çok önemli bir parçadır.

²⁴ Meneking'in en aşağı XV. asırda mevcut bulunduğu, *Diario Ferrarese*'den anlaşılmaktadır. Gerçekten de bu eserde, 1501 tarihinde Ferrara'da temsil olunan Plautus'un *Menaschmen*'i, yanlışlıkla *Menechino* yapılmaktadır. *Diar. Ferr.*: Murat. XXIV, Col. 393.

rupa'da üstünlüğü muhafaza etmiştir. İtalyanların alıkonulmuş buldukları dramın yerine kaim olan bir nesneyi veya dramın gizli bir ifadesini ses sanatında bulmak isteyen herkes, dilediği şekilde bununla kendini teselli edebilir.

Fakat dramın elde edemediği başarı, epik şiirden beklenebilir mi? İtalyan kahramanlık şiirinin şikayeti mucip olan başlıca zayıf tarafı, bilhassa karakterlerin tasvirinde kendini göstermektedir.

İtalyan epiğinin başka bakımlardan üstünlüğü inkâr edilemez. Nitekim o, üç buçuk asırdan beri daima okunmuş ve yeni yeni baskıları yapılmıştır. Halbuki diğer milletlerin epik şiirleri, sırf edebiyat tarihi bakımından ilgi uyandırabilecek bir hale düşmüş bulunmaktadır. Acaba bunun sebebi, kuzey memleketlerindekiyle daha başka şeyler isteyen İtalyan okuyucuların zevki midir? Gerçekten de İtalyan duyusuna bir dereceye kadar olsun nüfuz etmeden bu şiirin değerini anlamak ve bundan zevk duymak imkânı yoktur. Nitekim birçok sivrilmiş insanlar, bundan hiçbir şey anlamadıklarını gizliyememektedirler. Pulci, Bojardo, Ariosto ve Berni'yi sırf fikir muhtevaları bakımından tahlil etmeye kalkışan bir kimse, şüphesiz bunları hakkiyle takdir edemeyecektir. Hakikatte bunlar, sanat tarafı çok kuvvetli ve belirli bir halk için yazan özel tarzda sanatkârlardır.

Ortaçağ efsaneleri, şövalye şiirinin günden güne sönmesinden sonra, kısmen kafiyeli manzumeler ve mecmualar şeklinde, kısmen de nesir romanlar halinde yaşamakta devam etmişti. İtalya'da XIV. asır boyunca nesir halinde romanlar mevcuttu. Bununla be-

raber yeni uyanan klâsik çağ hatıraları, nesir romanların yanında muazzam hamlelerle büyümüşler ve ortaçağ muhayyilesi mahsullerini arka plâna atmışlardır. Meselâ Boccaccio, *Visione amorosa*'sında sihirli sarayda tasvir ettiği kahramanları arasında gerçi Tristan, Artus, Galeotto ve ilaah..nın adlarını da saymaktadır; fakat, sanki bunlardan bahsederken utanıyormuş gibi, sözü gayet kısa kesmektedir. Daha sonraki yazarlar ise, hangi edebî nev'in temsilcisi olurlarsa olsunlar, aynı isimleri ya hiç anmamakta veya sadece latifeler arasında kullanmaktadırlar. Buna rağmen halk onları hatıralarında yaşatmış ve XV. asrın şairlerine intikal ettirmiştir. Şimdi XV. asır şairleri, konularını yepyeni ve serbest bir tarzda duyarak işliyebilirlerdi. Fakat bunlar daha da ileri giderek bir takım yeni unsurlar ilâve etmişler, hattâ baştan başa yeni buluşlarla doldurmuşlardır. Halkın belli bir muhayyile alemini ile irtibat tesis edebilmek gibi bir nimete sahip bulduklarından dolayı bu şairleri, bütün modern Avrupa imrense yeridir. Fakat buna Mythos olarak saygı göstermeleri için bu şairlerin mürâi olmaları lâzım gelirdi²⁵.

Bunu yapacakları yerde şairler, şiir sanatı için yeni kazanılan alanda tam bir hükümrânlıkla hareket etmişlerdir. Anlaşıldığına göre başlıca amaçları, şiirleri okunduğu zaman mümkün olduğu kadar ahenkli ve neşelendirici bir tesir sağlayabilmekten ibarettir.

²⁵ Pulchi, Margutte adlı devin hikâyesi için çok eski bir efsane uydurmaktadır. (Morgante, canto XIX, mısra 153 vd). — Limerno Pitocco'nun yazmış olduğu giriş, daha da acaip gelmektedir (Orlandino. cap. 1, beyit 12-22).

Gerçekten de bu şiirler, bütün olarak değil, fakat parça parça olarak, hafifçe komiğe kaçan eda ve işaretlerle okunduğu zaman dinlenirse, değerleri çok artar. Eğer daha derin ve daha etraflı bir surette karakterler tersim edilmiş bulunsaydı, şiirlerdeki bu tesir kuvvetine fazla bir şey ilâve edilmiş olmazdı. Okuyan bir kimse böyle, istiyebilir; fakat dinliyen, daima tek bir parça işittiğinden, böyle bir şey aklından bile geçirmez. Hazır olarak önünde bulduğu figürler karşısında şâir, iki çeşit ruh haleti içinde kalmaktadır: Bir yandan şâirin humanist kültürü, bu figürlerin ortaçağ karakterini protesto etmektedir; diğer yandan, o devrin savaş ve beden hareketleri usullerinin icabı olarak, aynı figürlerin mücadeleleri, birçok bilgi ve sanat kabiliyetine sahip bulunmak ihtiyacını göstermekte, aynı zamanda şiiri okuyandan yüksek vasıflar istenmektedir. Bu sebeptendir ki Pulci²⁶ bile, gerçek anlamıyla şövalye parodisine, *Paladin* (bir hükümdarın maiyetindeki hassa şövalye, kahraman) lerinin kaba komik sözleri ile bazan buna yaklaşmış olmakla beraber, erişilmiş değildir. Onların yanına kavgacılık idealini, bir çan tokmağı ile bütün ordulara hükmeden garip ve merhametli *Morgante*'yi çıkarmaktadır; hattâ sonra, münâsebetsiz olduğu kadar son derece enteresan olan dev *Margutte*'yi karşısına çıkararak bir tezat yaratmak suretiyle bunu da nisbeten belirli bir hâle getirmeye muvaffak olmaktadır. Fakat Pulci, kaba ve kuvvetli bir surette tersim edilmiş olan bu iki karaktere asla özel bir önem vermemiş değildir; ve hikâyesi, onlar

²⁶ Morgante, ilk defa 1488 den önce basılmıştır (1481).

— Beden hareketleri hakkında bak aşağıda V. Bölüm.

ortadan kaybolduktan çok daha sonra da, garip şekliyle devam etmektedir. Aynı surette Bojardo²⁷ da tamamiyle şuurlu olarak karakterlerine hâkim kalmakta ve bunları canı istediği gibi ciddî veya komik şekillere sokarak kullanmaktadır; hattâ tabiat üstü yaratıklarla oynamakta ve bâzan bunları kasten ahmak olarak tasvir etmektedir. Fakat onun, Pulci derecesinde ciddî telâkki ettiği bir sanat amacı vardır ki bu da, bütün olayların son derece canlı, hattâ denebilir ki, teknik bakımdan inceden inceye tasvir edilmesi keyfiyetidir. — Pulci, şiirinin bir parçasını tamamlar tamamlamaz hemen Lorenzo Magnifico'nun hazır bulunduğu bir cemiyette okur, Bojardo ise Ferrara hükümdarı Ercole'nin sarayında aynı şeyi yapardı. Bu gibi dinleyicilerin şiirde ne gibi unsurları tercih ettiklerini ve derin karakter tasvirlerinden ne kadar az hoşlandıklarını tahmin etmek güç değildir. Tabiidir ki bu şartlar altında şiirler bir bütün teşkil edecek halde değillerdi ve şimdi olduklarından iki kat uzun veya yarı yarıya daha kısa olabilirlerdi. Kompozisyonlar, bütün bir hikâyeler tablosu mahiyetinde değil, daha çok bir *friz*'in veya çeşitli figürlerle bezemiş muhteşem bir *feston*'un kompozisyonu şeklindedir. Tıpkı figürlerde ve bir *friz*'in dolanan filizlerinde tam mânasiyle belirtilmiş endividuel şekiller, derin perspektifler ve çeşitli plânlar aramak doğru değildir, tıpkı bunun gibi bu şiirlerde de böyle bir şey beklenemez.

Hususiyle Bajardo'nun daima yeniden hayret uyandıran çeşitli icat bolluğu, epik şiirin mahiyeti hak-

²⁷ Orlande innamorato, ilk defa 1496 da basılmıştır.

kında okullarımızda yapılan bütün târifleri gülünç bir hale sokmaktadır. O devir için bu edebî nev'e sapmak, klâsik kültürle meşgul olmaktan ayrılmanın en kolay çâresi, hattâ yeniden müstakil hikâyeye edici şiir nev'ine erişebilmenin mümkün görünen biricik yolu idi. Zira klâsik çağ tarihinin şiirleştirilmesi ancak yanlış yola sürükler. Nitekim Petrarca. Lâtince Hexameter ile yazdığı *Africa*'sı ile ve bir buçuk asır sonra da Trissino, *versi sciolti* ile kaleme aldığı *Gotlardan kurtarılmış İtalya* adlı eseriyle, böyle yanlış bir yola düşmüşlerdir. Dil ve nazım bakımından mükemmel olan bu çok uzun eserde şüpheli kalan tek bir nokta, böyle talihsiz bir birleşmeden acaba tarihin mi, yoksa şiirin mi daha fazla zararlı çıkmış olmasıdır. Fakat Dante, kendisini taklit edenleri ayartarak nereye kadar sürüklemiştir? Petrarca'nın kehânetli *Trsionfi*'si bu alanda yazılıp zevkimizi tatmin eden eserlerin sonuncusu olmuştur. Boccaccio'nun *Amorosa Visione*'si esas itibariyle tarihî ve efsanevî adların sâdece ellegorik kategorilere göre sayımından ibaret kalmaktadır. Diğer şâirler ise, anlatmak istedikleri şeylere Dante'nin birinci "Canto"sunu beceriksizce taklit ile girmekte ve Virgilius'un yerini tutan herhangi bir allegorik arkadaş bulmaktadırlar. Uberti coğrafi şiirinde (*Dittamondo*) Solinus'u, Giovanni Santi de Urbino hükümdarı Federigo için yazdığı methiyede Plutarchus'u seçmişlerdir²⁸. İşte şiiri bu yanlış yollardan kurtaran, ancak Pulci ile Bojardo'nun temsil ettikleri epik nevi olmuştur. Epik şiirin, belki de dünyanın sonuna kadar bir daha nasip olma-

²⁸ Vasari VIII, 71, Vita di Raffaelle tefsirinde

yacak derecede büyük bir istek ve hayranlıkla karşılanmış olması, bunu derin bir ihtiyaca cevap teşkil ettiğini gayet açık bir şekilde göstermektedir. Zamanımızın Homeros'tan ve Nibelungen destanından çıkardığı gerçek kahramanlık şiiri ideallerinin bu eserlerde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği mes'elesi bahis konusu olamaz. Her halde bunların, kendi devirlerinin bir ülküsünü gerçekleştirdiklerine şüphe edilemez. Üstelik, bu şiirlerin bizim için en yorucu kısımlarını teşkil eden mütemadi savaş tasvirleri ile, yukarda söylediğimiz gibi, pratik bir ihtiyaca cevap verilmektedir. Fakat biz, ne bunu ve ne de o anda yaşanan olayları tasvir etmenin büyük bir rağbet görmesini, kolay kolay anlayamayız²⁸ a.

Aynı veçhile, Ariosto'nun *Orlando furioso*'sunu²⁹ karakter tasvirleri bakımından ölçüye vurmak da doğru değildir. Gerçi bazı yerlerinde böyle karakterler mevcuttur ve hattâ ihtimamla belirtilmişlerdir de. Ancak, hiçbir zaman şiirin ana unsurunu teşkil edecek bir mahiyet almamaktadırlar ve daha fazla üzerlerinde durulmuş olsaydı bunların şiir bakımından faydadan çok zarar vermiş olacağı muhakkaktır. Fakat bu istek, umumun arzusu ile ilgilidir ve Ariosto bugünkü anlamda o arzuyu tatmin etmiş değildir. Onun gibi muazzam kabiliyet ve şöhret sahibi bir şairden *Roland'ın maceraları* vesairenden daha iyi eserler beklenirdi. Büyük bir eserde insan ruhunun en derin dâ-

²⁸ a Bugünün zevki, *Ilias*'da bile aynı neviden birçok fuzuli şeyler bulmaktadır. Fakat bizi yoruyor diye bunların yanlış ve sonradan yapılan ilaveler olması lâzım gelmez.

²⁹ İlk baskısı 1516 tarihindedir.

valarını, devrinin ilâhî ve insanî şeyler hakkındaki en yüksek anlayışını ele alıp işlemesi, kısaca *İlâhi Komedî* ile *Faust*'da olduğu gibi evrensel bir sentez yapması umulurdu. Böyle yapacağı yerde o, tamamiyle o zamanki plâstik sanatkârların yolunu tutmuş ve, bugünkü anlamda orijinalliğe hiç te önem vermeksizin, öteden beri tanılan bir takım figürlerin teşkil ettiği belli bir daireyi genişletmek, hattâ mevcut ayrıntıları bile faydalı gördüğü yerlerde bir defa daha kullanmak suretiyle ölümsüzlüğe erişmiştir. Her şeye rağmen böylece de elde edilmesi mümkün olabilecek güzel sonuçları, başka alanlarda ne kadar bilgin ve kabiliyetli olurlarsa olsunlar, sanat anlayışları noksan yaratılıştaki insanlara anlatmak pek kabil olmayacaktır. Ariosto'nun sanat gayesi, şiirde baştan başa aynı kuvvette yayılmış bulunan parlak ve canlı "olay" dır. Bunun için de yalnız derin surette karakter tersimlerinden değil, fakat aynı zamanda hikâyeleri arasında herhangi bir surette sıkı bağlar vücuda getirmekten de muaf tutulmak ihtiyacındadır. İsteddiği yerde ve zamanda kaybolmuş, unutulmuş ip uçlarını bulup yeniden ele almak ve serbest bulunmak zorundadır. Figürleri, ortaya çıkmak ve sahneden çekilmek zaruretindedirler; böyle olmasını gerekli kılan amil, figürlerin şahsî karakterleri değil, şiirde anlatılan olayların mahiyetidir. Şüphesiz görünüşte mantıksız ve keyfi olan bu kompozisyon tarzı içinde şair, tamamiyle ahenkli bir güzellik geliştirmektedir. Hiçbir zaman tasvirler içinde kendini kaybetmemekte, tam tersi olarak daima olayların akışı ile ahenkli bir şekilde kaynaşabilecek ölçüde sahne ve şahıs tasvirleri

vermektedir. Aynı surette, konuşmalar ve monologlar³⁰ içinde boğulmakta, fakat gerçek *Epos*'un her şeyi canlı olaylar haline sokmaktan ibaret bulunan muhteşem imtiyazını muhafaza etmektedir. Onun heyecanı hiçbir zaman kelimelerde³¹ değildir; Roland'ın yaptığı çılgınlıkların tasvir edildiği meşhur yirmi üçüncü ve daha sonraki *Canto*'larda ise *pathos*, hiç aranmamalıdır. Kahramanlık şiirinde aşk hikâyelerinin herhangi bir lirik yumuşaklığa sahip bulunmayışlarını, her ne kadar ahlâkî bakımdan her zaman tasvip edilemezse de, ayrı bir hizmet olarak kabul etmek lâzım gelir. Buna mukabil bâzan bunlarda, etrafını saran büyü ve şövalye unsurlarına rağmen, öyle gerçekler ve realiteler mevcuttur ki insan, şairin hususi hayatını görür gibi olmaktadır. Sonra Ariosto, kendi dehasına güvenerek büyük eserine zamanının bazı olaylarını da almaktan çekinmemiş, Este hanedanının şöhretini, bazı tezahür ve kehanet şekilleri içinde aksettirmiştir. Sekiz mısralı şiirlerinin (ottavi) olağan üstü akıcılığı, bütün bunları muntazam hareketlerle ileriye doğru sürüklemektedir.

Teofilo Folengo veya, burada kullandığı adı ile, Limerno Pitocco ile bütün şövalye sisteminin paradisi, çoktan beri özlenen bir sonuca erişmiştir³². Fakat burada komik, realizması icabı olarak, daha

³⁰ Araya sokulan nutuklar da hikâye mahiyetindedir.

³¹ Her halde Pulci bunu yapardı. Morgante, Canto XIX, kıta 20 vd.

³² Orlandino, ilk basımı 1526. — Karş. yukarda sayfa 225 vd. Ariosto'nun dünyaca tanınan "Gazebe gelmiş Roland" adlı destanıdır.

sıkı bir surette karakter tersimleri zaruretini birlikte getirmiştir. Sutri adında küçük bir Roma kasabasında yarı vahşi sokak çocuklarının her türlü kaba muameleleri içinde küçük *Orlando*, gözlerimizin önünde bü-yüyerek cesur bir kahraman, rahip düşmanı ve itirazcı bir şahsiyet haline geliyor. Pulci'den beri teşekkül etmiş olan ve epik şiir için çerçeve olarak kabul edilen mutad hayal alemi, şüphesiz burada param parça olmaktadır. *Paladin*'lerin menşe ve mevki-leri ile açıktan açığa alay edilmektedir. Meselâ İkinci *Canto*'da anlatılan merkep turunda şövalyeler, acaip silâh ve teçhizatları ile, gayet gülünç bir mevkide düşürülmektedirler. Bâzen şair, Mainz'li Gano'nun ailesinde kökleşmiş gibi görünen ve izahı imkânsız sadakatsizlik, *Durindana* diye anılan kılıncı elde etmek için çekilen zahmetler vesair şeyler hakkında istihza ile teessüflerini bildirmektedir; hattâ an'ane onda sadece gülünç buluşlar için, istitratlar ve zamanın olaylarına telmihler (bunlar arasında bilhassa VI. Cap'ın son kısmı çok güzeldir) ve yakışıksız cinaslar yapmak için adeta bir temel zemin teşkil etmektedir. Bütün bunların yanında nihayet Ariosto ile de bir dereceye kadar alay edildiği inkâr kabul etmez; Luther'in katolikliğe aykırı düşüncelerini ihtiva eden *Orlandino*'nun, çok geçmeden engizisyoncular tarafından kovuşturulması ve sun'i olarak unutturulması, "*Orlando Furioso*" için büyük bir talih eseri olmuştur. Bahusus, Colonna hanedanı Orlando'yu, Orsini hanedanı Rinaldo'yu ve — Ariosto'ya göre — Este hanedanı Ruggiero'yu ilk ataları olarak saymaları dolayısıyla, Gonzaga hanedanının da *paladin* Guidone'nin soyun-

dan getirilmesi (VI. c. 28. kıta.) açıktan açığa parodiden başka bir şey değildir. Şairin hamisi olan Ferrante Gonzaga'nın, Este'lerin bu şekilde istihza edilmesinde payı vardı.

Nihayet, Torquato Tasso'nun *Gerusalemme liberata*'sında karakter tersimlerinin, şair için başlıca amaçlardan birini teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Sadece şairin, elli yıl kadar önce hâkim bulunan düşünüş tarzından esaslı surette ayrılmış olması keyfiyeti bile bunu ispata kafidir. Torquato Tasso'nun hayrete lâyık eseri, esas itibariyle, o arada uygulanmış bulunan Katolik Reformu ile bu harekette mevcut temayüllerin gerçek bir anıtıdır.

Şiir alanı dışında da İtalyanlar, tarihî insanı karakteristtik iç ve dış vasıflarına göre inceden inceye tasvir etmek temayül ve kabiliyetini gösteren ilk Avrupa'lı millet olmuşlardır.

Gerçi ortaçağların daha başlarında aynı istikamette önemli teşebbüsler yapılmamış değildir. Kilise menkibeleri, biyogrefi nev'inin daimi bir vazifesi olarak, ferdi tasvir ilgisini ve kabiliyetini hiç değilse bir dereceye kadar ayakta tutmuş olsa gerektir. Manastır ve katedral vakayinâmelerinde, meselâ Meinwerk von Paderborn, Godehard von Hildesheim ve ilaah... gibi bazı kilise adamları oldukça canlı bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Yine bu kabilden olmak üzere Alman imparatorlarından bir çoğunun tasvirleri de mevcuttur; Klâsik çağ yazarları, hususiyle Suetonius örnek alı-

narak vücuda getirilen bu tasvirlerde çok değerli parçalar vardır; hattâ bu ve buna benzer cismanî şahsiyetlere dair *Vitae* (hayatlar, biyografiler). gün geçtikçe azizlerin menkibelerine paralel eserleri teşkil etmektedirler. Bununla beraber ne Einhard ve de Radevicus¹, Joinvilles'in Aziz Louis'yi tasvir eden eseri ile kıyaslanabilirler. St. Louis'nin biyografisi, tamamiyle münferit kalmakla beraber, modern Avrupa'lı insanın fikri ve ruhi portresini tam bir mükemmellikle çizen ilk eserdir. St. Louis gibi karakterler esasen nadirdir. Üstelik de, az rastlanan bir talih eseri olarak, tamamiyle sade ve ciddi bir müşahit, bütün münferit hareketleriyle olaylardan bir insan hayatının muhteva ve manasını çıkarıp kavramaya ve canlı bir şekilde tecessüm ettirmeye muvaffak olmuştur. II. Friderich ve Güzel Philipp'in iç hayatlarını öğrenebilmemiz için ne kadar cılız ve verimsiz kaynaklarla bilmece çözer gibi uğramak zorunda olduğumuzu düşünelim. Ortaçağ sonlarına kadar biyografi mahiyetinde vücuda getirilen eserlerin çoğu, aslında sadece zamanın tarihinden ibarettir, ve konu olarak ele alınan insanın endivduel tarafları için hiç bir anlayış gösterilmeden yazılmışlardır.

İtalyanlar'da ise, önemli şahsiyetlerin karakteristik vasıflarını araştırmak, şimdi hâkim bir temayül halini almıştır. İşte, İtalyanlar'ı öteki Avrupalılar'dan ayıran da bu özelliktir. Diğer milletlerde böyle bir şey

¹ Radevicus, de gestis Friderici imp., hususiyle II, 76.
— Mükemmel bir eser olan Vita Heinrici IV. de bilhassa şahıs tasviri çok azdır. Wippo'nın Vita Chuonradi Imp. si de aynı mahiyettedir.

yalnız tesadüfî olarak ve sırf olağan üstü hallerde görülebilmektedir. Böyle gelişmiş bir endividualizma anlayışı, ancak ırkî hayattan sıyrılmış ve ferdiyet seviyesine yükselmiş kimselerde bulunabilir.

Geniş çevrelerde hâkim bulunan şöhret kavramı (S. 201 vd.) ile ilgili olarak bir nevi toplayıcı ve mukayeseci biyografi meydana gelmiştir. Bu biyografi artık, Anastasius, Angellus ve ardaları, veya Venedik Doclarının biyografyacıları tarafından yapıldığı gibi, hanedan ve ruhban sıralarına bağlı kalmak zaruretinde değildir. Daha çok, önemli olduğu takdirde ve önemli olması dolayısıyla insanı tasvir edebilmektedir. Örnek olarak burada Suetonius'tan başka Nepos (*Viri illustres*) ve bir de, tanındığı ve tercüme edilmiş bulunduğu nisbette, Plutarchus etki yapmaktadırlar. Edebiyat tarihi mahiyetindeki teşebbüsler arasında, Suetonius'un ekleri olarak tanıdığımız² gramerci, belâgatçı ve şair hayatlarını tasvir eden yazıların, aynı surette Donatus'un çok okunan *Virgilius'un hayatı* adlı kitabının örnek tutuldukları anlaşılmaktadır.

Meşhur erkek ve kadınların hayatlarının hikâye eden biyografik eserler mecmualarının XIV. yüzyılda nasıl ortaya çıkmış oldukları yukarıda anlatılmıştı (S. 208 vd.) Bunlardan çağdaş insanlara dair olma-

² Philostratus'un bu volda ne kadar erken kullanıldığını söyleyecek durumda değilim. Şüphesiz ki Suetonius, çok erken bir zamandan beri taklidi kolay bir örnek olmuştur. Einhard'ın *Büyük Karl'ın Hayatı*'ndan başka XII. asra dair faydalı bilgiler veren bir yazar olarak Guilielm. Malmesbury'yi tanıyoruz. Bu, Fatih William'ı (sayfa 446 vd.), II. William'ı (sayfa 404, 405) ve I. Henry'yi (sayfa, 460) tasvir etmektedir.

yanlar, tabiyatiyle daha eski eserlere bağlı kalmışlardır. İlk orijinal başarı, her halde Boccaccio'nun kaleme aldığı *Dante'nin Hayatı* dır. Hafif ve canlı bir üslûpla yazılmış olan ve içinde birçok keyfi hükümler bulunan bu eser, Dante'nin karakterindeki olağan üstü özellik hakkında canlı bir duyuş ifâde etmektedir. Sonra, XIV. asır sonlarında Filippo Villani tarafından yazılan sivrilmiş Floransalılar'ın *Vite*'leri gelmektedir. Şair, hukukçu, hekim, filolog, sanatkâr, devlet adamı ve asker gibi her meslekten insanlar bu eserde yer almaktadırlar; içlerinde hâla hayatta olanlar da vardır. Burada Floransa, kabiliyetli bir aile olarak ele alınmakta ve aileye mahsus özellikleri en kuvvetli şekilde temsil eden evlatlarına yer verilmektedir. Karakterler kısa, fakat gerçek bir istidatla ve büyük bir maharetle belirtilmiştir; hususiyle dış fiziyonominin iç fiziyonomi ile bir araya mezc edilerek ifade edilişi dikkate şayandır. Bundan böyle³ Toskanalılar, insan tasvirini kendilerine has bir kabiliyet olarak saymaktan hiç bir zaman geri durmamışlardır. Gerçekten de XV. ve XVI. asırlarda yaşayan İtalyanlar'ın en önemli karakter tasvirini bu Toskanalılar'a borçlu bulunmaktayız. Giovanni Cavalcanti, *Floransa Tarihi* adlı eserine koyduğu eklerde (1450'den önce yazılmıştır) bir çok Floransalı'nın fazilet ve fedakârlık, siyasî anlayış ve askerî kabiliyet örneklerini bir araya toplamaktadır. Papa II. Pius, *Com-*

³ Burada yine, yukarıda sayfa 206 vd.'nda parçaları verilen L. B. Alberti'nin biyografisini aynı zamanda Muratori'de, Archivio storico'da mevcut çok sayıdaki biyografilerle okuyuculara tavsiye edeceğiz.

mentarii'sinde meşhur çağdaşlarının hayatlarını değerli bir şekilde anlatmaktadır. Son zamanlarda onun ilk yıllarına ait⁴ özel bir yazısı yeniden basılmıştır. Bu, aynı insan portreleri için hazırlık çalışmaları mahiyetinde görünmekle beraber kendine mahsus bir takım özellikler ve renkler taşımaktadır. II. Pius'dan sonra papalık sarayına mensup şahsiyetleri karakterize eden nükteli tasvirleri, Volterra'lı Jacob⁵'a borçlu bulunmaktayız. Vespasiano Fiorentini'den evvelce sık sık bahsetmiştik; tarihi kaynak değeri bakımından ona müstesna bir yer ayırmak gerekir. Fakat karakterleri belirtmek bakımından kabiliyeti, Machiavelli, Niccolò Valori, Guicciardini, Varchi, Francesco Vettori ve saire yanında pek silik kalır. Bu şahsiyetlerin, Avrupa tarih yazıcılığının böyle bir istikamete yönelmesi hususunda belki de klâsik çağ üstatları derecesinde etkileri olmuştur. Şu cihet unutulmamalıdır ki bu yazarların bir çoğu, Lâtinceye tercüme edilmiş eserleriyle çok erkenden kuzey memleketlerinde tanınmışlardır. Aynı şekilde, eğer Arezzo'lu Giorgio Vasari ve bunun son derece önemli eseri mevcut olmasaydı, kuzey memleketlerinde, hattâ bütün modern Avrupa'da bir sanat tarihi henüz meydana gelmezdi.

XV. asır kuzey İtalya biyografyacıları arasında Spezzia'lı Bartolomeo Fazio müstesna bir yer işgal etmektedir (s. 214, not). Cremona bölgesinde doğmuş bulunan Platina, *II. Paul'un Hayatı* adlı eseriyle (S. 311) daha o zaman biyografik karikatür örneğini

⁴ De viris illustribus: Stuttgarter Literarischer Verein yayınlarından.

⁵ Onun *Diarum Romanum*'u (1472-1484): Murat. XXIII.

vermektedir. Fakat Piercandido Decembrio tarafından kaleme alınan ve Suetonius'un genişletilmiş bir taklidini teşkil eden kitap, son Visconti hükümdarının⁶ tasviri, bilhassa önemli bir eserdir. Sismondi, böyle önemsiz bir konu için bu kadar emek çekilmesine teessüf etmektedir. Ancak yazar, daha büyük bir şahsiyeti ele alıp işlemek kudretini belki de gösteremezdi. Gerçekten de o, Filippo Maria'nın karışık karakterini ve bununla birlikte belli bir çeşit tiranlığın varlık şartlarını, şekillerini ve neticelerini, hayret edilecek derecede bir titizlikte tecessüm ettirmeye mükemmel surette muvaffak olmuştur. Kendi nev'inde biricik, en ufak ayrıntılara kadar karakteristik olan bu biyografi elimizde bulunmasaydı, XV. asrın tablosu elbette noksan kalırdı. — Sonradan Milano, tarihçi Corio'nun şahsiyetinde mühim bir portre ressamı bulmuştur. Daha sonra Como'lu Paolo Giovio yetişmiştir ki bunun büyük biyografya eserleri ve kısa "*Elogie*"leri, dünya çapında bir şöhret kazanmış ve her memleketin müstakbel yazarları için model olmuştur. Giovio'nun sathî olduğunu ve, sanıldığı kadar fazla değilse bile, dürüst hareket etmediğini ispat eden yüzlerce misal kolayca verilebilir. Esasen onun yaratılışında olan bir insandan ciddî bir emel, yüksek bir gaye hiçbir zaman beklenemez. Yalnız, kitabının yaprakları arasında asrının bütün havası esmekte, tekmil ruh haleti aksetmektedir. Onun "*Leo*"su, "*Alfonso*"su, "*Pompeo Colonna*"sı, gerçek ve zaruretlere tamamiyle uygun olarak gözlerimizin önünde yaşamakta ve hareket etmektedirler.

⁶ Petri Candidi Decembrii Vita Philippi Mariae Vicecomitis,: Murat. XX, karş. yukarda sayfa 53

Şahsiyetlerin iç hayatlarına tamamiyle nüfuz etmemize imkân vermemekle beraber bu biyografiler, sözü edilen özellikleri sayesinde büyük değer ifade ederler.

Papa'nın mevki sahibi akrabaları (*Nepot*) arasından yetişen yazarlar içinde, bizim hükmümüze göre, Tristano Caracciolo (S. 50), dar anlamda biyografi yazmak emelini gütmüş olmamakla beraber, hiç şüphesiz en başta gelir. Önümüze getirdiği figürlerde suç ve mukadderat, hayret edilecek bir tarzda iç içe girmektedir. Hattâ o, kendisi farkına varmadan, trajedi yazan bir müelliftir denebilir. O zaman sahnede yer bulamıyan gerçek trajedi, saraylarda, sokak ve meydanlarda hükmünü icra etmektedir. — Antonio Panormita'nın *Büyük Alfons'un sözleri ve faaliyeti* adıyla bu kıral henüz hayatta iken yazdığı eseri, fıkralar, hâkimâne ve latifeli sözler mecmualarının ilklerinden biri olmak bakımından dikkate şayandır.

Avrupa'nın diğer milletleri, İtalyanlar'ın karakter tasvirleri alanında elde ettikleri başarıları⁷, büyük siyasî ve dinî hareketlerin bazı engelleri ortadan kaldırmış ve binlerce insanı fikir hayatına girmeye tahrik etmiş olmasına rağmen, ancak yavaş yavaş takip etmişlerdir. O zamanki Avrupa dünyasının en önemli şahsiyetleri hakkında gerek yazar ve gerekse diplomat olarak umumiyetle en iyi bilgiye sahip olan, yine İtalyanlar'dır. Son zamanlarda, XVI. ve XVII. asırlara ait Venedik elçileri raporlarının, şahsiyet tasvirleri bakımından, sür'atle ve hiçbir itiraza uğramaksızın, en üstün bir mevki işgal ettikleri meydandadır.

⁷ Comines hakkında bak: yukarda sayfa 139. not

İtalya'da otobiyografi de bazen çok derin ve geniş bir hamle yapmış ve çeşitli renklerle dolu dış hayatın yanında zatî iç hayat da son derece tesirli bir şekilde tasvir olunmuştur. Halbuki başka milletlerde ve Reform devrinin Almanlarında otobiyografiler, en fazla göze çarpan dış olaylara temas etmekle kalmakta ve bizi yazarın fikir ve ruh alemini eserin yazılış tarzından çıkarmak mecburiyeti karşısında bırakmaktadırlar. Öyle görünüyor ki Dante'nin *Vita Nuova'sı*, merhametsiz gerçeği ile, İtalyan milletine sanki gideceği yolu tâyin etmiştir.

Otobiyografi, XIV. ve XV. asırlarda yazılmış olan aile tarihçeleri ile başlar. Söylendiğine göre bu eserlerden epeycesi Floransa kitaplıklarında yazma kitaplar arasında mevcut bulunmaktadır. Bunlar, meselâ Buonaccorso Pitti'nin eseri gibi, yazarın ve ailesinin menfaatleri göz önünde tutularak kaleme alınmış basit bir takım hayat tasvirlerinden ibarettir.

II. Pius'un *Commentari'sinde* bile derin bir otokritik aramak boştur. Burada bir insan olarak onun hakkında öğrendiğimiz şey, ilk bakışta, sadece kariyerini nasıl yaptığını anlatmasından ibarettir. Fakat üzerinde düşünülecek olursa bu dikkate değer kitap hakkında büsbütün başka bir hükme varılacaktır. Öyle insanlar vardır ki esasında kendi çevrelerindeki şeylerin aynasıdırlar. Böylelerinin kanaatlerini, iç mücadelelerini ve hayatlarının mânasını teşkil eden eserlerini öğrenmeye kalkışılır ve bunda ısrar edilirse kendilerine haksızlık yapılmış olur. Böylece Aeneas Sylvius, daha çok, ehemmiyetsiz günlük işleriyle ilgi-

lenmiş, derin hayat problemleri ve mücadeleleri üzerinde kafa yormamıştır. Bu bakımdan muhtaç olduğu desteği katolik ortodoksluğunda bulmuştur. Asrını meşgul eden bütün fikir cereyanlarına kapılıp bunların bir çoğunu ileri götüren hamleler yaptıktan sonra hayatının sonlarında Türkler'e karşı bir haçlı seferi açılması uğrunda çalışabilecek kuvveti de göstermiş ve bu gayretlerinin boşa çıkması yüzünden duyduğu büyük elem içinde ölmüştür.

Benvenuto Cellini'nin otobiyografisinde de doğrudan doğruya kendi iç hayatının müşâhede ve tahlili amaç edinilmiş değildir. Bununla beraber o, bir kül olarak insanı, kısmen istemiye istemiye, gerçeğin tam çıplaklığı ve bütünlüğü ile tasvir etmektedir. En önemli eserleri yarım kalıp kaybolmuş bulunan ve bir sanatkâr olarak ancak küçük dekoratif alanda tanıdığımız Benvenuto, yalnız bize intikal eden eserlerine göre hüküm verilecek olursa, çağdaş büyük meslekdaşları yanında sönük kalmaya mahkûmdur. Fakat o, bir insan olarak, dünyanın sonuna kadar Adem oğlunu kendisiyle meşgul edecektir. Yalan söylediğini veya kendini övdüğünü okuyucunun çok kere anlaması, ona bir nakise getirmez; çünkü onun muazzam bir enerjiye sahip ve son haddine kadar gelişmiş karakteri, her şeye rağmen ağır basmaktadır. Meselâ bizim kuzeyli otobiyografistler, güttükleri amaç ve ahlâki meziyetler bakımından bazen ne kadar üstün tutulurlarsa tutulsunlar, tasvir mükemmelliği bakımından onun yanında çok geride kalırlar. Benvenuto öyle bir in-

sandır ki her şeye muktedirdir, her şeye cesaret eder ve ölçeğini bizzat kendi içinde taşır⁷ a.

Burada, gerçeğe her zaman bağlı kalmak lüzumunu duymadığı söylenen bir adamın daha adını vermek gerekiyor.: Milano'lu Girolamo Cardano (doğum tarihi 1500). *De propria Vita*⁸ başlığını taşıyan küçük kitabı, onun felsefe ve tabii ilimlerde kazandığı büyük şöhretten daha uzun ömürlü olacak, bu şöhretini gölgede bırakacaktır; nasıl ki Benvenuto'nun *Vita'sı*, değer bakımından büsbütün farklı olmasına rağmen, yazarın diğer eserlerini nerede ise unutturmuştur. Cardano, bir hekim olarak kendi nabzını dinlemekte ve kendi fizikî, fikrî ve ahlakî karakterini, içinde geliştiği şartlarla birlikte, hem de imkân nisbetinde dürüst ve objektif olarak, tasvir etmektedir. Örnek olarak aldığı bizzat itiraf ettiği Marcus Aurelius'un eserinin üstüne çıkmaya muvaffak olmaktadır; çünkü hiçbir stoik fazilet kuralı kendisine engel teşkil etmemektedir. Ne kendini ve ne de başkalarını korumak istegindedir. Hayatına, henüz karnında iken annesinin muvaffak olamadığı çocuk düşürme teşebbüsü ile başlar. Dikkate değer bir noktadır ki o, yalnız hayatında başına geçen olayları ve sahip bulunduğu

⁷ a Endividualizma'nın açık ve canlı bir şekilde ifadesi bahis konusu olunca, kuzey memleketlerinde yazılan otobiyografyalardan burada belki de, çok daha geç zamana ait olmasına rağmen, Agrippa d'Aubigné'nin eseri, mukayese edilmeğe en elverişli görünmektedir.

⁸ Çok ilerlemiş bir yaşta, 1576 tarihinde yazmıştır. — Bir araştırmacı ve kâşif olarak Cardano hakkında bak: *Libri, Histoire des sciences mathématiques*, III, p. 167, ve sonrası.

fikri vasıfları, doğduğu saate hâkim olan yıldızlara bağlamakta, fakat ahlâkî vasıflarını bu yıldızların tesiri dışında tutmaktadır. Üstelik astrolojinin kırk, en çok kırk beş yaşına kadar yaşayacağına dair kendisini vehme düşürdüğünü ve bundan gençliğinde çok zarar gördüğünü itiraf etmektedir (Bölüm 10). Şüphesiz ki biz, çok yayılmış ve her kitaplıkta mevcut bulunan bu kitabın özetini burada veremeyiz. Kim bu kitabı açarsa, son sayfasına kadar okumadan bırakmıyacaktır. Cardano, oyunda hıy- le yaptığını, intikamcı, asla pişmanlık duymaz, sözle- rinde kasdî olarak kırıcı olduğunu itiraf etmektedir. Fakat, bu itiraflarını, temkinsiz bir tarzda, sahte bir tövbe ile, hattâ enteresan görünmek amacı ile değil, tersine olarak bir tabiat araştırmacısına mahsus sade ve objektif bir gerçeğe bağlılık zihniyetiyle yapmaktadır. Bütün bunlar içinde bize en aykırı görünen tarafı, yetmiş altı yaşındaki adamın başından geçen en korkunç olaylardan⁹ sonra insanlara beslediği itimat derin su- rette sarsılmış olduğu halde, kendisini aynı derecede bahtiyar his etmesidir: bir torunu halâ yaşamaktadır; halâ muazzam bilgi hazinesine, eserleri ile kazandığı şöhrete, oldukça büyük bir servete, mevki ve itibara, kudretli dostlara sahipfir; birçok sırlara vakıftır ve, hepsinden daha değerli olarak, Tanrıya iymam kay- betmemiştir. Sonradan ağzındaki dişleri sayıyor ve halâ on beş tanesinin yerinde durduğunu görüyor.

Fakat Cardano eserini yazdığı sıralarda İtalya-

⁹ Meselâ en büyük oğlunun idamı. Bu oğlu, ihanet eden eşini zehirlemek suretiyle ondan öç almıştı. Bölüm 27, 50.

daki engizisyoncularla İspanyollar, artık böyle insanların yetişmemelerini veya herhangi bir şekilde ortadan kalkmalarını sağlayacak tedbirler alıyorlardı. Gerçekten de bu kitapla Alfieri'nin *Hatıralar'ı* arasına uzun bir boşluk girmektedir.

Hem saygıya lâyık, hem de mes'ut olan başka bir insana daha söz vermeksizin bu otobiyografların listesini kapayacak olursak haksızlık etmiş oluruz. Bu adam meşhur Luigi Cornaro'dır. Padua'daki evi, klâsik bir mimari eser olduğu gibi aynı zamanda bütün sanatkârların yuvası halinde idi. *İtidalli hayat hakkında*¹⁰ adlı meşhur yazısında evvelâ, hastalıklı bir gençlikten sonra kendisini sıhhata kavuşturan ve ömrünü bu kadar uzatan (o zaman 83 yaşında) sıkı perhizi anlatmaktadır. Sözüne devam ederek altmış beş yaşını aştıktan sonra hayatı canlı bir ölüm sayıp küçümseyen kimselere cevap veriyor; kendi hayatının son derece canlı olduğunu, aslâ ölü olmadığını onlara ispat ediyor: "Ne kadar sıhhatli olduğumu, kimsenin yardımına muhtaç olmadan nasıl ata bindiğimi, merdiven ve tepeleri koşarak nasıl çıktığımı, ne kadar şen, keyifli ve memnun olduğumu, tasadan ve üzüntülü düşüncelerden ne kadar uzak bulunduğumu gelip görsünler ve hayret etsinler. - Sevinç ve huzur beni bırakıp gitmezler... Çevremdekiler akıllı, bilgin, sivilmiş, mevki sahibi insanlardır; bunlar yanımda bulunmadıkları zamanlar okuyor ve yazıyorum; böylece ve daha başka surette gücümün yettiği kadar başkalarına faydalı olmaya çalışıyorum. Bu işlerin her

¹⁰ Discorsi della vita sobria. "trattato", "compendio", "esortazione" ve "lettera" bölümlerinden teşekkür eder.

birini tam zamannıda ve rahatça güzel evimde yapıyorum. Evim, Padua'nın en mütene semtindedir ve mimarlık sanatının bütün incelikleri ile hem kış, hem de yaz mevsimleri için elverişli bir mesken haline sokulmuştur; aynı zamanda akar su kenarında bahçeleri vardır. Bahar ve güz mevsimlerinde bir kaç gün için Eugane dağlarının en güzel yerinde bulunan tepeme giderim. Burada pınarlar, bahçeler, rahat ve şirin bir de evim vardır. Yaşıma uygun düşecek hafif ve eğlenceli bir av partisine de iştirak ederim. Sonra, düzlükteki şirin villamda bir müddet kalırım¹¹. Burada yollar bir meydanda kavuşur; aynı meydanın ortasında nefiz bir kilise bulunmaktadır. Brenta nehrinin büyük bir kolu verimli ve bayındır topraklar arasından akıp geçer. Şimdi kesif bir iskan alanı olan bu yerler, vaktiyle bataklıktı; ağır havası vardı ve insanlardan ziyade yılanların yaşamasına elverişli idi. Suları kanallara toplayıp bataklığı kurutan ben oldum. Bunun üzerine havası iyileşti, insanlar gelip yerleştiler ve çoğaldılar; şimdi görünen mamure meydana geldi. Gerçekten diyebilirim ki bu yerde ben, tapınmak için Tanrıya, bir mihrap ile bir tapınak ve ruhlar hediye ettim. Oraya gittikçe bu hizmetimden teselli ve saadet duyarm. Baharda ve güzün yakın şehirleri de ziyaret eder. oralardaki dostlarımla görüşür ve bunlar vasıtasıyla mimar, ressam, heykeltıraş, müzisyen ve çiftçiler gibi sivrilmiş insanlarla tanışırım. Yeni yarattıkları eserlere bakarım, daha önceden tanıdığım eserleri tekrar görür ve her defasında bana yarıyacak

¹¹ Acaba bu, yukarıda sayfa 436 de sözü geçen Codevico'daki villasıdır?

birçok şeyler öğrenirim. Sarayları, bahçeleri, eski eserleri, umumi yerleri, kilise ve kaleleri gezer, yeni yeni bilgiler ederim. Seyahatlerimde en çok hoşuma giden şey, civarların güzelliği ve, bazen ovalarda, bazen tepelerde kurulmuş olup nehir ve ırmak kıyılarındaki villa ve bahçeleri ile çepeçevre kuşatılmış iskân topluluklarının şirinliğidir. Görme ve işitme hassalarımın zayıflamış olması, bütün bu zevklerimi azaltmıyor. Allaha şükür bütün duygularım mükemmel durumdadır. İştihama da diyecek yok; şimdi aldığım az miktarda ve sade gıda, bana düzensiz bir hayat sürdüğüm zamanlarda yediğim en nefis yemeklerden daha lezzetli gelmektedir”.

Sözüne devamla hükümet için yaptığı bataklıkları kurutma çalışmalarını ve küçük göllerin muhafaza edilmesi hususunda ısrarla müdafaa ettiği projelerini anlattıktan sonra yazısını şöyle bitiriyor: ”Bunlar, Tanrı inayetiyle sıhatı yerinde olan bir ihtiyar için gerçekten dinlendirici, şifa verici işlerdir; o ihtiyar ki birçok genç ve yaşlı insanları öbür dünyaya götüren ruh ve beden ıztıraplarından azadedir. Eğer büyüğe küçük, ciddiye şaka ilâve edilmesine cevaz görülürse bir şey daha söyleyeyim: İtidal üzere sürdüğüm hayatımın bir meyvesi olarak bu seksen üçüncü yaşımda, baştan başa masumane tuhafliklarla dolu olan çok eğlendirici bir komedi de yazmış bulunuyorum. Genel olarak komedi yazmak gençlerin, trajedi yazmak ise ilerlemiş çağda bulunanların işidir. Yetmiş üç yaşında iken bir trajedi yazdığı için o meşhur Yunanlı övülmekte ise, şimdi on yıl daha yaşlı halimle ben, Yunanlı'nın o zaman olduğundan daha sıh-

hatlı ve daha neşeli değil miyim? Çağımın hazinesinde hiçbir tesellinin eksik bulunmaması için, sulbüm-den gelen çocukların şahıslarında, bir çeşit beden ölmezliğini gözlerimin önünde buluyorum. Eve geldiğim zaman önümde bir veya iki değil, fakat tam onbir torunumu görüyorum. İki ile onsekiz yaş arasında bulunan bunların hepsi de bir anadan ve bir babadan doğma olup sapa sapa sağlam ve, şimdiye kadar göründüklerine göre, kabiliyetli, bilgili ve iyi ahlâk sahibi olmaya istidatlıdır. Küçüklerden bir tanesini maskaram (buffoncello) olarak daima yanımda bulundururum; üç ile beş yaş arasındaki çocuklar, yaradılıştan soytarıdır. Büyüklerine ise arkadaş muamelesi yaparım; sesleri çok güzel olduğundan şarkı söylemelerini ve çeşitli müzik aletleri çalmalarını dinlemekten sonsuz bir zevk duyarım; hattâ bazen kendim de şarkı söylerim ve şimdi her zamankinden daha iyi, daha açık ve daha gür sesim vardır. Bunlar ihtiyarlığımın zevkleridir. O halde benim hayatım ölü değil, canlı bir hayattır ve bu çağımı, tutkularına kapılarak sürüklenen bir gencinki ile değişmem”.

Çok daha sonra, doksan beşinci yaşında iken yazdığı *Ikaz*'ında Cornaro, saadetini teşkil eden unsurlar arasında, *Trattato*'sunun birçok gönülleri kazanmış bulunmasını da saymaktadır. O, 1565 tarihinde yüz yaşını aşmış olduğu halde Padua'da ölmüştür.

İtalyanlar'da, ayrı ayrı ferdiyetleri karakterize etmek kabiliyeti yanında bütün halkı tahlil ve tasvir etmek kabiliyeti de gelişmiştir. Ortaçağ boyunca bütün Avrupa memleketlerinde şehirler, boylar ve ka-

vimler birbirleriyle ağır surette alay ederlerdi; kuvvetli şekilde karikatürleştirilmiş olan bu alaylı ve lafifeli sözlerde daima bir gerçek payı bulunurdu. Fakat öteden beri İtalyanlar, şehirler ve ayrı ayrı bölgeler arasındaki zihniyet ayrılıklarını şuurlu olarak duymak hususunda bilhassa sivrilmişlerdir. Ortaçağdaki herhangi bir millet kadar veya daha da kuvvetli olan İtalyan yerel yurtseverliğinin, çok erkenden edebî bir tarafı vardı ve bu, şöhret kavramı ile ilgili bulunuyordu. Topografya, biyografyaya paralel olarak meydana geliyordu (S. 210). Artık her büyük şehir, nesir ve nazım ile kendini övmeye başlayınca¹² bir takım yazarlar ortaya çıkarak mühimce olan bütün şehirleri ve ahaliyi tasvir etmeye koyuldular. Bu yazılar, kısmen ciddî ve kısmen alaylıdır; bazen de ciddilikle alay birbirinden ayrılmaz haldedir.

Divina Commedia'daki bazı meşhur parçaların yanında, bu nevi tasvirlerin ilk örneği olarak, Uberti'nin *Dittamondo*'sunu zikretmek gerektir (1360 tarihlerinde). Burada başlıca yalnız göze çarpan münferit bazı tezahür ve alâmetlerden bahsedilmektedir: Ravenna'daki St. Apollinare'de kargalar bayramı, Treviso'daki pınarlar, Vicenza yakınlarındaki büyük mahzen, Mantua'daki yüksek gümrükler, Lucca'daki orman kadar sık kuleler gibi. Fakat bu arada bazı methiyelere ve çeşitli dokunaklı ten-

¹² Kısmen çok erkenden, Lombardia şehrinde daha XII. asırda. Karş. Landulfus senior, Ricobaldus, ve Murat.X de dikkate şayan anonim eser: *De laudibus Papiæ*, XIV. asırda yazılmıştır. — Yine *Liber de situ urbis Mediol.*: Murat. I, b.

kitlere de rastlanmaktadır. Arezzo, daha o zamanlar, ahâlisinin ince zekâsı ile; Genova, kadınlarının sürme çekmek suretiyle sun'î olarak siyahlatılmış göz ve dişleri (?) ile; Bologna, para israfı ile; Bergamo akıllı adamları ile ve ilaah.. karakterize edilmektedir¹³. Sonra XV. yüzyılda herkes kendi memleketini, başka şehirlerin zararına olsa da, övmektedir. Meselâ Michele Savonarola, memleketi Padua'nın yanında, yalnız Venedik ile Roma'yı daha muhteşem, Floransa'yı ise olsa olsa daha neş'eli saymaktadır¹⁴; şüphesiz ki bununla objektif bilgiye fazla bir hizmette bulunmuş değildir. Asrın sonlarında Jovianus Pontanus, *Antonius* adlı eserinde, sırf fena niyetli bir takım müşahedeleri ifade edebilmek amacı ile, hayali bir İtalya seyahati yapmaktadır. Fakat XVI. asırla birlikte, başka hiçbir millette henüz görülmemiş bir tarzda gerçek ve derin millî karakter tahlil ve tasvirleri¹⁵ başlamıştır. Bir kaç değerli yazısında Machiavelli, Almanlar'la Fransızlar'ın karakter ve siyasî durumlarını tasvir etmektedir, öyle ki memleketlerinin tarihini iyice bilen kuzeyliler bile, aydınlatıcı bilgiler vermesi dolayısıyla bu Floransalı hakîme şükran borcu duyacaklardır. Sonra Floransalılar (S. 104, 114), kendi kendilerini tas-

¹³ Ortaçağdan beri İtalyanlar Paris'e, yüz yıl sonrasına nazaran çok daha büyük bir değer veriyorlardı. Paris hakkında bak: Dittamondo IV, cap. 18

¹⁴ Savonarola: Murat. XXIV, Col. 1186. — Venedik hakkında bak: yukarda sayfa 48 vd.

¹⁵ Hiç rahat duramaz bir yaradılıştta, çok faal olan Bergomalı'ların karakteri, Bandallo tarafından Parte I. Nob, 340'da çok mahir bir şekilde tasvir edilmiştir.

vir etmekten hoşlanıyorlar¹⁶ ve entellektüel alanda tamamen haklı olarak kazanmış buldukları parlak şöhretle övünüyorlar. Meselâ, Toscana'nın sanat alanında bütün İtalya'ya üstünlük kazanmasının, özel bir dahiyane kabiliyetle değil, fakat ancak çetin çalışmalar sayesinde mümkün olduğunu ifade ettikleri zaman, belki de gururlarının en yüksek noktasına çıkmış bulunuyorlar¹⁷. Meselâ, Ariosto'nun muhteşem on altıncı *Capitolo*'sında yapıldığı gibi, başka bölgelerde yetişen meşhur İtalyanlar tarafından gösterilen derin saygıyı Floransalılar, sanki kendilerine ödenmesi zaruri olan bir borç gibi kabul ediyorlardı.

İtalya'nın ayrı ayrı bölgelerinde yaşayan insan toplulukları arasındaki karakter ayrılıkları hakkında görünüşe göre çok mükemmel olan bir kaynağın yalnız adını verebileceğim¹⁸. Leonardo Alberti¹⁹, ayrı ayrı şehirlerin karakterlerini tasvir etmek bakımından

¹⁶ Varchi, *Storie Fiorentine* IX. kitap, (Vol. III. p. 56 vd.)'inde aynı şeyi yapıyor.

¹⁷ Vasari XII, p. 158, *Vita di Michelangelo*, başlangıç. Başka zamanlarda tabiat ana hararetle övülmektedir: mese-lâ Alfonso de Pazzi'nin Toscana'lı olmıyan Annibal Caro'ya yazdığı Sonet'inde olduğu gibi (Trucchi I, c. III, p. 187):

Misero il Varchi! e più infelici noi,

Se a vostri virtudi accideatali

Aggiunto fosse'l natural, ch'è in noi!

(Varchi zavallıdır! biz de daha zavallı olurduk

Eğer sizin arızî meziyetlerinize

Bizdeki doğuştan meziyetler katılmış olsaydı!

¹⁸ Landi: *Quaestiones Forcianaë*, Neapoli 1436, Leopold von Ranke tarafından Paepste I. sayfa 385 'de faydalanılmıştır.

¹⁹ *Descrizione di tutta l'Italia*.

kendisinden beklendiği kadar verimli değildir. *Commentario** başlığını taşıyan küçük bir anonim eser²⁰, birçok saçmalıklar arasında, asrın ortalarına doğru İtalya'da çok bozulmuş olan genel durum ve ağır şartlar hakkında oldukça önemli ip uçları vermektedir²¹.

Başlıca İtalyan humanistleri tarafından yapılan bu mukayeseli halk ve yer tasvirlerinin diğer Avrupa memleketlerine ne dereceye kadar tesir ettiğini hakkiyle anlatacak durumda değiliz. Şurası muhakkaktır ki İtalyanlar, coğrafyada olduğu gibi bu hususta da her milletten daha evvel gelmektedir.

Fakat, insanın keşfi, yalnız fertlerle halkın iç hayatlarını tasvir etmekle kalmış değildir. İnsanın dış görünüşü de İtalya'da, kuzey memleketlerinden tamamiyle başka bir tarzda müşahede ve mütalâa mevzuu teşkil etmiştir¹.

* Burckhardt'ın, tercümesini yaptığımız bu eserinin başka edisyonlarından anlaşıldığına göre bu anonim eser, yukarıda adı geçen Landi tarafından bir kaç yıl sonra yazılmıştır.

²⁰ *Commentario delle più notabili et mostuose cose d'Italia etc.*, Venezia 1569. (Büyük bir ihtimalle 1547 den önce yazılmıştır).

²¹ Şehirleri alaylı bir tarzda sıralayan yazılara bundan sonra da sık sık rastlanmaktadır; meselâ *Macaroneide*, *Phantasia*. II. — *Macaroneide*'yi tanıyan Rabelais, Fransa'da mahallî ve taşraya mahsus latifeler, telmihler ve muziplikler için büyük bir kaynaktır.

¹ Şüphesiz ki gerilemeğe yüz tutmuş edebiyatlarda da tasvirlerin kılı kırka yararcasına inceden inceye olması

Fiziyolojide elde edilen ilerlemeler bakımından büyük İtalyan tabiplerinin tuttıkları yerden bahsetmeye cesaret edemiyoruz. İnsan vücudunun sanat bakımından incelenmesi de böyle bir eserin değil, sanat tarihinin ödevleri arasındadır. Fakat burada, İtalyanlar'a vücut güzelliği ve çirkinliği hakkında objektif, her zaman için müteber bir hüküm verebilmelerini sağlamış olan genel göz terbiyesinden bahsedeceğiz.

Her şeyden evvel, o zamanki İtalyan yazarları dikkatle okunacak olursa, bunların, insandaki dış vasıfları belirtmek hususunda ne büyük bir titizlik ve keskin nüfuz kabiliyeti gösterdikleri, umumiyetle şahıs tasvirlerinde ne derecede bir kemale erişmiş buldukları hayretle görülecektir¹ a. Bugün bilhassa Roma halkı, sözü edilen adamın bir iki kelime ile karakterini belirtmekte özel bir kaabiliyete sahiptir. İşte karakteristik vasıfları çabucak kavrayıvermek istidadı, güzel anlamının ve tasvir edilebilmenin ilk şartıdır. Şu bir gerçektir ki şiirde etraflı tasvirler mahzurlu olabilir; çünkü derin ve keskin bir görüşün mahsulü olarak belirtilen tek bir özellik, okuyanın üzerinde bahis konusu olan sima hakkında çok daha kuvvetli bir intiba uyandırabilir. Beatrice'sinin, çevresinde bulunanlara yaptığı tesirleri yalnız tasvir ettiği zamandır ki Dante, kahramanını vasıflandırmakta en yüksek mertebeye erişmektedir. Ancak, burada bahis

---

için çok gayret sarf edilir. Karş. meselâ Sidonius Apollinaris'de bir Batı-Got'ları kralının tasviri (Epist. I, 2), bir şahsî düşmanın tasviri (Epist. III, 13) veya şiirlerde Ger-
men kavimleri tipleri.

¹ a Filippo Villani hakkında bak: sayfa 450

konusu olan şey, kendisine öz amaçlara doğru yönelen şiirin bizzat kendisi değil, fakat gerçek veya hayali şekilleri sözlerle tersim etmek kudreti'dir.

İşte bu hususta Boccaccio büyük bir ustadır. Fakat onun *Decamerone*'sinde bu ustalığı bulamayız. Çünkü kısa hikâyeye, mahiyeti icabı olarak uzun tasvirlere yer vermez. Buna mukabil roman, istenildiği kadar sözü uzatmaya, dallandırıp budaklandırmaya elverişlidir ve Boccaccio da ustalığını burada göstermiştir. *Ameto*'sunda bir sarışınla bir kumralı o tarzda tasvir eder² ki yüz yıl sonra bir ressam da tablolarında aşağı yukarı aynısını yapardı. Kültürün sanatın uzun zaman önce geldiğini bir defa daha görüyoruz. Kumralda (daha doğrusu az sarışın olanda) öyle bazı karakteristik hatlar vardır ki bunlara klâsik diyebiliriz: "*la spaziosa testa e distesa*"* sözlerinin içinde "*zarif, lâtif*" (niedlich) kavramının üstüne çıkan bir takım yüce şekillerin sezilişi ifade olunmaktadır. Artık kaşlar, Bizanslılar'ın ideal saydıkları şekilde iki yay değil, fakat beraberce hafif bükülmüş tek bir çizgi teşkil etmektedirler. Burun, özel deyimi ile şahin burun diye adlandırılan şekle yakın tasavvur olunmuşa benzemektedir³. Yine geniş göğüs, hafifçe uzun kollar, erguvan elbise üzerinde gayet güzel görünen şirin el — bütün bunlar, klâsik çağın en parlak devresindeki güzellik idealine bilmiyerek yaklaşan bir güzellik anlayışına ulaşacak yeni bir devrin geleceğini

² Parnasso teatrae, Lipsia 1829, giriş bölümü, sayfa VII.

* Geniş ve yaygın baş.

³ Anlaşıldığına göre burada okunmuş tarzı bozulmuştur.

müjdelemektedir. Başka tasvirlerinde Boccaccio, yassı (orta çağda olduğu gibi yuvarlak değil) bir alından, ciddî ve kestane renkli badem gözlerden, muntazam yuvarlak boğazdan, şüphesiz çok modern bir zevke uygun olan "mini mini ayaklar"dan ve siyah saçlı bir perideki "çapkınca fırıl fırıl dönen iki fettan göz"den⁴ ilaah.. bahsetmektedir.

Güzellik ideali hakkında XV. asrın yazılı belgeler bırakıp bırakmadığını söyleyecek durumda değilim. Ressam ve heykaltarşların eserleri mevcutken buna, ilk bakışta sanıldığı gibi, pek ihtiyaç da yoktur denilemez. Çünkü ressamlarla heykaltarşların realizması karşısında belki de edebî eserler ideal bir güzellik tipini yaşatmış olabilirler⁵. XVI. asırda ise *Firenzuola*, kadın güzelliği⁶ üzerinde son derece dikkate değer yazısı ile ortaya çıkmaktadır. Her şeyden evvel onda, doğrudan doğruya klâsik yazar ve sanatkârlardan öğrendiği şeyleri, meselâ başın uzunluğuna göre ölçek tayinini, bir takım mücerret kavramları ve ilaah..

⁴ Due occhi ladri nel loro movimento. Bütün yazı, bu gibi tasvirler bakımından zengindir.

⁵ Giusto de' Conti'nin *la bella mano* adlı çok güzel türküler kitabında sevgilisinin meşhur elleri hakkında söylenenler bile, Boccaccio'nun *Ameto*'sunda birçok yerlerde tasvir olunan peri elleri derecesinde özellikler ihtiva etmemektedir.

⁶ Della bellezza delic donne: Opere di Firenzuola, cilt I, Milano 1802. — Vücut güzelliğinin ruh güzelliğine delâlet ettiğine dair görüşleri bak: cilt II, sayfa 48-52, hikâyelerinin başına konmuş olan "ragionamenti"de. — Bu fikri kısmın klâsik çağ yazarları tarzında müdafaa eden birçok kimseler arasında yalnız Castiglione'yi zikr edelim, *Il Cortigiano* L. IV. fol. 176.

ayıklamak lâzımdır. Geri kalan unsurlar ise onun sırf kendi müşahedeleridir ve bunları misal olarak Prato şehri ahalisinden alıp tasvir ettiği birçok kadın ve kızlarla belgelendirmektedir. Küçük eseri, bizzat Prato'lu kadınlar önünde verilmiş bir çeşit konferans mahiyetindedir ve, dolayısıyla bu kadınlar, tabiatıyla en keskin tenkitçi olacaklarına göre, yazarın sıkı surette gerçeğe bağlı kalmak zorunda bulunması gerekir. Kendisinin de açıkça belirttiği gibi o, Zeuxis ile Lucian'ın ilkelerini benimsemekte, en güzel uzuvları ayrı ayrı alıp bir araya getirerek en yüksek güzelliği terkip etmektedir. Cilt ve saçlarda görülen renklerin ifade ettikleri mânayı tarif etmekte ve *biondo* (sarışın)yu en esaslı ve en güzel saç rengi⁷ olarak vasıflandırmaktadır. Yalnız, *biondo*'dan tatlı, hafifçe kumrala çalan bir sarı rengi anlamaktadır. Bundan başka saçların sık, kıvrırcık ve uzun; alnın açık ve yüksekliğinin iki katı geniş; cildin donuk beyaz (*bianchezza*) değil, fakat hırak ve parlak; kaşların siyah, ipek gibi yumuşak. orta kısımları kalın ve burun ile kulaklara dağru incelen bir şekilde; göz akının hafifçe maimsi olmasını istemektedir. Ona göre iris'in mutlak surette siyah olması şart değildir. Gerçi bütün şairler "*Occhi neri*" (siyah göz)yi Venüs'ün bir bağıışı diye haykırır dururlar; halbuki gök mavi gözler Tanrıçelerin bizzat kendilerine mahsustur ve tatlı, şatır bakışlı, koyu kestane renkli gözlere herkes hayran kalır. Güzün kendisi iri ve dolgun olmalıdır. En güzel göz kapakları, beyaz

⁷ Bu hususta renk dolayısıyla yalnız ressamalar değil, herkes aynı düşüncede idi.

ve henüz görülebilir şekilde kırmızı damarcıklarla bezenmiş olanlardır. Kirpikler ne çok sık, ne çok uzun ve ne de çok siyah olmalıdır. Göz çukurunun rengi yanağınkine uymalıdır⁸. Kulak orta büyüklükte, katı ve tenâsüplü, çıkıntılı kısımları yassı kısımlarından daha canlı renkte, ucu şaffaf ve nar tanesi gibi par-

⁸ Bu vesileyle Lucrezia Borgia'nın gözleri hakkında Ferrara sarayında bir şair olan Ercole Strozza (Strozii poetae, p. 86) dan alarak, birkaç söz söyleyelim. Bakışlarının kuvveti öyle bir tarzda vasıflandırılmaktadır ki, ancak bir sanat çağında böyle bir şey mümkün olabilir; eğer şimdiki zamanda bu tarzda bir tasvir yapılmaya teşebbüs olursa, her halde yasak edilirdi. Bu gözler için bazan alevlendirici, bazan da taş gibi kaskatı yapıcı bir kudrette denilmektedir. Güneşe uzunca bir müddet bakan kimse kör olur; kim Medusa'ya bakarsa taş kesilirdi; fakat Lucrezia'nın yüzüne bakan:

Fit primo intuitu caecus et inde lapis.

(İlk bakışta kör, sonra da taş olur).

Hattâ salonlarındaki mermerden Uyuyan Cupido (heykeli) nin, onun bakışı ile taş haline geldiği söylenir:.

Lumine Borgiade saxificatus Amor.

(Borgia kızının bakışı ile taş olmuş aşk Tanrısı).

Bahis konusu olan aşk Tanrısı Cupido'nun, Praxiteles'in mi, yoksa Michelangelo'nun mu eseri olduğu üzerinde tartışılabilir; çünkü Lucrezia Borgia'nın evinde her iki heykel de vardı.

Başka bir şaire, Marcello Filosseno'ya ise bu bakış, sadece mülayim ve gururlu, *mansueto e altero*, görünüyordu (Roscoe. Leone X. ed. Bossi, VII, p. 306).

O zamanlar, klâsik çağın ideal güzellerine teşbihler yapıldığı da olurdu (sayfa 44. 257). On yaşında bir erkek çocuk hakkında *Orlandino*'da (II, kıta 74) şöyle deniliyordu: *ed ha capo romano*, onda eski Romalı kafası vardır.

lak kırmızı olmalıdır. En güzel şakaklar, beyaz, yası ve geniş olanlardır⁹. Yanaklarını allığı, çıkıntılara doğru koyulaşmalıdır. Profilin değerini tâyin etmekte esas unsur olan burun, yukarıya doğru gayet hafifçe ve muntazam bir şekilde incelmelidir; kıkırdağın bittiği yerde hafif bir çıkıntısı bulunabilir, fakat bu, kadınlarda hiç de hoş gitmiyen şahin burun meydana gelecek dereceyi bulmamalıdır; alt kısmı kulaklardan daha hafif renkte olmalı, fakat donuk beyaza kaçmamalıdır; orta zarı da dudak üzerinde hafif kırmızıya çalmalıdır. Yazarımız, ağzın daha ziyade küçük, fakat ne sivri ve ne de dümdüz olmasını; dudakların ise fazla kalın bulunmamasını ve zarif bir şekilde üst üste gelmesini istemektedir; ağız tesadüfi olarak açıldığı zaman (yani gülmeden ve konuşmadan) en çok altı diş görünmelidir. Üst dudaktaki çukurcuk, alt dudaktaki lâtif kabarık, ağzın sol kenarındaki aşifte bir gülümseme ve ilaah.. hususi zarafetleri teşkil ederler. Dişler çok ince değil, muntazam, birbirlerinden temizce ayrılmış ve fil dişi renginde olmalıdır. Diş etleri fazla koyu olmamalı, hattâ kırmızı kadifeye de benzememelidir. Çene yuvarlak, ne fazla küt ve ne de fazla sivri, ucuna doğru kırmızımsı olmalıdır; çene çukurcuğu bu uzvun

---

⁹ Bu münasebetle Firenzuola, saçlara verilen şekillerle şakakların görünüşü değiştirilebildiğini göz önünde tutarak, saçlara takılan çok fazla çiçeklere karşı eğlenceli bir çıkış yapmaktadır: bu çiçekler, yüzü "karanfillerle dolu bir çiçek saksısı veya kızartılmak üzere şişe takılmış bir keçi butu gibi" gösterirler. Umumiyetle Firenzuola, karikatürize etmesini gayet iyi bilmektedir.

bilhassa cazip tarafını teşkil eder. Boğaz beyaz ve yuvarlak, fazla kısıdansa uzunca olmalıdır; gırtlak kemiği ve çukuru henüz belli edilebilmelidir; boğazın her hareketi ile cilt üzerinde lâtif kıvrıntılar meydana gelmelidir. Firenzuola, omuzların geniş olmasını istemekte, hattâ göğüs genişliğini güzelliğin ilk şartı olarak kabul etmektedir; bundan başka omuzlarda hiçbir kemik görünmemeli, bütün girinti ve çıkıntılar hemen hemen belli edilmeyecek şekilde hafif ve tedrici bulunmalı; rengi ise *candidissimo* (bembeyaz) olmalıdır. Bacaklar uzun ve alt kısmı narin olmalı, fakat incik kemikleri büsbütün etsiz kalmamalı ve dolgun beyaz baldırla mücehhez bulunmalıdır. Su mermeri gibi beyaz renkte, ufak fakat sıska olmıyan ayaklar, yüksek bilekler (böyle anlaşılıyor) makbuldür. Kolların beyaz ve kabarık yerleri hafifçe kırmızı bulunmalıdır; yapısı etli ve adaleli, fakat tıpkı İda dağında çobanın önünde duran Pallas'ın kolları gibi yumuşak, kısaca: dolgun, taze ve sıkı olmalıdır. Eller hususiyle bileklere doğru beyaz, fakat büyük ve dolgunca; dokunulduğu zaman ipek gibi yumuşak; avuç içi pembe, çizgileri az fakat belirli ve birbirlerini katetmiyecek şekilde olmalı; etler fazla kabarık durmamalı; baş parmakla işaret parmağı arasında kalan kısımda canlı bir renk bulunmalı ve kırıksız olmalıdır; parmaklar uzun, narin ve uçlarına doğru henüz fark edilecek kadar bir az ince; tırnaklar açık, hafif tümsekli, ne fazla uzun ve ne de dört köşe, uçları bir bıçağın keskin olmıyan tarafı enliliğine kadar kesilmiş olmalıdır.

Bu özel estetik kuralların yanında genel estetik

kuralları, sadece talî derecede bir yer tutmaktadır. Güzel bulma keyfiyetinin nihai sebepleri — ki göz bunlara göre “*senza apello*” hüküm verir —, Firenzuola için de, kendisinin açıkça itiraf ettiği gibi, bir sır olarak kalmaktadır. *Leggiadria, Grazia, Vaghezza, Venustà, Aria, Maestà* kelimelerini tarif edişi de, yukarıda söylediğimiz gibi, kısmen filoloji yolu ile kazanılmış bilgilerdir, kısmen ise ifade edilmesi mümkün olmayı ifade etmek için boş yere bir mücadeleden ibarettir. Gülmeyi, büyük bir ihtimalle eski bir yazara uyararak, ruhun bir parıldayışı diye oldukça güzel bir tarzda tarif etmektedir.

Ortaçağın sonlarına doğru her memleketin edebiyatında güzellik ilkelerini dogmatik bir şekilde tesbit etmek için yapılan münferit teşebbüslere rastlanır¹⁰. Ancak Firenzuola'nın eseri ile mukayese edilebilecek bir eser daha bulmak kabil değildir. Meselâ yarım asırdan daha fazla bir zaman sonra yaşayan Brantome, Firenzuola'nın yanında pek yavan kalmaktadır. Çünkü ona hâkim olan, güzellik duygusu değil, şehvettir.

İnsanın keşfi yolunda elde edilen başarılar arasında, en son olarak, günlük hayatın tasviri hususunda duyulan ilgiyi de sayabiliriz.

Bütün ortaçağ edebiyatının komik ve mizah tarafı, kendi amaçları için günlük hayat olaylarının teş-

---

¹⁰ Saz şairleri'nin (Minnesinger) güzellik ideali hakkında bak: Falke, Die deutsche Trachten-und Modenwelt, I, sayfa 85 vd.

kil ettiği tabloyu ihmal edememiştir. Fakat Renaissance devri İtalyanlar'ının bu tablo ile munasebetleri bütünü başka mahiyettedir: onlar tabloyu bizzat gaye olarak ele almaktadırlar. Çünkü bu tablo, aslında entesandır; çünkü her an sihirli havasını teneffüs ettikleri büyük, genel üniversal hayatın bir parçasıdır. Daha önce alaycı komik, kasaba halkı ile köylü ve papaslarla eğlenmek için evlerde, sokaklarda ve köylerde dolaşır dururdu. Halbuki şimdi, bunun yerine ve yanında, resim sanatından çok daha önce edebiyatta gerçek günlük hayat sahnelerini aksettiren tabloların (*Genre*) başladığını görmekteyiz. Bundan sonra *Genre* ile *Satir*'in çok kere bir arada birleşmesi, ikisinin birbirinden ayrı şeyler olmasına bir engel teşkil etmez.

Kendi iç alemini bize bu kadar açık bir şekilde tasvir edebilmek iktidarını elde edinceye kadar Dante, ne kadar çok dünya olaylarını dikkat ve ilgi ile seyretmek zorunda kalmıştır¹. Venedik tersanesindeki faaliyete, kilise kapılarında birbirlerine yaslanan körlere² vesaireye dair o meşhur tablolar, bunu gösteren yegâne deliller değildir. Sadece, ruhun durumunu dış tavrı ve hareketlerle tasvir edebilmek sanatı göz önünde tutulsa bile, Dante'nin, insan hayatını uzun uzun ve usanmadan etüt ettiğini gösterir.

Daha sonra gelen şairler, bu bakımdan nâdir olarak Dante mertebesinde erişebilmişlerdir. Hikâyeciler ise, edebî nevilerinin kanunları icabı olarak, ayrıntı-

¹ Mekân duygusuna gerçekten sahip olduğu hakkında bak: sayfa 405, not.

² Inferno XS, 7. Purgat. XIII, 61.

lar üzerinde durmaktan alıkonmuşlardır (Karş S. 414, 467). Bunlar hikâyelerinin hem giriş hem de esas kısımlarında istedikleri kadar sözü uzatabilirler, fakat bizim *Genre*'den anladığımız mânâda tasvirler yapamazlar. Bu çeşit tasvirlerle, ancak klâsik çağ kültürünün uyanmasından sonra rastlamak mümkündür.

Buraya yine her şeye karşı anlayış sahibi olan adam, yani Aeneas Sylvius karşımıza çıkmaktadır. Yalnız tabiat manzaralarının güzelliği veya antika eserler olarak enteresan bulunan şeyler değil (S. 252 vd., 389 vd. 410), fakat günlük hayatın her canlı sahnesi³ de onu tasvire tahrik etmektedir. Hatıralarında, o zaman kimsenin kalem oynatmaya lâayık görmeyeceği sahneleri tasvir eden pek çok yerler vardır. Bunlardan yalnız Bolsena gölündeki kürek yarışını burada zikredeceğiz⁴. Klâsik çağ epistolograf veya hikâyecilerinden hangisinin tesirine kapılarak böyle gerçek hayat tabloları tasvir etmek yoluna sürüklediğini tesbit etmek kabil değildir. Esasen klâsik çağ ile Renaissance arasındaki fikir münasebetleri, çok kere son derece nazik ve esrarlı bir mesele olarak kalmaktadır.

Avlanmalar, seyahatlar, törenler ve ilaah.. hakkındaki yukarda (S. 354) sözünü ettiğimiz Lâtince tasvirî şiirler de bu nev'e dahildir. İtalyanca'da da aynı nev'e

³ Sarayında soytarı olarak Floransa'lı Greco'yu sakladığı iddiası ciddiye alınmamalıdır, *hominem certe cuiusvis mores, naturam, linguam cum maximo omnium qui audiebant risu facile exprimentem* (her hangi bir kimsenin huyunu, tabiatını, konuşma tarzını kolaylıkla taklit eden ve dinliyenleri güldüren bir adam). *Platina, Vitae Potiff.* p. 310.

⁴ Pii II. Comment. VIII, p. 391.

rastlanmaktadır. Meselâ Poliziano ile Luca Pulci tarafından tasvir olunan meşhur Medici atlı oyunları böyledir. Asıl epik şairler, Luigi Pulci, Bojardo, ve Ariost, konuları tarafından daha sür'atle ileriye doğru sürüklenmektedirler. Bununla beraber hareketli sahneleri gayet kolay ve çok dikkatli bir surette tasvir etmiş olmalarını, ustalıklarının ana unsuru olarak kabul etmek zorundayız. Franco Sacchetti, ormanda yağmura yakalanan bir gurup güzel kadınların kısa sözlerini tekrarlıyarak eğlenmektedir⁵.

Hareketli hayat sahnelerini canlandıran başka tasvirler, her şeyden evvel harp tarihi yazarlarında görülmektedir (Karş. S. 142). Elimizde daha eski bir devirden kalma uzun bir şiir vardır⁶. Bunda XIV. yüzyıl ücretli askerlerinin verdikleri bir meydan muharebesi gerçeklere büyük bir sadakatla anlatılmaktadır; çağrışmalar, komutlar ve askerler arasındaki konuşmalar, olduğu gibi aksettirilmektedir.

Fakat bu edebî nev'in en ziyade dikkate değer mahsulleri, köylülerin hayatını realist bir şekilde tasvir eden ve hususiyle Lorenzo Magnifico ile çevresindeki şairlerde görülen eserlerdir.

⁵ *Caccia* diye anılan bu yazı, Castiglione'nin "Ekloge" sine şerhin içinde basılmıştır.

⁶ Bak: Floransa'lı Giannozzo'nun *Serventesesi*: Trucchi, Poesie italiane inedite, II, p. 99. Sözler, kısmen hiç anlaşılamiyor, yâni gerçekten veya sözde ücretli askerlerin dillerinden alınmıştır. — Macchiavelli'nin 1527 tarihinde Floransa'daki veba salgınını tasvir eden yazıtı da bir bakıma bu nev'e dahildir. Burada korkunç bir sefaletin bâzı sahneleri, canlanmış ve âdeta dile gelmiş olarak aks ettirmektedir.

Petrarca⁷ zamanından beri çoban ve köy hayatını kendine konu edinen, herkesçe kabul edilmiş, gayri samimî bir edebiyat nev'i mevcuttu. Mısırâları ister lâtinçe, ister italyanca olsun bu, Virgilius'un bir taklidinden ibaretti. Bu nev'in tali bir kolu olarak, Boccaccio (S. 350) 'dan Sannazaro'nun *Arcadias*'ına kadar pastoral romanlara ve daha sonraları da Tasso ve Guarini tarzında pastoral komedilere rastlamaktayız. Nesir olsun nazım olsun son derece güzel ve mükemmel olan bu eserlerde çoban hayatı, tamamiyle başka bir kültür çevresine ait bulunan duygulara giydirilmiş sadece ideal kıyafetten ibaret kalmaktadır⁸.

Fakat XV. yüzyıl sonlarına doğru bunun yanında köy hayatının, gerçekte olduğu gibi günlük sahneleriyle şiire girmiş bulunduğu görülmektedir. Böyle bir şey ancak İtalya'da mümkündü. Çünkü yalnız orada gerek amele ve gerekse toprak sahibi olarak köylü, bazen kâderin ne kadar ağır sillelerine uğrarsa uğrarsın, insan haysiyetine, şahsî hürriyete ve istediği yerde serbestçe oturma hakkına malik bulunmaktaydı. Şehir ile köy arasındaki ayrılık, kuzey memleketlerinde olduğundan çok daha azdı. Birçok küçük şehirler, akşamları kendilerini şehirli sayabilen köylülerden mürekkepti. Co-

⁷ Boccaccio (Vita di Dante, p. 77) ye göre Dante, daha o zaman, büyük bir ihtimalle Lâtinçe olarak, iki ecloge (çoban hayatına dair şiir) yazmıştı.

⁸ Boccaccio, *Ameto*'sında, bir çeşit mitolojiye bürünmüş *Decamerone*'yi göstermekte ve bâzan komik bir şekilde aşırı gitmektedir. Perilerinden biri sadık bir katoliktir ve Roma'daki papaslar cna fena niyetle bakmaktadırlar; bir başkası ise evlenir. *Ninfale Fiesolano*'da gebe peri *Mensola*, "yaşlı, akıllı bir peri"nin öğütlerine baş vurur.

mo'lu duvarcılar hemen hemen bütün İtalya'da dolaşıp durmaktadırlar. Çocuk Giotto, koyunlarını serbestçe bırakarak Floransa'da bir mesleğe intisap edebiliyordu. Genel olarak köylerden şehirlere sürekli bir insan akını vardı ve bu göçleri yapanlar, başlıca belli dağlık bölgelerin ahalisi idi⁹. Şimdi, gerçi kültürlü ve şehirli olmak gururu, şair ve hikâyecilere *Villano* (şehirli) ile alay etmeye hâlâ kafi gelmekte¹⁰ ve tu-lûat komedisi (bak S. 436) de geri kalanı tamarlamaktadır; fakat hiçbir yerde, Fransa'nın aristokrat taşra şairleri de ve kısmen kronistlerinde görülen, *Vilains'*lere karşı o zalim, o küçümser sınıf kin ve garezinden bir esere bile rastlıyamıyoruz. Tersine olarak¹¹ İtalya'da her edebî nev'in temsilcileri, köylü hayatında kendini gösteren her önemli ve büyük tazahürü kendiliklerinden takdir ediyor ve özel surette üzerinde durarak belirtiyorlar. Giovanni Pontano, Abruzzi bölgesinde

---

⁹ Battista Mantovano (Eclog. VIII), her işte kullanılmaya elverişli olan Monte Baldo ve Val Sassina ahalisi hakkında şöyle diyor: Nullum est hominum genus aptius urbi. Bilindiği gibi bugün de bazı bölgeler halkı, büyük şehirlerde belli bir takım işler için bir çeşit imtiyaz sahibidir.

¹⁰ Belki de en kuvvetli parçalardan biri: Orlandino, cap. V, kıta 54-58.

¹¹ Lombardia'da asilzadeler, XVI. yüzyıl başlarında köylülerle dans etmekten, güreşmekten, atlamaktan ve bahsine koşu yapmaktan çekinmezlerdi. Il Cortigiano, L. II, fol. 54. Trattato del governo della famiglia, 1.86 da sözü edilen A. Pandolfini, icarcılarının hırs ve dalavereleri karşısında, bu sayede bu adamlara nasıl muamele edileceğini öğrenmek mümkün oluyor diye kendilerini teselli eden çiftlik sahipleri tipidir.

oturan vahşi dağ ahalisinin ruh kuvvetlerinden örnekler vererek hayranlıkla bahsetmektedir¹². Gerek biyografya mecmualarında ve gerekse hikâye edebiyatında, iffetlerini veya ailelerini savunmak¹³ uğrunda canlarını feda eden kahraman köylü kızı tiplerine de¹⁴ rastlanmaktadır.

Böyle şartlar altındadır ki köylü hayatının şiire konu yapılması mümkün olmuştur. Bu alanda, bir zamanlar çok okunan ve bugün de okunmaya değer olan Battista Mantuvano'nun *Ecloge*'lerini her şeyden evvel zikretmek lâzım gelir. Şairin ilk eserlerinden biri (aşağı yukarı 1480 de yazmıştır) olan bu şiirler, asıl pastoral şiirin henüz tam örnekleri olmayıp aynı konu üzerinde o zamana kadar yazılmakta olan mü-

¹² Jovian. Ponta., De fortitudine, lib. II.

¹³ Ne genel olarak ve ne de bölgelere göre İtalyan köylüsünün hayat şartları hakkında yakîn bilgiler ilâve edilecek durumda değiliz. O vakitler serbest toprak mülkiyeti ve icarla işletilen topraklar arasındaki münasebet ve farkların ne olduğunu, her şiksinin bugüne nazaran yükümlülüklerinin derecesini, bu konuları özel olarak inceleyen eserler bize öğretecektir; şimdilik bu mahiyette eserler elimizde yoktur. Fırtınalı zamanlarda köylüler, bâzan korkunç derecede vahşileşirler (Archiv. stor. XVI, I, p. 451 vd. — Corio, fol. 259. — Annales Foroliv.: Murat. XXII, Col. 227); fakat hiçbir yerde bir köylü ayaklanması vukubulmaz. Piacenza yakınlarındaki köylülerin 1462 tarihinde yaptıkları ayaklanma, oldukça önemli ve aslında çok enteresandır. Karş. Corio, Storia di Milâno, fol. 409. Annales Placent.: Murat. XX, Col. 907. Sismondi X. p. 138.

¹⁴ Valletina'lı meşhur köylü kadın Bona Lombarda'yı, Condottiere Pietro Brunnoro'nun eşi olarak, Jacobus Bergomensis'den ve Porcellius'dan tanıyoruz: Murat. XXV, Col. 43. — Karş. yukarıda sayfa 212 not.

tad tarzla karışık bir halde bulunmaktadır; bununla beraber yine de asıl pastoral tarafı ağır basmaktadır. Esas itibariyle burada, iyi düşünen bir köy papasının fikirleri, belli ölçüde bir aydın düşünüş gayretiyle belirtilmektedir. Bir Karmelit Tarikatı rahibi sıfatiyle yazar, köylülerle çok düşüp kalkmış olsa gerektir.

Ancak, Lorenzo Magnifico, tamamiyle başka cins bir kuvvetle, kendini köy alemine nakletmiştir; onun "*Nencia di Barbarino*" adlı eseri¹⁵, sanki Floransa çevresindeki halk türkülerinin sekiz mısralı şiirler nehri halinde akıp giden özleri imiş gibi okunmaktadır. Şairin objektifliği o tarzdadır ki konuştuğu şahsa (Nencia'ya aşkını ilân eden köylü delikanlı Vallera) karşı sempati mi duyuyor, yoksa onunla alay mı ediyor anlaşılamamaktadır. Pan (Çoban Tanrısı) ve Nymphe (peri) leriyle mütad pastoral nev'e karşı şuurlu bir tezat, açıkça kendini göstermektedir. Bile bile Lorenzo, basit köylü hayatının kaba realizmasına bağlı kalıyor; bununla beraber eseri, bir bütün olarak gerçek şiir tesiri yapıyor.

Luigi Pulci'nin *Beca da Dicomano*'sı¹⁶, Lorenzo'nun *Nencia*'sına paralel bir eser olarak umumiyetle kabul olunuyor. Ancak burada derin objektif ciddilik noksandır. *Beca*, sırf halk hayatından sahneler tas-

¹⁵ Poesie di Lorenzo magnifico I, p. 37 vd. — Alman saz şairleri devrinde kalma olup Neithard von Reuenthal imzasını taşıyan çok dikkate değer şiirler, sadece şövalyenin kendini eğlendirmek için aldığı sahneler nisbedinde köylü hayatını aks ettirmektedirler.

¹⁶ Aynı eser, II. sayfa 149.

vir etmek için içten gelen bir istekle değil, daha çok bu tarzda başarılı bir eserle kültürlü Floransalılar'ın takdirlerini kazanmak amacıyla yazılmıştır. İçindeki hayat sahnelerinin ve münasebetsizliklerin çok daha büyük ölçüde ve kasdî olarak kaba düşmesi, bu sebepten ileri gelmektedir.

Bu tarzı temsil eden şairlerin üçüncüsü, Lâtince Hexameter'lerle yazdığı *Rusticus*¹⁷ adlı eseriyle Angelo Poliziano'dur. Bunda o, Virgilius'un *Georgica*'sının etkisinden tamamiyle uzak kalarak, Toscana köylüsünün bir yıllık hayatını anlatır. Tasvirine, köylünün yeni bir sapan imal ettiği ve kış ekimini yaptığı güz mevsiminin sonlarından başlar. Baharda kırı tasvir eden parçalar son derece güzel olduğu gibi fevkalâde yaz sahnelerine de rastlanmaktadır. Fakat bağ bozumu bayramını anlatan parça, bütün yeni Lâtince şiirin bir incisi sayılabilir. Poliziano İtalyanca da şiir yazmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki Lorenzo'nun çevresinde, aşağı tabakaların şiddetle çalkalanan hayatlarından sahneleri realist olarak tasvir etmeye cevaz vardı. *Çingenenin aşk türküsü*¹⁸ şiiri, herhangi bir insan sınıfı içine şiir şuuru ile kendini nakletmek gibi tamamiyle modern olan bir temayülün her halde ilk örneklerinden biridir. Mizah amacı ile buna benzer teşebbüsler öteden beri yapılmamış değildir¹⁹; Flo-

¹⁷ Deliciae poetar. ital. de ve Poliziano'nun eserlerinde. —Buna benzer bâzı şeyler ihtiva ettiği söylenen Rucellai ve Alamanni'nin didaktik şiirlerinden faydalanacak durumda değilim.

¹⁸ Poesie di Lorenzo magnifico II, p. 75.

¹⁹ Çeşitli diyeleklerin taklit edilmesi bu cümledendir.

ransa'da yapılan maskeli alaylarda söylenen şarkılar, bunun için, hattâ her karnaval zamanında ele geçen fırsatlar veriyordu. Fakat şimdi yeni olan şey, başka birisinin duygular alemine nüfuz ediş keyfiyeti idi. Böylece *Nencia* ile bu "*Canzone Zingaresca*" (Çingenenin aşk türküsü), şiir tarihinde dikkate değer bir yeniliğin başlangıcı oluyordu.

Son olarak burada da kültürün sanata nasıl takküm ettiğine, nasıl yol hazırladığına işaret etmek zorundayız. *Nencia*'nın yazılış tarihinden Jacopo Bosano ve okulunun günlük hayat sahnelerini canlandıran resim sanatının ortaya çıkışına kadar tam seksen yıllık bir zaman geçmiştir.

Gelecek bölümde görülecektir ki İtalya'da o zaman insan sınıfları arasındaki doğuştan ayrılıklar hükmünü kaybetmiştir İlk defa olarak bu memlekette insanların ve insanlığın kendi derin mahiyetini öğrenmiş, kendini keşfetmiş olmasının şüphesiz bunda büyük payı vardır. Renaissance'ın bu tek sonucu bile ona ebedî şükran duyguları beslememize kâfi gelir. Mantıkî bir kavram olarak insanlık, öteden beri bilinen bir şeydi, fakat burada bir gerçek oluyordu.

Bu alanda en yüksek sezgileri, insan şeref ve hay-siyeti hakkındaki söylevinde²⁰ Pico della Mirandola ifade etmiştir ki bu fikirler, haklı olarak, o kültür devresinin en asil vasiyetnamelerinden biri olarak sayıla-

---

Her halde bu taklitlere, bahis konusu bölgelerde yaşayan insanların kendilerine mahsus tavır ve hareketleri de ilâve edilmiş olsa gerektir. Karş. sayfa 219.

²⁰ Jo. Pici oratio de hominis dignitate:: Opera'da ve ayrıca yapılan tek baskılarda.

bilir: Tanrı, yaratış günlerinin sonunda, kâinat kanunlarını anlasın, güzelliğini sevsin ve büyüklüğüne hayran kalsın diye insanı yarattı. Onu sabit bir yere, belli bir işe, hiçbir zarurete bağlamadı; aksine ona hareket kabiliyeti ve serbest irade bahsetti. Yaratıcı, Adem'e şöyle dedi: "kolaylıkla etrafına bakasın ve mevcut bütün şeyleri görebilesin diye seni dünyanın orta yerine kodum. Kendine serbestçe şekil veren ve kendini yok eden yine kendin olasın diye seni ne semavî ve ne de dünyevi bir varlık olarak yarattım; sen hayvanlığa kadar düşebilirsin ve Tanrıya benzer bir varlık olarak yeniden doğabilirsin. Hayvanlar, yaşadıkça kendilerine lâzım olacak şeyleri ana karından birlikte getirirler; yüksek ruhlar, daha baştan veya kısa bir zaman sonrasında²¹ itibaren ne idiyeler edebiyen öyle kalırlar. Serbest iradeye bağlı olarak gelişen ve büyüme imkânlarına mâlik olan yalnız sensin; çeşitli bir hayatın tohumları yalnız senin içindedir".

---

²¹ Luzifer (karanlıklar hükümdarı olarak şeytanın adı) ve arkadaşlarının itibardan düşmelerine yapılmış bir telmihtir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

CEMİYET HAYATI VE ŞENLİKLERİ

Tamamiyle taazzuv etmiş bir bütün manzarası gösteren her kültür devri, yalnız devlet topluluğu hayatında, dinde, sanat ve bilimde kendine has ifadesini bulmakla kalmaz; bundan başka cemiyet hayatına da özel damgasını vurur. Böylece ortaçağ, ayrı ayrı memleketlere göre pek değişmiyen bir saray ve zedeğân adeti ile teşrifâtını ve belli bir orta tabaka halk hayatını vücuda getirmişti.

İtalyan Renaissance'ının yarattığı gelenek ise en önemli unsurlar bakımından ortaçağa karşı tam bir tezat teşkil eder. Daha temelinde büyük bir başkalık kendini gösterir: Yüksek cemiyetlere girebilmek için insanlar arasında artık "kast" farkları gözetilmemektedir. Yalnız bugünkü anlamda kültür sahibi olan bir tabaka vardır. Bunda doğuş ve menşe, ancak zengin miras bıraktığı ve huzuru güvenlik altına aldığı takdirde müessir olmaktadır. Fakat bu, salt anlamda alınmamalıdır. Çünkü ortaçağın sınıf farkları, sırf İtalya dışı mamleketlerin aristokrat sınıfları ile derece eşitliğini muhafaza etmek amacıyla olsa dahi, bazen daha az ve bazen daha çok olmak üzere, halâ kendini his ettirmektedir. Bununla beraber içtimâi sınıfların

modern anlamda birbirleriyle kaynaşması, açık olarak zamanın umumî çehresini teşkil etmektedir.

Bunda en önemli rol oynayan, zadegânla halkın en az XII. yüzyıldan beri¹ şehirlerde bir arada oturmaları keyfiyeti olmuştur. Bir arada yaşayış sayesinde her iki sınıf acı tatlı günleri birbirleriyle paylaşmıştır; ayrıca da dünyaya dağ başındaki şatosundan bakan feodal görüşün meydana gelmesi önlenmiştir. Bundan başka İtalya'da kilise, kuzey memleketlerindeki tersine olarak, zadegan ailelerinin küçük oğullarına dirlik (apanage) sağlamak için kendini sömürtmeye hiçbir zaman müsaade etmemiştir. Piskoposluklar, başpapashıklar ve başrahiplikler çok kere garip gerekçelerle şuna veya buna tevcih olunurdu; lâkin böyle tevcihler esas itibariyle aile şeceresine göre yapılmazdı. Gerçi İtalya'da piskoposlar, sayıca daha çok, daha fakir ve, kaide olarak, her türlü cismanî egemenlik haklarından mahrum edilir; fakat buna mukabil katedrallerinin bulunduğu şehirlerde otururlar ve kendi camiaları ile birlikte bu şehirlerdeki kültürlü halkın bir unsurunu teşkil ederlerdi. Sonra, mutlak hükümdarlar ve tiranlar ortaya çıktıkları zaman, şehirlerin çoğunda zadegân, kendisine özel bir hayat yaratmak (S. 189 vd.) zorunda kalıyordu ve bunun için de elinde maddî imkânlar vardı. Yeni hayat, siyasî tehlikelerden korunmuş ve her çeşit dünya zevkleriyle süslenmişti; aynı zamanda zadegân sınıfına

---

¹ Piemonte zadegânınının şehir dışı şatolarında oturmaları bir istisna olarak göze çarpıyordu. Bandello, Parte II, Nov. 12.

mensup bulunmayan zengin ailelerin hayatlarından şüphesiz ki farklı değildi. Şimdi öyle bir zaman gelmiştir ki yeni şiirle edebiyat, Dante'den beri herkesin² meşgul olduğu bir nesne olmuştu; üstelik klâsik çağ kültürü uyanmış ve insanla insan olarak ilgilenmeye başlanmıştı; Condottiereler hükümdar oluyorlardı; tahta oturmak için (S. 28) yalnız asil aileden doğmuş bulunmak değil, fakat meşru izdivacın çocuğu olarak dünyaya gelmiş olmak şartı bile ortadan kalkmıştı. İşte o vakit bir eşitlik çağı doğmuş, aileden gelme asillik inancı tamamiyle kaybolmuş sayılabilirdi.

Teori bakımından, klâsik çağ düşünürlerine gidildiği takdirde, yalnız Aristoteles'e dayanarak zâdegânı tasvip veya reddetmek mümkündür. Meselâ Dante³, Aristoteles'in "asâlet meziyetlere ve mevrus servete dayanır" şeklindeki tarifinden, "asâlet şahsî meziyetlere veya ataların meziyetlerine dayanır" sözünü çıkarmaktadır. Fakat çıkardığı bu sonuçla tatmin edilmiş bulunmadığını da başka yerlerde ifade ediyor: *Cennet*'te atası Cacciaguida ile konuşurken bizzat asâletli menşelerinden bahsettiği için kendini azarlıyor⁴; çünkü asâlet bir mantodur ve zaman, her gün yeni değerler eklenmezse, bu mantodan müte-

² Matbaanın icadından çok daha önce böyle idi. Hayli yüksek sayıda yazma kitaplar, bunlar arasında en iyileri, Floransa'lı işçilere aitti. Eğer Savonarola'nın kurban yangını yapılmamış olsaydı, bu kitaplardan çok daha fazlası bize intikal ederdi. Karş. sayfa 276.

³ Dante, de monarchia, L. II. cap. 3.

⁴ Paradiso XVI, başlangıç.

mediyen kırpar durur. *Convito*⁵ sunda ise Dante, *nobile* ve *nobillità* (*asil* ve *asâlet*) kavramını her türlü doğuş şartlarından hemen hemen tamamiyle çözmekte, yüksek ahlâkî ve fikrî kabiliyetlere bağlamaktadır. *Nobilità*'yı *filosofia*'nın kız kardeşi olarak saymakla da kültüre fazla bir önem vermiş oluyor.

İtalyanlar'ın dünyayı görüş tarzı üzerinde humanizmanın etkisi günden güne arttıkça, insan değerini tâyin etmekte doğuşun rolü olmadığına dair kanaatleri de kuvvetleniyordu. XV. asırda artık hâkim olan teori bu idi. *Zadegân Hakkında*⁶ başlıklı diyalogunda Poggio, karşılıklı konuştuğu Niccolò Niccoli ve büyük Cosimo'nun kardeşi Lorenzo Medici ile artık şahsî yararlıktan başka hiçbir asaletin mevcut bulunmadığı üzerinde mutabık kalmaktadır. Genel inanca göre zadegân hayatının ayrılmaz, zaruri unsurları olarak sayılan bir takım şeylerle ağır surette alay edilmektedir. "Bir insan, ataları ne kadar uzun zaman haydutlukla meşgul bulunmuş iseler, o nisbette gerçek asaletten uzaklaşmıştır. Kuşbazlık ve avcılık gayreti, avlanan hayvanların yuvalarında aranacak Hint sünbülü kokusu kadar az asalet kokar. Eskilerin yaptıkları şekilde toprağı bayındırmak, orman ve dağlarda mânasızca dolaşıp durmaktan — ki insan en çok bu sırada hayvana benzer — çok daha asil bir iştir. Bu gibi şeyler belki bir dinlenme meşgalesi teşkil edebilir, fakat aslâ bir hayat meşgalesi olamaz". Fransız ve İngiliz şövalye-

⁵ Dante, *Convito*, Trattato IV hemen hemen baştan başa ve daha birçok başka yerlerde.

⁶ Poggii opera, Dial. de nobilitate.

lerinin şehirler dışında veya ormanlar arasındaki şatolarında geçirdikleri hayat, hattâ Almanya'daki çapulcu şövalyelik, asillığe tamamiyle aykırı görünmektedir. Bunun üzerine söz alan Lorenzo Medici, bir dereceye kadar zadegân tarafını tutuyor. Fakat bunu yaparken, karakteristik olarak, doğuştan bir duyguya değil, Aristoteles'e dayanıyor. *Politica*'nın V. kitabında bu Yunanlı hakîmin, asaleti, var olan bir şey olarak kabul ve şahsî meziyetlerle mevrus servete dayanır diye tarif ettiğini delil olarak ileri sürüyor. Bunun üzerine Niccoli şöyle cevap veriyor: Aristoteles bunu kendi kanaati olarak değil, umumiyetle benimsenen bir fikir olarak söylemiştir; asıl kendi düşüncesini ifade ettiği *Ahlâk*'ında, gerçekten iyi olan şeyi elde etmeğe uğraşan insanı asıl insan diye vasıflandırıyor. Boş yere Lorenzo Medici, asaletin Yunanca karşılığı olan *Eugenia* kelimesinin iyi soydan doğma anlamına geldiğini ileri sürüyor; Niccoli ise Lâtincesini, yani *dikkate değer* anlamına gelen "nobilis" kelimesini daha doğru buluyor; çünkü bu tabir, asaleti, görülen işlere, şahsın fiillerine bağlamaktadır⁷. Bu mülâhazalardan başka, İtalya'nın çeşitli yerlerinde zadegânın durumu aşağıdaki şekilde belirtilmektedir: Napoli'de zadegân tenbeldir ve ne malikaneleriyle, ne de aşağılık bir iş saydığı ticaretle uğraşır;

⁷ Doğuş asaletine karşı beslenen bu aşağımsama duygusuna, sonradan humanistlerde sık sık rastlanmaktadır. En sert hücumları ihtiva eden parçalar için bak: Aen. Sylvius, Opera p. 84 (Hist. bohem., cap. 2) ve p. 640 (Lucretia ile Euryalus hikâyesi).

ya evde gün öldürür⁸ veya ata biner. Roma zadedegânı da ticareti küçümser, fakat malikanelerini kendisi işletir; hattâ toprağı bayındıran kimselere zadedegân payesine yükselmek yolu kendiliğinden açılır⁹; “böylece elde edilen paye, köy zadedegânlığı olmakla beraber yine de saygıya lâayık bir asalettir”. Lombaryda¹⁰ da da zadedegân, kendilerine miras kalan çiftliklerin geliri ile geçinir. Bu bölgede iyi soydan gelmek ve bayağı işlerle meşgul olmaktan kendini alıkoymak, asalet için kafi gelir¹⁰. Venedik’te *nobili* (zadedegân), devlet işlerini elinde bulunduran sınıftır ve hepsi ticaretle meşgul olur. Cenova’da da aynı hal mevcut olup asil olanlar ve olmıyanların hepsi tüccar ve gemicidirler ve yalnız geldikleri soya göre birbirlerinden ayrılırlar; pek az sayıda olmakla beraber bazı asilzadelerin yol kesici haydutlar olarak dağ şatolarında pusuda buldukları da bir gerçektir. Floransa’da eski zadedegânın bir kısmı kendini ticarete vermiştir. Şüphesiz sayıca çok daha az olan diğerk kısmı ise ünvanları ile iftihar e-

⁸ Hem de başkentte. Karş. Bandello, Parte II, Nov. 7. — Joviani Pontani Antonius (burada zadedegânın kuvvetten düşmesi, Aragon hanedanının gelişi ile başlatılmaktadır).

⁹ Bütün İtalya’da, hiç değilse, topraktan oldukça yüksek gelire sahip olanlarla zadedegân arasında bir fark gözetilmezdi.

¹⁰ Usulsuz ve münasebetsizce evlenmelere karşı tekrar tekrar yaptığı hücumları ile Bandello, Kuzey-İtalya zadedegânı hakkında bir değer hükmü vermek hususunda hiç de önemsiz bir kaynak değildir. Parte I, Nov. 4, 26. Parte III, 60. IV, 8. Tüccar olarak Milano zadedegânı bir istisna teşkil eder. Parte III, Nov. 37. — Lombardia zadedegânının köylülerle oynadıkları oyunlar hakkında bak: sayfa 478 not.

derler ve kuşbazlıkla avcılıktan başka bir iş yapmazlar¹¹.

Önemli olan nokta şu idi ki hemen hemen bütün İtalya'da asil bir soydan gelmiş olmakla övünenler de kültürle servet sahibi kimseler karşısında bübürlenecek durumda bulunmamaktadırlar; özel siyasi haklarıyla imtiyazları, kendilerine yüksek bir sınıf duygusu ve şuuru sağlayamamaktaydı. Yalnız Venedik bu bakımdan görünüşte bir istisna teşkil etmektedir; çünkü Venedik zadedânının (*nobili*) hayatı, öteki hemşehrilerinin hayatından tamamiyle fark-sız olup ancak şeref payeleriyle ilgili pek önemsiz bir takım hak ve imtiyazlarla bunlardan ayrılır. Napoli'ye gelince burada durum şüphesiz başkadır. Napoli, Renaissance fikir hareketinin tamamiyle dışında kalmıştır. Bunun en başta gelen sebebi, zadedânın kendini ayrı tutmakta gösterdiği titizlikle lüks düşkünlüğü olmuştur. Bu memlekette ortaçağ Langobard, Norman ve bir de daha sonraki Fransız feodalitelerinin tesirleri hâlâ kuvvetle yaşıyordu; üstelik de, daha XV. asrın ortalarından önce burada Aragon hanedanının hâkimiyeti kurulmuştur. Böylece İtalya'nın başka

¹¹ Macchiavelli'nin sert hükmü, *Discorsi* I, 55, yalnız hâlâ feodal imtiyazlara sahip, büsbütün işsiz güçsüz, siyasi bakımdan karıştırıcı ve kıskırtıcı bir unsur olan zadedân hakkındadır. — En ziyede dikkate değer fikirlerini esas itibariyle İtalya'da geçirdiği hayata borçlu olan Agrippa von Nettesheim, eserinin bir bölümünü zadedân ve hükümdarlara tahsis etmiştir (*de incert. et vanitate scient.*, cap. 80). Buradaki her yerden daha sert hükümler, esas itibariyle kuzey Avrupa memleketlerinde görülen fikir kaynaşmalarının mahsulüdür.

¹² Massuccio, Nov. 19.

bölgelerinde yüz yıl daha sonra görülecek içtimai değişmeler, her yerden daha önce Napoli'de vaki oldu: hayat, ana unsuru çalışmayı aşağılık saymak ve asalet ünvanlarına düşkünlükten ibaret olmak üzere, kısmen İspanyollaştırıldı. Bunun etkisi, daha 1500 tarihinden evvel küçük şehirlerde bile kendini gösterdi. La Cava'dan şöyle bir şikâyet yükseliyordu: Burası, duvarcı ve dokumacı ustaları ile dolu olduğu müddetçe atasözü olacak derecede zingindi; duvarcı aletleri ile dokuma tezgâhları yerine mahmuz ile üzengiden ve altın yaldızlı bel kayışlarından başka bir şey görülmediği, herkesin hukuk veya tıp doktoru, noter, subay veya şövalye olmaya çabaladığı bugün ise, derin bir sefâlet hüküm sürüyor¹². Floransa'da buna paralel bir gelişme ancak ilk Büyük-Duka Cosimo zamanında görülmüştür. Şimdi, ticaretle zanaatı aşağı gören delikanlıları şövalye olarak St. Stephan Tarihine kabul ettiği için, Cosimo'ya teşekkür edilmektedir¹³. Bu düşünüş tarzı, miras haklarından faydalanabilmek için babaların oğullarına bir mesleğe intisabı şart koşan eski Floransa zihniyetine¹⁴ tam bir tezat teşkil etmektedir. (S. 112).

Fakat özel bir çeşit ünvan düşkünlüğü, hususiyle

¹³ Jac. Pitti'den I. Cosimo'ya: Archiv. stor. IV, II, p. 99. — Kuzey-İtalya'da da buna benzer şeyler ancak İspanyol hâkimiyetinden sonra ortaya çıkmıştır. Bandello, Parte II, Nov. 40 bu zamanın mahsulüdür.

¹⁴ Gerçi XV. asırda Vespasiano Fiorentino (p. 518, 632), zenginler kendilerine miras kalan serveti çoğaltmamalı, tersine olarak bütün gelirlerini her yıl harcamalıdır! demiştir; fakat bir Floransa'lının ağzından çıkan bu söz, yalnız büyük toprak sahipleri nakkında müteber olabilir.

Floransalı'larda, çok kere komik bir tarzda olmak üzere, sanatla kültürün eşit yapıcı tesiri önüne dikilmektedir. Bu, aslında bütün itibarını kaybettiği bir zamanda bir moda çılgınlığı olarak ortaya çıkan şövalye ünvanını kazanmak ihtirasıdır.

XIV. yüzyıl sonlarına doğru Franco Sacchetti¹⁵ şöyle yazıyor: "Bir kaç yıl önce her insan, ekmekçiye varıncaya kadar her işçinin, hattâ yün tarayıcıları, tefecileri, kalpazan ve rezil kimselerin, kendilerini nasıl şövalye yaptırdıklarını görebilirdi. Bir memurun, küçük bir kasabaya *Rettore* (başkan) olarak gidebilmek için neden şövalye ünvanına ihtiyacı olsun? Yalnız bir ekmek parası getiren alelâde bir mesleğe bu ünvan hiç yakışmıyor. Zavallı ünvan, ne kadar düşdün! Bu şövalyeler, şövalyeliğe mahsus olan bir yığın yükümlülüklerin tam tersini uyguluyorlar. Okuyucularım şövalyeliğin ölmüş bulunduğunu anlasınlar diye bunların sözünü ettim¹⁶. Madem ki ölmüş kimselere de şövalyelik tevcih edecek kadar ipleri gidilmiştir, o halde ağaçtan veya taştan bir figür, hattâ bir öküz bile şövalye yapılabilir", — Sacchetti'nin, bu hükümlerini dayandırdığı belgeler olarak anlattığı hikâyeler, gerçekte yeter derecede canlıdır. Bunlarda okuduğumuza göre Bernabò Visconti, bir sarhoşluk düellosunun galibine ve sonra da mağlubuna istihza ile şövalyelik ünvanını tevcih ediyor; kalkanlarındaki süsleri ve nişanlarıyla Alman şövalyeleri gülünç hale sokuluyorlar ve ilaah.. Daha

¹⁵ Franco Sacchetti, Nov. 153. Karş. Nov. 82 ve 150.

¹⁶ Che la cavalleria è morta (Şövalyelik ölmüştür).

sonraki bir devirde Poggio¹⁷, atsız ve talimsiz şövalyelerle alay ediyor. Tarikatin bahşettiği imtiyazlardan faydalanmağa, meselâ bayraklarla atına bine rek gitmeğe teşebbüs eden herkes, Floransa'da hem hükümet karşısında ve hem de şövalyeliğe alay eden kimseler nazarında güç bir duruma düşerdi¹⁸.

Yakından bakılacak olursa görülecektir ki doğuş asaleti ile ilgisi bulunmayan bu gibi şövalyelik, gerçi kısmen sırf gülünç ve ünvan düşkününü bir gururdan ibarettir; fakat aynı zamanda işin bir de başka cephesi bulunmaktadır. Gerçekten de atlı oyunlar devam etmekte ve buna katılmak istiyen herkes şekil bakımından şövalye ünvanına sahip olmak zorunda idi. Fakat kapalı bir yarış alanında mücadele, hem muntazaman yapılan ve duruma göre bazen çok tehlikeli olabilen cirit yarışmaları, kuvvet ve cesaret göstermek için bir fırsat teşkil etmektedir; hangi menşeden olursa olsun her gelişmiş ferdiyet, bu fırsatı kolay kolay elden kaçırmak istemez.

Daha Petrarca'nın cirit oyununu tehlikeli bir delilik sayarak buna karşı cephe almış bulunması hiçbir fayda sağlamamıştı. Onun, "Scipio veya Caesar'ın cirit oynamış olduklarına hiçbir kitapta rastlanmıyor"¹⁹ diye patetik feryadına aldırış eden olmamıştı. Atlı oyun bilhassa Floransa'da yayılmıştı; halk, cirit oyununu, şüphesiz pek tehlikeli olmıyacak

¹⁷ Poggius, de nobilitate, fol. 27.

¹⁸ Vasari III. 49 ve not, Vita di Dello.

¹⁹ Petrarca, epist. senil. XI, 13, p. 889. Epist. famil. de Petrarca, Napoli'de oynanan bir cirit oyununda bir şövalyenin düştüğünü görünce duyduğu dehşeti tasvir eder.

şekliyle, kendisi için bir çeşit mutad eğlence olarak görmeye başlıyordu. İşte pazar eğlencesi olarak bu çeşit bir cirit oyununun son derece komik bir tasvirini bize Franco Sacchetti bırakmıştır²⁰: Birisi kiraladığı bir ata binerek Peretola'ya gider. Burası, ucuz bir para karşılığı olarak cirit oynanabilen bir yerdir. Fakat müzip kimseler atın kuyruğu altına bir diken bağlamışlardır. Bundan ürken hayvan, üzerindeki miğferli şövalye ile beraber dört nala şehre döner. Hikâyenin zaruri neticesi, kocasının böyle tehlikeli bir çılgınlığına öfkelenen karısının ciddî bir azarı oluyor²¹.

Nihayet, ilk Medici hükümdarları, atlı oyuna derin bir ilgi beslemişlerdir. Sanki bunlar, asil soydan gelmeyen insanlar sıfatıyla, kendi çevrelerinde tuttıkları kimselerin, herhangi bir sarayın mensupları ile her bakımdan boy ölçüşebilecek kudrette olduklarını bu oyunla ispat etmek istiyorlardı²². Da-

²⁰ Nov. 64. — Buna dayanılarak Orlandino'da (II, kıta 7) Büyük Karl zamanında tertiplenen bir cirit oyunu hakkında açıkça şöyle deniliyor: Orada aşçılar ve aşçı yamakları değil, fakat kırallar, dukalar ve margravlar dövüşürlerdi.

²¹ Bu, cirit nevinden beden hareketlerini tehzil eden yazıların ilklerinden biridir. Bundan tam 60 yıl sonradır ki VII. Charles'in burjuva sınıfından gelen maliye nazırı Jacques Coeur, Bourges'daki sarayında merkepler üzerinde oynanan bir cirit oyununun tasvirini bir heykeltraşa yaptırmıştır (1450 tarihlerine doğru). Bu çeşit tehzillerin en parlak bir örneği olan ve biraz evvel sözünü ettiğimiz Orlandino'daki ikinci Canto, ancak 1526 da yayımlanmıştır.

²²Karş. Poliziano ve Luca Pulci'nin daha evvel adları geçen şiirleri. Yine bak: Paul. Jov., Vita Leonis X. L. I. — Macchiavelli, Storie Fiorentini L. VII. — Paul. Jov. Elogia,

ha Cosimo zamanında (1459), sonra da büyük Pietro devrinde Floransa, şöhreti her tarafa yayılan büyük cirit oyunlarına sahne oldu. Hattâ ufak Pietro, bu yüzden hükümet işlerini ihmal etmiş ve ancak silâh kuşanmış olarak kendi resmini yaptırmaya razı olmuştu. Papa IV. Alexandr'ın sarayında da cirit oyunları tertiplenirdi. Kardinal Ascanio Sforza, Türk şehzadesi Cem'e (S. 157, 168) bu oyunu nasıl bulduğunu sorunca prens gayet akıllıca şöyle cevap vermişti: Bizim memlekette bu gibi şeyler, oyun sırasında ölseler bile zararı yok denebilecek esirlere yaptırılır. Bununla şarklı prens, farkına varmadan, eski Romalılar'la aynı fikirde olarak ortaçağ göreneklerine karşı cephe almış oluyordu .

Petrus Medices ve Franc. Borbonius'dan bahs edilmesi münanasebetiyle. — Vasari IX, 219, Vita di Granacci. — Pulci'nin Morgante'sinde (ki Lorenzo'nun gözleri önünde yazılmıştır) şövalyeler, sözlerinde ve hareketlerinde çok kere gülünç duruma düşmektedirler, fakat indirdikleri darbeler. hakiki ve oyunun kurallarına uygun hareketlerdir. Bojarda da, cirit oyununu ve harp sanatını iyi bilenler için şiirler yazmaktadır. Karş. sayfa 443. — Ferrara'da 1464 tarihinde yapılan cirit oyunları: Diario Ferrar.: Muratori XXIV, Col. 208 Venedik'tekiler: Sansovino: Venezia, fol. 153 vd. — Bologna'da 1470 ve daha sonraki tarihlerde yapılanlar: Bursellis, Annal. Bonon.: Murat. XXII, Col. 898, 903, 906, 908, 909; burada dikkate şayan olarak eski Roma zafer alayları temsilleri ile ilgili patetik bir eda karışmaktadır. — Urbino hükümdarı Federifo (S. 63), bir cirit oyununda sağ gözünü ab ictu lanceae (bir mızrak darbesi ile) kayb etti. Avrupa'nın kuzey memleketlerinde o zamanki cirt oyunları hakkında en iyisi bak: Olivier de la Marche, Mémoires, muhtelif yerlerinde, fakat hususiyle chap. 8, 9, 14, 16, 18, 19, 21 ve ilaah..

Şövalye ünvanının hiç de küçümsenmiyecek değerde olan bu dayanağından başka, daha şimdiden, İtalya'nın bazı yerlerinde, meselâ Ferrara'da (S. 76) saray hizmetlerinde bulunan ve *Cavaliere* ünvanını taşıyan gerçek şövalye tarikatleri de görülmektedir.

Şövalyelerle zadedgânın münferit iddia ve gururları ne olursa olsun, İtalyan zadedgâni, hayatın ücra bir köşesinde değil fakat tam ortasında yer alıyordu. Her an her sınıf halk ile eşitlik esasına göre düşüp kalkmakta, istidat ve kültür sahibi herkesle bağdaşmaktadır. Gerçek hükümdarın asıl saray adamları (*Cortigiani*) arasına girebilmek için bir insana zadedgân sınıfına mensup bulunmak şart koşulmaktadır²³; fakat bunun açıkça sebebi, halk efkârında yerleşmiş bazı peşin hükümlerden (*Per l'opinione universale*) ve bir de zadedgân sınıfına mensup bulunmayanların aynı mânevi değere sahip olamayacakları vehminden korunmaktan ibarettir. Zadedgân sınıfından olmıyanların başka sıfatlarla hükümdarın yanında hizmet görmeleri büsbütün imkânsız kılınmış değildir. Asıl önemli olan nokta, mükemmel adamda, yani *Cortigiano*'da, böylelerinde aranması gereken meziyetlerden herhangi birinin eksik bulunmamasıdır. Bu takdirde, eğer bir insanın hayat münasebetlerinde bir takım kayıtlarla bağlanması ve belli bir ölçüde çekingen davranarak haysiyet ve vekarını muhafaza etmesi aranıyorsa, bu, damarlarındaki kanın asâleti dolayısıyla değil, fakat endividuel kemalın icapları dolayısıyla yapılmaktadır. Bahis konusu o-

²³ Bald. Castiglione, *il Cortigiano*. L. I, fol. 18.

lan, modern anlamda bir kibarlıktır ve bunda genel olarak kültür ile servet, bir insanın cemiyet içindeki değerinin ölçeklerini teşkil etmektedir. Servet, yalnız hayatı kültüre vakfetmek imkânını sağladığı ve kültürün ilerlemesine büyük ölçüde hizmet ettiği nisbette bir değer kazanmaktadır.

Fakat, tercih sebebi olarak doğuş farkları ne kadar az rol oynuyordu ise, fert de bütün meziyetlerini değerlendirmeye o nisbette tahrik olunuyordu; aynı şekilde cemiyet hayatı da o derecede kendiliğinden bir takım kayıtlara girmeye, kendi değerlerini kendi içinde aramaya zorlanıyordu. Ferdin davranışı ve cemiyet hayatının yüksek şekilleri, serbest, şuurlu bir sanat eseri haline geliyordu.

İtalyanlar'da sâdece insanın dış görünüşü ile ev eşyası ve günlük hayat alışkanlıkları bile, İtalya dışı memleketler ahâlisine nisbetle daha mütekâmil, daha güzel ve daha incelmış bulunmaktadır. Yüksek tabakalara âit evlerden bahsetmek, sanat tarihine düşen bir iştir. Burada yalnız konfor ve âhenkli, kullanışlı yapıları bakımından bu evlerin, kuzey memleketlerindeki ileri gelenlerin şatolarına, şehirlerdeki köşk ve saraylarına ne kadar üstün olduğunu belirtmek isteriz. Giyim eşyası, sürekli olarak o derecede değişmektedir ki başka memleketlerdeki modalarla bir mukayese yapmak imkânı yoktur; kaldı ki XV. asır sonlarından itibaren çok kere İtalya'da da aynı yabancı modalara uyulmaktadır. İtalyan ressamlarının tablolarında görülen o devir elbiseleri, genel olarak o zamanın Avrupada giyinilenlerin en güzel ve en kullanışlı olanıdır. Ancak, acaba bunlar hâkim olan giyiniş mo-

dası mıdır ve oldukları giyimi resmedilmişler midir? İşte bu, kesin olarak bilinmiyor. Fakat hiç şüphe götürmeyen bir nokta vardır ki o da İtalya'daki kadar hiçbir yerde giyinişe önem verilmemiş bulunmasıdır. Bir defa halk mağrur idi ve mağrurdur. Bundan başka ciddi kimseler de mümkün olduğu kadar güzel giyinmeyi şahsiyet kemalinin bir unsuru olarak saymaktadırlar. Bir vakitler Floransa'da elbise, ferdi bir şey olarak sayılır ve herkes kendine mahsus bir moda göre giyinirdi (S. 188 not). Hattâ XVI. yüzyılda da geç zamanlara kadar kendine mahsus biçimde elbise taşımak cesaretini gösteren önemli şahsiyetlere rastlanıyordu²⁴. Fakat çoğu insanlar, hâkim olan moda hiç olmazsa şahsî zevklerine göre bir şeyler katarlardı. Giovanni della Casa'nın göze çarpar kıyafetten, hâkim olan moda aykırı giyinmekten sakınmak için yaptığı iykazlar, bir soysuzlaşma, bir inhitat alametinden başka bir şey değildir²⁵. Hiç olmazsa erkeğin göze çarpar şekilde giyinmemesine en yüksek bir kural olarak riayet eden bizim çağımız, bunu yapmakla kendisinin müdrik bulunduğundan çok daha fazla derecede büyük bir şeyden feragat etmektedir. Fakat bu sayede çok zaman tasarruf etmektedir; yalnız başına bu kazanç bile, bizim iş hayatı ölçülerimize göre, diğer bütün mahzurları bertaraf etmeye kâfi görülmektedir.

Renaissance devrinin Venedik'i²⁶ ile Floransa'

²⁴ Paul. Jovii Elogia, sub. tit. Petrus Gravina, Alex. Achillinus, Balth. Castellio etc.

²⁵ Casa, il Galateo, p 78.

²⁶ Bu hususa dair Venedik kıyafet kitapları ve Sanso-

sında erkek kıyafetleri ve kadın lüksü için belli bir takım kurallar konmuştu. Meselâ Napoli gibi giyiniş tarzının serbest bulunduğu yerlerde moralistler, zadedegânla bayağı halk arasında artık bir ayrılık görmedeğini, hattâ teessürle, ifade ediyorlardı²⁷. Bundan başka daha o zaman modanın son derece çabuk değişmesinden ve, eğer sözlerini doğru anlıyorsak, Fransa'dan gelen her şeye çılgınca tapılmasından şikâyet ediyorlardı. Moralistlere göre bütün bunlar aslında İtalyan modalarıdır ve ancak Fransızlar'dan geri alınmaktadır. Biz burada elbise şekillerinin sık

---

vino: Venezia, fol. 150 vd. Nişanlanma töreninde gelinin elbisesi — beyaz renkte, cmuzları üzerine dokülmüş örgüzüs saçlar. — Tizian'ın *Flora*'sındakinin aynıdır.

²⁷ Jovian. Pontan., de principe: Utinam autem non eo impudentiae perventum esset, ut inter mercatorem et patricium nullum sit in vestitu ceteroque ornatu discrimen. Sed haec tanta licentia reprehendi potest, coerceri non potest quanququam mutari vestes sic quotidie videmus, ut quas quarto ante mense in deliciis habebamus, nunc repudiemus et tanquam veteramenta abicimus. Quodque tolerari vix potest, nullum fere vestimenti genus probatur, quod e Galliis non fuerit adductum, in quibus levia pleraque in pretio sunt, tametsi nostri persaepe homines modum illis et quasi formulam quandam praescribant. (Keşke giyinişte ve diğer süste tacirle azilzade arasında hiçbir fark bırakmayacak kadar bir yüzsüzlüğe düşmemiş olsaydık. Gerçi dört ay evvel çok hoş giden elbiseleri beğenmediğimizi ve sanki eski püskü şeylermiş gibi bir kenara attığımızı her gün görüyoruz; bunca taşkınlık ayıplanabilir, fakat önlenemez. Tahammülü güç bir şey daha var: Fransa'dan gelmiyen hiçbir kıyafet beğenilmiyor. Bunlarda da, bizimkilerin çok defa bir ölçü ve sanki bir şekil vermelerine rağmen, ekseriya hafif olanlarına değer veriliyor).

sık değişmesi, Fransız ve İtalyan modalarına uyulması²⁸ keyfiyetlerinin, İtalyanlar'da mevcut süs düşkünlüğüne ne dereceye kadar tesir ettiğini daha yakından inceliyecek değiliz. Ancak bunu, 1500 yılları sıralarında İtalyan hayatının sür'atli hareketini gösteren tarihi bir belge olarak gördüğümüzü söylemekle yetineceğiz.

Kadınların her çeşit tuvalet araçları kullanmak suretiyle dış görünüşlerini esaslı şekilde değiştirmek için büyük bir gayret sarfettiklerini özel bir önemle kayıt etmemiz lâzımdır. Roma İmparatorluğunun çöküşünden beri Avrupa'nın hiçbir memleketinde çeşitli işlemlerle yüzü, cildin rengini ve saçları değiştirmek için Renaissance devri İtalya'sında olduğu kadar uğraşılmış değildir²⁹. Bütün gaye, ap açık, hattâ göze batar derecede göz boyayıcılık da olsa, basma kalıp bir tip vücuda getimektedir. XIV. asırda³⁰ son derece cicili bicili ve süslerle kaplı, daha sonraları ise bir az daha ahenkli bir zenginlik kazanan umumi kıyafeti tamamiyle bir tarafa bırakıyoruz ve yalnız dar anlamda tuvaletle yetiniyoruz.

²⁸ Bunun hakkında bak meselâ *Diario Ferrarase*: Murat. XXIV, Col. 297, 320, 376, 399; bu sonuncu kısımda Alman modasından da bahs edilmektedir.

²⁹ Karş. Falke, *Die deutsche Trachten- und Modewelt*'in ilgili bahisleri.

³⁰ Floransa'lı kadınlar hakkında bak: *Giov. Villani X*, 10 ve 152; *Matteo Villani I*, 4. 1330 tarihli büyük moda fermanında kadın elbiselerinde işlenmiş figürlere müsaade verilmekte, yalnız resm edilmiş figürler yasak edilmemektedir (dipinto). Bu çeşit dekorasyonun mahiyeti nedir? iyice anlaşılamıyor.

Her şeyden evvel takma saç çok kullanılırdı. Bazen beyaz ve sarı ipekten³¹ de yapılan bu sahte saçlar, gâh yasak edilir, gâh serbest bırakılırdı. Günün birinde bir vaiz ortaya çıkarak bu günahın büyüklüğünden bahsetti ve milleti tövbeye ikna etti. Bunun üzerine bir meydanda büyük bir ateş (*talamo*) yakıldı ve çalgılar, tavlâ vesaire gibi oyun kutuları, maskeler, büyü muskaları, şarkı kitapları ve diğer bezeyanlarla birlikte takma saçlar³² da bu ateşe atıldı. Alevler hepsini tertemiz etti. — gerek tabii ve gerekse takma saçlarda sarışın renk, herkesin elde etmek istediği ideal renkti. Güneşin saçı sarışın yaptığına inanılıyordu³³. Bu sebeple birçok bayanlar güzel havalarda bütün gün güneş altında kalırlardı³⁴. Ayrıca, boyalar ve saçın büyümesini sağlamak için çeşitli ilâçlar kullanılırdı. Fakat bunlara ilâve olarak çeşit çeşit güzelleştirici sular, yüzün ayrı ayrı

³¹ Hakiki saçtan yapılanlara “capelli morto” denilmektedir. — Bir İtalyan başpapasının, sırf kelimeleri iyi telâffuz edebilmek amacı ile, ağzına taktığı fildişinden yapılmış takma diş hakkında bak: Anshelm, Berner Chronik IV, s. 30 (1508).

³² Infessura: Eccard, Scriptorum II, Col. 1874. — Alleggeretto: Murat. XXIII, Col. 823. — Sonra Savonarola üzerinde yazanlar hakkında bak: aşağıya.

³³ Sansovino, Venezia, fol. 152: capelli biondissimi per forza di sole (güneşin tesiri ile sapsarı kesilmiş saçlar). — Karş, sayfa 469.

³⁴ Tıpkı Almanya’da olduğu gibi. — Poesie satiriche, p. 119; Bern. Giambullari’nin satir’inde: per prender moglie (zence almak için). Anlaşıldığına göre henüz fazla derecede batıl inançlara ve sihre dayanan bir tuvalet kimyasını içine alan bir kavram.

kısımlarına sürülmek üzere macunlar ve sürmeler de vardı. Hattâ asrımızın tanımadığı derecede ileri varılarak göz kapakları ve dişler için ayrıca tuvalet maddeleri kullanılırdı. Ne şairlerin alayları³⁵, ne vaiz papasların hiddetleri ve ne de cildin zamanından evvel harap edilmemesi için yapılan ikazlar, kadınları yüzlerine başka bir renk ve hattâ kısmen başka bir şekil vermekten alıyokamıyordu. Mümkündür ki Mystères denilen ruhani sahne oyunlarının sık sık ve parlak bir surette temsil edilmeleri — ki bunun için yüzlerce insana makyaj yapılır³⁶ — günlük hayatta tuvaletin kötüye kullanılmasına bir sebep teşkil etmiştir. Her ne olursa olsun, tuvalet düşkünlüğü memleketin her tarafına yayılmıştı ve köylü kızlar da elden geldiği kadar buna ayak uyduruyorlardı³⁷. Bu gibi süslerin kadınlar için ahlâksızlık nişanesi teşkil ettiği hakkında yapılan uzun vaazlar bir fayda sağlamıyordu. Bilhassa, başka zamanlarda her-

³⁵ Şairler, bu boyanmanın bütün çirkin, tehlikeli ve gülünç taraflarını belirtmek için büyük gayret sarf ediyorlardı. Karş. Ariosto, Satira III, kıta 202 ve sonrası. — Aretino, il marescalco, Atto II, scena 5 ve Ragionamenti'de birçok yerler. Yine Giambullari, aynı eser. — Phil. Beroald. sen. Carmina.

³⁶ Cennino Cennini, Trattato della pittura'nin 161. bölümünde yüz makyaj için bir reçete vermektedir: bu, her halde myster'lere veya maskeli eğlencelere mahsus olsa gerektir. 162. bölümünde de okuyucularını, boyanmamağa ve her türlü kokulu sular kullanmamağa davet etmektedir.

³⁷ Karş. La Nencia di Barberino, kıta 20 ve 40. Aşık delikanlı şehirden bir kâğıt külâh dolusu üstübeç ve sürmeler getirmeği sevgilisine vaad ediyor. Karş. yukarda sayfa 480.

hangi bir sürmeye el sürmiyen en ağır başlı ev hanımları, bayram günlerinde boyanırlar ve gezmeye çıkarlardı³⁸. İster barbarlığın bir kalıntısı olarak sayılsın — ki vahşi insanların boyanmaları buna bir paralel olarak gösterilebilir —, ister çehre ve renkte normal gençlik güzelliğini muhafaza etmek isteğinin bir sonucu olarak kabul edilsin — ki tuvalette gösterilen büyük ihtimam ve zenginlik buna delâlet eder —, her iki halde de erkekler, bütün bu kötü adetlere karşı ikazlarda bulunmaktan hiçbir zaman geri durmamışlardır.

Parfüm kullanmakta da aynı şekilde fazla aşırı gidilmiş, insanın temasa geldiği her şeye varıncaya kadar kokular sürülmüştür. Şenlikler vesilesiyle hattâ katırlara bile güzel kokulu yağlar vesaire sürülürdü³⁹. Pietro Aretino da, güzel kokulu bir kese içinde kendisine para yolladığı için Cosimo'ya teşekkür etmektedir⁴⁰.

O devirde İtalyanlar, kuzey milletlerinden daha temiz olduklarına inanırlardı. Kültür tarihi bakımından bu iddiayı reddetmeye ziyade kabul etmemiz için bir takım genel sebepler mevcuttur; çünkü temizli, modern şahsiyetin kemali için gerekli unsurlardan biri-

³⁸ Agn. Pandolfini, Trattato del governo della Famiglia, p. 118.

³⁹ Tristan, Caracciolo: Murat. XXII, Col. 87. — Bandedello, Parte II, Nov. 47.

⁴⁰ Capitolo I. de Cosimo'ya: Quei cento scudi nuovi e profumati che l'altro di mi mandaste a donare. (Geçen gün bana hediye olarak gönderdiğiniz o yeni ve güzel kokulu yüz altın). O zamanlardan kalma bazı eşyalar, kokularını hâla muhafaza etmekte idirler.

dir ve bu da her yerden daha evvel İtalya'da gelişmiştir. Üstelik İtalyanlar'ın, o devir milletlerinin en zenginlerinden biri olmaları da aynı iddiayı nakzdan çok teyit eder. Şüphesiz bunun doğruluğunu ve ya yanlışlığını kesin olarak ispat edecek deliller hiçbir zaman bulunamayacaktır. Eğer temizlik kurallarının ilk önce nerede kurulmuş bulunduğu mes'elesi bahis konusu edilirse, ortaçağ şövalye şiiri bunun en kesin belgelerini verebilir. Bununla beraber şu kadarı muhakkaktır ki Renaissance'ı temsil eden en parlak simaların bazılarındaki temizlik, hele sofralarındaki temizlik, özel bir önemle belirtmekte⁴¹ ve İtalyanlar'da "Alman" kelimesi pislik kelimesinin aşağı yukarı sinonimi olarak kullanılmaktadır⁴². Alman terbiyesi ile yetiştirildiği zamanlarda Massimiliano Sforza'nın edindiği pislik alışkanlıklarının ne kadar göze çarptığını Giovino⁴³'dan öğreniyoruz. Yalnız, ne kadar gariptir ki hiç değilse XV. asırda misafirhanecilik başlıca Almanlar'ın eline bırakmış bir meslek halindedir⁴⁴ ve bu Almanlar Roma'yı ziyarete

⁴¹ Vespasiano Fiorentino, p. 458, Donato Acciajuoli'nin hayatında; ve p. 625, Niccoli'nin hayatında.

⁴² Geraldı, Hecatommithi, Introduz., Nov. 6.

⁴³ Paul. Jov. Elogia.

⁴⁴ Aleneas Sylvius (Vitae Paporum, ap. Murat. III, II, Col. 880), Baccano'dan bahs ederken diyor ki: pauca sunt mapalia, eaque hospitia faciunt Theutonici; hoc hominum genus totam fere Italiam hospitem facit; ubi non repereris hos, neque diversorum quaeras. (Birkaç kulübe vardır; onları da Almanlar misafirhane yapıyorlar; bu insanlar bütün İtalya'yı misafirhane yapmışlardır; bunları bulamazsan, konacak yer diye bir şey arama).

gelen seyyahlardan kendilerine kâr sağlamaktadırlar. Ancak, bu kayıta, her halde küçük yerler kast edilmiş olmalıdır; çünkü büyük şehirlerde İtalyan otel ve lokantalarının ön safta geldiği aşikârdır⁴⁵. Küçük yerlerde doğru dürüst barınma yerlerinin bulunmaması, genel hayatta hâkim olan güvensizlikle de izah edilebilir.

Sonra, XVI. yüzyılın birinci yarısında doğuştan Floransa'lı olan Giovanni della Casa'nın "*Il Galateo*" başlığı ile yayınladığı adab-i muaşeret kitabı elimizdedir. Burada yalnız dar anlamıyla temizlik için değil, aynı zamanda bizim yakışıksız hareketler diye adlandırdığımız bütün alışkanlıklardan vaz geçilmesi için de, bir moralistin en yüksek ahlâk kurallarından bahsederken kullandığı kesin eda ile, bir takım kaideler konulmuştur. Başka memleketlerin edebiyatlarında böyle dersler, sistematik olarak değil, daha çok tiksindirici tasvirlerle vasıtalı olarak öğretilir⁴⁶.

Üstelik *Galateo*, hayatta iyi davranışlar, zarafet, nezaket, edeb ve erkân için de derin bir görüşle ya-

⁴⁵ Franco Sacchetti, Nov. 21. — 1450 tarihlerine doğru Padua şehri, saraya benzeyen bir misafirhesiyle övünüyordu; "Öküz" adı ile anılan bu misafirhanenin 200 at alabilecek kadar büyük bir ahırı vardı. Michele Savonar. ap. Murat. XXIV, Col. 1175. — Floransa ise San Gallo kapısı önünde en büyük ve en güzel hanlardan birine malikti; fakat anlaşıldığına göre burası, şehir halkının dinlenmesine mahsustu. Varchi, Stor. fiorent. III, p. 86.

⁴⁶ Karş. meselâ Sebastian Brant'ın *Narrenschiff*'indeki ilgili parçalar; Frasmus'un *Colloquies*'i; Grobianus'un Lâtinçe şiiri ve ilaah.. Klâsik çağdan: Theophrast'ın karakter tasvirleri.

zılmış güzel bir eserdir. Bugün de her sınıfa mensup insanlar için bu eseri okumak çok faydalı olur. Eski Avrupa dünyasının kibarlığı, *Galateo*'da konulan nezaket kurallarını pek de aşamaz. Bir yaratılış meselesi olduğu nisbette edeb ve merkanî, her kültürün başlangıcından itibaren belli bazı insanlar doğuştan beareberlerinde getirmişler, bazıları da sonradan iradeleriyle elde etmişlerdir; ancak, bunu genl bir sosyal yüküm, kültür ve terbiyenin bir alameti olarak ilk defa anlıyan, İtalyanlar olmuştur. İtalya'nın kendisi ise iki asırdan beri çok değişmiştir. Şimdi açıkça his olunmaktadır ki birbirlerini iyi ve yarıyamalak teniyanlar arasında yapılan ağır şakalar, "burle" ve "beffe" (S. 217 vd.) devri, kibar cemiyetlerde artık geçmiştir⁴⁷; millet şehirlerinin surları dışına çıkmış, kozmopolit, objektif bir nezaket ve saygı geliştirmiştir. Dar anlamda cemiyet hayatından ilerde ayrıca bahsedeceğiz.

XV. asırla XVI. asır başlarında bütün dış hayat, dünyanın başka hiçbir milletinde görülmiyen derecede incelmış ve güzelleşmişti. Rahatlığı, konforu temin eden büyük küçük birçok eşya, kısmen ispat edilebildiği gibi, ilk defa İtalya'da vücuda getirilmişti. İtalyan şehirlerinin düzenle döşenmiş caddelerinde⁴⁸ arabaya binmeye herkes alışmıştı; halbuki

⁴⁷ Hicvin (burla) azaldığı, meselâ Cortigiano, L. II, fol. 96 vd. indaki misallerden anlaşılacaktır. Floranas'da ise ağır hicivler (burla) mümkün olduğu kadar uzun zaman devam etmiştir; Lasca'nın hikâyeleri, bunun bir delilini teşkil eder.

⁴⁸ Milano hakkında belli başlı bir parça: Bandello, Parte

o zamanlar başka memleketlerde yaya yürünmekte veya ata binilmekte, yahut da zaruret halinde meşakkatli araba yolculuğuna katlanılmakta idi. Başka hiçbir yerde sözü edilmeyen yumuşak yaylı yatakların, değerli halılar ve tuvalet takımlarının İtalya'da kullanıldığını bilhassa hikâyecilerden öğreniyoruz⁴⁹. Hususiyle çamaşır, yatak takımları vesaire gibi beyaz eşyanın bolluğu üzerinde sık sık önemle duruluyor. Bunların bir kısmı aynı zamanda sanat alanına girer. Lüks eşyayı haslaştırmak sanatında ne kadar çeşitli vasıtalara malik bulunulduğuna hayret ederiz; bu sanat, yalnız muazzam büfeleri ve hafif etajerleri zarif vazo ve çanaklarla, duvarları muhteşem halılarla ve gece masalarını sayısız plâstik eşya ile süslemekle kalmıyor, üstelik ve tercihen mobilyacılığ da harikulâde bir tarzda kendi içine alıyor. Gerçi bütün batı memleketleri, ortaçağın sonlarında imkân bulur bulmaz aynı yoldan yürümüşlerdir; fakat imal ettikleri bütün eserlerde kısmen çocukça, alaca bulaca oyuncakçılığın üstüne çıkmamışlar, kısmen de tek taraflı gotik dekorasyon üslûbunun bağlarından kurtulamamışlardır. Halbuki İtalya'da Renaissance, tamamiyle serbest hareket etmekte, her işin icabına göre davranmakta ve çok daha geniş bir sanatkâr ve iş verenler kadrosuyla çalışmaktadır. İşte XVI. asır süresince İtalyan tezyini sanatlarının kuzey memleketleri de-

---

I, Nov. 9. Altmıştan fazla dört atlı ve sayısız iki atlı araba vardı. Bunların bir kısmı altın yaldızlı ve oymalarla süslenmiş idi; örtüleri ipektendi. Karş. aynı eser, Nov. 4. — Ariosto, Satira III. mısra 127.

⁴⁹ Bandello, Patre I, Nov. 3. III, 42, IV, 25.

koratifine kolayca galebe çalabilmesi, bir takım büyük ve genel amillere bağlı bulunmakla beraber, kısmen bu halle de ilgilidir.

Burada bir sanat eseri, halk hayatının yarattığı yüce ve şuurulu bir varlık olarak ortaya çıkan yüksek cemiyet hayatı, en önemli temelini, en elverişli gelişme zeminini *dil*'de bulmuştur.

Ortaçağın en parlak devrinde batı milletlerinin zadedgân tabakaları, gerek konuşma ve gerek şiir dili olarak saraya mahsus bir lisan vücuda getirmek gayretini gütmüşlerdir. Böylece, diyelekleri daha çok erkenden birbirinden ayrılmış bulunan İtalya'da da XIII. yüzyılda *Curiale* denilen ve bütün saraylarla şairlerce kullanılan müşterek bir dil vardı. Şimdi kesin önemde olan asıl mesele, bunun bilinçli çabalamalarla bütün aydınların kullanacakları bir konuşma ve yazı dili haline getirilmesine çalışılmasıdır. Bugünkü şekline 1300 tarihinden önce sokulduğu bilinen *yüz eski hikâye*'nin giriş bölümü, böyle bir amaç güdüldüğünü açıktan açığa anlatmaktadır. Burada lisan, gayet belirli olarak, şiirde kullanıldığından ayrı bir tarzda anlaşılmalıdır. En makbul sayılan husus, kısa sözlerde, epigramlarda ve cevaplarda sade ve açık, fikir bakımından güzel ifade'dir. Böyle bir kaabiliyete İtalyanlar, Greklerle Araplar müstesnâ olmak üzere, her milletten daha büyük bir hayranlık duymaktadırlar. "Uzun hayatları süresince tek bir *bel parlare* (güzel söz) bile meydana getirmemiş nice insanlar vardır!".

Ancak, bahse konu teşkil eden mes'ele, çeşitli yönlerden ele alınmakta gösterilen gayretler nisbetinde güçtü. Dante, bizi bu mücadelenin ta orta yerine götürüyor. Onun *İtalyan dili*¹ hakkındaki yazısı, yalnız bu mes'ele için değil, aynı zamanda modern bir dil hakkında yapılmış ilk etüd olarak da önemlidir. İleri sürdüğü düşünceler ve vardığı sonuçlar, filoloji bilimine aittir ve bunda Dante, dünyanın sonuna kadar en müstesna bir yer işgal edecektir. Burada yalnız şu noktaları tesbit etmekle yetineceğiz: Bu yazının kaleme alınmasından çok daha önce dil mes'ekesinin, günün en mübrem ve hayatî bir davası haline gelmiş olması lâzımdır; bütün diyelekler taraf tutarak tercih yapılmak suretiyle etüd edilmiş ve üzerinde uzun boylu tartışılmıştır; ve nihayet genel bir ideal dil, ancak çok acı sancılardan sonra doğmuştur.

Böyle bir sonucun elde edilmesi için en büyük hizmeti şüphesiz ki büyük şiiri ile Dante'nin kendisi yapmıştır. Toscana diyeleği, yeni ideal dilin başlıca temelini teşkil ediyordu². Eğer bu iddiamızla fazla ileri gitmiş olduğumuz sanılırsa bir ecnebi o-

¹ De vulgari eloquio, ed. Corbinelli, Parisiis 1577. Boccaccio, Vita di Dante, p. 77 de söylediğine göre Dante, bu eseri ölümünden kısa bir zaman önce kaleme almıştır. — Dilde kendisinin şahit olduğu çabuk ve hissedilir şekildeki değişikliklerden, *Convito*'sının başında bahs eder.

² İdeal dilin edebiyat ve hayatta tedricî olarak nasıl yayıldığını bir cetvel haline göstermek, meseleleri bilen bir yerli için kolayca mümkündür. Bunun için, ayrı ayrı diyeleklerin, XIV ve XV. asırlarda günlük muharebelerde, resmî yazılarda ve mahkeme tutanaklarında, ve nihayet vekayinâ-mecilerle serbest kalem sahiplerinde saf veya ideal dille

larak mazur görülmemizi rica ediyoruz; çünkü biz, üzerinde çok tartışılan bir mes'eleden ancak hâkim görünen fikre uymaktan başka bir şey yapmadık.

İdeal dil için yapılan bu mücadelenin, bu arı dil savaşının, edebiyat ve şiirde faydası kadar zararı da görülmüş olabilir; başka bakımlardan yüksek kabiliyet sahibi bazı yazarların ifade kudretlerini zayıfletmiş bulunabilir; tam manasıyla hakim bulunan bazı kimseler de bu dilin muhteşem ahengine kapılarak fikirden fedakârlık yapmağa sürüklenmiş olabilirler. Gerçekten de aslında fazla değerli olmıyan bir melodi, böyle bir aletle çalınırsa kulağa fevkalâde hoş gelebilir. Ancak, her ne olursa olsun cemiyet hayatı bakımından bu dilin yüksek bir değeri vardır. Dil, asil ve vakarlı davranışın önemli bir unsuru idi; kültürlü insanı, günlük hayatta ve olağan üstü durumlarda da dış haysiyetini korumaya zorluyordu. Şüphesiz, bir zamanlar Attica cemiyetinde olduğu gibi burada da pislik ve kötülük, bu klâsik kıyafetin içine hürünüyordu; fakat aynı zamanda en zarif ve asil olan şeyler de bu dilde lâyük bir surette ifadesini buluyordu. İdeal dilin en önemli tarafı, millî ve siyasî cephesidir, yani öteden beri parçalanmış olan İtalya'nın bütün bölgelerinde yetişen aydınlar için fikri bir vatan teşkil edişidir³. Üstelik de bu va-

---

karışık olarak ne derecede tutunmuş olduklarını tesbit etmek gerekir. Resmi dil olarak kullanılan saf ve karışık bir haldeki Lâtince'nin yanıbaşında İtalyan dîyeklerinin durumu da bu meyanda bahis konusu olabilir.

³ Daha Dante böyle diyor: De vulgari eloquio I, c. 17, 18.

tan yalnız zadedgâna veya her hangi başka bir sınıfa ait değildir; en fakir, en zavallı durumda olsa da herkes, istediği anda bu vatana sahip olmak için zaman ve araçlara malik bulunmaktadır. Bugün bile (ve belki de her zamandan daha fazla derecede olmak üzere) İtalya'nın anlaşılması mümkün olmıyan diyelekler kullanıldığı bölgelerinde yaşayan kimselelerin ve hatta köylülerin çok kere gayet güzel bir İtalyanca konuştukları hayretle görülür; Fransa ve Almanya'da ise buna benzere bir şey aramak boştur. Bu memleketlerin edebyatları bile mensup buldukları bölgelerin özel şiyvelerine ısrarla bağlı kalırlar. İtalya'da okuyup yazma bilenlerin sayısı, meselâ Kilise Devleti gibi bazı bölgelerini gözönünde tutarak varabileceğimiz kanattan çok daha fazladır. Ancak, yüksek ve değerli bir hazine olarak arı dil ve şiyveye bu kadar saygı gösterilmemiş olsaydı, bu halin ne dereceye kadar faydası dokunabilirdi? İtalya'nın ayrı ayrı bölgeleri birbirleri arkasından bu ideal dili kabul ettiler. Venedik, Milâno ve Napoli de, daha edebiyatın en parlak devrinde ve bir az da bunun tesiriyle aynı şeyi yaptılar. Yalnız Piemonte, bu değerli millî servete, arı dile katılmak suretiyle, ancak bizim asrımızda serbest irâdesini kullanarak tam bir İtalyan memleket haline gelmiştir⁴. Diyelek edebiyatına, aşağı yukarı XVI. asır başlarından itibaren belli bazı konular — yalnız komik değil fakat aynı zamanda ciddî konular da — gönüllü ve kasdî olarak bırakıl-

⁴ Piemonte'de çok daha evvel Toscana diyeleğini yazıp okuyanlar vardı. Fakat bunların sayısı pek azdı.

mıştır⁵. Bunda gelişen üslup, her problemin altından kalkacak bir kudrettedir. Başka milletlerde bu çeşit şuurlu bir ayırma çok daha geç vukubulmuştur.

Yüksek cemiyet hayatının vasıtası (Medium) olarak dilin değeri üzerinde aydınların ne düşündükleri, *Cortigiano*⁶ da mükemmel olarak anlatılmaktadır. Daha o zaman, yâni XVI. asır başlarında, Dante ve çağdaşı Toscanalılar'ın kullanmış oldukları eskimiş deyimleri, sırf eski olmaları dolayısıyla, kasdi olarak muhafaza eden kimseler vardı. *Cortigiano*'nın yazarı bu deyimlerin konuşma dilinde kullanılmasını kesin olarak yasak ediyor ve yazı dilinde de bunlara yer vermek istemiyor; çünkü bunlar bir sırf konuşma şeklinden ibarettir. Hemen arkasından şu itiraf geliyor: en güzel konuşma, güzel yazılmış bir esere en çok yaklaşımdır. Çok açık bir fikir olarak beliriyor ki söyliyecek önemli şeyleri bulunan kimseler, dillerini bizzat kendileri yaratırlar ve dil, yaşayan bir nesne olduğundan, akıcı ve değişicidir. Herkes en güzel bulduğu deyimleri, eğer halk benimsemişse, istediği gibi kullanmalıdır; Toscana dışı diyeleklerden,

⁵ Günlük hayatta diyelek deyimlerinin nerelerde kullanılıp kullanılmayacağı da biliniyordu. Gioviano Pontano, Napoli veliahdını, diyelek konuşmaması için açıkça ikaz ediyordu (Jov. Pontan. de Principe). Bilindiği üzere son Bourbon'lar bu bakımdan daha az çekingen idiler. — Roma'da kendi diyeleğini geçirmek isteyen Milâno'lu bir kardinalın alay edilmesi hakkında bak: Bandello, Parte II, Nov. 31.

⁶ Baldamus Castiglione, il Cortigiano, L. I, fol. 27 vd. Diyalog şeklinde olmasına rağmen yazarın kendi fikirleri, her yerde anlaşılmaktadır...

hattâ ara sıra Fransızca ve İspanyolca'dan belli bir takım kavramlar için önceden kabul edilmiş olmak şartıyla, bazı deyimler almakta da hiçbir mahzur yoktur.⁷ Böyle ihtimam göstermek ve zekâyı işletmek suretiyle bir dil meydana gelecektir; gerçi bu saf dil eski Toscana dili olmayacak, fakat tamamiyle İtalyan'ca olacak, tıpkı çiçek ve meyve ile dolu mûtenâ bir bahçe gibi zengin ve özlü bulunacaktır. İncelmiş göreneklerinin, zekâsı ve şiirinin böyle mükemmel bir kisve içinde ortaya çıkması, *Cortigiano*'nın genel olarak erişmiş bulunduğu kemâlin en esaslı bir unsurudur.

Artık dil yaşıyan cemiyetin malı haline geldiğinden ne eski dil ve ne de saf dil taraftarları, bütün gayretlerine rağmen dâvâlarını yürütebilmişlerdir. Toscana'da bu gayretlere hiç alrış etmiyen veya bununla alay eden pek çok sayıda sivrilmiş yazarlar ve konuşan insanlar vardı. Yabancı bir bilgin dışar-

⁷ Ancak burada fazla ileri gidilmemek lâzımdır. Hicviyelere İspanyolca sözler karıştırırlardı ve Folengo (Orlandino'sunda Limerno Pitocco müstear adı ile) Fransızca sözler kullanırdı; gaye, daima alay etmektir. Komdilerde meselâ bir İspanyol, İspanyolca ile İtalyanca'nın karışmasından meydana gelen gülünç bir dil konuşmaktadır. Milâno'da Fransız hâkimiyeti zamanında (1500-1512) *Rue belle* adını taşıyan bir caddenin bugün hâlâ *Rugabella* adı ile anılması, çok istisnâî bir haldir. Uzun İspanyol hâkimiyeti zamanı, dilde hemen hemen hiç bir iz bırakmamıştır; çok nadir olarak bina ve caddelerde, olsa olsa bir kiral vekilinin adı yalnız kalmıştır. Ancak XVIII. asırdadır ki Fransız edebî fikirleri ile birlikte birçok Fransızca deyimler de İtalyanca'ya girmiştir. Zamanımızdaki saf dilcilik cereyanı (Purismus), bunları temizlemekle meşgüldür.

dan gelip de Toscanalı'ya, kendi dillerini bizzat kendilerinin anlamadıklarını izah etmeye kalkışınca son derece gülünç bir mevkie düşerdi⁸. Machiavelli'nin kudretli fikirleri, açık ve sâde ifâdesi, öyle bir dilde kendini gösteriyordu ki XIII. asrın saf diline nazaran bunun çok daha tercih edilecek tarafları vardır. Bu itibarla, Machiavelli gibi bir yazarın yalnız varlığı ve tesiri bile bütün örümcek ağlarını parçalamaya kâfi geldi. Öte yandan çok fazla sayıda kuzey İtalyalı, Roma'lı, Napili'li ve ilaah... insanlar vardı ki bunlar, yazı ve konuşma dilinde deyim safılığı gayretinin bir az ölçülü olmasını tercih ediyorlardı. Gerçekte bunlar kendi diyeleklerinin deyimlerini tamamiyle inkâr ediyorlardı. Meselâ Bandello'nun yorulmadan feryat edişi, bir yabancı olarak bizi kolayca onun yapmacık tevâzu gösterdiği zannına düşürebilir: "benim üslûbüm yoktur; ben Floransa dilinde değil, çok kere barbar dilinde yazıyorum; dile yeni süsler katmak isteğinde değilim; ben sadece bir Lombardyalı'yım ve üstelik de Liguria sınırlarında doğdum"⁹. Ancak, kuvvetli bir ceryana karşı başarı ile tutunabilmenin en iyi çaresi, yüksek iddialardan kesin olarak vazgeçmek ve buna mukabil mümkün olduğu derecede herkesin kullandığı büyük dili benimsemektir. Doğuştan Venedikli olan Pietro Bembo veya yine Napoli'de dünyaya gelen Sannazaro,

⁸ Firenzuola, Opera I, kadın güzelliği hakkındaki bölümün önsözünde ve II, hikâyelerin önüne konan *Regio-menti*'lerde.

⁹ Bandello, Parte I, Proemio ve Nov. 1 ve 2. — Başka bir Lombardia'lı, biraz evvel adı geçen Teofilo Folengo, *Orlandino*'sında meseleyi alaylı bir tarzda ele almıştır.

bütün hayatları boyunca saf Toscana, diyeleği ile, fakat neredeyse yabancı bir dil kullanıyorlarmış gibi yazmışlardır. Lâkin herkes bunlar gibi yapamazdı. Ancak, önemli olan nokta, herkesin konuşmakta ve yazmakta olduğu dile saygı göstermek zorunda oluşu idi. Bir yandan müfrit saf dil taraftarları (Püristler) dil kongreleri¹⁰ ve saire ile uğraşa dursunlar, bunlar ancak daha sonraları, edebiyatta orijinal ruh zayıfladığı ve büsbütün başka, daha vahim tesirlere kapıldığı zaman, büyük ölçüde zararlı olmuşlardır. En sonunda *Accademia della Crusca*, İtalyanca'ya ölü bir dil muamelesi yapmakta serbest kalmıştır. Fakat bu akademi o kadar âciz bir duruma düşmüştür ki XVIII. asırda İtalyanca'nın Fransızca tarafından istilâ edilmesini bile önliyememiştir (S. 513 not).

İşte şimdi, bu sevilen, itina ve ihtimam gören, her bakımdan yumuşatılan dil, karşılıklı konuşma vasıtası olarak, cemiyet hayatının temelini teşkil ediyordu. Kuzey memleketlerinde zadedgân ile hükümdarlar boş zamanlarını ya yalnız başlarına bir köşede, yahut da savaş, av, şölen ve trönlerle geçirirlerdi; halk tabakası ise çalışmadığı günlerde oyun ve beden hareketleri ile edebî veya sair eğlencelerle meşgul olurdu. İtalya'da ise bütün bunlardan başka mücerret bir zemin daha vardı; burası, gereken kabiliyet ve kültüre sahip bulunan herkese, menşe farkı gözetilmeksizin, açıktı ve seviyeli bir

¹⁰ Anlaşıldığına göre böyle bir kongre 1531 tarihinde Bembo'nun başkanlığında yapılmıştır. Bak: Claud, Tolomei'nin mektubu: Firenzuola, Opera, vol. II, ekler.

tarzda birbiriyle konuşmak, çeşitli konular üzerinde fikir mübadelesi yapmak imkânını sağlıyordu. Bu gibi meclislerde yemek ve içmek sadece tâli derecede kalan bir şey¹¹ olduğundan, boğazlarına düşkün kimselerin uzakta kalmalarını temin etmek güç değildi. Diyalog yazarlarının esrlerini baştan başa buraya almak imkânımız olsaydı, görürdük ki sivrilmiş insanlar arasında yapılan konuşmalar içinde varlığın en yüksek proplemleri de yer almaktadır; en yüce fikirlerin husûle getirilmesi, kuzey memleketlerinde mutad olanın aksine olarak, tek bir kişinin değil, bir topluluğun müşterek işi olmuştur. Fakat biz bu çeşit toplanmaların fazla ciddi tarafını değil, daha çok eğlenceli tarafını belirtmekle yetinmeyi tercih edeceğiz.

Bu cemiyet hayatı, hiç değilse XVI. yüzyıl başlarında, bir sanat eseri idi; bazen ifadesine lüzum görülmeden kabul edilen, bazen de açıktan açığa tasvip olunan bir takım sağduyu kurallarına, tamamiyle serbest olarak kendini durumun gereklerine uydurabilen ve sırf etiket olmanın tam tersini teşkil eyliyen bir anlaşmaya dayanıyordu. Bu gibi meclislerin daimi birer kurum mahiyetini aldığı bir az kaba çevrelerde, tüzükler ve üye olmak için bir takım resmî formaliteler vardı. Meselâ, Vasari'nin anlat-

¹¹ 1550 tarihlerine doğru Luigi Cornaro, *Trattato della vita sobria*'nın başında şöyle şikâyet ediyor: İspanyol seremonileri ve komplimanları, Lutherianizma ve fisk u fucûr, ancak son zamanlarda İtalya'ya hâkim olmağa başlamıştır. (İtidal ve serbest, hafif mecliste, aynı zamanda kaybolmuştur). Karş. sayfa 484.

tığı gibi, Floransa'lı sanatkârların çalgınca meclisleri bu kabildendi¹². Bu mahiyetteki buluşmalar sayesinde o zamanki komedilerin temsil edilmesi mümkün oluyordu. Buna mukabil âni bir fırsatta toplanıveren hafif meclislerde meselâ en ünlü bir bayanın başkan seçildiği olur, toplantı devam ettiği müddetçe herkes ona itaat ederdi. Boccaccio'nun *Decamerone*'sinde giriş bölümünü herkes bilir ve burada Pampinea'nın bir kıraliçe tavrı ile meclise başkanlık etmesini hoş bir masal olarak karşılar. *Decamerone*'de gerçi bunun hayal mahsulü bir hikâye olduğuna şüphe yoktur; fakat hakikatte sık sık kullanılan bir usulden alındığı da muhakkaktır. İkiyüz yıl kadar daha sonra vücuda getirdiği bir hikâye mecmuasını aynı tarzda bir giriş ile başlatan Firenzuola, meclisin kıraliçesine (başkanına), köyde beraber geçirilecek zamandan ne şekilde faydalanılacağı üzerinde resmî bir kıraliyet nutku söyletmekle, gerçeğe muhakkak ki çok daha yaklaşmış oluyor: Sabahleyin yolda felsefe üzerinde konuşularak bir tepeye doğru gezintiye çıkılacak; sonra yemek¹³ dönülerek sofranın başında çalgı çalınacak ve şarkılar söylenecek; arkasından serin bir yerde, ko-

¹² Vasari XII, p. 9 ve 11, Vita di Rustici. — Sefih sanatkârların rezailce meclisleri hakkında: XI, 219 vd. Vita d'Aristotile. — Macchiavelli'nin bir eğlence meclisi hakkındaki Capitolo'ları (Opere minori, p. 407), cemiyet tüzüklerinin gülünç bir karikatörünü teşkil ederler. — Benvenuto Cellini'nin (I, cap. 30) Roma sanatkârlarının akşam meclislerini tasvir eden meşhur yazısı, eşsiz bir değer taşımaktadır ve böyle de kalacaktır.

¹³ Bu yemek, öğleden önce saat 10 ile 12 arasında olsa gerektir. Karş. Bandello, Parte II, Nov. 10.

nusu her defasında bir akşam önce verilecek yeni bir şiir okunacak; akşam üstü bir pınar başına gidilerek oturulacak ve burada herkes bir hikâyeye anlatacak; en sonunda akşam yemeği ile ve "biz kadınların utanmadan dinliyebileceğimiz, siz erkeklerin ise şarabın tesiri altında bulunmadığınızı gösterecek tarzda" neseli konuşmalar içinde gün kapanacak. Bandello ise, ayrı ayrı hikâyelerinin giriş ve ithaf kısımlarında bu çeşit açış söylevlerine yer vermemektedir; çünkü aynı hikâyelerin anlatıldıkları meclisler daha önceden teşekkül etmiş, hazır olarak kabul olunmaktadır. Fakat o, bu meclislerde ne kadar zengin ve çeşitli konular üzerinde konuşulduğunu, ne kadar elverişli şartların, tatlı bir havanın hâkim bulunduğunu bize başka yollardan anlatmaktadır. Bazı okurlar, ahlâka bu kadar aykırı hikâyeler dinliyebilmek durumunda olan böyle bir cemiyetten herhangi bir fayda sağlanamayacağı düşüncesinde olabilirler. Fakat böyle düşünmektense, bu mahiyetteki hikâyelere rağmen sosyete kurallarını ve muaşeret edeplerini muhafaza edebilen, bu eğlencelerle ciddi konular üzerinde tartışma ve müşavereleri telif etmek kudretini gösterebilen bu cemiyetin dayanmakta olduğu sağlam temellere hayranlık duymak daha yerinde olur. Gerçekten, meclis muaşeret ve edeplerini muhafaza etmek hususunda duyulan ihtiyaç her şeyden daha kuvvetlidir. Böyle olduğuna kanaat getirebilmemiz için, Pietro Benbo ile Castigliano'nun tasvir ettikleri ideal cemiyetleri, Urbino hükümdarı Guidobaldo'nun sarayında ve Asolo şatosunda en asil duygularla insanlık hayatının gayesi üzerinde görüşmeler yapan ce-

miyetleri ölçü olarak almamıza hacet yoktur. Bilhassa Bandello'nun tasvir ettiği cemiyet, bütün hafif meşrepliği ile, zarif edep ve terbiye için, medeni nezaket ve gerçek anlamda serbest düşünürlük için, aynı zamanda bu meclislere hâkim olan ruh ve edebiyatla diğer sanatlara gösterilen heveskârlık için en doğru ölçüyü vermektedir. Böyle bir meclisin değerini gösteren bir delil de toplantıların mihrakını teşkil eden bayanların, şeref ve namuslarına en ufak bir leke gelmeksizin, ün kazanmaları ve herkes tarafından saygı görmeleridir. Meselâ Bandello'yı himaye denlerden biri olan İzabella Gonzaga (Este prensesi olarak doğmuştur S. 61), şahsî hayatı dolayısıyla değil, sarayında topladığı genç kızların¹⁴ aşırı derecede serbest yaşayışları yüzünden fena bir şöhrete düşmüştür. Giulia Gonzaga Colonna, İppolita Sforza (ki evlenince Bentivoglio soy adını almıştır), Bianca Rangona, Cecilia Gallerano, Camilla Scrampa ve ilaah.. gibi bayanlar, ya büsbütün günahsız idiler yahut da ufak tefek bazı uygunsuz hareketleri sosyal şöhretleri yanında gölgede kalıyordu. İtalya'nın en ünlü kadını Vittoria Colonna, tam bir azize şöhretine nail olmuştu. Şehirlerde, köşklere ve mesire yerlerinde kurulan ve herkesin herhangi bir kayıt altında bulunmaksızın serbestçe vakit geçirdiği bu meclisler hakkında yazılan eserlerden öğrendiklerimiz, kesin olarak bizi, bu bakımdan İtalya'nın diğer Avrupa memleketlerine üstün olduğu kanaatine götüreceğ mahiyette değildir. Fakat Bandello'yı dinleye-

¹⁴ Prato, Archiv. stor. III, p. 309.

lim¹⁵ ve bundan sonra meselâ Fransa'da, Bandello gibi şahsiyetler tarafından bu tarz cemiyetlerin İtalya'dan oraya nakledilmeden önce, böyle bir şeyin mümkün olup olamayacağını kendi kendimize soralım. — Muhakkak ki o zamanlarda fikir hayatında bu gibi salonlardan yardım görmeksizin ve bunlarla hiçbir ilgisi bulunmaksızın yüksek başarılar gösteren insanlar da vardı. Bununla beraber, bu cemiyet hayatının şiir ve sanat hareketlerine yaptığı müsbet tesiri küçümsemek bir haksızlık olur. Sanat eserlerine karşı geniş çevrelerde ilgi uyanmasına ve tenkitçi bir umumi efkârın meydana gelmesine yardım etmiş olduğu yalnız düşünülse bile, yine de hizmeti inkâr edilemeyecek kadar önemlidir. Bunu bir tarafa bırakalım; tasvir ettiğimiz tarzdaki cemiyet hayatı, o vakitler yalnız İtalya'ya mahsus ve ondan bu yana da bütün Avrupa'nın malı haline gelen belli bir kültürün, belli bir varlığın tabii ve zaruri bir çiçeği idi.

Floransada cemiyet hayatı, edebiyat ile siyasetin kuvvetli etkisi altındadır. Lorenzo Magnifico, her şeyden evvel çevresindeki insanlara tamamiyle hâkim olan bir şahsiyettir. Bunun sebebi, öyle zannedileceği gibi işgal etmekte bulunduğu bir nevi hükümdara benzeyen mevkiî değil, fakat daha çok bu kadar çeşitli insanları tam bir hareket serbestliği içinde bırakmakla gösterdiği müstesna anlayıştır¹⁶. Mi-

¹⁵ En önemli parçaları: Parte I, Nov. 1, 3, 21, 30, 44. II. 10, 34, 55. III, 17 ve ilaah..

¹⁶ Karş. Lorenzo magnifico de' Medici, Poesie I, 204.

sal olarak, mürebbisi Poliziano'ya ne kadar büyük bir itina ile muamele ettiğini gösterelim. Bu bilgin ve şairin tahakküm edercesine varan tavır ve hareketleri, mevcut durumun şartlarına pek uygun düşüyordu: O vakit Medici hanedanı, hükümdarlık derecesine yükselmeğe hazırlanıyordu; üstelik de Lorenzo Magnifico'nun zevcesi son derece alıngandı; her hareketi bu duruma göre ayarlamak gerekirken Lorenzo, tam tersine davranarak mürebbisini her şeye rağmen korumuştur. Buna mukabil Poliziano da, Medici hanedanının taşıdığı şöhretin çığırtağı ve yaşayan sembolü olmuştur. Tam Medici ailesi üyelerine mahsus bir tarzda Lorenzo, sosyal eğlencelerini bizzat tebcil etmekten, sanatkârane bir şekilde tasvir etmekten hoşlanmaktadır. Fevkalâde güzel bir tuvat mahsulü olan *Atmaca avı* adlı eserinde arkadaşlarını mizah üslûbu ile tasvir etmekte, *Şölen* başlıklı şiirinde onları hattâ gülünç bir surette hicvetmektedir; şüphesiz o tarzda ki, cemiyet münasebetlerinde son derece ciddî olabilmek kabiliyetini her iki eserde de baştan başa hissediyoruz¹⁷. Çeşitli kimselerle yaptığı muhaberelele edebî ve felsefî konuşmaları hakkında bize intikal eden bilgiler, onun meclislerdeki durumunu iyice aydınlatmağa yetecek kadar boldur. Daha sonraları Floransa'da görülen cemiyet-

(şölen): 291 (atmaca avı). — Roscoe Vita di Lorenzo III, p. 140 ve ekler 17-19.

¹⁷ "Simposio" başlığı pek yerinde değildir: "bağ bozümünden eve dönüş" başlığını taşıması lâzımgelirdi. Lorenzo, Dante'nin Cehennem'i örneğinde yazdığı bir parodi'de, çoğuna Via Farenza'da olmak üzere, köyden gelmekte olan bütün dostlarına, hepsi de azçok çakır keyif olmuş halde, arka-

ler, kısmen teorilerle uğraşan siyasî kulüpler mahiyetindedirler. Meselâ “Eflatun Akademisi” diye adlandırılan ve Lorenzo'nun ölümünden sonra Ruccellai bahçelerinde toplantılar yapan cemiyet, bu çeşit kulüplerden biridir¹⁸.

Saraylarda cemiyet hayatı, tabii olarak hükümdarın şahsına bağlı bir işti. XVI. asır başlarından beri pek az hükümdar saraylarında böyle cemiyetlere rastlanmaktadır; bunların da ancak pek azı şöyle böyle önemlidir. Fakat Roma'da X. Leo'nun sarayı, dünya tarihinde bir eşine daha rastlanılmıyan tarzda, nev'i şahsına mahsus bir cemiyet hayatının sahnesi oluyordu.

Saraylar için, aslında daha çok kendi başı için *Cortigiano*, Castiglione'nin tasvir ettiği şekilde saray adamı, kendini yetiştirmektedir. *Cortigiano*, o devir kültürünün aradığı bütün yüksek vasıfları nefsinde toplıyan ideal sosyete adamıdır; kendisi saray için değil, daha çok saray kendisi içindir. Her cihet iyice düşünülecek olursa böyle bir insanın hiçbir sarayda yeri olmamak lâzım gelir; çünkü kendisinde mükemmel bir hükümdardan istenen bütün meziyet-

---

arkaya nasıl rastladığını son derece eğlenceli bir tarzda tasvir etmektedir. En güldürücü sahnesi, sekizinci bölümdedir. Burada Piovano Arlotto, kayb ettiği “susuzluğu” aramak için yola çıkıyor ve bunun için, kurutulmuş bir et parçası, bir ringa balığı, bir tekerlek peynir, biraz sucuk ve dört sardalya yanına alıyor, e tutte si cocevan nel sudore (ve hepsi de ter içinde pişiyorlardı).

¹⁸ Bu meclislerde mihrak noktası olarak Cosimo Ruccellai hakkında karşı. Macchiavelli, *Arte della guerra*, L. I.

ler toplanmıştır; çünkü gerek iç, gerekse dış hayatla ilgili bütün işlerde sahip bulunduğu üstünlük, çok ileri derecede bir bağımsız yaratılışı şart kılmaktadır. Onu harekete getiren iç kuvvet, yazarımızın bunu kapalı geçmiş bulunmasına rağmen, hükümdarın hizmetine değil, fakat kendi şahsını tamamlamaya yönelmiştir. Bir misal bu hususu açıkça anlatacaktır: harp sırasında *Cortigiano*, bizzat faydalı, tehlikeli ve fedakârlık istiyen ödevleri yapmayı, meselâ bir hayvan sürüsünü alıp götürmek gibi yakışsız ve çirkin bir şey olduğu takdirde, kendine yasak etmektedir¹⁹; onu savaşa katılmaya sevk eden amel, asıl vazifenin kendisi değil, fakat *l'honore* (şeref) duygusudur. Eserin dördüncü kitabında kendisinden istenen şekli ile ahlakî bakımdan hükümdar karşısındaki durumu, çok serbest ve bağımsız mahiyettedir. Üçüncü kitapta kibar tarzda sevişmeğe dair söylenen sözlerde pek çok ince psikolojik müşahedeler görülmektedir. Fakat bunların çoğu genel olarak bütün insanlara mahsus şeylerdir. İdeal aşkın yüksek, nerdeyse lirik bir tarzda tebcil edilmişinin (dördüncü kitabın sonunda) ise, eserin özel konusu ile hiçbir ilgisi yoktur. Bununla beraber, tıpkı Bembo'nun *Asolami*'sinde olduğu gibi burada da o çağ kültürünün çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğunu, duyguların son derece incelmış, tahkik edilmiş bir şekilde ifade edildiğini görüyoruz. Bu yazarların ifadelerini harfi harfine dogmatik olarak kabul etmek şüphesiz doğru olmaz. Fakat kibar ce-

¹⁹ II Cortigiano, L. II, fol. 53. — Karş. yukarda sayfa 496, 512.

miyetlerde bu tarzda sözler söylendiğine de şüphe edilemez. Sadece yapmacıkların değil, aynı zamanda gerçek tutkuların da bu kisve içinde ortaya çıktıklarını aşağıda göreceğiz.

Cortigiano'dan istenen dış meziyetler arasında, şövalyelere mahsus beden hareketi maharetlerine en mükemmel surette mâlik bulunmak, birinci derecede gelir. Fakat ayrıca daha bazı vücut çeviklikleri de istenmektedir ki bunlar, ancak sıkı bir surette düzenlenmiş, istikrarlı ve şahsî rekabet üzerine kurulmuş olan bir sarayda mümkün olabilir; o zaman İtalya'dan başka hiçbir memlekette bu mahiyette saraylar yoktur. Birçok şeyler ahlâk bakımından da yalnız umumi ve mücerret bir ferdiyet kemali kavramına dayanmaktadır. *Cortigiano*, bütün asil sporları yapabilmeli, atlamayı, koşmayı, yüzmeyi ve güreşmeyi de öğrenmiş olmalıdır. Her şeyden evvel güzel dans etmesini ve, gayet tabii olarak, ata binmesini çok iyi bilmelidir. Fakat bunlara ilâve olarak birçok dillere, hiç değilse İtalyanca ile Lâtinceye hâkim bulunmalı, edebiyattan anlamalı, plâstik sanatlar hakkında da bir fikri olmalıdır. Musikide ise ondan belli bir derecede uygulama hüneri beklenmektedir; fakat bu hünerini mümkün olduğu kadar gizli tutmalıdır. Silâh kullanmak mahareti müstesna, bütün bunlar pek o kadar ciddiye alınmamalıdır; çeşitli kabiliyetler ve meziyetler, karşılıklı tesir ile birbirlerini tecrid etmekte ve böylece, hiçbir meziyet göze çarpacak kadar üstün bir dereceye ulaşamayarak mutlak ferdiyet meydana gelmektedir.

Şu kadarı muhakkaktır ki XVI. yüzyılda İtalyanlar, gerek teorik yazarlar ve gerekse pratikte öğretmen olarak, hem asil beden hareketlerinde ve hem de yüksek içtimâî muâşeret edeplerinde bütün Avrupa insanlarının hocası idiler. Binicilik, eksrim ve dans hakkında vücuda getirdikleri resimli kitaplar ve okuttukları derslerle bütün Avrupa'ya yol gösteriyorlardı. Jimnastiği, savaş talimlerinden ve sırf eğlence mahiyetindeki oyunlardan ayırarak ilk defa öğreten, belki de Vittorino da Feltre (S. 289) olmuştur; ve bundan böyle jimnastik yüksek anlamda eğitim için önemli bir unsur olarak kalmıştır²⁰. Mes'elenin asıl can alıcı tarafı, jimnastiğin bir sanat olarak sistematik bir şekilde öğretilmesi keyfiyetidir; hangi beden hareketlerinin yapıldığını, bugün en çok itibarda bulunanların o zamanda da tanınıp tanınmadığını şüphesiz söyleyecek durumda değiliz. Fakat İtalyanlar'ın genel olarak düşünüş tarzına değil, bize intikal etmiş olan bir takım müsbet delillere dayanarak şunu söyleyebiliriz ki beden hareketleri ile gü-

---

²⁰ Coelius Calcagninus (opera, p. 514), 1500 tarihlerinde yüksek sınıfa mensup bir İtalyan gencinin eğitimini (Antonio Costabili'nin cenazesi başındaki söylevde) şu şekilde tasvir etmektedir: *evvelâ "artes liberales et ingenuae disciplinae; tum adolſcentia in iis exercitationibus acta, quae ad rem militarem corpus animumque praemuniunt. Nunc g y m n a s t a e (bu, beden terbiyesi öğretmeni demektir) operam dare, luctari, excurrere, natare, equitare, venari, aucupari, ad palum et apud lanistam ictus inferre aut declinare, caesim punctimve hostem ferire, hastam vibrare, sub armis hyemem iuxta et aestatem traducere, lanceis occursare, veri ac communis Martis simulcara imitari (Hür insanlara*

dülen esas amaç, kuvvet ve maharet kazanmaktan başka, davranışlarda zarafet ve letafet elde etmektir. Urbino hükümdarı büyük Federigo'nun (S. 63), eğitim için kendisine emanet olunan delikanlıların akşam oyunlarını nasıl idare ettiğini hatırlamamız kâfidir.

Halk tabakalarının oyun ve yarışları, Avrupa'nın başka taraflarında görülenlerden esas itibariyle hiç de ayrı değildir. Şüphesiz deniz kıyısındaki şehirlerde ayrıca kürek yarışları da yapıldı. Venedik'in sandal yarışları çok erken zamanlardan beri meşhur olmuştu²¹. İtalya'nın klâsik oyunu, bilindiği gibi top

mahsus sanat ve disiplinler; bundan sonra delikanlılık çağını vücudu ve ruhu askerliğe yetiştiren çalışmalarda geçerdi; şimdi beden hareketleri, güreş, koşu, yüzme, ata binme, av, kuşbazlık, kazığa darbe vurmak veya onu eğmek; şimdi düşmana dürtücü ve kesici silâhlarla vurmak, cirit atmak, kış ve yazı silâh altında geçirmek, mızraklarla hücum etmek, harp oyunları yapmakla meşguldür). — Cardanus (de propria vita, c. 7.), kendi beden hareketleri arasında ağaçtan bir atın üstüne sıçrayışı da saymaktadır. — Karş. Gagantua I, 23, 24: genel olarak eğitim ve 35: jimnas-tikçilerin sanatları.

²¹ Sansovino, Venezia, fol. 172 vd. Bu sandal yarışları, güya Tatar.oku tâlimleri yapmak üzere sandallarla Lido adasına gidiş geliştiren doğmuştur. St. Paul gününde yapılan büyük *regatta*'lar (sandal yarışları), 1315 tarihinden beri knunen mevcuttur. Venedik'te eskiden, caddelere kaldırım döşenmeden ve alçak tanta köprüler yüksek kemerli köprülere tahvil olunmadan önce çok daha fazla ata binilirdi. Daha Petrarca (Epist, seniles IV, 2, p. 783), San Marcos meydanında atlılar tarafından oynanan mutantan bir mızrak oyununu tasvir etmektedir; 1400 tarihlerinde Venedik Docu Steno, herhangi bir İtalyan hükümdarı derecesinde zengin

oyunu idi ve hâlâ da öyledir; her halde orada bu oyun da, daha Renaissance devrinde, başka memleketlerdekinden çok daha büyük bir heves ve daha parlak bir şekilde oynanmış olsa gerektir; ancak müsbet delillerle bunu belgelendirmeye imkân yoktur.

Kitabımızın bu noktasında müzikten²² de söz

ve değerli bir at ahırına sahipti. Bununla beraber San Marco meydanı çevresinde atla dolaşmak, 1291 tarihindenberi yasak edilmişti. — Sonradan tabii olarak Venedik'liler, kötü binici sayılmışlardır. — Karş. Ariosto, Satir V, mısra 208.

²² Dante'nin müzik ile münasebeti ve Petrarca ile Boccaccio'nun şiirlerinin besteleri hakkında bak: Trucchi, Poesie ital. inedite II, p. 139. — XIV asrın nazariyecileri hakkında bak: Filippo Villani, Vite, p. 46 ve Scardeonius, De urb. Patav, antiq.: Graev. Thesaur. VI, III, Col. 207. — Urbino hükümdarı Federigo'nun sarayındaki müzik hakkında etraflı bilgi bak: Vespasiano Fiorentino, 122. — Ercole'nin çocuk orkestrası hakkında bak: Diario Ferrarese: Murat. XXIV, Col. 358. — İtalya'dan başka memleketlerde yüksek sınıfa mensup kimselerin şahsen müzikle meşgul olmalarına cevaz verilmezdi. Genç V. Karl'ın Nederland'daki sarayında bu yüzden tehlikeli kavgalar olmuştu. Karş. Hubert. Leod. de vita Frid. II. Palat., L. III. — İngiltere Kırallı VIII. Henry, bir istisna teşkil ediyordu.

Müzik hakkında etraflı ve dikkate değer bir pasaj, hiç beklenmedik bir yerde, Macaroneide, Phant. XX. de bulunmaktadır. Burada bir kartet şanı komik bir şekilde tasvir olunmaktadır. Bundan öğreniyoruz ki Fransızca ve İspanyolca şarkılar söylenmekte, daha o zaman musiki düşmanları bulunmakta (1520 tarihlerinde) ve X. Leo'nun orkestrası ile daha önceki komponist Josquin des Près en ziyade takdir edilmektedir; bu bestekârın ana eserleri sayılmaktadır. Aynı yazar (Folengo), Limerno Pitocci adı ile yayınlanan Orlandino'sunda (III, 23 vd.) tamamiyle modern anlamda bir müzik taassubu göstermektedir.

açmak gerekiyor. 1500 tarihlerine kadar musiki kompozisyonu *Flaman Okulu*'nun elinde idi. Bu okul temsilcilerinin orijinalliklerine ve yüksek sanat hünerlerine hayran kalınıyordu. Fakat daha o zamanda da bununla yan yana yürüyen ve hiç şüphesiz şimdiki zevkimize bir az daha yakın olan bir İtalyan musikisi de yaşıyordu. Yarım asır sonra ise, bugün bile dehası önünde eğildiğimiz Palestrina ortaya çıktı. Onun büyük bir yenilik tarafları olduğunu çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz. Ancak, acaba modern dünyanın musiki diline kesin mahiyette yeniliği ilk defa getiren o mudur, yoksa başka birisi midir sorusu, meslekten olmıyan bir kimsenin gerçeği anlıyabileceği bir surette aydınlatılmış değildir. İşte bu sebeptendir ki biz beste mes'elesini tamamiyle bir tarafa bırakarak musikinin o zamanki cemiyette işgal ettiği mevki göstermekle yetineceğiz.

Renaissance devri ve İtalya için son derece karakteristik olan cihet, orkestranın ihtisaslaştırılması, yeni musiki aletleri, yani ses çeşitleri aranması ve, bununla yakından ilgili olarak, bir *Virtuosi* sınıfının teşekkül etmesi, yani endividuel özelliklerin belli müzik dallarına ve belli müzik aletlerine girmesidir.

Bir armoni ifade etmek kudretinde olan çok parçalı musiki aletlerinden erkence çok yayılmış ve tekamül ettirilmiş olanı, yalnız org değildir; aynı zamanda *cravicebalo* veya *clavicembalo* denilen bir telli musiki aleti de vardır. Bilindiği gibi bu aletin bazı parçaları, en büyük üstatların ellerinden çıkma resimlerle süslü olmaları dolayısıyla, bugün de muha-

faza olunmaktadır. Diğer musiki aletlerinden en başta keman gelmekte ve birçok kimselere şöhret kazandırmaktadır. Henüz kardinal iken evinde birçok mugani ve müzisyen saklamış olan, müzikteki bilgisi ve çalmaktaki mahareti ile büyük bir ün sahibi bulunan Papa X. Leo'nun sarayında Yahudi soyundan Giovan Maria ile Jacopo Sansecolo meşhur olmuşlardır. Birincisine Leo, kont unvanını vermiş ve bir de kasaba hediye etmiştir²³; sonuncusunun ise, Rafael'in *Parnassus*'sında Apollo olarak tasvir edilmiş bulunduğu inanılmaktadır. Sonra XVI. asır boyunca her çeşit müzik aletinde büyük şöhretler yetişmiştir; 1580 tarihlerinde Lomazzo, tagamide, org'ta ut'da rubap'ta *Vola da Gamba*'da harp'ta, kanun'da (zitho), çeşitli boru aletlerinde üstat olan üçer kişinin adlarını vermektedir; ve aynı zamanda bu şöhretlerin, aletler üzerinde resimlerinin yapılmasını temenni etmektedir²⁴. Diğer memleketlerde de aşağı yukarı aynı

²³ Leonis Vita Anonyma: Roscoe, ed. Bossi, XII, p. 171. Belki de bu, Palazzo Sciara'nın kemancısıdır? — Giovan Maria da Cornetto adında bir müzisyen, Orlandino (sayfa 174, 342), III. 27 de övülmektedir.

²⁴ Lorenzo, *Tratato dell' arte della pittura*, etc., p. 347 — Rubapta Lionardo da Vinci'nin ve Ferrara (Dukası?) Alfonso'nun da adları geçmektedir. Müellif. genel olarak asrının bütün şöhretlerini almaktadır. Bunlar arasında birçok Yahudiler de vardır. — XVI. yüzyının meşhur müzisyenlerini gösteren en uzun cetvel, Rabelais IV. kitap, "Yeni mukaddime" de mevcuttur; burada müzisyenler, bir önceki ve bir sonraki nesil diye iki guruba ayrılmış halde sayılmıştır. Floransa'lı kör Francesco (ölümü 1390). adında usta bir müzisyene, Venedik'te, hazır bulunan Kıbrıs kiralı tarafından defne taç giydirilmiştir.

müzik aletleri bulunsa bile bu kadar zengin malzemeye dayanarak bir mukayese ile hüküm vermek imkânı İtalya'dan başka hiçbir memleket için mümkün değildir.

Musiki aletlerinin sayı ve çeşit bakımlarından ne kadar zengin olduğunu bilhassa gösteren bir keyfiyet de, şimdi bu aletleri toplayıp koleksiyonlarını yapmak merakının uyanması ve bunun zahmete değer bir iş olarak görülmesi olmuştur. İtalya'nın musikiye en fezla düşkün şehirlerinden biri olan Venedik'de²⁵ böyle birçok koleksiyonlar vardı ve, bir kaç müzisyen bir araya geldimi, hemen o anda bir konser tertiplenirdi. Bu koleksiyonların birinde, klâsik çağdan kalma resim ve tasvirlerle göre imal edilmiş musiki âletleri de görülüyordu; fakat bunları çalabilen kimselerin mevcut bulduklarına ve seslerinin nasıl olduğuna dâir herhangi bir kayda raslamıyoruz. Unutulmamalıdır ki bu aletlerin dış görünüşleri gayet süslü idi ve göze hoş görünecek guruplar halinde düzene konulması mümkündü. Bu sebeptendir ki başka nadir şeyler ve sanat eserleri koleksiyonları arasında musiki aletlerine de yer verilirdi.

Aletleri çalanlar, profesyonel müzisyenlerden başka, ya müünferit heveskârlar veyahut da korporal akedemiler şeklinde teşkilâtlandırılmış orkestralardır²⁶. Plâstik sanatkârlardan pek çok kimseler mu-

²⁵ Sansovino, Venezia, fol. 138. Tabii aynı hevese kapılanlar, nota kitapları da tophyorlardı.

²⁶ Verona'daki "Accademia de' filarmonici", daha Vasari tarafından anılmaktadır (XI, 133, Sanmichele'nin hayatında). — Lorenzo magnifico'nun çevresinde daha 1480 tarihlerinde bir "armoni okulu" teşekkül etmişti. Bunun 15

sikiye de aşına ve çok kere bunda üstat idiler. — Yüksek emvki sahibi kimselere nefesli sazlar tavsiye olunmazdı; sebebi, bir zamanlar Alkibiades'i ve hattâ Pallas Athene'yi bundan kaçınmaya zorlamış olduğu rivayet edilen sebebin aynı idi²⁷. Kibar cemiyetlerde ya tek olarak, yahut da keman refakatinde söylenen şanlardan hoşlanılırdı; aynı zamanda yaylı sazlarla kartete²⁸ ve, ses çeşitleri bakımından zengin olması dolayısıyla, piyanoya da rağbet gösteriliyordu; fakat çok sesli şanlardan hoşlanılmazdı, “çünkü tek ses, dinlemeye, tesir etmeye ve hakkında bir hüküm vermeye çok daha elverişli idi”. Başka sözlerle ifade edelim: şan, bütün konvansiyonel tevazua (S. 403) rağmen, cemiyet insanının münferid olarak teşhiri mahiyetinde kaldığından, herkesi ayrı ayrı dinlemek ve görmek daha iyidir. Aartistin, dinliyen bayanlarda en latif duyguların uyanmasını sağlayacak şekilde müsbet intibalar bırakması, en başta gelen bir şart olarak kabul olunmakta ve bu sebepten yaşlı kimselere, ne kadar güzel çalar veya söylerse söylesinler, sanatlarını icradan sakınmaları tavsiye edilmektedir. Sesle dış görünüşün ahenkli bir şekilde birleşerek bera-

---

üyesi arasında meşhur org üstadı Squarcialupi de bulunmaktaydı. Karş. Delécluze, Florence et ses vicissitudes. Vol. II p. 256.

Anlaşıldığına göre Papa X. Leo'ya musiki merakı, babası Lorenzo'dan intikal etmiştir. En büyük oğlu Pietro'nın da musikiye çok kabiliyeti vardı.

²⁷ Il Cortigiano, fol 56; karş. fol. 41.

²⁸ Quattro viole da arco, şüphesiz üstün ve o vakitler İtalya dışında amatörlerde çok nadir görülen bir başarı seviyesi.

berce tesir yapmasına çok önem verilmektedir. Kompozisyonu kendi başına bir sanat eseri olarak tanımak, bu çevreler için asla bahis konusu değildir. Buna mukabil bazan güftenin, muganninin kendi hayatına ait korkunç olayları tasvir ettiği görülmektedir²⁹.

Öyle anlaşılıyor ki gerek yüksek ve gerekse orta tabakalarda görülen bu sanat merakı, İtalya'da diğer bütün memleketlerden daha fazla yayılmış ve aynı zamanda gerçek sanata daha ziyade yaklaşmış bulunuyordu. Nerede bir meclisin tasvir edildiğine rastlarsak, orada daima şan ve müziğin özel bir önemle kaydedildiğini görmekteyiz; yüzlerce tabloda erkek ve kadınlar, çok kere bir kaçı bir arada olmak üzere, çalar ve söylerken, yahut da musiki aletlerini ellerinde tutarken resmolunmuşlardır; hattâ kilise resimlerinde tasvir olunan meleklerin konserleri de, muzisiyenlerin ressamlar üzerinde ne kadar kuvvetli intibalar yarattıklarını ispat etmektedir. Kaynaklardan öğreniyoruz ki Padu'da Antonio Rota (ölümü 1549) adında bir lavta üstadı, ders vermekle sağladığı kazançtan zengin olmuş ve lavta çalma üzerinde bir kitap bastırmıştır³⁰.

Musiki kabiliyetlerini bir araya toplamak ve te-

²⁹ Bandello, Parte I, Nov. 26. Ippolita Bentivoglia'nın evinde Antonio Bologna tarafından söylenen şan. Karş. III, 26. Yaşamakta olduğumuz nazik devirde buna, en kutsal duyguların ihlâli denirdi. — (Karş. Britannicus'un son şarkısı, Tacit. Annal. XII, 15). Lavta veya viola refakatında yapılan resitaller, kayıtlarda asıl şandan kolay kolay ayrılamamaktadır.

³⁰ Scardeonius, aynı yerde.

kel altına sokmak için opera müessesesinin henüz mevcut bulunmadığı bir zamanda musiki sanatına gösterilen bu merak ve ihtimam, her halde iç hayatın son derece dikkate değer zengin ve orijinal bir tezahürü sayılmak gerektir. Eğer bugün kulaklarımızla dinleseydik, aynı musiki bizi ne dereceye kadar tatmin ederdi sorusu ise büsbütün başka bir mes'eledir.

Renaissance devrinin yüksek cemiyet hayatını anlayabilmek için en son önemli bir husus olarak şunu da bilmemiz lâzımdır ki burada kadın erkeğe tamamiyle eşit sayılmaktadır. Gerçi bazı diyalog yazarlarında ara sıra latif cinsin bayağımsandığına rastlamıyor değiliz. Hattâ Ariosto'nun üçüncü hicviyesinde¹ de kadın, tehlikeli bir büyük çocuk olarak gösterilmektedir. Ona göre erkek, arada bir uçurumla ayrı kalmasına rağmen, bu tehlikeli büyük çocuğa nasıl muamele edeceğini bilmek zorundadır. Fakat, ne bu sözler, ne de kadının bayağımsandığına dair sofistik ve bazıları kötü niyetle yapılmış olan araştırmalar, bizi yanlış yola götürmemelidir. Yalnız, kadınla erkek arasında bir uçurum bulunduğu sözünde ufak da olsa bir gerçek payı vardır: eğitim görerek yetişmiş kadının erkeğe bilhassa eşit bulunması yüzündendir ki evlilik hayatında erkekle kadın arasında düşünce ve duygu birliği veya mânevi alanda birbirini tamamlama denen olay, kuzey memleketlerinin kültürlü cemiyetlerindeki derecede gelişmemiştir.

¹ Annibale Maleguccio'ya hitaben; aynı şiir beşinci veya altıncı Satır olarak da gösterilmektedir.

Her şeyden evvel, kadın eğitimi, yüksek tabakalarda esas bakımından erkeğinkinin aynıdır. Renaissance devrinin İtalyanlar'ı, oğulları ile kızlarının edebiyat, hattâ filoloji derslerine devamlarında en ufak bir mahzur bile görmemektelerdir (S. 300). Klâsik kültür, hayatın en değerli hazinesi olarak sayıldığından, kızlarının da bu hazineden nasiplerini almalarını memnurlukla karşılamaktadırlar. Hükümdar kızlarının bile Lâtince konuşma ve yazmada ne kadar yüksek bir seviyeye erişmiş bulduklarını yukarıda gördük (S. 309, 319). Bir çokları ise, klâsik kültüre ait konuların geniş ölçüde yer tuttuğu günün konuşmalarını takip edebilmek için, hiç olmazsa erkeklerin okudukları eserleri okumak zorunda idiler. Diğer taraftan kadınlar, *Canzone* ve *Sonette* gibi edebî nevilerle, irticalen şiir söylemek sanatı ile İtalyan şiirine fiilen iştirak etmişler ve bu sayede Venedikli Cassandra Fedele (XV. asır sonları) zamanından beri birçok İtalyan bayanları şöhret kazanmışlardır². Hattâ bunlardan birine, Vittoria Colonna'ya, ölmezlik sıfatı verilse bile yeridir. İleri sürdüğümüz iddiayı ispat edecek bir delil göstermek lâzım gelirse, bunu, tamamiyle erkek şiirine mahsus bir eda taşıyan bu kadın şiirinde bulmak mümkündür. Aşk Sonet'lerinden tutunuz da dinî şiirlere varıncaya kadar hepsinin karakterinde o derecede kesinlik ve açıklık vardır ki, hepsi de kadın şiirinde daima görülen hayal ve duyguya bürünmüş o tatlı alaca karanlıktan, heveskârlık unsurlarından o derecede

² Buna mukabil kadınlar, plâstik sanatlara çok az iştirak etmişlerdir:

uzaktır ki, eğer imzalarla, kaynaklar ve belki bazı dış belirtiler aksini ispat etmeseydi, muhakkak ki bunları erkek bir şairin eserleri olarak kabul etmek icab ederdi.

Çünkü, eğitim sayesinde yüksek sınıfa mensup kadınlarda da endividualizma, tıpkı erkeklerdeki gibi geliyordu. Halbuki İtalya dışı memleketlerde Reform devrine kadar kadınlarda, hattâ kadın hükümdarlarda bile şahsiyet pek kendini gösterememiştir. Bir Baveyra prensesi olan Fransa Kraliçesi İsabeau, Anjou prensesi olan İngiltere Kraliçesi Margarethe, Castilya Kraliçesi Isabella ve ilaah.. gibi istisnalar, çok nadir şartlar altında, hattâ denebilir ki bu şartların zoru ile meydana gelmişlerdir. İtalya'da ise daha bütün XV. asır boyunca hükümdarların ve hususiyle condottierlerin eşleri, hemen hemen istisnasız olarak, özel bir şahsiyet göstermekte ve kocalarının kötü ve iyi şöhretlerine (S. 189) iştirak etmektedirler. Bunlara ilâve olarak, yavaş yavaş çeşitli alanlarda birçok meşhur kadınlar (S. 213) da yetişmişlerdir. İçlerinde öyleleri vardır ki kendilerine şahsiyet veren özellik, sadece istidat, güzellik, terbiye, fazilet ve dindarlığın bir araya toplanması ile teşekkül eden tam ahenkli bir bütünlükten ibarettir. Fakat bu kadarı bile, başka memleketlerden farklı bir ferdiyet tezahürü olarak göze çarpmaktadır³. Ayır-

³ Meselâ Vespasiano Fiorentino (Mai, Spicileg. rom. XI. p. 593 vd.) deki Alessandra de' Bardi'nin biyografisini bu şekilde anlamak lâzımdır. Burada şunu söyleyelim ki, yazar, büyük bir laudator temporis acti (geçmiş zamanın meftunu) dur ve unutmamalıdır ki, eski iyi devir dediği zamandan hemen hemen yüz yıl önce Boccaccio Decamerone'yi yazmıştır.

ca ve şuurlu bir şekilde kadına eşit haklar verilmesi, asla bahis konusu değildir; çünkü bu, tabii bir şey sayılmaktadır. Sosyal mevki sahibi kadın, o vakitler, tıpkı erkek gibi, her yönden tamamlanmış ve kemâlini bulmuş bir şahsiyet elde etmek için uğraşmak zorundadır. Erkeğe kemâl sağlayan fikrî ve ruhî gelişmeler, aynıyle kadını da kemâle götürmelidir. Kadından aktif olarak edebî faaliyet istenmektedir. Eğer şair ise, gerçi kendisinden herhangi bir kuvvetli duygu ifadesi beklenir, fakat günlük hatıralar veya romanlar şeklinde özel bir mahremiyet istenmezdi. Bu kadınlar, kitleyi hiç düşünmemekteydiler; her şeyden evvel sivrilmiş erkeklere nüfuz etmek⁴ ve onların keyfi hareketlerini gemlemek zorunda idiler.

O vakitler büyük İtalyan kadınlarının en fazla öğülen tarafları, erkek yürekli ve akıllı oluşlarıdır. Burada belli bir idealin bahis konusu olduğunu anlamak için hususiyle Bojardo ve Ariosto'nun kahramanlık şiirlerindeki kadın tiplerinin davranışlarına bakmak kafi gelir. Zamanımızda iki mânalı bir kompliman sayılan "*Virago*" (bâkire) unvanı, o vakitler tamamiyle şöhret ifade eden bir anlama gelirdi. Caterina Sforza, aynı unvanı bütün parlaklığı ile taşıyordu. Caterina Girolamo Riario'nun eşi iken dul

---

⁴ Ant. Galateo, Epist. 3, sonradan Lehistan Kralı Sigismund ile evlenecek olan genç Bona Sforza'ya: incipe aliquid de viro sapere, quoniam ad imperandum viris nata es... Ita fac, ut sapientibus viris placeas, ut te prudentes et graves viri admirentur, et vulgi et muliercularum studia et iudicia despicias etc. Başka bakımlardan da çok dikkate değer bir mektup. (Mai, Spicileg, rom. VIII. p. 532).

kalmış ve kocasının mirası olan Forli'yi, önce kaatillerin taraftarlarına ve sonra da Cesare Borgia'ya karşı bütün kuvvetiyle müdafaa etmiştir; Sonunda yenilmiş, fakat bütün hemşerilerinin hayranlığını ve "*Prima donna d'Italia*" (İtalyanın birinci kadını) adını kazanmıştır⁵. Renaissance devrinin daha birçok kadınlarında, bir kahraman olarak ortaya çıkmak için artık fırsat bulan olmamışsa da, bu kahramanlık damarı mevcut bulunduğu anlaşılmaktadır. İsabella Gonzaga (S. 61 vd.) bu kahraman kadın tipinin açık bir örneğidir.

Bu sınıftan kadınlar, kendi çevrelerinde Bandedello'nun hikâyeleri gibi şeyleri, katıldıkları meclise herhangi bir surette zarar gelmeksizin dinleyebilirlerdi. Cemiyette hâkim olan zihniyete göre o zamanki kadınlık, bu günkü anlamda kadınlık, yani belli bazı kayıtlara, sezişlere ve sırlara saygı beslemek şuuru değil, fakat enerji, güzellik, bir de yaşanan tehlikeli ve mukadderatı tâyin edici bir hâl şuuru idi. Bu sebeptendir ki son derecede mutedil ve temiz cemiyet kuralları yanında zamanımız için rezalet gibi görünen⁶ bazı şeyler de görüyoruz; fakat bu arada buna

⁵ Chron. Venetum: Murat. XXIV, Col. 128 vd. ında kendisi bu ad ile anılmaktadır. Karş. Infessura: Eccard, Script. II, Col. 191 ve Arch. stor., append. II, p. 250.

⁶ Gerçekten zamanımızda bu gibi haller, rezalet olur. — Bu gibi hikâyeleri dinlerken kadınların nasıl hareket edecekleri, Cortigiano L. III, fol. 107 den öğrenilmektedir. Dialog'larında hazır bulunan kadınların bâzan nasıl davranmak zorunda kaldıklarını, meselâ L. II, fol. 100 deki satırlar göstermektedir. — Cortigiano'nun paraleli olan *Donna di Palazzo* (saray hanımı) hakkında anlatılanlar, önemli sayılmamalıdır; çünkü bu saray hanımı, Cortigiano'nun hü-

karşı mevcut bulunan muvazeneyi, yani İtalya'da cemiyet hayatına hâkim olan kadınların kudretli şahsiyetlerini unutmamalıyız.

Bütün diyaloglarda ve tretelerde, kadının mevkii, kabiliyetleri ve aynı şekilde aşk üzerinde uzun boylu tartışmalara rağmen, bu çeşitten kesin bir ifadeye rastlamayışımızı tabii saymak lâzımdır.

Genel olarak bu cemiyette noksan gibi görünen şey, genç kızların taravetidir⁷. Manastırlarda terbiye edilmeyen genç kızlar da bu cemiyetlerden titizlikle uzak bulundurulmaktadır. Acaba genç kızların bulunmayışları mı meclislerde daha serbestçe konuşabilmeği sağlamıştır, yoksa tersine olarak açık konuşmalar mı genç kızların meclislere girmelerine engel olmuştur? bu sorunun cevabını vermek güçtür.

Aşifte sevgililerle düşüp kalkmada bazen o derece ileri gidilmiştir ki bize eski Atin'da Hetair'lerin durumunu hatırlatır. Meşhur Roma'lı saray kadını İmperia, akıllı ve kültürlü bir kadın olup Domenico Campana adında birisinden Sonet şeklinde şiir yazmak sanatını öğrenmişti ve aynı zamanda müzikle de meşgul olurdu⁸. İspanyol soyundan gelen güzel

---

kümdarın hizmetçisi olduğundan çok daha ileri derecede, hükümdar zevcelerinin hizmetçisidirler. — Bandello I, Nov. 44 te Baianca d'Este, kendi atası Niccolò de Ferrara ile Parisina aarsındaki tüyler ürpertici aşk hikâyesini anlatır.

⁷ İngiltere ve Hollanda'da genç kızlarla serbestçe teması, olgun İtalyanların ne kadar takdir ettikleri, Bandello II. Nov. 42 ve IV, Nov. 27 de görülmektedir.

⁸ Paul. Jov, de rom. piscibus, cap. 5. — Bandello, Parte III, Nov. 42. — Aretino, Ragionamento del Zeppino, p. 327 de bir âşifte kadın hakkında şöyle diyor: Petrarca'yı ve

İsabella de Luna, eğlendirici bir arkadaş olarak sayılırdı ve üstelik de hem iyi kalpli, hem de çok bozuk ağızlı olup ikisini bir arada mezcetmiş garip bir yaratıktı⁹. Milano'da Bandello, şahane Caterina di San Celso¹⁰ ile tanışıyordu. Bu kadın güzel çalar, söyler ve şiir inşad ederdi. Daha birçok isim vermek mümkündür. Bunlar ve daha başka benzerleri hakkında bütün okuduklarımızdan şu anlaşılıyor ki bu kadınları ziyaret eden ve zaman zaman beraber yaşayan meşhur ve entellektuel insanlar, onlarda belli bir kültür seviyesi ve fikir kabiliyeti ararlardı ve onlara büyük bir saygı beslerlerdi. Münasebetler kesildikten sonra da teveccühlerinin devamı arzu olunudu¹¹; çünkü geçmiş günlerin heyacan ve ihtiras dolu hayatı hiçbir zaman unutulmıyacak şekilde tatlı hatıralar bırakmış bulunuyordu. Bununla beraber bütünü alınırsa bu çeşit temaslar, fikir faaliyeti bakımından, cemiyet hayatının resmen müsaade edilmiş bulunan şekilleri ile kıyas kabul edecek değerde sayılmaz; şiir ve edebiyatta bıraktığı izler ise daha çok rezilane mahiyettedir. 1490 tarihinde, yani frengi salgınından önce, Roma'da bu sınıftan 6800 kadın¹² mevcut

---

Boccaccio'yu baştan başa, Virgilius'dan, Horacius ve Ovidius ve binlerce başka yazardan sayısız hikâyeleri ezber biliyor.

⁹ Bandello II, 51. IV, 16.

¹⁰ Bandello IV, 8.

¹¹ Bunun hakkında çok karakteristik bir misâl: Giraldi, Hecatommithi VI, Nov. 7.

¹² Infessura: Eccard, Scriptores II, Col. 1997. Bu sayı, yalnız genel-kadınlara ait olup içinde odalıklar yoktur. Bununla beraber bu sayı, Roma'nın tahminî nüfusuna nisbetle son derece yüksektir. Belki de bir yazış yanlış sonucu olarak böyle olmuştur.

olduğu halde bir tanesinin bile gerçekten yüksek zekâ ve kabiliyet göstermemiş olduğunu hayretle görüyoruz. Yukarıda adı geçenler, daha sonraki zamanlarda yaşamış kadınlardır. Genel kadınların hayat tarzları, ahlâk ve felsefi görüşleri, yâni zevk ve kazanç ihtiraslarının süratle değişmesi, aynı suretle geçkin çağa girdikten sonraki riya ve şeytanlıkları, belki de en iyi bir şekilde Ginaldi tarafından *Hecatommithi*'sinin giriş kısmını teşkil eden hikâyelerinde tasvir olunmaktadır. Pietro Aretino ise *Ragionamenti*'sinde bu bedbaht sınıfın gerçek hayatlarını değil, daha çok kendi iç alemini tersim etmektedir.

Yukarıda (S. 75) devletlerden bahsederken anlatmış olduğumuz gibi hükümdarların metresleri, şair ve sanatkârlara konular teşkil etmiştir ve bu sebeple çağdaşlarca ve sonraki yüzyıllarda gelen nesillerce şahsen tanınmaktadır. Diğer yandan Alice Perries, Clara Dettin (Muzaffer Friedrik'in metresi) gibi kadınların, adlarından başka hemen hemen hiçbir şey bilmediğimiz gibi Agnes Sorel'e dair de sadece gerçek olmaktan çok hayali bir aşk masalından başka bir iz kalmamıştır. Fakat Renaissance devri kırallarından I. François ve II. Henry'nin sevgilileri için durum büsbütün başkadır.

Cemiyet hayatını bu şekilde gördükten sonra Renaissance devrinin ev hayatına da kısaca göz gezdirmek yerinde olur. O zamanki İtalyanların aile hayatına, hakim bulunan derin ahlâksızlık dolayısıyla, genel olarak büsbütün tereddi etmiş bir hayat diye ba-

kılır. Mes'elenin bu tarafı, bundan sonra gelecek bölümde incelenecektir. Şimdilik şu noktaya işaret etmekle yetinelim ki İtalya'da kadın ihanetinin, belli bir sınırı aşmadığı müddetçe, aile üzerinde tahrip edici etkisi, kuzey memleketlerindeki nisbetle çok daha hafifi olmuştur.

Avrupa ortaçağının ev hayatı, hakim halk geleneklerinin meydana getirdiği bir mahsul idi; yahut da şöyle ifade edelim: milli hayattaki fitrî temayül-lerin gelişmesinden ve içtimaî mevki ile servetin yaşayış tarzı üzerindeki tesirlerinden şeklini alan yüksek bir tabiat mahsulü idi. En parlak devrinde şövalye sınıfı, ev'e karşı tamamiyle kayıtsız kaldı; hayatını saraylarda ve harplarda dolaşmakla geçirirdi. Ev hanımına değil, daima dışardaki bir kadına hayranlığı gösterdi; kendi evinde, şatosunda, işler nasıl isterse öyle gitsin! düşüncesini taşırdı. Ev hayatını şuurlu olarak düzenli bir şekle sokmaya, hattâ bir sanat eseri olarak kurmaya ilk defa teşebbüs eden, Renaissance devrinin insanı olmuştur. Çok gelişmiş bir ekonomi (S. 111) ve rasyonel bir tarzda ev inşa etmek temayülü, bu yolda Renaissance'ın yardımına koşmuştur. Fakat böyle bir değişmenin asıl sebebini, bir arada yaşayış, terbiye, ev düzeni ve hizmetleri ile ilgili bütün mes'elelerin rasyonel bir şekilde mütalâa edilmesinde aramak lâzım gelir.

Bu konu üzerinde elimizdeki en değerli vesika, Angolo Pandolfini'nin (L. B. Alberti) ev idaresi hakkındaki diyalogudur¹. Bu diyalogta bir baba, yetişmiş o-

¹ Trattato del governo della famiglia. Karş. yukarda sayfa 191, 199, not 19. Pandolfini 1446 da, bu eserin aynı za-

ğullarına hitap ederek bunlara kendisinin ne tarzda hareket ettiğini bütün ayrıntılarıyla anlatıyor. Büyük ve refah içinde bulunan, rasyonel bir tutumluluk ve mutedil bir yaşayış tarzı ile idare edilerek gelecek nesillere uzun yıllar boyunca saadet ve refah vaadeden bir aile içine giriyoruz. Aile, oldukça büyük bir çiftliğe sahiptir; çiftliğin ürünleri ailenin sofraya ihtiyacını karşılamakta ve varlığının ana temelini teşkil etmektedir. İpek veya yün dokumacılığı endütrisi gibi bir ticaret işi de bu toprak servetine ilâve edilmektedir. Konut ve besin çok esastır. Evin plân ve donatımı ile ilgili bulunan her husus büyük, dayanıklı ve pahalı, fakat içindeki günlük hayat mümkün olduğu kadar sade olmalıdır. Aile şerefine bahis konusu olduğu en büyük masraflardan genç çocukların cep harçlığına kadar bütün giderler, bu halle itibarî değil, fakat rasyonel bir nispet muhafaza etmektedir. Lâkin en önemli sayılan mes'ele terbiye işidir; evin buyurcusu, yalnız çocukları değil bütün ev halkını gereği gibi yetiştirmektedir. İlk önce karısını, ihtiyatlı kayıtlar altında büyümüş mahcup ve çekingen bir genç kız halinden çıkararak hizmetçilere güvenle buyurculuk edebilecek bir ev hanımı durumuna getirmektedir. Sonra oğullarını, lüzumsuz sertlik² gös-

---

manda yazarı olduğu söylenen L. B. Alberti ise 1472 tarihinde ölmüşlerdir. — Karş. sayfa 417 not. 21.

² Germen ve Lâkin kavimlerinde dayak atmanın, esaslı bir surette ve psikolojik bir zihniyetle araştırılarak bir tarihi yazılsa, her halde bu, birkaç ciltlik telgraf muharebeleri ve müzakere tutanakları kadar değerli bir eser olurdu. Ne zaman ve hangi tesirlerle Alman ailesinde dayak, her gün kullanılan bir itiyat olmuştur? Her halde bu, Walter'in,

termeksizin, ihtimamlı bir denetleme ve öğütlerle, “zordan çok otorite ile” yetişmektedir. Nihayet hizmetçilerini de seçmekte ve kullanmakta, bunların eve sadık ve severek bağlı kalmalarını sağlayacak prensiplerle hareket etmektedir.

Sırf bu küçük kitaba mahsus bir özellik olmakla beraber burada önemle üzerinde durulan bir noktaya daha işaret edelim: kültürlü İtalya'nın köy hayatını sevmesi. Kuzey memleketlerinde o vakitler köylerde asılzadelerle yüksek tarikatlara mensup rahipler otururlardı; birinciler dazlardaki şatolarında, ikinciler de sağlamca muhafaza altına alınmış manastırlarında yaşarlardı. Fakat çok zengin orta sınıf, bütün yıl hayatını şehirde geçirirdi. Buna mukabil İtalya'da, hiç değilse belli bazı şehirlerin çevresinde³, kısmen siyasî güven ve polis emniyeti daha kuvveli idi ve kısmen köyde yaşamak isteği o kadar şiddetli idi

---

“Nieman kan mit gerten kindes zucht beherten” şarkısını terennüm etmesinden çok daha sonra olmuştur. (Hiç kimse dayakla çocuk terbiye edemez). İtalya'da ise dayak, hiç değilse çok erkenden kalkmıştır; yedi yaşında bir çocuk, artık dayak yememektedir. Küçük Ronald (Orlandino, cap. VII, kıta 42) şu prensibi koyuyor:

Sol gli asini si ponno bastonare,
se una tal bestia fussi, patirei.

(Yalnız eşekler döğülür,

Eğer eşek olsaydım katlanırdım).

³ Giovanni Villani XI, 53: Floransa'lıların daha XIV. yüzyıl ortalarından önce villa inşaatları hakkında başlıca kaynaktır. Bu villalar, şehirdeki evlerden daha güzeldi ve böyle olması için çok gayret sarfedilirdi, onde erano tenui matti (Bundan dolayı kendilerine deli gözüyle bakılıyordu).

ki harp sıralarında bazı zararlara uğramaya katlanıyordu. Böylece zengin şehirlilerin köy konutları, villalar meydana geliyordu. Halkın refah ve kültürü yeter derecede ilerlediği anda eski Romalılar'ın değerli bir mirası burada yeniden canlanmaktadır.

Müellifimiz, kendi villasında saadet ve huzur bulunmaktadır; bu hususu kendisinden dinlememiz lâzım gelir (S. 88). İşin ekonomik tarafı, aynı çiftlikte mümkün olduğu kadar her şeyin: zahire, şarap, zeytin otlak ve ormanın hep bir arada bulunması (S. 84) ve bir böyle malikânelerin paraya acımadan yüksek fiyatla satın alınmasıdır; paraya kıyılıyor, çünkü sonra pazardan hiçbir şey almağa lüzum kalmıyo. Fakat villadan duyulan büyük zevk, bu konunun giriş kısmında okuduğumuz bir kaç sözle ifşa edilmektedir: "Floransa çevresinde berrak hava, neş'eli tabiat sahneleri içinde muhteşem manzaralı birçok villalar vardır; oralarda sis pek azdır; zararı rüzgâr hiç esmez; her şey iyi, su da temiz ve esendir; sayısız binalardan bazıları hükümdar sarayları, bazıları ise şatolar gibi muhteşem ve yüksek değerdedir". Müellif, kendi nevelerinde örnek olabilecek şekilde yapılmış, ve çoğu 1529 da bizzat Floransalılar tarafından şehrin savunulması için feda edilmiş bulunan (fakat boş yere) köşkları kast etmektedir.

Sonra gerek bu villalarda ve gerekse Brenta nehri kıyılarında, Lombardya ön dağlarında, Posilippo ve Vomero eteklerindeki köşklarda cemiyet hayatı, meclisler, şehir saraylarının salonlarında olduğundan daha serbest bir mahiyet, bir köy karakteri almıştır. Davetli misafirlerin bir arada kalışları,

av partileri vesaire gibi toplu hayat hakkında bazen çok zarif tasvirlerle rastlıyoruz. Fakat aynı zamanda derin fikir çalışmaları ve en yüksek şiirler de bazen bu köy köşklerinde meydana gelmiştir.

Cemiyet hayatının hemen arkasından alaylar, temsiller ve şenliklerden bahsederek keyfi bir hareket yapmış olmayız. Renaissance İtalya'sının bu alanda gösterdiği estetik ihtişam¹, ancak bütün içtimaî sınıfların bir arada yaşayabilmeleri — ki aynı zamanda bu, İtalyan cemiyetinin temelini teşkil eder — sayesinde mümkün olmuştur. Kuzey Avrupa memleketlerinde de tıpkı İtalya'da olduğu gibi manastırların, sarayların ve halkın kendilerine mahsus bayramları, şenlik ve temsilleri vardı. Ancak, oralarda bunlar, ait buldukları içtimaî sınıfa göre şekil ve muhteva bakımından birbirlerinden ayrılmıştı. İtalya'da ise her sınıfın müşterek malı olmuş, genel kültür ve sanat sayesinde geliştirilerek yüksek bir dereceye ulaştırılmıştır. Bütün bu şenliklerin hizmetinde bulunan tezyini mimari, her ne kadar kaynaklarda buna dair verilen bilgiler zayıf ve dağınık olduğundan ancak muhayyilemezi işleterek bu malumatı birbirine bağlamak suretiyle bir tablosunu vücuda getirmek mümkün oluyorsa da, başlı başına sanat tarihinin bir bölümünü işgal etmeğe lâyıttır. Burada bizi yalnız

¹ Karş. sayfa 434. Burada şenliklerin muhteşem ve debdebeli oluşunun, dramın gelişmesine engel teşkil ettiğine işaret olunmaktadır.

şenlikler ilgilendirmektedir. Halk hayatının yükseltilmiş bir safhası olarak üzerinde duracağımız bu şenliklerde halkın din, ahlâk ve şiir idealleri gözle görülür bir şekil almaktadır. Yüksek şekli ile İtalyan şenlikleri, gerçek anlamı ile hayattan sanata bir geçiş safhası teşkil eder.

Aslında şenlik gösterilerinin başlıca iki şekli, bütün Avrupa memleketlerinde olduğu gibi İtalya'da da *Mysterium* ile *Procession*'dir. Birincisi dramlaştırılmış kutsal hikâye veya efsane, ikincisi de herhangi bir dinî vesile ile tantanalı bir surette yapılan alay halinde geçit demektir.

Açıktır görülmüyor ki İtalya'da *Mysterium* temsilleri, başka memleketlerdekinden daha parlak, daha sık sık ve, plâstik sanatlarla şiirin paralel olarak gelişmesi sayesinde, daha estetik bir şekilde yapılırdı. Zamanla, yalnız evvelâ saçma sapan şaka ve sonra da dünyevi dram değil, fakat çok erkenden güzel ve zengin dekora dayanan şarkılı ve baleli pantomima da bundan ayrılmıştır.

Dinî alaylar (*Procession*)dan ise, düz yerlerde kurulmuş, geniş² ve iyi döşenmiş caddelere sahip bulunan İtalyan şehirlerinde *Trionfo*, yani kostüm giymiş insanların arabalar içinde ve yaya olarak alayla geçişleri doğmuş ve zamanla gelişerek önceleri daha çok ruhani, sonraları ise daha ziyade cismanî bir önem kazanmıştır. İsa'nın vücudu yortusu (*Corpus-Christi* bayramı) töreni ve karnaval alayı, aynı tantana ve parlaklık ile yapılmaktadır. Sonradan, hü-

² Kuzey memleketlerindeki şehirlere, nisbetle

kümdarların bir şehire girerken karşılanma törenleri de aynı şekli almıştır. Gerçi bu gibi fırsatlarda büyük maddî fedakârlıklar bazen başka milletlerde de görülmektedir. Fakat şenlik alaylarını mânalı bir bütün halinde terkip eden sanatkârane bir tarz, yalnız İtalya'da vücuda getirilmiştir.

Bunlardan günümüzde hâlâ yaşıyan kısımlar, cılız bir kalıntıdan ibarettir denebilir. Gerek dinî törenlerde ve gerekse hükümdarlar şerefine yapılan geçit resimlerinde dramatik unsur, kostüm hemen hemen büsbütün atılmıştır; çünkü gülünç hale girip alay edilmekten korkulmaktadır; ve aynı zamanda, o vakitler bütün enerjileri ile kendilerini bu işlere veren kültürlü sınıflar, çeşitli sebepler yüzünden, artık bundan zevk duymamaktadırlar. Karnaval zamanında da büyük maskeli alaylar ortadan kalkmıştır. Bugün hâlâ yaşayan şeyler, meselâ ruhanî kardeşliklerin alaylarında görülen bazı dinî maskeler, hattâ Palermo'da yapılan Azize Rosalia bayramı, kültürlü tabakaların bu işten ne kadar el çekmiş bulduklarını açığa vurmaktadır.

Çeşitli şenliklerin gelişmesinde en parlak devir, modern zihniyetin kesin zaferi kazandığı XV. asırla başlar³. Gerçi bunda Floransa, başka şeylerde olduğu

³ Visconti hanedanının 1395 tarihinde Milâno Dukalığına yükseltilmesi münasebetiyle yapılan şenliklerde (Corio, fol. 270), bütün ihtişam ve parlaklığa rağmen ortaçağa mahsus bâzı taraflar vardır ve dramatik unsur henüz hiç yoktur. Pavia'da XIV. asır boyunca yapılan şenliklerin nisbî önemsizliği hakkında bak: Anonymus de laudibus Papiae: Murat, XI, Col. 34 vd.

gibi, bütün İtalya'da belki de ön safta bulunmamaktadır; fakat çok erken zamanlardan beri hiç olmazsa şehrin ayrı ayrı mahalelerinde böyle açık gösteriler için tertibat alınmış bulunmaktadır; bunun için de şüphesiz çok büyük bir sanat gayreti gösterilmiş olması şarttır. Bu neviden olarak Arno nehri üzerinde bir yapı iskeletinde ve kayıklarda cehennem temsil olunmuş (1 Mayıs 1304) ve bu sırada seyircilerin çokluğu yüzünden *alla Carraja* köptürü çökmüştür⁴. Sonraları Floransalılar'ın, şenlik sanatkârları (festaiuoli) sıfatiyle İtalya'nın başka semtlerine seyahat edebilmeleri⁵ de gösteriyor ki kendi memleketlerinde bu alanda bir tekâmül mevcuttu.

Şimdi, İtalyan şenliklerinin başka memlekettekilerine üstünlüğünü belirtmek istersek, ilk olarak tesbit edeceğimiz nokta şu olacaktır: gelişmiş ferdiyet, endividuel şeyleri temsil etmekte derin bir anlayış sahibidir. Başka sözlerle ifade edelim: gelişmiş ferdiyet, her bakımdan mükemmel bir maske keşfetmekte, bunu kullanmakta ve sahneyi dramatik eylemleri ile canlandırıp yaşatmakta yüksek bir kabiliyete mahluktur. Ressamlarla heykeltraşlar, yalnız şenliğin cerayan edeceği sahneleri süslemekle kalmıyorlar, aynı zamanda aktörlere karakter vermekte, kostüm ve makyajlarını (S. 504) yapmakta vesaire hususlarını sağlamakta geniş ölçüde yardım ediyorlardı. Belirtmek zorunda olduğumuz ikinci nokta, gösterinin temelini teşkil eden şiiriyetin geniş kitlelerce anlaşılmasıdır.

⁴ Gio. Villani, VIII, 70.

⁵ Karş. meselâ *Infessura*: Eccard, *Scriptt.*, II. Col. 1896. — Corio, fol. 417, 421.

Bu anlayış *Myster*'ler için bütün Avrupa memleketlerinde aynı derecede yaygın idi; çünkü kutsal hikaye ve efsaneler bütün hıristiyan aleminin müşterek malı idi. Fakat geri kalan gösteriler bakımından İtalya en ilerde idi. Ruhani şahsiyetler veya cismani kahramanlar hakkında yapılan inşadlara İtalyan halkınca o derecede bir hayranlık duyuluyordu ki bunlardaki lirik şiir, büyük küçük herkesi aynı surette vecde getirebiliyordu⁶. Böylece seyircilerin ezici bir çoğunluğu (şehirlerde) mitolojik figürleri anlayabiliyordu; hiç değilse allegorik ve tarihî simalara başka memleketlere nisbetle çok daha büyük bir kolaylıkla tapınabiliyordu; çünkü tipler, geniş halk kitlelerine mal olmuş bir kültürün çerçevesi içinden alınmış bulunuyorlardı.

Bu nokta üzerinde bir az daha durmak yerinde olur. Bütün ortaçağ, esas itibariyle bir allegori devri olmuştu. Teolojisi ile felsefesi, allegorinin sınıf ve mertebelerini tamamiyle bağımsız varlıklar⁷ olarak mütalâa ediyordu; böylece şiir ve sanat, bunlarda şahsiyeti tamamlamak için pek fazla bir şey ilâve etmek ihtiyacında değildi. Bütün batı memleketleri bu hususta aynı seviyede bulunmaktadır; kendi fikir alemlerinden bol bol tipler yaratacak durumdadırlar.

⁶ *Myster*'lerdeki diyaloglar, başlıca "ottav", monologlar ise "terzine" kalıplarında idi.

⁷ Bunun için iskolastiklerin ralizmasının düşünmeğe lüzum bile yoktur. — Daha 970 tarihinde Cambray Piskoposu Wibold, maiyetindeki ruhbana, zar oyunu yerine bir nevi ruhanî iskambil oyunu tavsiye etmiştir; bu oyunda 56 çeşit özellik ve hâl bulunmaktadır. Karş. *Gesta episcoporum. Cameracens.* Pertz, *Scriptt.* VII, p. 433.

Fakat bu tipler mücessem şekiller haline gelince, kostümleri ve alametleri, genel olarak anlaşılmaz bir mahiyet almakta ve halkın zevkine aykırı düşmektedir. Aynı hal İtalyada da görülmektedir; hem de bütün Renaissance devri boyunca ve daha sonraki zamanlara kadar sürüp gider. Allegorik figürlerin herhangi bir sıfatını yanlış olarak başka bir alametle ifade etmek, vüzuhsuzluğun meydana gelmesi için kâfi gelir. Dante'de bile böyle yanlış nakiller görülmektedir⁸; hatâ bilindiği gibi Dante, allegorilerinin genel olarak vüzuhsuzluğu ile öğünmüştür⁹. *Trionfi*'sinde Petrarca, hiç olmazsa aşk, iffet, ölüm, şöhret ve ilaah.. gibi figürleri kısa olmakla beraber açık bir surette tasvir etmek ister. Buna mukabil başka yazarlar, allegorilerini yanlış sıfat ve alametlerle yüklemektedirler. Meselâ Vinciguerra'nın *Satir*'lerinde¹⁰ kıskançlık, "kaba demir dişler" ile; oburluk da, dudaklarını ısırma ve karışık, darmadağın saçlarla ve ilaah.. tasvir olunmaktadır. Bununla, yiyecek olmıyan her şeye karşı tam kayıtsızlığı belirtmek a-

⁸ Meselâ istişareler üzerine dayanan tabloları, böyle sayılabilir. A'raf'ın kapısında çatlak orta basamak, güya kalp burkuntusunu (pişmanlığı) ifade etmektedir. (Purg. IX, 97); halbuki bu yassı taş, çatlamakla bir basamak olmak değerini kaybetmektedir. Yine (Purgat. XVIII, 94) bu dünyada tenbel olanlar, pişmanlıklarını, o dünyada koşmak suretiyle göstermek zorundadırlar; halbuki koşmak, aynı zamanda kaçmak ve saire gibi hallere delâlet edebilir.

⁹ Inferno IX, 61, Purgat. VIII, 19.

¹⁰ Poesie satiriche, ed. Milân., p. 70. ve sonrası. — XV. asır sonlarında vücuda getirilmiştir.

macı güdülmüş olsa gerektir. Bu çeşit yanımların plâstik sanatlar üzerine ne kadar kötü tesirler yaptığını burada anlatamayız. Eğer allegori mitolojik bir figürle, yani klâsik çağdan beri batılıktan korunmuş bir sanat şekli ile ifade edilebilseydi, eğer harp yerine Mars, av merakı yerine Diana¹¹ ve ilaah. kullanılabilseydi, şiir gibi plâstik sanatlar da kendilerini bahtiyar sayabilirdi.

Bununla beraber sanat ve şiirde daha başarı ile kullanılmış allegoriler de vardır. İtalyan şenlik gösterilerinde ortaya çıkan bu çeşit figürlerin seyirciler tarafından açık ve canlı bir şekilde karakterize edilmiş bir halde istendiğini, hiç olmazsa farzedebiliriz. Çünkü bu seyirciler, kültür seviyeleri iycabı olarak işten anlatmakla, allegoriler hakkında tenkidi hükümler verecek durumdadırlar. Başka memleketlerde, hususiyle Burgund sarayında o vakitler çok vüzuhsuz figürlerin hattâ sadece sembollerin gösterilerinde yer almasına katlanıyordu. Çünkü bunları anlayabilmek veya anlar gibi görünmek, aristokrat terbiyenin iycaplarındandı. 1453 tarihinde yapılan meşhur "sülün adakı¹²". töreninde neş'e kıraliçesi olarak alayın başında ata binmiş güzel genç kadın, hoşça giden biricik allegoridir; masaya konan muazzam sofraya takımları ile bunların başına oturtulan cansız figürler veya canlı şahıslar, sırf oyuncak mahiyetinde bir

¹¹ Meselâ Kardinal Adriano da Corneto'nun *Venatio*'sunda böyle yapılmıştır. Burada Ascanio Sforza, evinin yıkılmasından duyduğu acı içinde avlanmakla teselli bulmaktadır. — Karş. sayfa 271.

¹² Aslında bu tören, 1454 tarihinde yapılmıştır. Karş. Olivier de la Marche, *Mémoires*, chap. 29.

takım şeylerden ibarettir; yahut da bunlarla, beceriksizcesine bazı ahlâk dersleri verilmek istenmiştir. Büfeye konan çıplak bir kadın heykeli ve bunu bekleyen canlı bir aslan ile, İstanbul ve bu şehiri ileride kurtaracak olan Burgundya dukası temsil edilmek istenmiştir. Geri kalan gösteriler, bir pontomima (Jason Kolchis'de) istisna edilecek olursa, ya çok derin manalı veyahut da büsbütün saçma görünmektedir. Şenliği tasvir eden yazar Olivier'in kendisi, bir dev tarafından sevkedilen bir filin sırtına kurulmuş bir kulede "kilise"yi temsil eden kostüm içinde sahneye çıkıyor ve dinsizlerin kazanmış oldukları zafer için uzun bir şikâyetname taganni ediyor¹³.

Fakat, İtalyan şiirlerinde, sanat eserlerinde ve şenlik gösterilerindeki allegorilerin de zevk ve konuda hütünlük bakımlarından genel olarak başka memleketlere üstün bulunması, meselenin esasını teşkil eden nokta değildir. Kesin önemde avantaj sağlayan nokta¹⁴, daha çok şudur: İtalya'da umumî kavramaların

¹³ Fransa'da yapılan başka şenlikler hakkında bak: meselâ Juvénal des Ursins, 1369 tarihine dair (Kıraliçe İsabeuau'nun girişi): — Jean de Troyes, 1461 tarihine dair (XI. Louis'nin girişi). Burada da canlı heykellerle, insan vücudunu havaya kaldırmaya mahsus makinelere vesaireye rastlıyoruz; fakat hepsi karmakarışık, birbirleriyle bağısızdır ve allegorilerin çoğu anlaşılammaktadır. — İmparator III. Friedrich'in nişanlı Prenses Eleonora'nın hareketi münasebetiyle 1452 tarihinde Lizbon'da yapılan ve günlerce devam eden son derece tantanalı şenlikler hakkında bak: Freher-Struve, rer. german. scriptores, II, fol. 51. Nic. Lanckmann'ın raporu.

¹⁴ Bundan faydalanmasını bilen çok büyük şairler ve sanatkârlar için bir avantaj demektir.

şahıslar halinde tecessüm ettirilmesi bilindiği gibi, ayrıca, aynı umumî mefhumları nefislerinde toplayan bir çok târihi şahsiyetler de tanımaktadır; gerek şiirde ve gerekse plâstik sanatlarda birçok meşhur fertleri tecessüm ettirmeğe alışılmış bulunmaktadır. *liâhi Komedi*, Petrarca'nın *Trionfi*'si, Baccaccio'nun *Amorosa Visione*'si gibi hep bu prensipe dayanan eserler, üstelik de klâsik çağın canlanması sonucu olarak kültürün geniş tabakalara yayılması, İtalyanları bu tarihî unsurla yakından tanıştırmış bulunuyordu. Şimdi ise bu simalar, şenlik gösterilerinde de ya tamamiyle ferdiyetleştirilmiş halde belli maskeler olarak, yahut da hiç değilse guruplar halinde, ana figürlerin ve başlıca mes'elelerin çevresini teşkil eden karakteristik şahıslar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Böylece İtalya'da, kuzey Avrupa memleketlerinde en parlak temsillerin ya anlaşılması imkânsız sembolizme veyahut da tamamiyle mânasız oyunlar şekline sokulduğu bir devirde, umumî olarak guruplar halinde kompozisyon sanatı öğrenilmiş oluyordu.

Biz, şenlik temsillerinin belki de en eskisi olan "*Myster*" nevinden başlayalım¹⁵. Genel olarak bunlar, Avrupa'nın başka memleketlerindeki *myster*'lere benzerler. İtalya'da umuma mahsus meydanlarda, kiliselerde ve manastırların geniş aralıklarında büyük

¹⁵ Karş. Bartol. Gamba, Notizie interno alle opere di Feo Belcari, Milâno 1808, ve hususiyle yazının giriş kısmı: le rappresentazioni die Feo Belcari ed altre di lui poesie, Firenze 1833. — Paralel olarak bak: Pathelin'i yayımlayan kitap meraklısı Jacob'ın bu esere koyduğu mukaddime (Paris 1859).

çatılar kurulurdu. Çatının üst kısmında istendiği zaman açılıp kapanabilen bir cennet, en alt kısmında ise bazan bir cehennem bulunurdu; ikisi ortasında da asıl sahne vardı; sahnede, oynanacak dramdaki bu dünyaya ile ilgili bütün olayların ceryan edeceği yerler yan yana konmuş bulunurdu. İtalya'da da konusu kutsal kitaptan veya efsanelerden alınma dramın havariler, kilise babaları, peygamberler, kâhineler (Sibylle) ve faziletler arasında yapılan giriş mahiyetinde teolojik bir diyalog ile başladığı ve duruma göre bir dans ile bittiği nadir görülen hallerden değildi. Tâli figürler tarafından oynanan yarı komik *Intermezzo* (perde arasında gösterilen ufak oyun) 'ların eksik bırakılmadığı da tabii görünmektedir; fakat bu unsur, kuzey memleketlerinde olduğu gibi kaba bir şekilde göze çarpmamaktadır¹⁶. Sun'î aletlerle figürlerin havaya kaldırılıp indirilmesi işi — ki bu temsillerin en eğlenceli taraflarından biridir —, her halde İtalya'da başka memleketlerden çok daha büyük bir başarı ile uygulanabiliyordu; gerçekten XIV. yüzyılda Floransalılar, bunda işlenen falsolarda kendilerine alay konusu buluyorlardı¹⁷. Çok geçmeden Brunellesco, S. Felice meydanında yapılan Annunciat Tahrikatı* rahibelerinin bayramı için harikulâde sanatkârane bir

¹⁶ Bununla beraber Beytullahm'da işlenmiş çocuk katliamı konusu üzerinde Siena'da temsil oynanan bir *mysterium*'un son sahnesi o kadar korkunç olmuştur ki, biçare anneler birbirlerinin saçlarına dalmışlardır. Della Valle, *Lettere Sanesi* III, p. 53. — Biraz önce adı geçen Feo Belcari (ölümü 1484)'nin başlıca amaçlarından biri, *mysterium*'ları bu gibi sapıklıklardan temizlemek idi.

¹⁷ Franco Sacchetti, Nov. 72.

âlet icat etmiştir. Bu âlet, etrafı iki daire halinde meleklerle çevrilmiş bir gök küresidir; aynı melekler arasında Cebrail, badem şeklinde bir makine içinde aşağıya doğru uçmaktadır. Ceccaa da buna benzer şenlikler için fikirler vermiş, tekniğini göstermiştir¹⁸ Bu gibi gösterilerin tertiplenmesini ve kısmen de temsilini üzerlerine alan ruhanî birlikler veya şehir semtleri, ellerindeki servete göre hiç olmazsa en büyük şehirlerde sanatın mümkün olan bütün vasıtalarına başvurmaktan kaçınmazlardı. Hükümdar saraylarında yapılan büyük şenliklerde de, dünyevi dramların veya pantomimaların yanında *mysterium* temsilleri oynandığı zamanlar yine aynı derecede gayret ve fedakârlık gösterildiğine şüphe yoktur. Pietro Riario (S. 152) nin sarayında Ferrara ve daha başka hükümdar saraylarında, insanın aklına gelmesi mümkün olan hiçbir şey esirgenmiyordu¹⁹. Aktörlerin sah-

* Annonciation: Cebrail'in Hazret-i Meryem'e İsa'nın doğuşunu haber vermesi mânasına gelen bu kelime, aynı zamanda 1501 tarihinde kurulan rahibelere mahsus bir Fransız tarikatının ve yine 1604 te İtalya'da tesis olunan bir rahibeler tarikatının adıdır. İtalya'da bu tarikat, Maria Vittoria Fornari tarafından Genova'da vücuda getirilmiştir.

¹⁸ Vasari III, 232 vd.. Vita di Brunellesco V, 36 vd.: Vita del Cecca. Karş. V, 52. Vita di Don Bartolommeo.

¹⁹ Arch. stor. Append. II, p. 310. Meryem'in vahyi *mysterium*'u, Alfonso'nun düğünü vesilesiyle sanatkârane âletler ve ışıklarla temsil olunmuştur. Kardinal Riario'nun evinde o zaman Susanna, vaftiz babası Johannes ve bir efsane *mysterium*'larının oynanması hakkında bak: Corio. fol. 417. Papanın sarayında Büyük Konstantin *mysterium*'unun 1484 te temsil edilmesi hakkında bak: Jac. Volateran.: Murat. XXIII, Col. 194.

ne istidatları ve zengin kostümleri; o zamanki mimari üslubunun ideal dekorasyonları ile, yeşillikler ve halılarla vak'a mahallerinin canlandırılması; nihayet fon olarak bir büyük şehrin *Piazza* (umumî meydan)'sındaki muhteşem binaları veya bir sarayı, bir manastırın ferah sütunlu yolları; bütün bunları göz önüne getirirsek, son derece zengin bir tablo meydana gelir. Fakat nasıl ki böyle çok yüklü ve zengin dekorasyon dünyevi drama zarar vermiştir, tıpkı bunun gibi *mysterium*'ların gelişerek yüksek değerde edebî oyunlar haline gelmesine de engel olmuştur. Bize intikal eden metinlerde dramatik yapı çok zayıftır; ara yere serpiltirilmiş gördüğümüz lirik veya retorik parçalar, güzel olmakla beraber, Calderon'un *Autos Sagramentales*'ini temayüz ettiren o büyük sembolik heyecandan eser bile taşımamaktadır.

Bu ruhanî dramlar, bazan küçük şehirlerde ve fakir bir dekor içinde oynandıkları zaman seyirciler üzerinde daha kuvvetli tesirler bırakmış olabilirler. Gerçekten de son bölümde sözünü edeceğimiz büyük vâizlerden biri olan Roberto da Lecce, 1448'deki veba salgını günlerinde Perugia'da verdiği perhiz vaazları serisini, İsa'nın öleceği cuma günü bir Passion temsili ile kapamıştır²⁰. Yalnız burada pek az şahıs sahneye çıkmış, fakat bütün halk hüngür hüngür ağlamıştır. Şüphesiz ki bu gibi vesilelerde hissiyatı tahrik edici vasıtalar kullanılırdı ve bunlar kaba bir tarzda tabii hayattan alınırdı. İsa'yı temsil etden aktörün

²⁰ Graziani, *Cronaca di Perugia*: Arch. stor. XVI, I. p. 598. Çarşıya germe sırasında, hazırlanmış bir figür aktörün yerine konmuştur.

yara bere ve kan ter içinde, hattâ taş yaralarından kanlar aktığı halde sahneye çıkması²¹. Matteo da Siena'nın tablolarına veya Guido Mazzoni'nin balçuk figür guruplarına bir paralel teşkil etmektedir.

Belli kilise bayramlarından, hükümdarların evlenmeleri ve ilaah..dan başka *mysterium* temsillerine bilhassa vesile teşkil eden olaylar çeşitlidir. Meselâ 1450 tarihinde Siena'lı S. Bernardino papa tarafından aziz ilân edilince, büyük bir ihtimalle doğduğu şehir olan Siena'nın büyük meydanında, kutsal törenin bir nevi dramatik taklitleri²² (*rappresentazione*) yapılmış, herkese yedirilip içirilmiştir. Veya bilgün bir rahip, teoloji doktoru unvanını kazanmasını, şehir patronu efsanesini temsili ile kutlamıştır²³. Torino'da dul Savoya Duşesi Blanca, henüz İtalya'ya ayak basmış bulunan Kral VIII. Charles'i bir çeşit yarı dinî pantomima ile karşılaşmıştır²⁴; bu temsilde önce pastoral bir sahne "tabiat kanununu", sonra da kilise babalarının bir geçidi "gufran kanununu" temsil ediyordu. Arkasından *Lancelot vom See* ve *Athen* hikâyeleri geliyordu. Chieri'ye varınca kral, yine bir panto-

²¹ Sonuncusu için meselâ Pii II. comment., L. VIII, p. 383, 386. — XV. asır şiiri de bâzan aynı kaba makama kendini uydurur. Andea da Basso'nun bir canzone'si, katı yürekli bir sevgilinin cesedinin çürümesini bütün ayrıntıları ile tasvir eder. XII. yüzyıla ait bir manastır dramında Kral Herodes'in kurtlar tarafından nasıl yendiği sahnede bile görülmüştür. Carmina Burana, p. 80 ve sonrası.

²² Allogretto, Diari Sanese: Murat XXIII, Col. 767.

²³ Matarazzo, Arch. stor. XVI, II, p. 36.

²⁴ "Vergier d'honneur" den seçilen parçalar: Roscoe, Leone X, ed. Bossi, I, p. 220 ve III, p. 263.

mima ile karşılaştı. Bunda da kibar misafirler tarafından ziyaret edilen bir lohusa yatağı temsil olunuyordu.

Fakat, her kesten en fazla fedakârlık isteyen kilise bayramı, İsa'nın Vücudu yortusu (Corpus bayramı) idi. Bu yortu İspanya'da özel bir şiir nevinin meydana gelmesine âmil olmuştur (S. 558). 1462 tarihinden Papa II. Pius tarafından bu *Corpus Domini* bayramının nasıl kutlandığı hakkında elimizde gayet güzel bir tasvir vardır²⁵ ki bu, hiç değilse İtalyadaki durumunu bize göstermektedir. San Francesco önünde kurulmuş muazzam bir çadırdan hareketle ana cad-deden katedral meydanına gelen alayın bizzat kendisi, kutlama töreninin en parlak sahnesi değildi; kardinaler ve zengin başpapaslar, yolu kesim kesim kendi aralarında bölmüşler ve yalnız baştan başa cad-deyi gölgeliyen tenteler, duvar hahları²⁶, taklar ve saire gibi şeyleri temin etmekle kalmamışlar, üstelik birçok oyun sahneleri de vücuda getirmişlendi; buralarda alayın geçişi sırasında allegorik temsiller oynanıyordu. Elimizdeki rapordan, sahneye çıkanlardan hepsinin canlı şahıslar mı yoksa bazılarının sadece cansız figürler mi olduğu açıkça anlaşılamamaktadır²⁷.

²⁵ Pii II. Comment. L. VIII, p. 382 ve sonrası. — Buna benzer ve bilhassa parlak bir "İsa'nın Vücudu Bayramı", Brusellis tarafından zikr edilmektedir., Annał. Bonon.: Murat. XXIII, Col. 911, 1492 yılına dair.

²⁶ Bu gibi vesilelerle şöyle deniliyor: Nulla di morosi potea vedere (Duvar veya yapı namına bir şey görülemezdi).

²⁷ Buna benzer tasvirlerin bazılarında aynı vuzuhsuzluk görülmektedir.

Her ne olursa olsun, burada tüürlü bakımlardan gösterilen fedakârlıklar çok büyüktü. İztırap çeken İsa, taganni eden melek çocuklar arasında S. Thomasius d'Aquino'yı temsil eden figürle beraber bir akşam yemeği sahnesi; büyük melek Mikâil'in şeytanlarla savaşı; şarap pınarları ve melek orkestraları; bütün yeniden dirilme sahnesi ile birlikte İsa'nın mezarı; ve nihayet katetral meydanında Meryem'in kabri — görülüyordu. Meryem'in mezarı büyük ibâdet ve takdisten sonra açıldı; Tanrı Anası, meleklerin kolunda ilâhi nağmeleri arasında havalanarak cennete uçtu; burada İsa anesine taç giydirdi ve onu alarak Tanrının yanına götürdü.

Ana cadde boyunca yer alan bu temsiller arasında kardinal Vis-Şansölye Roderigo Borgia (sonradan papa VI. Alexandr) tarafından tertiplenmiş olanı, tantanası ve karanlık allegorisi ile bilhassa göze çarpıyordu²⁸. Bundan başka sık sık top sesleri²⁹ işi-

²⁸ Silâhlı maiyetleri ile beş kıral, (ehlileştirilmiş?) bir arslan ile cengleşen bir orman adamı; bu orman adamı ile belki de Papa Sylvius'un adına telmih yapılmaktadır. (Sylvius, aslında Aeneas'ın oğlunun adıdır. Fakat, silva orman anlamına geldiğine göre bundan güya sylvius, yâni orman adamı kasd edilmiş olmak ihtimali vardır. Müellif bunu demek istiyor).

²⁹ Papa IV. Sixtus devrinde misaller: Jac. Volaterran.,: Murat. XXIII, Col. 134, 139, VI. Alexandr papalık makamına geçtiği zaman da çok top atılmıştır. — İtalyan şenliklerinin güzel bir icadı olan fener alayları, şenlik dekorasyonları ile, daha çok sanat tarihinin konuları arasına girer. — Bâzı bayramlarda çok övülen parlak aydınlatmalar karşı. sayfa 435) ve sofrası süsüleri ile av ganimetleri de, aynı şekilde sanat tarihine ait konulardır.

tiliyordu. Henüz yeni yeni başlamakta olan, bayramları top sesleri ile selamlama usulü, husussiyle Borgia hanedanı için karakteristiktir.

Aynı tarihte aziz Andreas'ın kafa kemiğinin Yunanistan'dan Roma'ya getirilmesi münasebetiyle yapılan dinî tören hakkında II. Pius'un verdiği bilgi çok kısadır. Bunda da Roderigo Borgia yine tantanası ile temayüz etmiştir. Genel olarak tören, daha ziyade dünyevi bir karakter göstermektedir; hiçbir zaman eksik bulunmayan koroların yanında başka maskeler ve, anlaşıldığına göre, çeşitli beden hareketleri gösterileri yapan "kuvvetli erkekler" yer almışlardır.

Tamamiyle veya galip tarafı ile dünyevi karakterde olan temsiller, bilhassa büyük hükümdar saraylarında, başlıca sahne tesiri göz önünde tutularak tertiplenirdi. Konuları, mitolojik veya alegorik idi ve anlaşılması da herkesçe kolay olurdu. Şüphesiz ki ifrata kaçan tarafları da yok değildi: muazzam hayvan figürleri yapılır ve bunların içinden birdenbire bir sürü maskeli insanlar çıkardı. Meselâ 1465 tarihinde bir hükümdarın karşılanması münasebetiyle Siena³⁰'da tertiplenen bir temsilde altından yapılmış bir dişi kurttan on iki kişilik bir bale gurupu fıskırmıştı. Sofralara canlı süsler konurdu; fakat bunlar, Burgundya dukasının sarayında yapıldığı (. 553) derecede zevksiz mübalâgalarla dolu olmazdı; çoğunda sanatkârane ve şâirane bir zevk görülürdü. — Ferrara

³⁰ Allegretto: Murat. XXIII, Col. 772. — Karş. bundan başka Col. 1896. — Strozzi Poetae, p. 193. Karş. sayfa 57 vd., 63.

sarayında dram ile pantomimanın ne suretle birbirine karıştığını yukarıda bahsederken (S. 436) tasvir etmiştik. Sonra, Ferrara Prensi Ercole'nin nişanlısı Aragon Prensesi Lianora'nın seyahati münasebetiyle Roma'da kardinal Pietro Riario tarafından 1473 tarihinde tertiplenen şenliklerin şöhreti İtalya sınırları dışına taşıyordu³¹. Burada oynanan asıl dramlar, esas itibariyle konuları kiliseden alınmış bulunan *mysterium*'lardır; buna mukabil pantomimalar mitolojiktir. Sahnede hayvanlarla Orpheus, Perseus ve Andromeda, ejderler tarafından çekilen Ceres*, parslar tarafından çekilen Bacchus ve Ariande, nihayet Achilles'in terbiye edilişi görülüyordu; sonra en eski zamanların meşhur aşık çiftlerinin ve bir periler gurupunun balesi geldi; bale, haydut Centaur'ların** bir baskını ile yarıda kesildi; Herkules gelerek bunları yendi ve oradan kovdu. Aslında önemsiz olmakla beraber o zamanın zevki için karakteristik görünen bir nokta da şudur: bütün şenlik gösterilerinde canlı figürler, cumbalarda, sütun ve zafer takları üzerinde heykel olarak yer almalarına rağmen, şan ve konuşmaları ile kendilerini canlı figürler olarak gösterirlerdi; böyle davrandıkları halde biçimsiz bir durumun meydana gelmesini önliyen unsur, onlardaki tabii renk ve kostüm idi. Riario'nun salonlarında ise bu gibi figürler meydanında canlı ve baştan başa altınla sıvanmış bir

³¹ Corio, fol. 417 vd. — Infessura: Eccard, escript. II, Col. 1896. — Strozii poetae, p. 193. Karş. sayfa 66 vd. 73.

* Ceres: İtalya'da yaratıcı tabiat kuvveti Tanrıçesi. Yunanlıların Demeter'ine takabül eder.

** Kentaur: Yarısı at ve yarısı insan olan hayali bir yaratık.

çocuk bulunuyordu ve bir huvuzdan etrafına su fışkırtıyordu ³².

Bologna'da Annibale Bentivoglio ile Este hanedanından Prenses Lurezia'nın düğünleri münasebetiyle bu çeşit pantomimalar oynanmıştı³³: orkestra yerine koro konmuştu; Diana'nın periler gururpu içinde en güzeli olanı, koronun nağmeleri arasında Juno Pronuba'ya kaçıyordu; Venus, bir aslan (burada aslan kılgına konulmuş bir insandı) ile vahşi insanların oynadıkları bir balede yer alıyordu; tabiata sadık kalarak yapılmış bir koro, bu sahnenin dekorunu teşkil ediyordu. Venedik'te Este prenseslerinin³⁴ ziyaretleri, 1491 tarihinde parlak şenliklere vesile olmuştu. Karşılanan yüksek misafirler, *Bucintoro*'ya*** bindirilerek şehire getirilmişlerdi; kürek yarışları ve Docu sarayında parlak bir pantomima (*Meleager*) tertip olunmuştu. Milano'da Lionardo da Vinci³⁵, duka ve diğer ileri gelenler tarafından tertiplenmiş şenliklere nezaret ediyordu. Makinelerinden biri — ki her halde Brunellesco'nun sayfa 566 da sözü geçen makinesi ile

³² Vasari XI, p. 37, Vita di Puntormo'da böyle bir çocuğun 1513 tarihinde Floransa'da yapılan bir şenlik sırasında yorgunluk sonucu olarak -veya belki de altın yaldızın tesiri ile -nasıl öldüğü anlatılmaktadır. Zavallı çocuk, "altın devr"i temsil edecekti.

³³ Phil. Beroaldi Orationes; nuptiae Bentivogliae (Bentivoglio'ların düğünü).

³⁴ M. Anton. Sabellici Epist. L. III, fol. 17.

*** Bucintoro: Venedik Docu'nun muhteşem kalyonu.

³⁵ Amoretti, Memorie etc. su Lionardo da Vinci, p. 38 ve sonrası.

rekabet edecek durumda idi —, bütün hareketleri ile gök sistemini büyük bir ölçekte tasvir ediyordu. Bir gezegen genç dükünün eşi Isabella'ya yaklaştığı zaman, her defasında ilgili Tanrı kürenin içinden çıkıyor³⁶ ve saray şairi Bellincioni tarafından yazılmış şiirleri taganni ediyordu (1489). 1493 te yapılan başka bir şenlikte birçok şeyler meydanında Francesco Sforza'nın atlı heykelinin modeli, kal'a meydanına kurulmuş bir zafer takı altında görünüyordu. Milano'nun hakimleri sıfatiyle Fransız kırıllarının karşılanış törenleri için Lionardo'nın ne kadar dahiyane aletler icat ettiğini Vasari'de okuyoruz. Fakat küçük şehirlerde de bazen bu yolda büyük gayretler gösteriliyordu. Duka Borso (S. 71), 1453 tarihinde biat töreni için Regio'ya geldiği zaman³⁷ şehrin kapısı önünde büyük bir makine ile karşılandı. Bu aletin üzerinde şehrin patronu San Prospero uçar gibi görünüyordu; meleklerin tuttukları bir sayeban onu gölgeliyordu; altında dönen bir kurs üstünde sekiz melek şarkı söylüyordu; meleklerden ikisi Aziz Prospero'dan şehrin anahtarını ve asayı alarak her ikisini de dukaya takdim ediyorlardı. Bundan sonra gizlenmiş atlar tarafından çekilen

³⁶ Şenliklerine varıncaya kadar bu asrın ne derece astrolojinin tesiri altında bulunduğu, Ferrara'da hükümdar zevcelerinin kabulleri münasebetiyle yapılan törenlerde görülen gezegenlerden de anlaşılmaktadır. Diario Ferrarese: Murat. XXIV, Col. 284, 1473 yılına dair. Col. 282, 1491 yılına dair. — Mantua'da da aynı şekildedir, bak: Arch. stor. append. II, p. 233.

³⁷ Annal. Estens.: Murat. XX, Col. 468 vd. Tasvir vuzuhsuzdur ve üstelik de yanlışlarla dolu bir yazma nüshadan basılmıştır.

bir araba geldi; arabanın içinde boş bir taht vardı; arka tarafında adaleti temsil eden bir figür ile bunun hizmetkârı olarak bir cin duruyorlardı; arabanın köşelerinde ak saçlı dört kanun vâzı yer almıştı; etraflarını, sancaklar taşıyan altı melek sarmıştı. Her iki tarafta yine ellerinde sancaklar olduğu halde arma silah suvariler bulunuyorlardı. Tabiidir ki cin ile Tanrıça, dukanın bir hitâbede bulunmadan geçip gitmesine müsaade etmediler. Anlaşıldığına göre tek boynuzlu esatiri bir hayvan tarafından çekilen ikinci bir araba, elinde yanmış bir meş'ale ile hemcins sevgisini (*caritas*) temsil eden bir figürü taşıyordu. İkisi arasında, saklanmış insanlar tarafından sürülen gemi şeklinde bir araba yürüyordu; klâsik çağlara mahsus olan bu eğlence de ihmal edilmemişti. Şimdi bu ve diğer iki allegori, dukanın önünde ilerliyordu. Fakat S. Pietro kilisesinin önüne gelindiği zaman yeniden duruldu. Yanında iki melek bulunduğu halde Aziz Petrus, yuvarlak bir hale içinde kilisenin cephesinden aşağı inerek dukaya kadar geldi, başına defne dalından çelenk koydu ve tekrar havalanıp gitti³⁸. Burada da papaslar, tamamıyla dinî mâhiyette bir allegori hazırlamış bulunuyorlardı: "putperestlik" ile "iman" (Fides) yüksek iki sütun üzerinde duruyorlardı; güzel bir kız ile temsil olunan "iman", selâmlamasını bitirdikten sonra öteki sütun üzerindeki figürle birlikte çökütü. Alay yoluna devam ederken "Caesar"a raslıyor ve yanındaki yedi güzel kadını Borso'ya takdim ediyordu; bunlar, dukanın erişmesi

³⁸ Bu makineler için kullanılan iplerin, maskelenerek girland'lar haline sokulduğu anlaşılmaktadır.

lâzım geldiği faziletleri temsil etmekte idiler. En sonunda katedrala gelindi. Ayinden sonra Borso, dışarıda yüksek bir tahtta oturdu ve yukarıda sözünü ettiğimiz maskelerden bazılarının tazimlerini ikinci defa kabul etti. En sonunda yakın bir binadan üç melek uçup geldi; neş'eli şarkılarla dukaya barış sembolü olarak hurma dalı sundular. Böylece tören sona ermiş oluyordu.

Şimdi, hareket halinde bulunan alayın bizzat gaye tutulduğu şenlik nev'ini gözden geçirelim. Hiç şüphe yok ki ortaçağın ilk devirlerinden beri dini alaylar (Procession), maskeler kullanılmasına bir vesile teşkil etmiştir. Takdis âyininde, dolaştırılan aziz resimleri ve kalıntılarında melek kıyafetine sokulmuş çocuklar bulundurulmaktadır; veya haçlı İsa, haydut ve asker, kutsal kadınlar, bu dini alayla beraber yürümektedirler. Fakat şehirlerde alaylar halinde geçitler yapma fikri ile büyük kilise bayramları, çok erken zamandan beri birbirine bağlı bulunan şeylerdir ve ortaçağın iptidaiiliği dolayısıyla bu geçitlerde birçok unsurlar yer alabilmektedir. Bilhassa dikkate şâyan olan bir unsur, paganlık devrinden miras kalan³⁹ gemi şeklindeki araba, *carrus navalis*'tir; biraz önceki bir misalde söylendiği gibi bu gemi araba, şenliklerde çeşitli şekillerde kullanılırdı; fakat adı "karnaval" kelimesinde yapışmış kalmıştır. Tabii böyle bir gemi,

³⁹ Aslında 5 Mart günü deniz seferlerinin açıldığını ifade eden bir sembol olarak suya salınan Isis Gemisi. — Germen kültüründe de buna tekabül eden bir tören bak: Jac. Grimm, *Deutsche Mytologie*

mümkün olan bütün tantana ile süslenmiş parlak görünüşü ile, menşesinde ifade ettiği manayı müdrik olmaksızın seyircilerin hoşuna giderdi. Meselâ İngiltere Prenses İsabella, nişanlısı İmparator II. Friedrich ile Kolonya şehrinde bulunduğu zaman, kendisini birçok gemi - arabalar karşıladılar; bunlar çalıp söyliyenden din adamları ile dolu bulunuyor ve gizlenmiş beygirler tarafından çekiliyordu.

Fakat dinî alaylar, yalnız çeşitli dünyevi unsurlar eklemek suretiyle ihtişamlı gösterilmez, aynı zamanda neredeyse baştan başa dinî maskelere bürünmüş bir şekilde de sokulabilir. Dinî maskelerin menşesini, *mysterium* oynamak üzere oyun yerine giderken şehrin ana caddesinden geçmiş olan bir gurup aktörlerin kıyafetlerinde aramak belki mümkündür. Fakat bununla ilgili olmıyarak daha evvelki bir devirde kendi başına bir gösteri olarak rûhani alayların vücuda gelmiş bulunması ihtimâli de vardır. Nitekim Dante, *Beatrice*'nin "*trionfo*" sıni, vahy kitabındaki yirmi dört veli ile, dört mistik hayvanla, üç Hıristiyan fazileti ve dört ana fazilet ile, S. Lucas, S. Paulus ve diğer havarilerle öyle bir tarzda tasvir ediyor⁴⁰ ki neredeyse insan, bu çeşit dinî alayların daha önce mevcut bulunduğunu çıkarmak zorunda kalıyor. Bizi böyle bir netice çıkarmaya sevk eden başlıca âmil, *Beatrice*'nin bindiği arabadır; kehânetli harikalar ormanında bu arabanın hiç lüzumu, hattâ

⁴⁰ Purgatorio XXIX, 43 sonuna kadar, ve XXX, baş tarafı. — 115. mısraa göre bu araba, Scipio'nun, Augustus'un, hattâ güneş Tanrısının zafer arabalarından daha muhteşemdir.

denebilir ki yeri bile yoktu. Mümkündür ki Dante bu arabayı sırf zaferin başlıca sembolü olarak saymıştır; belki de ilk defa onun şiiridir, ki şekli Roma İmparatorluğunun zafer alaylarından alınmış böyle gösterilerin meydana gelmesine âmil olmuştur. Her ne olursa olsun, şiir ve teoloji, sembolleri tercihan kullanmakta devam etmiştir. “*Haçın zaferi*”nde Savonarola, İsa’yı bir zafer arabası içinde takdim ediyor⁴¹; başı üzerinde parlayan teslis küresi, sol elinde haç ve sağ elinde Tevrat ile İncil bulunmaktadır; aşağı tarafında bâkire Meryem durmaktadır; arabanın önünde patrikler, peygamberler, havvarîler ve vâizler, her iki yanında din uğrunda canlarını feda etmiş olan mazlumlar ve açık kitapları ellerinde olduğu halde din bilginleri yer almışlardır; arkasında hıristiyanlığı kabul etmekle selâmete erişmiş olan halk kitlesi ve daha gerilerde sayısız düşmanları, imparatorlar, hükümdarlar, filozoflar, müşrikler, ve, putları parçalanmış ve kitapları yakılmış olduğu halde bütün mağluplar, yürümektedirler. Tizian’ın ağaç oyması olarak tamam büyük bir kompozisyonu, bu tasvire oldukça yakın düşmektedir. Sabellico (S. 88 vd.)’nin Meryem Ana hakkındaki on üç mersiyesinden dokuzuncu ve onuncusunda Bâkirenin zafer alayı etrafı olarak tasvir olunmaktadır. Allegoriler bakımından zengin olan bu tasvir, başlıca, tıpkı XV. asrın realist resim sanatında görülen sahneler gibi, hayalden uzak ve mekânda gerçeklik karakteri ile çok enteresandır.

Her ne olursa olsun, dünyevî “trionfi”ler, dinî

⁴¹ Ranke, Geschichte der romanischen und germanischen Völker, sa. 119.

“trinfi” lere nisbetle çok daha fazla yapılmış bulunuyordu. Dünyevî “trionfi” ler, klâsik çağdan kalma rölyeplerde görüldüğü ve yazarlardan tamamlanabildiği üzere, doğrudan doğruya bir Roma imparatorunun zafer alayı örnek alınarak tertiplenirdi. İtalyanlar’ın bununla ilgili bulunan tarih görüşlerini yukarıda (S. 201 vd., 247) tasvir etmiş bulunuyoruz.

İlk önce bazı yerlerde gerçekten zafer kazanmış olan komutanların alayla şehirlere girdikleri görülürdü; bu alaylarda, ilgili komutanın zevkine aykırı düşse bile, mümkün olduğu kadar klâsik çağ örneklerine yaklaşılmaya çalışılırdı. 1450 tarihinde Francesco Sforza, Milâno’ya dönerken kendisi için hazırlana zafer arabasını, bu gibi şeylerin kırallara mahsus bir batıl inanç olduğunu⁴² ileri sürerek, reddetmek cesatini göstermişti⁴³. 1443 de Napoli’ye girerken Büyük Alfonso, hiç olmazsa defne dalından yapılmış taç giymekten kaçınmıştı; bilindiği gibi Napoleon, *Notre-Dame* kilisesinde taç giyerken böyle bir defneyi hiç de küçümsememiştir. Alfonso’nun surdaki bir gedikten girip şehir ortasından geçerek katedrala kadar gelen zafer alayı, eskiçağa mahsus allegorik ve komik unsurların birbiri ile karışmasından meydana gelmiş garip bir halita manzarası gösteriyordu. İçinde kurul-

⁴² Corio, fol. 401: dicendo, tali cose, essare superstitioni de’ Re (Bu şeylerin, kıralların batıl itikatları olduğunu söyleyerek). Karş. Cagnola, Arch. stor. III, p. 127.

⁴³ Bak yukarda sayfa 308 vd. Karş. sayfa 9. not 5. — Triumphus Alphonsi, Panormita’nın Dicta et Facta’sına ek olarak. — Zafer alaylarındaki fazla ihtişama karşı bir çekingenlik, daha cesur Komnen’lerde kendini göstermiştir. Karş. Cinnamus I, 5. VI, 1.

muş bir tahtta Alfonso'nun oturduğu ve dört kır at tarafından çekilen araba, çok yüksek ve baştan başa yaldızla kaplı idi; yirmi asilzade, hükümdarı gölgeleyen altın işlemeli kumaştan yapılmış sâyebânın direklerini taşıyorlardı. Alayın orada hazır bulunan Floransalılar tarafından tertiplenmiş kısmının başında, mızrakları ile sanatkârâne hareketler yaparak ilerleyen kibar genç suvariler, sonra tâlih sembolü olan bir figürü taşıyan bir araba ve yedi fazileti temsil eden atlılar bulunuyordu. Saadet tanrıçesinin⁴⁴ kendisi ise, çağdaş sanatkârların da bâzen uymak zorunda kaldıkları devrin merhametsiz allegori mantığına göre kafasının yalnız ön tarafında saç taşıyor, arka kısmı saçsız bulunuyordu; arabanın alt kısmında yer alan ve saâdetin çarçabuk geçebilir mâhiyette bir nesne olduğunu temsil eden cin, bu sebple ayaklarını suya sokmuş(?) bir durumda bulunduruluyordu. Arkasından yine aynı Floransalılar tarafından teşkil olunan bir suvari gurupu, çeşitli milletlerin kıyâfetleri ile, yabancı hükümdar ve ileri gelenler gibi giyinmiş oldukları halde geçiyorlardı. Sonra yüksek bir arabada dönen bir dünya küresi içinde defne dalından taç giymiş Julius Caesar⁴⁵ geliyor ve kırala İtalyanca

⁴⁴ "Fortuna"ya böyle bir yer verilmiş olması, Renaissance devrinin safdilliğini gösteren karakteristik bir noktadır. 1512 de Massimiliano Sforza'nın Milano'ya girişi sırasında "fortuna", bir zafer takının ana figürü olarak "fama", "speranza", "audacia" ve "penitenza" (ün, ümmid, cesaret ve nedamet) figürlerinin üzerinde yer almıştı; bunların hepsi canlı figürlerle temsil edilmişti. Karş. Prato, Arch. stor. III, p. 305.

⁴⁵ Borso d'Este'nin yukarıda sayfa 563 vd. ında tasvir

beyitlerle bütün allegonilerin ifade ettikleri mânaları anlattıktan sonra alayda yerini alıyordu. Hepsi de arguvan ve al elbiseler içinde altmış Floransa'lı, şenlikler tertibinde usta olan memleketlerine mahsus bu parlak gösterinin nihayetini teşkil ediyordu. Fakat arkalarından yaya olarak, önden ve arkadan bağlı yapma at figürleri ile, Katalonya'lılar göründüler ve, sanki Floransalılar'ın duygululukları ile alay ediyorlarmış gibi, sözde Türkler'den teşekkül eden bir kıt'aya karşı bir çarpışma gösterisi yaptılar. Arkasından çok büyük bir kule getirildi; kapısı, elinde kılıç bulunan bir melek tarafından korunuyordu; üstünde yine dört fazileti temsil eden figürler duruyordu; bunlar, her biri ayrı ayrı olmak üzere, kırala hitaben şarkılar söylediler. Alayın diğer kısımlarında karakteristik bir taraf yoktu.

XII. Louis 1507⁴⁶ da Milano'ya girerken, bu gibi şenliklerin ayrılmaz bir unsur haline gelmiş olan faziletler bindirilmiş arabadan başka, canlı bir tablo da gösterilirdi. Tablo, Jupiter'i, Mars'ı ve büyük bir ağa bürünmüş İtalya'yı takdim ediyordu. Bunun peşinden harp ganimetleri ile yüklü bir araba ve ilaah.. geliyordu.

Fakat, kutlanacak gerçek zaferleri olmayan yerlerde şiir, hem kendini ve hem de hükümdarları bundan mahrum bırakmamıştır. Petrarla ile Boccaccio (S. 553), her türlü şöhret temsilcilerini, allegorik bir figürün yanındaki ve çevresindeki şahıslar olarak

---

olunan Reggio'ya girişi, Alfonso'nın kazandığı zaferin bütün İtalya'da nasıl bir intiba bırakmış olduğunu gösterir.

⁴⁶ Prato, Arch. stor. III. p. 260.

tasvir etmiş bulunuyorlardı. Şimdi ise eski zamanların bütün meşhur simaları, hükümdarların maiyetleri durumuna getiriliyordu. Gubbio'lu kadın şair Cleofe Gabrielli, Ferrara hükümdarı Borso'yı bu anlamda terennüm etmiştir⁴⁷. Maiyetine yedi kıraliçe (yâni serbest sanatlar) vermiş, Borso'yu bunlarla aynı arabaya bindirmiştir; birçok kahramanları da yine bunlara katmıştır; bu kahramanlar, birbirlerinden kolaylıkla ayrılabilmeleri için adlarını alımları üzerine yazılmış olarak taşımaktadırlar; sonra bütün ünlü şairler, arkasından da arabaları içinde Tanrılar gelmektedirler. Gerçekten, bu devirde mitolojik ve allegorik araba gezintülerinin sonu gelmemektedir. Borso devrinden kalma en önemli sanat eseri olan *Schifanoja* sarayındaki freskolar, bu motiflerle doludur⁴⁸. *Camera della Segnatura*'nın resimlerle süslenmesi işini üzerine aldığı zaman, Rafael, bu tarz sanat düşünüşünü, tamamiyle eskimiş, câzibesini keybetmiş, bayağılaştırılmış bir halde buldu. Onun taze bir ruh veriş ve son olarak esrarlı bir sanat çeşnisi katışı, ebediyete kadar bir mucize olarak kalacaktır.

Gerçekte savaş kazanmış komutanların hakiki za-

⁴⁷ Onun "terzines" şeklinde yazdığı üç "Capitoli'si: Anecdota litt. IV. p. 461 vd.

⁴⁸ Buna benzer muhtevalı tablo resimler de nadir değildir; şüphesiz ki bunlar, çok kere gerçek maskeli oyunların hatıralarıdır. Büyükler çok geçmeden her şenlik vesilesiyle arabaya binmeğe alışıyorlardı. Bologna Beyinin en büyük oğlu Annibale Bentivoglio, mutad bir askeri tâlimi idare ettikten sonra, saraya cum triumpho more romano (Romalılar tarzında zafer alayı ile) dönüyor. Bursellis I. Col. 909, 1490 yılına dair.

fer alayları, ancak istisna teşkil edecek kadar nadirdi. Fakat her şenlik gösterisi, ister herhangi bir olayı kutlamak vesilesiyle, ister sadece bizzat gaye olarak yapılsın, az çok *Trionfo* karakterini taşıyor ve hemen hemen daima bu adı alıyordu. Cenaze törenlerinin de bu halle sokulmamış olmasına gerçekten hayret etmek lâzım gelir⁴⁹.

Her şeyden evvel, karnavallar ve daha başka vesilelerle eski Roma komutanlarından bazılarının zafer alayları temsil olunurdu. Böylece Floransa'da Paulus Aemilius (Lorenzo Magnifico zamanında) 'un ve Camillus (X. Leo'nun ziyareti münasebetiyle) 'un zafer alayları temsil olunmuş ve her ikisinde de ressam Francesco Granacci⁵⁰ başkanlık etmişti. Romada ilk defa tam manasiyle bu türlü bir gösteri olarak, II. Paul devrinde, İmparator Augustus'ın Cleopatra⁵¹ 'yi yenmesinden sonra yapmış olduğu zafer şenliği tekrarlanmıştı. Bunda, klâsik devir zafer şenliklerinde de eksik bulunmayan komik ve mitolojik maskelerden başka daha ne lâzımsa hepsi gösterilmişti: zincirlere vurulmuş kırallar, üzerlerinde halk tribünü ve senato kararları yazılı bulunan ipekli bezden

⁴⁹ 1437 de zehirlenmiş olan Malatesta Baglione'nin Perugia'da yapılan (Graziani, Arch. stor. XVI, p. 413) cenaze töreni, nerdeyse eski bir Etrüsk cenaze törenini hatırlatmaktadır. Bununla beraber matem şövalyeleri vesaire gibi şeyler, Avrupa zadedânının görenekleri arasındadır. Karş. meselâ Bertrand Duguesclin cenaze törenleri: Juvénales Ursins, 1389 yılına dair. — Yine bak Graziani I. c. p. 360.

⁵⁰ Vasari IX, p. 218, Vita di Granacci.

⁵¹ Mich. Cannesius, Vita Pauli II.: Murat. III, II, Col. 118 ve sonrası.

levhalar, eski kıyafetler içinde bir *senato* hey'eti, bunun yanında *aedil*'ler *questor*'lar, *praetor*'lar ve ilaah., şarkı söyleyen maskeli insanlarla dolu dört araba ve şüphesiz harp ganimetleri ile yükülü arabalar görülüyordu. Diğer gösteriler, genel olarak daha ziyade eski Roma'nın dünya hâkimiyetini anlatan sembollerdi. Gerçekten mevcut olan Türk tehlikesi karşısında ise, develere bindirilmiş bir gurup Türk esirini teşhir etmekle böbürleniliyordu. — Sonradan, 1500 karnavalında Cesare Borgia, kendi adına cür'etkârane bir temsil ile, Julius Caesar'ın zafer alayını, onbir muhteşem araba ile temsil ettirdi⁵²; şüphesiz bu olay, jübile ziyaretçilerini darıltmıştı (S. 169). — Güzelliği ve zevkle tertibi ile meşhur olmuş iki *Trionfi*, Floransa'da birbirine rakip iki cemiyet tarafından 1513 tarihinde X. Leo'nun Papalığa seçilmesi münasebetiyle yapılan kutlamada temsil olunmuştur⁵³. Bunlardan biri, insan hayatının üç çağını, ötekisi ise dünyanın dört çağını gösteriyordu; sonuncusu, Roma tarihinden alınmış beş manalı tablo ile ayrıca *Saturn** altun çağını ve bu çağın nihai olarak yeniden getirilişini tasvir eden iki allegori halinde idi. Arabalarda görülen zengin bir muhayyile mahsulü süsler, Floransa'lı büyük sanatkârların esrleri olduğu hallerde öyle bir intiba bırakıyordu ki bu gibi temsillerin daima ve belli zamanlarda tekrarlanması arzuya şâyan bulunuyordu. Floransa'ya tabi şehirler, şimdiye kadar her

⁵² Tommasi, Vita di Cesare Borgia, p. 251.

⁵³ Vasari XI, p. 34 ve sonrası. Vita di Puntormo. Kendi nevinde çok önemli bir kayıt.

* Saturn: Eski esatir'de zaman Tanrısı ve tanrıların başı olan Jupiter'in babasıdır.

yıl biat günleride sembolik hediyelerini (değerli kumaşlar ve mumlar) sadece takdim etmekle yetinmişlerdi; şimdi⁵⁴ ise tüccarlar birliği, hem bu haraç eşyasını taşımak ve hem de sembolize etmek amacı ile, on araba imal ettirdi; sonradan bunların sayısı artırılacaktı. Arabalardan bazılarını süsliyen ressam Andrea del Sarto, hiç şüphesiz onlara son derece muhteşem bir şekil vermekte kusur etmiyordu. Bu gibi haraç ve ganimet arabaları, harcanacak fazla para elde bulunmasa da, artık her şenlikte yer alan bir unsur olmuştu. 1477 de Siena'lılar, kendilerinin de dahil buldukları Ferrante ile IV.Sixtus arasındaki bağlaşmayı, bir arabayı şehirde dolaştırmak suretiyle ilân ettiriliyorlardı; bu arabanın içinde "barış tanrısı kıyafetine sokulmuş birisi, bir zırh ve daha başka silâhlar üzerinde duruyordu"⁵⁵.

Venedik'te yapılan şenliklerde arabanın yerini gemi almış ve ihtişam, karada değil fakat denizde gelişerek göz kamaştırıcı bir hale erişmiştir. 1941 tarihinde Ferrara prenseslerini (S. 431) karşılamak üzere *Bucintoro* (doğun muhteşem gemisi) nin, denize açılması, tamamiyle masal gibi bir gösteri olarak bize tasvir olunmaktadır⁵⁶: Bucintoro'nun önünden halı ve çelenklerle süslenmiş sayısız gemi yol alıyordu; içerlerinde parlak kostümler giymiş gençler bulunuyordu; dört yanına yerleştirilmiş havalandırıcı makineler üzerinde çeşitli Tanrıların sembolü olan işaret-

⁵⁴ Vasari VIII, p. 264, Vita di Andrea del Sarto.

⁵⁵ Allegretto: Murat. XXIII, Col. 783. Tekerleklerden birinin kırılması, kötüye alamet olarak yorumlanmıştır.

⁵⁶ M. Anton. Sabellici Epist. L. III. fol. 17.

lerle cinler uçuşuyorlardı; daha aşağıda deniz Tanrıları (Triton) ve su perileri kıyafetine giymiş figürler guruplanmışlardı. Bütün hava müzik nağmeleri ve hoş kokularla dolmuş, altın işlemeli sancaklar dalgalanıyordu. Bucintoro'nun gerisinde her çeşit deniz araçlarından teşekkül eden o kadar kalabalık bir filo geliyordu ki bir mil mesafe boyunca denizi görmek mümkün değildi. Aynı şenlikte yapılan diğer gösteriler arasında, yukarıda söylediğimiz pantomimadan başka zikre değer bir yenilik olarak, güçlü kuvvetli elli genç kızın kürek yarışını kaydedelim. XVI. asırda⁵⁷ zadegân, şenlikler tertip etmek amacıyla, özel korporasyonlar halinde teşkilâtlanmış bulunuyordu. Bu şenliklerin başlıca gösterisini, bir gemiye yerleştirilmiş garip bir makine teşkil ediyordu. Bu cümleden olmak üzere meselâ 1451'deki bir "*Sempiterni*" bayramında büyük kanal boyunca yuvarlak bir kâinat dolaştırılmış ve bunun açık bırakılan iç kısmında parlak bir balo verilmişti. Venedik'in karnavalları da baloları ile, alayları ve türlü türlü temsil gösterileri ile meşhurdur. Bazen San Marco Alanı, yalnız mızrak oyunları (S. 495 vd. 519) için değil, aynı zamanda denizden uzak memleketlere mahsus olan tarzda *Trionfi*'ler icra etmek için de kâfi gelecek genişlikte yer temin ediyordu. Bir barışın imzalanması⁵⁸ münasebetiyle tertip olunan bir şenlikte dindâr tarikatlar

⁵⁷ Sansovino, Venezia, fol. 151 ve sonrası. — Birlikler, Pavoni, Accesi, Eterni, Realli, Sempiterni adlarını taşıyorlardı; bunlar, sonraları Academia'lar haline gelmiş olan birliklerdir.

⁵⁸ Büyük bir ihtimalle 1495 de. Karş. M. Anton. Sabellici Epist. L. V, Fol. 28.

(scuole) ın her biri alayda kendine düşen rolleri üzerine almıştı. Bunda kırmızı mumlar yanan altın şamdanlar, çalıp söyleyen insan gurupları ve ellerinde altın kâseler ile bereket sembolü borular taşıyan kanatlı çocuklar arasında bir araba görülüyordu; arabanın içinde Nuh ile Davut beraberce bir taht üstünde oturmuşlardı. Sonra hazineler yüklü bir deveyi süren alay başı (*Abigail*) ve siyasi figürler taşıyan ikinci bir araba geliyordu; arkasından Venezia ile Liguria arasında İtalia ve yüksekçe bir basamakta bağlaşıklık hükümdarların armaları ile üç peni göründü. Peşinde de, anlaşıldığına göre, etrafı yıldızlarla çevrilmiş büyük bir dünya küresi yer almıştı. Eğer okuduklarımızı doğru anladıkça, öteki arabada, sözü geçen hükümdarları, canlı figürler halinde, hizmetçileri ve armaları ile oturuyorlardı.

Karnavalın asıl kendisi, büyük temsil ve alaylar gibi gösterirler bir tarafa bırakılsın, XV. asırda hiç bir yerde Roma'da olduğu kadar zengin çeşitli bir veche göstermiş değildir⁵⁹. En başta, koşu yarışları Roma'da çok değişik ve çeşitli idi; at, manda, merkep yarışları tertiplenir, yine ihtiyar adamlar, gençler, Yahudiler ve ilaah... arasında koşular yapılırdı. Papa II. Paul da, oturduğu Palazzo di Venezia önünde kitle halinde halka yedirir içirirdi. Sonra, ilkçağdan beri belki de hiç ara verilmeden

⁵⁹ Infessura, : Eccard, Scriptt. II, Col. 1893, 2000. — Mich. Cannesius, Vita Pauli II., : Murat. III. II, Col. 1012. — Platina, Vitae Pontiff., p. 318. — Jac. Volateran.: Muratori XXIII, Col. 163. 194. — Paul. Jov. Elogia, sub Juliano Caesarino. — Başka yerlerde kadınlar da koşu yarışları yaparlardı: Diario Ferrarese.: Murat. XXIV, Col. 384.

yaşatılan *Piazza Navona*'daki oyunlar, parlak harp oyunları mahiyetinde idi; suvariler bir çarpışma gösterisi ve silahlı vatandaşlar da bir geçit resmi yaparlardı. Maske kullanmak hususunda büyük bir serbestlik verilmişti ve bazen aylarca devam ederdi⁶⁰ Papa V. Sixtus, şehrin en kalabalık semtlerinde, *Campo Fiore*'de ve *Banchi* yakınlarında maskeli insan grupları arasından geçmekten çekinmiyordu; fakat, maske giymiş insanlar kendisini Vatikan'da ziyaret etmek isteyince bunları kabulden kaçınmıştı. Daha önceleri kardinaller arasında görülmüş olan kötü bir adet, Papa VIII. Innocent zamanında son haddini buluyordu: 1491 karnavalında kardinaller, birbirlerine, parlak kostümlü ve maskeli insanlarla, maskaralar ve uygunsuz şarkılar söyleyen kimselerle dolu arabalar göndermişlerdi; şüphesiz yanlarında suvariler bulunuyordu. — Öyle görünüyor ki, karnavaldan başka büyük fener alaylarının da değeri, ilk defa Romalılar tarafından idrâk olunmuştur. 1945 de Mantua Kongresinden döndüğü zaman⁶¹, II. Pius, sarayı önünde ata binmiş halk tarafından meş'alelerle karşılandı ve sarayın önünde fener alayı yapıldı. Bununla beraber IV. Sixtus, meş'ale ve zeytin dallarıyla halkın bir gece ziyaretini kabul etmemeyi tercih etmiştir⁶².

⁶⁰ VI. Alexandre zamanında bir defa Ekim ayından Büyük Perhiz zamanına kadar sürmüştü. Karş. Tommasi, I. c. p. 322.

⁶¹ Pii II Comment., L. IV, p. 211.

⁶² Nantiporto: Murat. III, II, Col. 1080. Bir barış yapıldığı için ona teşekkür gelmişlerdi; fakat sarayın kapısını kapalı buldular ve her tarafa asker yerleştirilmiş olduğunu gördüler.

Fakat, edebiyatta da büyük bir anıt bırakmış olan belli bir alay geçidi nev'i ile Floransa karnavalı, Roma'nınkine de üstün olmuştur⁶³: Yaya ve atla olarak bir maskeli insanlar kitlesi arasında fantazi bir şekle sokulmuş muazzam bir araba görünür; arabanın içinde ya allegorik bir sima veya gerekli maiyeti ile bir figürler gurupu bulunur: meselâ bir başta gözlüklü dört yüzle olarak "kıskançlık", kendilerine delâlet eden yıldızlarla "dört mizaç", üç tâlih Tanrıçesi (Parze), önünde zincire vurulmuş duran ümit ve korku üzerinde bir taht'a oturmuş olduğu halde "fetânet", dört unsur, insan hayatının çağları, rüzgârlar, mevsimler ve ilaah.. gibi. Meşhur ölüm arabası da oradadır; içindeki tabutlar o anda açılır. Bazarı Bacchus ve Ariadne,, Paris ve Helena ve ilaah.. gibî muhteşem bir mitolojik sahneye rastlıyoruz. Yahut da hep bir araya gelmeleri halinde bir içtimâi sınıf,, bir katagori teşkil eden bir takım insanlardan mürekkep bir heyet buluyoruz: meselâ dilenciler, pınar perileri ve avcılar, hayatta iken merhametsiz kadınlar olan zavallı ruhlar, tânik-i dünyalar, serseri gezginciler, astrologlar, şeytanlar, belli mal satıcıları, hattâ *il popolo*, kötü cins insan olmaları dolayısıyla şikâyetlerini şarkıları ile belirtmek zorunda olan kimseler gibi. Toplanmış ve bize intikal etmiş olan türkü ve

⁶³ Tutti i trionfi, carri, mascherate, o canti carnascialeschi, Cosmopoli 1750. — Macchiavelli, Opere minori, p. 505. — Vasari VII, p. 115 ve sonrası, vita di Piero di Cosimo; bu çeşit şenliklerin gelişmesinde Piero di Cosimo'nun esaslı bir payı olduğu anlatılmaktadır.

şarkılar, bazen çok tesirli, bazen mizahlı ve bazen de açık saçık bir eda ile bu çeşit şenlikleri izah etmektedir. En edepsizce olanlardan bir kısmı Lorenzo Magnifico'ya atfolunmuştur; bunun sebebi gerçek yazarının kendi adını açıklamaya cesaret edememesi olsa gerektir. Bu cihet ne olursa olsun, Bacchus ile Ariadne sahnesi gösterildiği sırada taganni olunan o güzel şarkı, muhakak ki Lorenzo'nındır. Bu şarkının nekaratı, kulağımıza, Reneissance devri ihtişamının kısa süreceğini sezen bir ruhun duyduğu üzüntünün XV. asırdan kopup gelen bir yankısı tesirini yapmaktadır.

Quanto è bella giovinezza,
Che si fugge tuttavia!
Chi vuol esser lieto, sia:
Di doman non c'è certezza*.

Gençlik ne kadar güzeldir
Ki çarçabuk geçer!
Şen olmak isteyen şen olsun:
Yarına güvenilmez.

ALTINCI BÖLÜM

AHLÂK, GÖRENEK VE DİN

Dünyada yaşıyan çeşitli kavimlerin Tanrı, fazilet ve ölmezlik gibi yüce kavramalara olan nispetleri, gerçi belli bir dereceye kadar araştırılabilir; fakat sıkı bir surette mukayeselerle bunların tam manasiyle tasvir edilmesine hiçbir zaman imkân yoktur. Bu alanda deliller ne kadar açık görünürlerse, kesin hükümlere varmaktan ve bu hükümleri umumileştirmekten o nisbette kaçınmak zarureti vardır.

Bu mülâhaza, birinci derecede ahlâka dair hükümler için varittir. Kavimler arasında birçok münferit tezatlar ve ince farklar bulup göstermek mümkündür; fakat hepsini birleştirip bir bütün halinde salt bir yekûn elde etmek için insan görüş ve anlayışı kâfi gelmez. Millî karakterlerin, suç ve vicdanların muhasebesi ebediyete kadar bir sır olarak kalacaktır; her şeyden evvel şu sebeple ki kusurların ikinci bir tarafı vardır ve bu taraflarına bakılırsa aynı kusurlar, millî özellikler, hattâ faziletler olarak görünürler. Milletler hakkında genel değer hükümleri vermekten, hem de bazen bu hususta çok kesin ifadeler kullanmaktan hoşlanan müellifler, varsın istedikleri gibi serbestçe hareket ede dursunlar; bunların keyifle-

rini kaçırmamak lâzımdır. Batı milletleri birbirlerine fena muamelede bulunabilirler, fakat çok şükür ki birbirlerini yargılayamazlar. Kültürü, başarıları ve başından geçenleri ile modern dünyanın bütün hayatına içten içe karışmış olan büyük bir millet, itham veya af edilse de, her şeye tahammül edebilir; nazariyecilerin tasvibi olsun veya olmasın, yaşamaya devam eder.

İşte, burada söyleyeceklerimiz, bir takım hükümler değil, fakat İtalyan Renaissance'ını uzun yıllar inceleme sonucunda elde edilmiş bir sıra notlardan ibarettir. Bu notların çoğu yüksek tabakaya aittir ve bu itibarla değerleri çok daha sınırlı kalmaktadır. Yüksek tabakayı alıyoruz, çünkü Avrupa'nın diğer memleketlerine nispetle İtalya'da bu tabakanın iyi ve kötü tarafları hakkında daha zengin bilgimiz vardır. Bununla beraber, gerek şöhret ve gerekse rezaltin burada her yerden daha yüksek bir sesle karşımıza çıkması dolayısıyla da, genel bir ahlâk bilânçosuna bir adım bile yaklaşmış olmuyoruz.

Kavimlerin karakter ve alın yazılarının teşkil ettiği, doğuştan mevcut kabiliyetlerle deneylerden kazanılan bilgilerin birbirleriyle kaynaşarak yeni bir bütünü meydana getirdiği ve ikinci, üçüncü bir tabiat haline geldiği, hattâ ilk bakışta asıl ve esas sayılabilen fikrî istidatların bile ancak nisbeten geç bir zamanda vücut bulduğu o derinliklere kimin gözü nüfuz edebilir? Meselâ İtalyanlar, sonradan kendilerine mahsus bir özellik teşkil eden bütün varlıklarındaki o akıcı canlılık ve güvene, ele aldıkları her çeşit konuyu adeta oynar gibi söz ve şeki ile tasvir etmek kudre-

tine acaba XIII. asırdan evvel de sahip bulunuyorlarmı idi? — Bu gibi soruları cevaplandıramadığımız takdirde nasıl olur da içinde ruh ile ahlâkın hiç durmadan iç içe taşıp durduğu o son derece zengin ve aynı nisbette ince damarlar hakkında bir hüküm verebiliriz? Şüphesiz şahsî bir kanaat vardır ve bunun da sesi vicdandır. Fakat kavimlerin ahlâk ve karakterleri üzerinde genel hükümler vermekten kendimizi alıkomalıyız. En ağır hasta gibi görünen bir kavim sıhate yakın olabilir; buna karşılık görünürde sıhathatlı olan bir kavim de çok gelişmiş bir ölüm tohumunu içinde taşıyabilir ve bu ancak tehlike karşısında kendini açığa vurur.

XVI. asır başlarında, Renaissance kültürü en yüksek noktasına eriştiği ve aynı zamanda İtalyan milletinin siyasi felâketi değişmez bir gerçek gibi ortada görüldüğü vakit, felâketi, her tarafta hüküm süren büyük ahlâk düşüklüğü ile ilgili gören ciddi düşünürler yok değildi. Bunu yapan, her millette ve her zaman felâket günlerinde kendilerini fenalıklardan şikâyette bulunmakla görevli sayan bazı ahlâk vaizleri değil, fakat Macchiaveli gibi bir şahsiyet idi. En önemli eserlerinden birinde¹ Machiavelli bunu açıkça ifâde ediyor: Evet, biz İtalyanlar her millettten daha dinsiz ve daha ahlâksız insanlarız. — Başka

---

¹ Discorsi L. I, c. 12, c. 55: İtalya, bütün memleketlerden daha fazla derecede bozulmuştur. Sonra, ilkin Fransızlar ve İspanyollar gelirler.

birisi belki de şöyle derdi: Biz İtalyanlar her millettten daha yüksek ferdiyet gelişmesine ulaşmış bulunuyoruz; çünkü hükümdarlarımız gayri meşru, memurları ile yargıçları fena iosanlardır. — Macchiavelli şöyle ilâve ediyor: çünkü kilise, kendisini temsil edenlerle en kötü örnekler veriyor.

Biz de burada “çünkü klâsik çağ kültürü bu bakımdan elverişsiz tesirler yapmıştır” diye ilâve edilmiş? — Böyle bir ifade ancak çok dikkatli surette yapılacak sınırlandırmalarla kabul edilebilir. Her şeyden evvel bu, belki humanistler (S. 373) hakkında, hususiyle yaşayışlarındaki sefahtan bakımdan, doğru olabilir. Fakat geri kalan İtalyanlar için durum, aşağı yukarı şudur: Hıristiyanlığın hayat ideali, yani kutsallık yerine, klâsik ilkçağ kültürü tanılalıdan beri tarihi büyüklük ideali kaaim olmuştur (S. 208 not). Böylece, anlaşılması kolay sebepler dolayısıyla, büyük adamlarda mevcut bulunmasına rağmen büyüklüklerine nakîse getirmemiş olan bir takım kusurlar da câiz görülüyordu. İhtimal ki bu, bilinmiyerekten yapıyordu. Gerçekten de bunun nazarî delillerini vermek icabediyorsa bunları yine humanistlerde aramamız gerekir. Nütekim meselâ Paolo Giovio, Cinagalezzo Visconti'nin yeminini bozmasını, bu sâyede bir devlet kurmak imkânını sağladığı için, Julius Caesar örneğini ileri sürerek mâzur görmektedir². Floransa'lı büyük tarih yazıcıları ile siyaset adamları, bu gibi kölece nakledilen fikirlerden tamtmiyle uzaktırlar; hükümlerinde ve fiillerinde antik görünen bir şey varsa bu

² Paul. Jov. viri illustres: Jo Gal. Vicecomes.

kendi devlet şekillerinin onlarda zaruri olarak ilkçağ düşüncesine benzer bir düşünüş yaratmış olmasından ileri gelmektedir.

Bununla beraber İtalya, XVI. asır başlarında derin bir ahlâk buhranı içinde bulunmaktadır ve en akıllı başında insanlar bundan kurtulmak ümidini hemen hemen kaybetmiş durumdadırlar.

Fenalığa karşı en muhkem bir kal'a teşkil eden ahlâk kuvveti ile söze başlayalım. Devrin en istidatlı insanları, bu kuvveti şeref duygusunda bulacaklarını sanıyorlardı. Bu, vicdan ile bencilliğin birbirleriyle kaynaşmasından meydana gelen muammaalı bir halitadır ve modern insanda, kendi suçu ile veya değil, her şeyini, inancını, sevgi ve ümidini kaybettikten sonra da geri kalan bir mânevi değerdir. Bu şeref duygusu, şiddetli bencillikle ve büyük kusurlarla uzlaşabilmektedir; aynı zamanda çok şaşırtıcı aldanışlara elverişlidir. Fakat bir insan seciyesinde henüz kaybolmamış bulunan bütün asil unsurlar da buun etrafında toplanabilir ve bu kaynaktan yeni kuvvetler kazanabilir. Şeref duygusu, bu gün, umumiyetele düşünüldüğünden çok daha geniş bir anlamda, kültürlü Avrupa insanının hareket hattını tayin eden bir unsur haline gelmiştir. Bundan başka ahlâk ve dine hâlâ sadaklıkla bağlı kalan kimselerin çoğu, en hayatî kararlarını, farkında olmaksızın, yine aynı şeref duygusuna göre verirler (2a).

² a Şeref duygusunun bugün işgal ettiği mevki hakkında düşünceler bak: Prévost-Paradol, la Francte nouvelle, Yivre III, chap. 2 (yazıldığı tarih 1868).

Gerek klâsik çağ insanlarında bu şeref duygusunun özel şekillerini göstermek ve gerekse sonradan ortaçağda özel anlamda bir şeref kavramının belli bir sınıfın malî haline getirildiğini anlatmak konumuz dışında kalır. İnsanın davranışında şeref duygusu yerine sadece vicdanı başlıca âmil unsur sayan kimselerle de tartışmaya girecek değiliz. Gerçekten böyle olsaydı çok daha güzel, çok daha iyi olurdu. Ancak, itiraf etmek lâzımdır ki en isabetli kararlar, “bencilikle az veya çok derecede bulandırılmış” vicdanlardan çıkmaktadır; o halde bu karışmayı kendi adı ile anmak yerinde olur. Gerçi Renaissance devri İtalyanlar’ında bu şeref duygusunu doğrudan doğruya şöhret iştihâkından ayırt etmek güçtür; çok kere şeref duygusu şöhret isteğine inkilâp etmektedir. Bununla beraber ikisi, mâhiyet bakımından ayrı ayrı şeyler olarak kalmaktadır.

Bu konu üzerinde o devirden kalma ifadeler eksik değildir. Birçok ifadeler yerine burada hepsini temsil etmek üzere yalnız en önemli gördüğümüz bir tanesini göstermekle yetineceğiz. Bunu Guicciardini’nin son zamanlarda meydana çıkarılan “*Vecizeler*” inden³ alıyorum. “Kim şerefi yüüsek tutarsa her şeyi başarır, çünkü böyle bir kimse ne zahmetten, ne tehlikeden ve ne de masraftan kaçınır; bunu doğrudan doğruya kendimde denedim; söyleyebirim ve yazabilirim ki insanların, çıkış noktaları bu kuvvetli uyarma olmıyan fiilleri, boş ve ölüdür”. Şüphesiz ki biz şunu ilâve etmek zorundayız: müellifin hayatı hakkında

³ Franc. Guicciardini, Ricordi Politici e Civili, n. 118: (Opere inedite, vol. I).

elimizdeki başka bilgilere göre, burada bahis konusu olan, asıl şöhretin kendisi değil, ancak şeref duygusudur. Fakat, bu noktayı belki de bütün İtalyanlar'dan daha kuvvetli bir surette belirten, Rabelais olmuştur. Gerçi araştırmalarımıza onun adını, istemiye istemiye karıştırıyoruz; daima barok kalan bu büyük Fransız'ın çizip önümüze serdiği tablo, Renaissance'in şekilsiz ve güzelliksiz nasıl bir manzara almış bulunacağı hakkında aşağı yukarı bir fikir vermektedir⁴. Fakat onun Thelemit'ler manastırında ideal bir durumu tasvir eden sözleri, kültür tarihi bakımından kesin mahiyette bir delil teşkil etmektedir; eğer bu son derece kuvvetli muhayyile olmasaydı, muhakkak ki XVI. asrın tablosu noksan kalmış olurdu. "Serbest İrade Tarikatı" ne mensup bay ve bayanlarına bu durumu anlatırken şunları söylüyor⁵:

En leur reigle n'estoit que ceste clause: ce que voudras : Parce que gens libres, bien nayz,⁶ bien

⁴ Bunun en yakın paraleli Merlinus Coccajus (Teofilo Folengo)'dır. Muhakkak ki Rabelais, bunun *Opus Macaronicorum*'ını (sayfa 226, 370) tanımış ve çok kere buna atıflar yapmıştır (Pantagruel L. II, ch. 1 ve ch. 7, son kısmı). Hattâ Gargantua ve Pantagruel'i yazmak fikrinin bile Merlinus'dan alınan ilham sayesinde gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

⁵ Gargantua L. I, chap. 57.

⁶ Bu, kelimenin yüksek anlamı ile "iyi doğmuş" (doğuştan iyi) demektir. Çünkü, Chinon misafirhanesi sahibinin oğlu olan Rabelais'nin, burada zadedâna böyle bir imtiyaz tanınması için hiçbir sebep yoktur. — Manastırdaki yazıtta sözü geçen İncil'den alınmış öğütler, Thelemit Tarikatı mensuplarının başka hususlardaki yaşayışlarına pek uygun düş-

instruictz, conversans en compaignies honnestes, ont par nature ung instinct et aguillon qui tousjours les poulse à faictz vertueux, et retire de vice: lequel ilz nommoient *honneur**

Bn, insan tabiatının iyi olduğuna dair beslenen inançtan başka bir şey değildir; hep aynı inançtır ki XVIII. yüz yılın ikinci yarısında da insanlara ilham vermiş ve büyük Fransız devrimine yol açmakta hizmet etmiştir. İtalyanlarda da her fert bu asil iç güdüsüne müracaat etmektedir. Başlıca millî felâketin tesiri altında olarak her ne kadar umumiyetle daha çok kötümser hükümler veya duygular hâkim görünüyorsa da şeref duygusunun değerini küçümsemek zorundayız. Bir defa ferdiyetin sınırsız bir şekilde gelişmesi bir tarihi mukadderat mes'elesi ve ferdin irâdesinden daha kuvvetli olunca, o zamanki İtalya'da yer yer kendini gösterne karşı kuvvet de büyük bir tezâhür olmuştur. Bunun hangi hallerde ve benoilliğin ne gibi şiddetli saldırırları karşısında muzafer kaldığını bilmiyoruz. Bu sebeple de İtalyan milletin mutlak ahlâkî değerini kesin olarak değerlendirmeye gücümüz yetmiyor.

Ferdiyetleri yüksek derecede gelişmiş Renaissance devri İtalyanlar'ının ahlâkî hakkında bir hükme var-

---

mezdi. Bu öğütler daha ziyade menfi anlamda, Roma kilisesine karşı mukavemet mânasında anlaşılmalıdır.

* Onların kaidelerinde sadece şu şart vardı: İstedğini yap. Serbest, adam evladı, iyi tahsilli, terbiyeli insanlarla konuşan kimseler olduklarından tabiatları icabı onları daima faziletli harekete, reziletten uzak durmağa sevk eden içgüdüleri, bir muharrikleri vardı ki buna "Şeref" derlerdi.

maya çalışırken daima hesaba katmak zorunda bulunduğumuz önemli bir unsur, muhayyile'dir. Onların faziletlerine ve nakiselerine kendi özel rengini veren, her şeyden evvel bu muhayyile olmuştur. Bağlarını koparmış bencillik, ancak bunun tesiri altında korkunç şeklini tam mânasiyle kazanmaktadır.

Muhayyile kuvvetidir ki İtalyanları modern zamanın en eski kumarbazları yapmıştır. Müstakbel zenginlik ile zevk ve safa, gözlerinin önünde o kadar canlı bir tablo halinde çizilmektedir ki bunu elde edebilmek için varını yoğunu tehlikeye atmaya hazırdırlar. Eğer Kur'an, İslâm ahlâkının başlıca koruyucusu olarak kumarı haram etmemiş ve müminlerin muhayyilesini gizli hazineler aramaya yöneltmemiş olsaydı, hiç şüphe yok ki İslâm milletler bu bakımdan İtalyanlara takaddüm ederlerdi. İtalya'da oyun hırsı o derecede almış yürümüştü ki o zaman çok kere fertlerin varlığını tehdit veya tahrip ediyordu. Daha XIV. asır sonlarında Floransa, Casanova'sını yetiştirmiştir; Bounaccorso Pitti adında bir Floransa'lı da tüccar, siyasî ajan, diplomat ve profesyonel kumarıcı olarak durmadan seyahatlar yapmıştır. O kadar muazzam para kazanmış ve kaybetmiştir ki ancak Brabant, Bavyera ve Savoya dukaları gibi hükümdarlar onunla boy ölçüşebilmişlerdir⁷. İçinde piyango biletleri bulunan büyük kap diye adlandırılan Papalık sarayında da insanlar, karışık entrikaların sükûn bulduğu

⁷ Hatıraları özet halinde: Delécluze, Florence et ses vicissitudes, vol. 2. Karş. sayfa 457.

enlarda, kendilerini tahrik edecek bir şey bulmak ihtiyacını duyuyorlar, zar oyunlarına alışıyorlardı. Mesele Franceschetto Cybò, bir defasında Kardinal Raffaele Riario ile oynadığı iki kumar partisinde 1400 Dukat kaybetmiş ve sonra oyun arkadaşının kendisini dolandırdığı şikâyetiyle papanın karşısına çıkmıştı⁸. Bilindiği gibi İtalya, ta o zamandan beri piyongonun vatanı olmuştur.

İtalya'da öc - almak duygusuna özel bir karakter veren de yine muhayyile'dir. Halkkaniyet duygusu, öteden beri bütün Avrupa memleketlerinde hep aynı olmuş ve buna aykırı hareket edildiği hallerde ve böyle hareketler cezasız bırakıldığı takdirde, hep aynı şekilde davranılmış olsa gerektir. Fakat başka milletler, daha kolay af etmeseler de, daha kolay unutabilirler. Halbuki İtalyan muhayyilesi, haksızlığı korkunç bir tazellekle muhafaza etmektedir⁹. Aynı zamanda halkın ahlâk telâkkilerince kan gütmenin bir vazife sayılması ve çok kere tüyler ürpertici bir tarzda uygulanması keyfiyeti, bu genel öçalma hırsına tamamiyle özel bir mahiyet vermekte ve zemin hazırlamaktadır. Hükümetler ve şehir mahkemeleri kan gütmenin varlığını ve meşruluğunu tanımakta, sadece belli sınırlar dışına çıkılmamasını sağlamağa çalışmaktadırlar. Fakat köylüler arasında da *Thyestes* ziyâfetlerinin, öldürmenin öcünü öldürmekle alma ade-

⁸ Infessura, ap.: Eccard, scriptt. II, Col. 1892. Karş. yukarda sayfa 156 vd.

⁹Stendhal'in bu görüşü (La Chartreuse de Parme, ed. Delahays, p. 355), bana, derin ruhî müşahedelere dayanıyor gibi görünmektedir.

tinin epeyce yaygın bulunduğunu görüyoruz. Şimdi yalnız bir şahidi dinliyelim¹⁰.

Acquapendente bölgesinde üç çoban çocuğu hayvan bekliyordu. Birisi, adam nasıl asıldığını bir deniyelim dedi. Biri ötekinin omuzuna bindi; üçüncüsü, ipi önce arkadaşının omuzu üstünde olanın boğazına taktı ve sonra bir meşe ağacına bağladı. Tam bu sırada bir kurt peyda oldu. Çocuklardan ikisi kaçtı ve biri ağaçta asılı kaldı. Döndükleri zaman bu çocuğu ölü buldular ve gömdüler. Ölen çocuğun babası pazar günü ekmek eletmek için oraya varınca sağ kalanlardan biri olayı olduğu gibi anlattı ve ona mezarı gösterdi. Fakat baba, bu çocuğu bıçakla öldürdü, karınını yararak kara ciğerini çıkardı ve çocuğun evine götürerek babasına yedirdi. Sonra ev sahibine, kimin kara ciğerini yediğini söyledi. Bunun üzerine iki âile arasında karşılıklı adam öldürmeler başladı. Bir ay içinde kadın ve erkek olmak üzere 36 kişi öldürülmüştü.

Nesiller boyunca irsî olarak devam eden ve uzak akrabalar ile dostları da kaplamı içine alan bu gibi *Vendetta* (kan gütme) ler, yalnız aşağı sınıflara mahsus olmayıp yüksek tabakalara da ulaşıyordu. O devirde yazılmış olan kronikler ve hikâyeler, buna dair misallerle, hususiyle namuslarına dokunulmuş kadınlar için alınan öc örnekleri ile doludur. Kan gütmenin klâsik yurdu, bilhassa Romagna idi. Burada *Vendetta*, akla gelebilecek her çeşit entrika ve parti

¹⁰ Graziani, Cronaca di Perugia, 1437 yılına dair (Arch. stor. XVI, I, p. 415).

ayrılıkları ile iç içe karışmış bir halde idi. Romagna'nın cesur ve enerjik halkına bir belâ gibi musallat olan bu vahşilik, bazı masallarda korkunç tablolar halinde yaşamaktadır. Meselâ Ravenna'lı bir asılzadeye dair bir hikâyede bunun bir örneğini görüyoruz. Bu asılzade, bütün düşmanlarını bir kule içinde sıkıştırmaya muvaffak olmuştu; isteseydi onları hep birden yakabilecek durumda idi. Fakat böyle yapacağı yerde onları dışarı bıraktı, kucakladı ve onlara büyük bir ziyafet çekti. Bunun üzerine onlar utançtan çılgına döndüler ve asılzadeye bir suikast tertip ettiler¹¹. — Dindar, hattâ aziz rahipler, kan dâvası güdenlerin barışmaları için hiç durmadan vaizlerde bulunuyorlardı. Fakat bu din adamlarının fazla bir tesiri görülmemiştir; ancak mevcut *Vendetta*'ları belki bir az sınırlandırmaya muvaffak olabilmişler, lâkin yeni kan gütmeye dâvalarının ortaya çıkmasını her halde önleyememişlerdir. Devrin hikâyelerinde dinin bu tesiri, bazen asil duyguların galip gelerek kan gütmeye hırsının gevşediği, sonra yine geçmişte vukubulmuş ve değişmesi imkânsız olayların ağır basarak aynı hırsın nasıl şiddetlendiği sık sık tasvir olunmaktadır. Gerçekten, papanın kendisi de şahsen böyle hasımları barıştırmakta her zaman başarı kazanmış değildi: "Papa II. Paul, Antonio Caffarello ile Alberino âilesi arasındaki kavganın sona ermesini istiyordu ve Antonio Caffarello ile Giovanni Alberino'yı yanına çağırarak öpüşmelerini emretti; eğer bir daha birbirlerine herhangi bir fenalık yapacak olurlarsa 2000 Dukat

¹¹ Giraldi, Hecatommithi I, Nov. 7.

cezaya çarpılacaklarını tebliğ etti. Fakat iki gün sonra Antonio, Giovanni'nin oğlu olup daha önce kendisini yaralamış bulunan Giacomo Alberino tarafından hançerlendi. Bunun üzerine papa çok hiddetlendi; Alberino'nun mal ve mülkünü elinden aldı; evlerini yıktırdı ve baba ile oğlu Roma'dan sürdü¹². Barışan kimselerin arkadan vurulmaktan kendilerini korumak için yaptıkları yeminler ve merasimler, bazen son derece korkunçtur. 1494 yılbaşı akşamı Siena katedralinde¹³ Nove ve Popolari partileri taraftarları ikişer ikişer öpüşmek zorunda bırakıldılar; sonunda herkesin önünde bir yemin yapıldı. Yemine, sözlerinden dönecek olanların dünya ve âhirette selâmet bulmayacakları açıklanıyordu. Bu, "hiçbir zaman duyulmamış derecede hayret verici ve korkunç bir yemin" idi. Kim yeminini bozacak olursa, son nefesinde kendisine verilen dini teselliler de lânete tahavvül edecekti. Anlaşıyor ki bu gibi yeminler, barışın gerçek garantisinden ziyade aracılık edenlerin ümitsiz ruh haletini ifade etmektedir; samimi barış bu gibi sözlerle perçinlenmek ihtiyacında değildir.

Kültürlü ve yüksek mevki sahibi İtalyanlar tarafından duyulan ve aynı şekilde sağlam bir halk göreneği temeline dayanan ferdî intikam ihtiyacı, tabii olarak çok çeşitli ve renkli bir manzara göstermekte ve, burada hikâyeciler vasıtasıyla sesini duyuran umumî efkâr tarafından hiçbir kayda tabi tutulmak-

¹² Infessura: Eccard, scriptt. II, Col. 1892, 1464 yılına dair.

¹³ Allegretto, Diarî sanesi: Murat. XXIII, Col. 837.

sızın tasvip olunmaktadır¹⁴. Herkesin üzerinde birleştiği bir nokta vardı: o zamanki İtalyan adâletinin cezasız bıraktığı hakaret ve tecâvüzlerde, hiçbir yerde ve hiçbir zaman kanunlarda yeter derecede müeyyidesi bulunmayan ve bulunmasına da imkân olmayan bütün hallerde, herkes kendi başına hakkını ihkak etmek çarelerini arayabilirdi; ancak, intikam zekice olmalı, mukabilinde alınacak ecir, hakareti yapanı hem maddi zarara sokmalı ve hem de mânevi hacâlete düşürmeliydi. Sırf vahşi ve kaba bir kuvvet üstünlüğü, umumi efkâr tarafından tatmin edici bir sebep olarak kabul olunmamaktadır. Yalnız yumruk kuvveti değil, şöhret ve küçümseme istidadı ile bir bütün olarak ferdiyet galebe çalmalıdır.

O devrin İtalyanlar'ı belli bir takım amaçlara ulaşabilmek için çok riyakârlık yapmak istidadındadırlar; fakat prensiple ilgili işlerde hem başkalarına hem de kendi nefislerine karşı mürailikten tamamiyle uzaktırlar. Bu sebeptendir ki tam bir safderunlukla bu intikam da bir ihtiyaç sayılarak teslim olunmaktadır. Tamamiyle soğuk kanlı kimseler, böyle bir öcü, bilhassa asıl tutkularından ayrı olarak sırf bir maksat uğrunda alındığı hallerde, en ziyade takdire lâyık bulmaktadırlar; "böylece diğer insanlar, tâciz etmeden seni rahat bırakmayı öğrensinler"¹⁵. Bununla beraber böyle haller, tutkuların hızlarını aldıkları hallere nisbetle çok küçük bir azınlık olarak kalır. Bu çeşit in-

¹⁴ Misli ile mukabeleyi Tanrının takdirine bırakanlar gülünç hale sokuluyorlar: Pulci, Morgante, canto XXI, kıta 83 ve sonrası, 104 ve sonrası.

¹⁵ Guicciardini, Ricordi, I, c. N. 74.

tikam, kan davasından açık olarak ayrılmaktadır. Kan intikamı daha çok aynıyle misilleme, *ius talionis*, çerçevesi içinde kaldığı halde ötekisi bu çerçevenin dışına taşmakta, yalnız hakkaniyet duygusunun onamını istemekle kalmamakta, daha da ileri giderek alınan intikam karşısında hayranlık duyanları ve, duruma göre, gülenleri de kendi tarafında görmek istemektedir.

Öc almak için çok kere uzun zaman beklenmesinin sebebi de işte burada aranmalıdır. *Bella Vendetta* (güzel öc) için kaide olarak birçok şartların bir araya toplanması ve bunun gerçekleşmesi için de uzun zaman beklenmesi lâzım gelmektedir. Böyle elverişli fırsatların tedrici olarak nasıl olgun bir hale geldikleri, bazen hikâyeciler tarafından içten duyulan bir sevinçle tasvir olunmaktadır.

Şikâyetçi ile yargıcın aynı şahısta toplandığı hallerde, işlenen fiilin ahlâk karşısında değerlendirilmesi noktası üzerinde fazla bir şey söylemeğe lüzum yoktur. Eğer İtalyanlar'daki bu intikam hırsı herhangi bir şekilde haklı gösterilmek istenirse, bunu ancak, hırsla mukabil bir faziletin, yâni minnettarlığın mevcut bulunduğunu ispat etmekle yapmak mecburiyeti vardır. Uğranılan haksızlığı daima taze tutan ve büyülen aynı muhayyile, görülen iyiliği de akıldan çıkarmamak zorudur¹⁶. Bütün milleti kaplamı içine almak üzere böyle bir faziletin mevcudiyetini ispat

¹⁶ Cardanus (de propria vita, cap. 13), kendisini son derece intikamcı olarak, fakat aynı zamanda verax, memor beneficiorum, amans justitae (doğru söyleyen, iyilik bilir, adalet aşığı) olarak tasvir etmektedir.

etmek hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Böyle almakla beraber, şimdiki İtalyan halkının karakterine bu çeşit bir faziletin izlerine rastlanmaktadır. Aşağı tabakaların namusluca muamele karışında duydukları minnettarlık ve yüksek tabakaların cemiyet hayatında gördükleri nezaketi unutmayışları, bunun açık delilleridir.

İtalyanlar'da muhayyilenin ahlâk meziyetleriyle olan bu münasebeti her yerde kendini göstermektedir. Gerçi bunun yanında, kuzey Avrupalılar'ın daha ziyade mizaçlarına uyarak hareket edecek oldukları halde İtalyanların zahiren soğuk kanlı bir hesaba göre davrandıkları görülmektedir. Fakat bunun sebebi, her halde, ferdiyetin İtalya'da hem daha erken ve daha kuvvetli bir şekilde, hem de daha geniş bir kitilde gelişmiş olmasıdır. Nitekim aynı şeyin vukubulduğu başka memleketlerde de buna benzer sonuçlar görülmektedir. Meselâ erkenden ev ve balba otoritesinden uzaklaşmak, kuzey Amerika gençliği ile İtalyan gençliğine mahsus müşterek bir vasıftır. Sonradan asil yaratışlı olanlarda, çocuklarla anababa arasında tamamiyle serbest bir aile sevgisine dayanan bir münasebet gelmektedir.

Başka milletlerin mizaç ve duygu âlemleri hakkında hüküm vermek son derece güç bir iştir. Bir millet bu bakımdan yüksek bir gelişmeye ulaşmış bulunabilir. Fakat bu o kadar yabancı bir tarzda olabilir ki dışarıdan gelen bir kimse tarafından lâyikiyle görülemez, hattâ büsbütün gizli kalabilir. Belki de bütün Batı Avrupa milletleri bu bakımdan aynı dereceye naîl olmuş bulunmaktadırlar.

Muhayyilenin ahlâk üzerinde en fazla tesir icrâ ettiği, müstebit bir kuvvet olarak hüküm sürdüğü yer, kadınla erkeğin gayri meşru temaslari alanı olmuştur. Bilindiği gibi bütün ortaçağ boyunca alelade fuhuştan hiçbir suretle çekinilmemiştir, tâki frengi ortaya çıkıncaya kadar. O zamanki çeşitli fuhuş hakkında mukayeseli bir istatistik vermek bu esere ait bir iş değildir. Fakat Renaissance devri İtalya'sına mahsus bir keyfiyet gibi görünen şey şudur ki evlilik ve evlilik hukuku belki de her yerden daha fazla derecede ve muhakkak ki daha şuurlu olarak burada çiğnenmiştir. Yüksek sınıflara mensup kızlar, büyük bir itina ile muhafaza altına alınmış bulunmaktadırlar ve bu bakımdan bahis konusu olamazlar. Bütün tutkular, evli kadınlara yöneltilmiştir.

Dikkate şâyandır ki bu şartlar altında evlenmeler, ispat edilir bir şekilde azalmış değildir; ve ne de aile hayatı, benzer durumlarda kuzey memleketlerinde olabileceği derecede tahribe uğramıştır. İnsanlar tamamiyle keyiflerine göre yaşamak arzusunu taşıyorlar, fakat aileden, hattâ tamamiyle kedilerine ait buldukları şüpheli olsa dahi, asla vaz geçmek istemiyorlardı. Yine bu yüzden ırk, gerek vücut ve gerekse fikir kabiliyetleri bakımından değerini kaybetmiyordu. Zira XVI. asır ortalarına doğru fikir kabiliyetlerinde kendini gösteren zahiri gerilemenin, Renaissance için mümkün olan başarılar dairesinin tamamlandığı kabul olunmasa bile, siyasi ve dinî mâhiyette olmak üzere tamamiyle belli bir takım dış sebepleri sayılabilir. Bütün sefahatlerine rağmen İtalyanlar, Avrupa'nın vücut ve fikirce en sağlam ve en

asil milletlerinden biri olmakta devam etmişlerdir¹⁷ ve bilindiği gibi, ahlâk çok daha düzeldikten sonra da, aynı üstünlüğü bugüne kadar muhafaza etmişlerdir.

Renaissance devrinin aşk ahlakı yakından incelenecek olursa, kaynaklardaki ifadelerde dikkate değer bir takım tezatların bulunduğu hayretle görülür. Hikâyeye yazarları ile komedi şairlerinin uyandırdıkları intiba şudur: aşk sırf zevkten ibarettir; bu zevke kavuşabilmek için, trajik veya komik olsun, her vasıtayı kullanmak yalnız meşru değil, fakat ne kadar cür'etli ve küstahça hareket edilirse o nisbette enterasan olur. Lâkin seçkin lirik şairlerle diyalog yazarları okunacak olursa görülecektir ki bunların ruhlarında derinleşmiş, maddilikten sıyrılmış çok asil bir tutku yaşamaktadır; hattâ aşkın son ve en yüksek ifadesi, klâsik çağın bir inancını benimsemekte, yâni ilâhî varlıkta ruhların aslında bir olduğu inancında aranmaktadır. Her iki görüş de o zaman gerçek idi ve tek bir fertte birleşebiliyordu. Büsbütün öğünülecek bir şey olmamakla beraber şu da bir vakiadır ki modern devrin kültürlü insanında duygular, ayrı ayrı basamaklarda aynı zamanda olmak üzere, mevcuttur; ve bu duygular, yalnız sessizce yaşatılmakla kalmamaz, üstelik şuurlu, duruma göre sanatkârane bir tarzda ifade olunur. Tıpkı klâsik çağ insanı gibi ancak modern insandır ki bu bakımdan ortaçağ insa-

¹⁷ İspanya hâkimiyetinin tamamıyla yerleşmesi üzerine memleketten nisbî bir nüfus boşalması başladığı, bir gerçektir. Eğer bu, ahlâkın bozulması ile ilgili olsaydı, çok daha önceden vukubulması lâzımgelirdi.

nının olmadığı ve olmasına da imkân bulunmadığı şekilde bir mikrokozmos'tur.

Evvêlâ, hikâyelerdeki kadın ahlâkı dikkate değer. Biraz önce işaret ettiğimiz gibi bunların çoğunda evli kadınlar ve bunun bir sonucu olarak evliliğe ihanet bahis konusu edilmektedir.

Yukarda (S. 533) sözü edilen kadının erkeğe eşitliği bu hususta son derece önemli görünmektedir. Yüksek kültürlü ve ferdîyeti gelişmiş kadın, kuzey memleketlerinde tanınmayan bir hükümranlıkla kendi başına tasarruf etmektedir. Sadakatsizliği de, bunun dış sonuçlarından korunabildiği müddetçe, hayatında oralardaki gibi korkunç bir gedik açmaz. Karısından kocanın sadakat beklemek hakkı, kıza talip olma ve nişanlanma safhalarının şiiri ile tutkusu sayesinde kuzey Avrupalılar'a sağlandığı derecede sağlam esaslara dayanmamaktadır. Genç kadın, müstakbel kocası ile çok sathî bir tanışmadan sonra, doğrudan doğruya ana-baba veya manastır himâyesinden çıkarak hayata karışmaktadır; ve artık gayet sür'atli bir şekilde onun ferdîyeti gelişmektedir. Başlıca bu sebepten dolayı kocanın karısı üzerindeki hakları birçok kayıtlarla bağlıdır; bunları *ius quaesitum*, (müktesep hak) ışığı altında gören bir kimse de evlilik sözleşmesinin kalple ilgili taraflarını değil, sadece dış şartlarını göz önünde tutar. Meselâ ihtiyar bir adamın güzel ve genç karısı, genç bir aşıkının hediyeleriyle mektuplarını, şerefini (*honastà*) korumak için kesin kararlar reddetiyor, "faakat delikanlının aşkıdan, büyük meziyetleri dolayısıyla, sevinç duyuyordu ve asil bir kadının, şerefine leke gelmeksizin, mükemmel bir

insanı sevebileceğini kabul ediyordu"¹⁸. Fakat böyle bir ayırma ile kendini büsbütün kaptırma arasındaki mesafe ne kadar kısadır.

Bir kadının kendini başka bir erkeğe kaptırması, kocasının sadakatsizliği de üzerine eklendiği hallerde meşru gibi sayılmaktadır. Ferdiyeti gelişmiş kadın, kocasının sadakatsizliğini sadece bir ıztırap olarak değil, fakat aynı zamanda bir hafifsenme ve alçaltılma, bir aldatılma olarak duymaktadır. Böyle bir ruh haleti içinde, çok kere oldukça soğukkanlı bir şuurla, kocasından, hak ettiği öcü almaya koyulmaktadır. İlgili durum için en münasip cezanın kestirilmesi kendi takdirine bırakılmış bir keyif yet olur. Meselâ en acı bir hakaret, tamamiyle gizli kaldığı takdirde, barışmak ve bundan böyle sükûnetli bir hayat sürmek için bir çıkar yol olabilir. Bu gibi olayları öğrenen veya zamanın umumî havasına uyarak uyduran hikâyeciler, intikamın son derece isabetli ve bir hüner eseri olduğu hallerde, büyük hayranlık duymaktadırlar. Tabiidir ki koca, böyle bir misilleme hareketini esas itibariyle hiçbir zaman haklı görmemekte ve sırf korku veya tedbirlilik dolayısıyla buna boyun eğmektedir. Böyle olmıyan hallerde, karısının sadakatsizliği dolayısıyla üçüncü şahıslar tarafından alay edileceğini beklediği veya hiç olmazsa bundan çekinmek ihtiyacını duyduğu takdirde mes'ele trajik bir mahiyet almaktadır. En şiddetli mukabil intikam ve öldürmeler nâdir görülen hallerden değildir. Bu gibi zora başvurma olaylarının gerçek kaynağını teşkil

¹⁸ Giraldi, Hecatommithi III, Nov. 2. — Buna çok yakın bir şahit te: Cortigiano, L. IV, fol. 180.

eden âmil olarak son derece karakteristik görünen nokta şudur ki kocasından başka kadının erkek kardeşleri¹⁹ ile babası da kendilerini böyle bir hareket için haklı, hattâ yükümlü saymaktadırlar. Demek oluyor ki bunda kıskançlığın hiç, ahlâk duygusunun pek az, fakat üçüncü şahısların istihzalarına uğramaktan kurtulmak isteğinin en büyük payı vardır. Bandello²⁰ şöyle diyor: “Bugün bir kadının, dul kaldıktan sonra canı ne isterse yapabileceği düşüncesiyle, kendi zevkini tatmin için kocasını zehirlediği görülüyor. Bir başkası, gayri meşru temaslarının meydana çıkacağı korkusu ile, kocasını sevgilisine öldürtmektedir. Sonra babalar, erkek kardeşler ve kocalar, ayıbı ortadan kaybetmek için zehir, kılıç ve daha başka vasıtalarla ayağa kalkıyorlar; buna rağmen birçok kadınlar, kendi hayatlarını ve namuslarını hafifseyerek tutkularına göre yaşamaya devam etmektedirler”. Başka bir yerde Bandello, daha mutedil bir ruh hâleti içinde şöyle feryad ediyor: “ne olurdu, her gün filancı karısını öldürdü, çünkü sadakatsizliğinden şüpheleniyordu; falancı kızını boğdu, çünkü gizli olarak ev-

¹⁹ Bir erkek kardeş tarafından Perugia' da 1455 tarihinde) bilhassa çok korkunç bir şekilde alınmış bir intikam örneği, Graziani'nin kroniğinde yer almaktadır: Arch, stor. XVI, I, p. 629. Erkek kardeş, huvardayı, kızkardeşinin gözlerini oymağa zorlamış ve sonra sopa ile kovalamıştır. Bu iki kardeş, şüphesiz, Oddi ailesinin bir koluna mensup idiler; aşk ise, sadece bir halatçı idi.

²⁰ Bandello, Parte I, Nov. 9 ve 26. — Karının günahını çıkararak papas, bazan koca tarafından rüşvetle elde edilmekte ve böylece karının ihanetini kocasına bildirmektedir.

lenmişti; beriki kız kardeşini öldürttü, çünkü kendisinin istemediği birisiyle evlenmeye kalkıştı gibi sözler işitmeseydik! Aklımıza gelen her şeyi yapmak istediğimiz halde aynı şeyleri zavallı kadınlara esirgemek; gerçekten büyük bir zulümdür. Hoşumuza gitmeyen bir şey yaptıkları zaman hemen ip, hançer ve zehir elimizde ortaya çıkarız. Erkekler için ne kadar büyük bir çılgınlıktır ki kendi ve aile şereflerini bir kadının arzusuna bağlı sanırlar!” Maalesef bu gibi olayların trajik bir sonuca varacağı bazen öyle bir kesinlikle biliniyordu ki hikâyeci, henüz sapa sağlam dolaşan tehdit altındaki bir aşıkı ölmüş bir adam sayabiliyordu. Tabip Antonio Bologna²¹, Malfi düşesi iken dul kalan bir Aragon prensesi ile gizli olarak evlenmişti. Çok geçmeden erkek kardeşleri kadını ve çocuklarını ele geçirdiler ve bir şatoda öldürdüler. Ölümünden haberi olmıyan ve ümit verilerek oyalanan Antonio, kiralanmış katillerinin daha şimdiden pusuda bekledikleri Milano’da bulunuyor ve İppolita Sforza’nın bir meclisinde lavta ile felâketinin hikâyesini terennüm ediyordu. Adı geçen ailenin bir dostu olan Delio, “hikâyeyi bu noktaya kadar Scipione Atellano’ya anlattı ve bu macerayı hikâyelerinin birisine konu yapacağını, çünkü Antonio’nun öldürüleceğine kani bulunduğunu ilâve etti”. Delio ile Atellano’nun neredeyse gözleri önünde doktorun nasıl öldürüldüğünü Bandello (26, I), gayet tesirli bir şekilde tasvir etmektedir.

Bununla beraber hikâyeciler, karı koca arasında

²¹ Bak: yukarda sayfa 532 ve not 29.

ihânet olarak vukubulan manalı, kurnazca ve komik olaylara daima sempati göstermektedirler. Evlerde oynanan saklambaç oyunlarını, sembolik işaret ve haberleri, aşıkın saklanabileceği ve tehlike anlarında görülmeksizin uzaklaştırılabileceği şekilde önceden hazırlanmış yastıkla mücehhez ve tatlılarla dolu sandıkları ve sair şeyleri büyük bir neş'e ile tasvir etmektedirler. İhânete uğruyan koca, duruma göre ya aslında gülünç bir insan olarak veya korkunç bir intikamcı olarak gösterilmektedir. Karının fena ve zâlim, kocanın veya aşıkın suçsuz kurban olarak tasvir edilmek istenmesinden başka üçüncü bir hal mevcut değildir. Burada bir noktaya işaret etmek gerekir ki bu gibi yazılar, aslında hikâyelerden ibaret değil, fakat gerçek hayatın korkunç örnekleridir²².

İtalyan hayatının XVI. yüz yıl boyunca İspanyollaştırılması ile, kullandığı araçlarda son derece şiddetli ve zâlim olan kıskançlık, belki daha da artmıştır. Fakat bu kıskançlığı, daha önce mevcut bulunan ve kaynağını bizzat İtalyan Renaissance'ından alan sadakatsizliğin aynıyle misillenmesi işinden ayrılmak lâzımdır. Son haddini bulan kıskançlık, XVII. asır sonlarına doğru, İspanyol kültürü tesirinin azalması ile, tam tersine dönmüş, zampara (*Cisisbeo*)'yu bir evde bulunması zarurî bir figür sayan ve bundan başka bir veya bir kaç tane daha aşıkın aile içinde düşüp kalkmasını hoşgören taın bir kayıtsızlık, geniş-mezhaplilik halini almıştır.

Fakat, tasvir edeilen alayları baştan başa doldu-

²² Bir örnek olarak: Bandello, Parte I, Nov. 4.

ran ahlâk düşüklüğü tezahürlerini başka memleketlerde olup bitenlerle mukayese etmeğe kim girişmek ister? Meselâ Fransa'da evlilik bağı XV. asır boyunca İtalya'dakinden gerçekte daha mı kutsal idi? *Fabliaux* ve *Farces*'ler* bizi bu hususta çok şüphede düşürmektedir. Daha ziyade öyle anlaşılıyor ki Fransızların evlilik hayatında sadakatsızlık aynı derecede sık sık, fakat trajik sonuçları ise daha seyrek vukubulmuştur. Bunun da sebebi, ferdîyetin İtalya'dakinden daha az gelişmiş ve dolayısıyla daha az iddialı bulunmasıdır. Diğer yandan, daha çok Germen kavimlerinin lehinde sayılabilecek kesin bir delil mevcut gibi görünmektedir. Bu, kadın ve kızların sahip oldukları daha geniş ölçüdeki hürriyettir. Aynı hürriyet, İngiltere ve Hollanda'da İtalyanlar'ın dikkatlerini çekmiş, hoşlarına gitmiştir (S. 538 not 7). Bununla beraber, buna da öyle fazla bir değer vermek doğru değildir. Muhakkak ki sadakatsızlık buralarda da sık sık görülüyordu ve ferdiyeti gelişmiş insan bunu trajik sonuca kadar götürüyordu. O zamanki Kuzey Avrupa memleketleri hükümdarlarının bazen ilk şüphe üzerine zevcelerine karşı nasıl davrandıklarını göz önüne getirmek bu hususta kâfi bir fikir verir.

O zaman İtalya'da kadınlarla temasta gayri meşru yollara sapanlar, sadece alelâde şehvet duygularını, normal insanın bayağıca isteklerini besleyen kimselerden ibaret değildi; bunlardan başka en asil, en seçkin insanlar da aynı tutkuya düşmüş bulunuyorlardı. Bunun sebebi, sadece genç kızların cemiyet

* Farce: Esatir ve efsaneleri anlatan manzume, bizzat bölümden ibaret kaba komedi.

hayatı dışında kalmış bulunmaları değil, fakat aynı zamanda bilhassa evlilik hayatı sayesinde olgunlaşmış kadının, mükemmel erkeği kendine çekmekdeki sihirli kudreti olmuştur. Böyle erkeklerdir ki lirik şiiri en yüksek perdeden çalmışlardır ve treteleriyle diyaloglarında da keminci tutkunun idealize edilmiş bir tablosunu vermeğe çalışmışlardır: *l'amor divino*. Kanatlı Tanrının zâlimliğinden şikâyet ederken kastettikleri şey yalnız sevgilinin merhametsizliği veya çekingenliği değil, fakat aynı zamanda ilginin gayri meşru oluşu şuurudur. Onlar, bu betbahtlığın üstüne aşkı mânevileştirme sayesinde çıkmağa çalışmaktadırlar. Aşkın böyle mânevileştirilmesi, plâtonik ruh öğretisine dayanmakta ve Pietro Bembo'da en ünlü temsilcisini bulmaktadır. Bembo, bu fikirlerini, *Asolani*'sinin üçüncü kitabında doğrudan doğruya ve *Cortigiano*'nın dördüncü kitabı sonundaki o muhteşem nutku kendisine söyleten Castiglione vasıtasıyla ifade etmiştir. Her iki müellif de hayatın zevklerinden el etek çekmiş değillerdi. Fakat o vakitler aynı zamanda hem meşhur ve hem de iyi bir insan olmak bir değer ifâde etmektedir ve bu vasıflar her ikisinde de inkâr kabul etmez şekilde mevcuttur. Çağdaşları bu adamların söylediklerini gerçek duyuşlarının ifadesi olarak kabul ediyorlardı; bizim de bütün bu sözleri yapmacık sayarak küçümsemeye hakkımız yoktur. *Cortigiano*'daki söylevi okumak zahmetine katlanan bir kimse, bir özetinin aynı nutuk hakkında bir fikir vermeğe ne kadar yetersiz olduğunu anlayacaktır. O zaman İtalya'da, Giulia Gonzaga, Veronica da Coreggio ve bilhassa Vittoria Colonna gibi esas itibarıyla bu gibi münasebetleri

sayesinde meşhur olan bir takım kibar kadınlar yaşıyorlardı. En aşırı sefahatler ve en büyük istihzâcılar diyarı olan bu memlekette bu nevi aşka ve bu kadınlara saygı gösteriliyordu. Bunların lehlerine olmak üzere daha fazla ne söylenebilir? Acaba bundan bir az da gurur duyuluyor mu idi? Acaba Vittoria, İtalya'nın en meşhur erkekleri tarafından açığa vurulan ümitsiz aşk figanlarının, çevresinde çınlandığını işitmekten hoşlaşıyor mu idi? Bu cihetleri kim kestirebilir! Eğer bu iş yer yer bir moda halini almış ise, Vittoria'nın moda dışına çıkmaması ve geçkin çağında da son derece derin bir intiba uyandırması, kendisi için hiç de küçümsenmiyecek bir öğünç vesilesi teşkil eder. — Başka memleketlerde buna benzer tezâhürler çok daha sonraları görülmüştür.

Her tutkunun son derece büyük bir şiddetle harekete geçmesinin ve kendini tatmin etmek için kullandığı araçlarda duruma göre câniyane olabilmesinin umûmi sebebi, işte her milletten daha fazla derecede İtalyan'lar üzerine hükmeden bu muhayyile kuvvetinde bulunmaktadır. Zaaftan doğduğu için kendine hakim olamıyan bir şiddet, her yerde tanınan bir haldir. Fakat İtalya'da bahis konusu olan şey, kuvvetli seciyenin asıl bünyesini değiştirmesi, bir nevi azmasıdır. Bâzen bu azma çok aşırı bir hadde çıkar; cinâyet fiili, kendine mahsus ve tamamıyla şahsî bir şekil alır.

Engelleyici kuvvetler henüz pek azdır. En aşağı tabakaya mensup insanlara varıncaya kadar herkes, gayri meşru ve yumruk kuvveti üzerine kurulmuş

olan devletin ve zâbitanın denetinden kendini içten sıyrılmış hissetmekte, genel olarak âdalet cihazının hakkaniyetine artık inanılmamaktadır. Bir cinayet işlendiği zaman umûmun sempatisi, mes'elenin iç yüzünü öğrenmek ihtiyacı duyulmadan kaatilin tarafındadır²³. İdamdan önce ve idamın infazı sırasında gösterilen erkekçe, gururlu bir davranış, o kadar büyük bir hayranlık uyandırmaktadır ki olayı hikâye edenler suçlunun ne sebeple hüküm giymiş olduğunu söylemeği kolayca unutmaktadır²⁴. Bazı yerlerde adalete karşı içten beslenen saygısızlıktan ve birikmiş birçok kan gütmeye cinayetlerinden sonra üstelik bir de, meselâ siyasi karışıklıkların hüküm sürdüğü zamanlarda olduğu gibi, suçlunun ceza görmediğini göz önüne getirelim. Bu takdirde bazen devlet ve amme hayatı nizamı çözülmeye yüztutmuş gibi görünmektedir. Böyle buhranlar, Aragon hakimiyetinden Fransız ve sonra İspanyol hakimiyetine geçerken Napoli'de görülmüştür. Sforza hanadanının bir çok defalar koğulması ve geri dönmesi sıralarında da Milano aynı duruma düşmüştür. İşte böyle zamanlardadır ki kanun ve cemiyet bağlarını hiçbir zaman kaîben ta-

²³ Giraldi III. Nov. 10 da kadınlar, bu fiilin kaatile kafasına mal olabileceği kendilerine anlatılınca, evde, Piaccia al Signore Iddio che non si ritrovi(İnşallah bulunmaz) diyorlar.

²⁴ Meselâ Gioviano Pontano (De Fortitudine, L. II) da böyledir. İdamlarından önceki son geceyi dans ederek ve şarkılar söyliyerek geçiren kahraman ruhlu Ascola'lılar, ve yine asılacağı meydana götürülürken oğlunu yolda neşelendiren Abruzzi'li anne ve ilaah.., ihtimalki haydut ailelerine mensup idiler. Fakat yazar, bundan hiç bahs etmemektedir.

nınamış olan bir takım insanlar ortaya çıkmışlar ve şimdi gemi aزیaya alarak, pervasızca haydutluk ve cinayetlerle bencilliklerini tatamin etmişlerdir. Misal olmak üzere küçük bir muhitten alınmış bu çeşit bir tabloyu seyredelim.

Milano Dukalığı, Galeazzo Mario Sforza'nın ölümünden sonra daha 1480 tarihlerinde iç karışıklıklarla sarsılmış bulunduğu zaman, vilâyet şehirlerinde her türlü emniyet ve asayiş ortadan kalkmıştı. Parma²⁵ da böyle bir durumda idi. Milano dukasının bu şehirdeki valisi, suikastlarla korkutularak korkunç bir takım canileri serbest bırakmaya zorlanmıştı. Şehirde soygunculuk, evleri yakıp yıkma, açıktan insan öldürme, her gün görülen alelâde işlerden olmuştu. Maskeli caniler önce tek tek olarak, fakat çok geçmeden silahlı gürûhlar halinde hiçbir şeyden korkmaksızın her gece sokaklarda dolaşip duruyorlardı. Camiyane şakalar, hicviyeler, tehdit mektupları herkesin diline düşmüştü. Bu arada memurları alay eden bir *sonet* yazılmıştı; anlaşıldığına göre bu dokunaklı manzume, memurlara, şehirde mevcut korkunç durumdan daha fazla tesir etmiş, onları daha fazla kızdırmıştır. Birçok kiliselerde kutsal eşyaların (içinde kutsal haberin bulunduğu ve mihraba konmuş olan sandık = Tabernaculum ve dua esnasında papasın kesip dağıttığı kutsal bir nevi ekmek = Hostie) çalınmış olması, bu haydutluğun renk ve üstükametini göstermektedir. Fakat, bugün de dünyanın herhangi bir memlekeinde hükümet ve polis kuvvetleri bütün faa-

²⁵ Diarium Parmense: Murat. XXII, Col. 330-349 ve muhtelif yerlerinde.

liyetini durdursa ve geçici bir hükümetin kurulmasına da meydan vermese, acaba durum ne olurdu? Şüphesiz bunu kimse kestiremez. Ancak o vakitler İtalya'da bu gibi hallerde vuku bulmuş olaylar, intikam duygusunun kuvvetli tesiri ile özel bir karakter göstermektedir.

Genel olarak Renaissance devri İtalya'sı, normal zamanlarda da, başka memleketlerden daha fazla cinayetlere sahne olmuş gibi bir intiba bırakmaktadır. Şüphesiz ki bu hususta aldanmamız tehlikesi vardır. Çünkü evvela, İtalya'daki cinayetler hakkında başka memleketlere nisbetle çok daha fazla ayrıntılar öğrenmek mümkündür; sonra da, gerçekten işlenmiş cinayetlere müessir olan aynı muhayyile, aslında işlenmemiş olanları da uydurmuştur. Zorbaca fiiller sayı bakımından belki de başka memleketlerden daha çok değildir. Meselâ 1500 tarihlerinde hayatiyet dolu ve zengin Almanya'da, cür'etli serseriler, soyguncu dilenciler ve eşkiya şövalyeler hüküm sürenken, genel olarak asayişin daha iyi sağlanmış olduğunu, fert güveninin daha sağlam bir şekilde garanti altına alınmış bulunduğunu kesin surette söylemek pek mümkün görünmüyor. Fakat kesin olan cihet şudur ki taammüden, ücretle, üçüncü bir şahıs vasıtasıyla ve adam öldürmeyi meslek haline getirmiş kimseler tarafından işlenmiş cinayetler, başka memleketlere nisbetle İtalya'da çok daha korkunç olmuş ve çok daha yaygın bulunmuştur.

Evvelâ haydutluğu göz önüne getirecek olursak göreceğiz ki İtalya'da bu, o zaman kuzey Avrupa memleketlerinin çoğundan daha fazla derecede değil-

dir; hattâ, meselâ Toscana gibi bazı bölgelerde daha da az görülmektedir. Fakat burada karşılaştığımız simalar, İtalya için karakteristiktir. Meselâ besledikleri ihtiraslarla günden güne vahşileşen ve sonunda eşkiya başı haline gelen din adamlarına başka bir memlekette rastlamak çok güçtür. Halbuki aynı devir İtalya'sında bunun birçok örneklerini görmekteyiz ve misal olmak üzere aşağıdaki olayı vereceğiz²⁶. 12 Ağustos 1459 da Figarolo'lu papas Don Niccolò de Pelegati, Ferrara'daki S. Giuliano kulesinin dışında bir demir kafese kapatıldı. Aynı papas, ilk duasını iki defa okumuştur. Birinci defasında aynı gün bir adam öldürmüş, fakat çok geçmeden Roma'da günahını çıkartmıştı. Sonra dört adam öldürdü ve iki kadınla evlenerek bunlarla dolaşmaya başladı. Birçok katil olaylarına iştirak etti; kadınların ırzına tecâvüzde bulundu; bir çoklarını zorla alıp götürdü; her tarafta soygunculuk yaptı; ayrıca bir çok kimseleri daha öldürdü; Ferrara bölgesinde üniforma giymiş silahlı bir çete ile dolaşarak etrafa ölüm ve dehşet saçtı. Bütün bunlar ve bu arada yaptığı diğer şeyler bir araya getirilerek düşünülecek olursa, tek bir adamın işlediği cinayetler korkunç bir yekûn tutar. O zamanlar her tarafta çok az denetlenen ve büyük imtiyazlara sahip olan papaslar ve rahipler arasında şüphesiz birçok kaatiller ve başka türlü fenalık yapanlar vardı. Fakat bir ikinci Pelegati her halde kolay kolay bulunamazdı. Karakterleri büsbütün kaybolmuş ün-

²⁶ Diario Ferrarese: Murat. XXIV, Col. 312. Burada 1837 den önce bir kaç yıl müddetle batı Lombardia'yı kasıp kavuran papasın çetesi akla geliyor.

sanların, adaletin pençesine düşmekten kurtulamak amacıyla, din adamlarına mahsus başlık altına saklanmaları ise, daha şerefli olmamakla beraber tamamiyle başka bir iştir. Meselâ Napoli manastırlarından birinde Massuccio adında bir korsanı, bu halin bir örneği olarak tanıyoruz²⁷. Papa XXIII. Johannes'in bu bakımdan durumu yakından bilinmemektedir²⁸.

Şahsen meşhur eşkiya başları devri, ancak daha sonra, yâni XVII. asırda, siyasî tezatların, Guelf'lerle Ghibellin'lerin ve İspanyollar'la Fransızların artık memleketi karıştırmadıkları zaman başlamıştır. Şimdi eşkiya, partizanın yerini almıştır.

İtalya'da kültürün pek sokulamadığı bazı bölgelerde halk, ele geçirdiği her yabancıyı öldürmeğe mütemayildi. Hususiyle Napoli Kırallığının ücrâ köşelerinde böyle barbarlık, belki de eski Romalılar devrindeki *Latifundium* (büyük çiftlik) usulünden kalma bir şeydi. Buralarda yabancı ile düşman, *hospes* ile *hostis*, bütün safderûnlukla aynı şey olarak sayılırdı. Bu insanlar, dinsiz olmaktan uzak bulunuyorlardı; bazen bir çobanın, perhiz zamanında peynir yaparken bir kaç damla süt ağzına kaçtığını itiraf edip günah çıkartmak üzere papasın önüne geldiği görülürdü.

²⁷ Massuccio, Nov. 29. Aynı adamın aşkta da büyük şansı olması tabiidir.

²⁸ Gençliğinde bir korsan olarak, Anjou hanedanının iki kolu arasında Napoli için yapılan savaşta ortaya çıkışı, siyasî particilik yüzünden olmuştur ki bu, o devrin anlayışına göre ayıp bir şey değildi. Genova'lı başpiskopos Paolo Fregoso da, münavebe ile Doge'lık ve korsanlık yapmış, üstelik de sonunda kardinal olmuştur. Karş. yukarda sayfa 124, not 58.

Memleketin göreneklerini iyice bilen günah çıkarıcı papas, bu vesile ile yaptığı sorgu sonucunda günahkârın, arkadaşları ile beraber seyyahları soyduğunu ve öldürdüğünü de öğrenirdi; fakat bunlar, memleketin göreneklerine uygun olduğundan, vicdan azâbı uyandırmazdı²⁹. Siyâsi karışıklıkların hüküm sürdüğü zamanlarda, başka bölgelerde yaşayan köylülerin de ne kadar vahşileştiklerine yukarıda (S. 481) işaret etmiş bulunuyoruz.

O zamanki adetlerin haydutluktan daha da berbat bir tarafı, para ile tutulmuş insanlara yaptırılan cinayetler idi. Bu bakımdan Napoli, şehirlerden hepsinin başında gelirdi. Pontano, “burada bir insan hayatından daha ucuza satın alınabilecek hiçbir şey yoktur” diyor³⁰. Fakat başka bölgelerde de bu çeşit cinayetler görülmektedir. Şüphesiz ki bunları sebeplerine göre birbirinden ayırmak çok güçtür; siyasî amaçlar, particilik husumetleri, şahsî düşmanlıklar, öc ve korku birbirlerine karışarak müessir olmaktadır.

O zamanki İtalya'nın kültürece en gelişmiş insanları olan Floransahlarda bu kabil cinayetler nisbeten az görülmektedir ki bu da kendileri için büyük bir

²⁹ Poggio, *Facetiae*, fol. 164. Bugünkü Napoli'yi tanıyanlar, hayatın başka alanlarında da buna benzer latifeler anlatabilirler.

³⁰ Jovian. Pontani Antonius: *Nec est quod Neapoli quam hominis vita minoris ventatur*. Şüphesiz ki o, Anjou'lar devrinde henüz böyle olmadığını kasd ediyor; sicam ab iis — Aragon'lulardan — accepimus (karnayı onlardan — Aragonlu'lardan — aldık). 1534 şıralarındaki duruma, Benv. Cellini şahadet etmektedir, I, 70.

şeref teşkil eder³¹. Sebebini araştırarak olursak, belki, haklı şikâyetler için herkesin tanıdığı bir adaletin hâlâ mevcut oluşunda, veyahut da yüksek kültürün, kaderin çarhına canice müdahale etmek hususunda insanlara başka bir görüş sağlamış olmasında buluruz. Bir cinayetin önceden kestirilmesi mümkün olamayacak ölçüde geniş tesirler yapabildiği ve kaatilin, faydalı diye adlandırılan cinayetlerde bile fazla ve sürekli bir menfaat sağlayamadığı üzerinde düşünülen bir yer var idiyse burası ancak Floransa idi. Floransa'da hüniyetin ortadan kalkmasından sonra cinayetlerin, başlıca para ile başkaları hesabına yapılan cinayetlerin sür'atle arttığı görülmektedir. Bu hal, I. Cosimo hükümetinin, polisleri³² vasıtasıyla duruma hâkim olacak derecede kuvvetlendiği zamana kadar sürmüştür.

İtalya'nın başka yerlerinde para karşılığı yapılan cinayetler, para vermek kabiliyetindeki yüksek mevki sahibi tertipçilerin mevcudiyetleri ile mütenasip olarak, daha seyrek veya daha sık olsa gerektir. Bu gibi şeylerle istatistik metotları ile bir araya toplayıp göstermek kimsenin aklından geçmez. Ancak, zor kullanmak suretiyle vukubulduğu söylenen ölüm vak'alarından sadece küçük bir kısmının gerçekten cinayet olduğunu kabul edersek, bu kadarı bile büyük

³¹ Hiç kimse bunu doğrudan doğruya isbat edecek bir belge gösteremez. Ancak az sayıda cinayet kayıtlarına rastlanmaktadır ve Floransa'nın parlak devrinde yetişmiş olan yazarların muhayyilesi bu gibi şüphelerle dolu değildir.

³² Bu mesele hakkında bak: Fedeli'nin raporu: Albéri, Relazioni, serie II, vol. I, p. 353 ve sonrası.

bir yekûn tutar. Her halde hükümdarlarla hükümetler en feci örnekler vermekte idiler. Bunlar, öldürmeyi mutlak üktidarlarına yarıyan araçlar arasında saymakta hiçbir mahzur görmiyorlardı. Böyle düşünen ve hareket eden yalnız Cesare Borgia değildi. Sforza'lar, Aragon hanedanından hükümdarlar, daha sonra da V. Karl'a âlet olan kimseler, amaçlarına elverişli gördükleri hallerde aynı şekilde davranmaktan asla kaçınmazlardı.

Milleain muhayyilesi zaman geçtikçe böyle cinayet tertipleri ile o derece doldu ki yüksek mevki sahibi kimselerin tabii ölümlerle hayatları sona erdiğine artık kimse inanmaz oldu. Şüphesiz ki zehirin tesir kuvveti hakkında bazen çok mübalagalı inançlar beslenmekte idi. Bununla beraber Borgia tarafından kullanılan o korkunç beyaz tozun (S. 168) belli bir zaman içinde tesirini gösterebileceğine inanmamız gerekiyor. Salerno hükümdarlarının "birkaç gün içinde öleceksin, çünkü baban, Kırallı Ferrante, hepimizi ezmek istemişti"³³ sözü ile Aragon kardinalına uzattığı zehirin de bir "*Venenum atterminatum*" (vâdeli zehir) olması mümkündür. Fakat Caterina Riario'nun Papa VI. Alexandr'e göndermiş olduğu zehirli mektubun³⁴, okusa bile papayı öldürebileceğine güç ihti-

³³ Infessura: Eccard, scriptores II, Col. 1956.

³⁴ Chron. venetum: Murat. XXIV, Col. 131. — Kuzey memleketlerinde, İtalyanların zehir kullanmaktaki maharetleri hakkında daha hayalî masallara inanılmaktaydı. Bak: Juvénal des Ursin, 1382 yılına dair (ed. Buchon, p. 336) da Durazzo Kırallı Karl'ın kendi hizmetine aldığı zehircinin neşteri hakkında bilgi; kim ona sadece baksa, mutlaka ölürdü.

mal verilebilir. Büyük Alfons, Cosimo de' Medici'nin kendisine göndermiş olduğu Livius kitabını bile okumaması için doktorları tarafından ilkaz edilince, muhakkak ki haklı olarak, böyle saçma laflar söylemekten vaz geçin diye cevap veriyordu³⁵. Piccinino'nun sekreterinin, Papa II. Pius'un sedyesine bir parça sürmek istediği zehirin de tesiri ancak hayali olabilirdi³⁶. Kullanılan zehirlerden ortalama olarak ne miktarının madeni veya nebati olduğunu tesbit etmek mümkün değildir. 1451 de ressam Rosso Fiorentino'nun içerek intihar ettiği mâyi, anlaşıldığına göre, hiç belli etmeksizin başkalarına verilmeyecek şekilde kuvvetli bir asit idi³⁷. Silâhların, hususiyle hançerin

³⁵ Petr. Crinitus, de honesta disciplina, L. XVIII, cap. 9.

³⁶ Pii II. comment. L. X, p. 562. — Jo. Ant. Campanus: Vita Pii II.: Murat. III, II, Col. 988.

³⁷ Vasari IX, Vita di Rosso. — Mesut olmıyan aile hayatında gerçek zehirlemelerin mi, yoksa zehirlenme endişesinin mi daha büyük bir rol oynadığı söylemek güçtür. Karş. Bandello II, Nov. 5 ve 54. Nov. 40, çok ciddi bir ifade taşımaktadır. Adı açık olarak bildirilmeyen bir Batı-Lombardia şehrinde, aynı zamanda iki zehirci yaşıyordu. Karısının gösterdiği ümitsizliğin yapmacık olmadığına kanaat getirmek isteyen bir koca, ona zehir rengine boyanmış bir içki içiriyor ve bundan sonra karı ile koca barışıyorlar. — Cardanus ailesinde yalnız, dört zehirleme vakası görülmüştür. De Propria vita, cap. 30, 50. — Papanın taç giyme töreni vesilesiyle tertiplenen bir şölende bile her kardinal, kendi adamlarını ve şarabını beraberinde getirmişti, “çünkü içkiye zehir katıldığı tecrübe ile biliniyordu”. Bu adet, Roma'da çok yaygındı ve “sine iniuria invitantis” (davet eden için bir hakaret bahis konusu olmaksızın) sayılırdı. — Blas, Ortiz, itinerarium Adriani VI., ap.: Baluz. Miscell. 5 (ed. Mansi) I, 380.

gizli cinayetler için kullanılmış, Napoli, Milano ve daha başka yerlerde iktidarda bulunanlarda adet haline gelmişti. Gerçekten de büyüklerin kendilerini korumak için yanlarında bulundurdukları silahlı kıt'alar arasında, sırf işsizlik yüzünden, bazen kana susama halleri meydana gelmekte idi. Eğer bey, maiyeti arasında herhangi birine bir işâretinin kâfi geleceğine emin bulunmasaydı, her halde birçok cinayetler işlenmemiş kalırdı.

Gizli cinayet araçları arasında — hiç değilse niyet olarak —, az kullanılmakla beraber, büyü'de görünmektedir³⁸. Meselâ *maleficii*, *malie* ve saire gibi tabirler, öyle görünüyor ki, nefret edilen bir düşmanı akla gelebilen en dehşetli korkuya düşürmek maksadıyla zikredilmektedir. XIV. ve XV. yüzyıllarda Fransız ve İngiliz saraylarında mahvedici, öldürücü büyü, İtalyan ileri gelenleri arasında olduğundan çok daha büyük bir rol oynamaktadır.

Nihayet, ferdiyetin son derece gelişmiş bulunduğu İtalya'da cani yaratılışlı bazı kimseler de görülmektedir; bunlar cinayeti herhangi bir amaç için değil, sırf zevk için işlemektedirler ki bu bizim psikolojik ölçülerimizin dışında kalan bir keyfiyettir.

³⁸ Meselâ Leonello de Ferrara'ya yapılan sihirler (*maleficii*). bak: Diario Ferrarese.: Murat. XXIV, Col. 194, 1445 yılına dair. Bunu yapan büyücü, Benato adında biriydi. Zaten fena tanınmış olan bu adama, şehir meydanında hakkındaki hüküm okunurken, gökte bir gürültü koptu ve yer depremi oldu, öyle ki hazır bulunanlar kaçıştılar veya yere yıkıldılar. — Lodovico Moro tarafından yiğeni Giangaleazzo'ya yaptırılan büyü hakkında Guicciardini'nin (L. I) de anlattıklarının sorumluluğu kendisine ait kalsın.

Bu korkunç simalar, ilk bakışta Braccio de Montone, Tiberto Brandolino ve Werner von Urslingen gibi bazı Condottiere'ler dâhil bulunmaktadır³⁹. Werner von Urslingen'in gümüş göğüslüğünde şu yazıt vardı: "Tanrının, merhamet ve şefkatin düşmanı". Bu kabil insanların, en erken gelişmiş canilerden olduklarına şüphe yoktur. Fakat bunların işledikleri cinayetlerin en korkunçları — bunları tasvir eden yazarların fikirlerine göre — ruhânilerin tehdit ve cezalarına karşı koymak amacıyla yapıldığı ve bütün şahsiyetlerinin bu bakımdan aydınlatıldığı göz önünde tutulacak olursa, haklarında hüküm verirken ihtiyatlı davranmak gerekir. Braccio'da kiliseye karşı beslenen nefret duygusu o derecede ilerlemişti ki meselâ ilâhi okuyan rahipleri görünce dehşetli bir hiddete kapılıyor ve onları kulenin tepesinden aşağı attırıyordu⁴⁰; fakat aynı zamanda Braccio "askerlerine karşı gayet dürüst davranan büyük bir komutan idi". Aslında Condottiere'ler genel olarak belli bir menfaat uğrunda ve buldukları son derece maneviyat bozucu mevkilerinin tesiri ile cinayet işlerlerdi; ilk bakışta faydasız ve gayesiz gibi görünen gaddarlıklarının da genel olarak, sırf umumî bir yıldırma, sindirmeden ibaret olsa bile, mutlaka bir amacı vardı. Aragon hanedanından gelen hükümdarların yaptıkları zulümlerin ana kaynağı, yukarıda (S. 50-51)

³⁹ Herkesten önce Ezzelino da Romano zirk edilebilirdi, eğer bu adam haris emellerin ve kuvvetli bir astroloji vehminin tesiri altında yaşamış olmasaydı.

⁴⁰ Giornali napoletani: Muratori XXI, Col. 1094. 1425 yılına dair.

görmüş olduğumuz gibi, intikam ve korku duyguları idi. Mutlak surette bir kana susama, insan yoketmekten duyulan şeytani bir zevk, herkesten önce, İspanyol soyundan olan Cesare Borgia'da bulunabilir; onun gaddarlığı, mevcut olan veya akla gelebilen her çeşit gayenin ölçülerini aşmaktadır (S. 160). Bundan başka fenalık yapmaktan zevk duymak huyu, Rimini tirani Sigismondo Malateste (S. 47 vd., 311 vd.)'da görülmektedir. Ona, adam öldürme, ırza tecavüz, eşe ihanet, akraba zinası, kilise soygunculuğu, yemin bozma ve hiyanet suçlarını, hem de defalarca, isnad eden yalnız Papalık değildir⁴¹; aynı zamanda tarihin hükmü de böyledir. Bu adam kendi oğlu Roberto'ya tecavüz etmeye teşebbüs etmiş, fakat Roberto hançerini çekerek bu tasallutu defetmiştir⁴². Bu iğrenç hareketi, yalnız bir ahlâk düşüklüğü mes'ele si olarak izah etmek doğru olmasa gerektir; aynı zamanda bunu, astrolojik veya majik bir batıl inançla ilgili saymak yerinde olur. Papa III. Paul'un oğlu ve Parma tiranı Pierluigi'nin Fano piskoposuna⁴³ yaptığı böyle bir iğrenç tecavüz de aynı şekilde izah edilmek istenmiştir.

Yüksek tabakanın hayatında aksettirilen şekliyle o zamanki İtalyan karakterinin ana hatlarını bir bütün

⁴¹ Pii II, comment L. VII, p. 338.

⁴² Jovian. Pontan. de immunitate. Burada Sigismondo'nun, kendi kızını gebe bıraktığından ve buna benzer diğer şeylerden bahs edilmektedir.

⁴³ Varchi, Storie fiorentine, sonunda (meselâ Milano baskısında olduğu gibi eser, noksansız yayımlanmış olduğu takdirde).

olarak ifade etmek istersek aşağı yukarı şöyle bir sonuca varmış oluruz: Bu karakterin en büyük kusuru, aynı zamanda kendi büyüklüğünün, yani gelişmiş endiviüalizmanın bir şartı halindedir. Ferdîyet, ilk önce, mevcut bulunan, çoğu kere tiranca ve gayri meşru olan otoriteden kendini koparıyor; bundan sonra onun düşündükleri ve yaptıkları, haklı veya haksız yere, hiyanet olarak sayılıyor. Başkalarında bencilliğin galebesini görünce kendi haklarını kendi silahlarıyla savunmağa koyuluyor; kendi iç huzurunun sağlanmasını düşünürken, aldığı intikamlar yüzünden kara kuvvetlerin eline düşüyor. Sevgisi, her şeyden evvel başka bir gelişmiş ferdîyete, yani en yakınının zevcesine yönelmektedir. Bütün objektif olaylar, her çeşit engeller ve kanunlar karşısında kendi egemenliği duygusuyla hareket etmekte ve her olay karşısında, iç âlemindeki şeref duygusu veya menfaatin, hesaplı düşünüş veya tutkunun, feragat veya intikam duygusunun galip gelmesine göre, bağımsız olarak karar vermektedir.

Gerek dar ve gerek geniş anlamıyla bencillik bütün fenalıkların kökü ve anacı olduğuna göre, gelişmiş ferdîyete sahip İtalyalı'nın, sırf bu sebeple bile başka milletlerden daha fazla derecede fenalığa yakın bulunması lâzım gelir.

Fakat bu endividüel gelişmeye sahip bulunmakta onun hiçbir suçu yoktur.; daha ziyade bu, tarihi bir zaruretten ileri gelmiştir. Bu hal yalnız İtalyanlar'ın başına gelmiş değildir; üstelik ve başlıca İtalyan kültürünün tesiri ile bütün batı milletleri de aynı akıbete uğramışlardır ve o vakitten beri böyle bir hava için-

de yaşamaktadırlar. Aslında bu, ne iyi ve ne de kötüdür, fakat zarûridir. Aynı şeyin içinde modern bir iyilik ve kötülük ölçüsü, ahlâki bir miyar vücuda gelmiştir ki bu, ortaçağa mahsus olandan esaslı surette ayrıdır.

Fakat Renaissance devrinde yaşıyan İtalyanlar, yeniçağın bu ilk müthiş dalgasına karşı dayanmak zorunda kalmışlardı. Kabiliyet ve tutukuları ile bu insanlar, bu çağın bütün yükseklik ve alçaklıkları için en belirli ve en karakteristik temsilcileri olmuşlardır. Derin bir ahlâk düşüklüğü yanında en asil bir ahenge sahip şahsiyetler yetişmekte ve endividüel hayatı tebcil eden bir sanat gelişmektedir ki ne ilkçağ ve ne de ortaçağ, böyle bir şeyi ne istemiş ve ne de yapabilmıştır.

Bir kavmin Tanrı şuûru mes'elesi, onun ahlâkı ile son derece yakından ilgilidir. Dünyayı bir Tanrının sevk ve idare ettiğine inanışın kuvvetli veya zayıf oluşu anlamına gelen bu itikat, dünyayı saadete veya sefalete ve yakın bir zamanda yok olmağa götürecek şekillerde olabilir¹. O zamanki İtalyanlar'da hâkim bulunan itikatsızlık ise her tarafta dile düş-

---

¹ Tabîi olarak bu hususta açığa vurulan duygular, yer ve insanlara göre çok değişik olmuştur. Renaissance devrinde öyle zamanlar ve şehirler görülmektedir ki buralarda insanlara saadet içinde yaşama ve hayattan zevk çıkarma zihniyeti hâkim olmuştur. Ancak XVI. yüzyıldaki yabancı hâkimiyeti ile birlikte ki düşünen insanlara bir yeis çöktüğü belli olmaktadır.

müş bir haldedir; bunu ispat etmek zahmetine katlanacak bir kimse, yüzlerce delil ve örnek bulmakta güçlük çekmeyecektir. Bizim buradaki ödevimiz de sadece bir ayıklama ve ayırmadan ibaret kalacaktır; kesin ve genel bir hüküm vermekten bu sefer de kaçınacağız.

Eski zamanlarda Tanrı şuurunun kaynağı ve dayanağı, hıristiyanlıkta ve bunun gözle görülür elle tutulur kuvvet tezahürü olan kilisede bulunmakta idi. Kilise soysuzlaştığı zamanlar insanlık buna kapılmamalı ve her şeye rağmen dinini mahafaza etmeli idi. Fakat böyle bir önermeyi ortaya koymak, bunu yapmaktan çok daha kolaydır. Her kavim, bir prensibin kendisi ile bunun dış kalıbı arasındaki sürekli aykırılığa göz yumabilecek kadar sakin veya şaşkın olamaz. Tarihte şimdiye kadar görülmüş olan sorumlulukların en ağırı, tefessüh etmekte bulunan kilisenin üzerine yüklenmektedir: Kilise, bulanık ve kendi kuvvetinin sınırsız bir şekilde gelişmesi lehine olarak tahrif edilmiş akîdeyi bütün gücü ve araçları ile salt bir gerçek olarak uygulamış durmuş ve dokunulmazlık duygusu içinde kendini en iğrenç ahlaksızlığa salıvermiştir; böyle bir durumda tutunabilmek için de kavimlerin vicdan ve fikirlerine öldürücü darbeler vurmuş, kendisinden rûhan ayrılmış bulunan yüksek kabiliyetli birçok insanları itikatsızlığa ve ümitsizliğe sürüklemiştir.

Burada şöyle bir soru karşımıza çıkmaktadır: Fikir bakımından bu kadar kudretli olan İtalya, ruhânî makamlara karşı ne için daha kuvvetli bir reaktandan daha önce, bir Reform vücuda getirmemişti?

Bunun mâkul görünen bir cevabı vardır: İtalyan düşünüş ve duryuşu, kiliseyi inkâr etmenin ilerisine gidememiştir; buna karşılık Alman *Reformu*'nun men'şe ve yenilmez kuvvetini, kendisinin müspet dini akidelere dayanması, hususiyle inanç sayesinde kendini haklı çıkarma ve iyi eserlerin değersizliği öğretilerine dayanması keyfiyeti teşkil etmiştir.

Şurası muhakkaktır ki bu öğretiler, ancak Almanya'dan İtalya'ya geçerek teesirini göstermeğe başlamıştır; hem de çok geç bir devre, İspanyol kuvvetinin kısmen doğrudan doğruya ve kısmen Papalık ile bunun bendeleri vasıtasıyla her şeyi boğmaya muktedir olacak dereceye ulaşmış bulunduğu bir zamana kalmıştır². Fakat XIII. yüzyılın mistiklerinden Savonarola'ya kadar İtalya'da görülen din hareketlerinde birçok müspet inançlar vardır; ancak, bunların başarı ile sona ermesi için, tıpkı çok müspet Hıristiyanlar olan Huguenot'larda görüldüğü gibi, yalnız talih yardım etmemiştir. XVI. asrın Reform hareketi gibi muazam olayları, gerek ayrıntıları ve gerekse menşe ve cereyanları bakımından, bunların zarûretini ana hatları ile bir bütün olarak ispat etmek kabîl olmakla beraber, tarih felsefesinden istihraç etmek hiçbir suretle mümkün değildir. İnsan fikrinin hareketleri, birdenbire şimşek gibi çakması, yayılması ve du-

² Karşı-reform ruhu diye adlandırdığımız şey, Reform hareketinden uzun zaman önce İspanya'da gelişmişti; hem de Ferdinand ve Isabella devrinde bütün kilise teşkilâtının sıkı bir surette denetlenmesi ve kısmen yeni tesisler yapılması suretiyle bu gelişme vukubulmuştu. Bu mesele hakkında ana kaynak: Comez, Kardinal Ximenes'in hayatı: Rob. Belus, *Rev. hispan. scriptores*.

raklaması, hiç değilse gözlerimiz için daima bir muamma olarak kalmaktadır; çünkü, burada faaliyette bulunan kuvvetleri ancak parça parça tanımakta, fakat hiçbir zaman bütünüünü kavrayamamaktayız.

Renaissance devri en parlak noktasına ulaştığı zaman İtalya'daki yüksek ve orta sınıfların kiliseye karşı besledikleri ruh haleti, derin ve hafifseyen bir nefret ile, dış hayata her bakımdan işlemiş bulunduğu nisbette, kilise göreneklerine boyun eğmenin ve takdis âyinleriyle dinî törenlere bağlılığın birbirlerine katılmasından vücuda gelen karma bir duygudan ibarettir. İtalya'ya mahsus ve karakteristik bir vasıf olmak üzere aziz vaizlerin büyük endividüel tesirini de buna ilâve edebiliriz.

Dante'den beri edebiyat ve tarihte kendini gösterdiği gibi, İtalyanlar'ın kilise adamlarına karşı duydukları nefret ve düşmanlığa dair geniş etüter mevcuttur. Halk efkârının Papalığa karşı olan durumu hakkında bizzat kendimiz yukarıda (S. 147 vd. 300 vd.) bazı şeyler söylemiştik. En değerli kaynaklardan daha kuvvetli deliller çıkarmak istiyen herkes de Machiavelli'nin *Discorsi*'sinde ve Guicciardini'nin eserlerinde (noksansız baskısı) yer lalan meşhur parçaları okuyabilir. Papalık sarayından başka piskoposlar arasında en seçkin şahsiyetlerle bazı papaslar, ahlak bakımından itibarda³ tutulmaktadırlar. Buna mukabil di-

³ Hikâyecilerin ve diğer istihzacıların, piskoposları hemen hemen hiç ele almamış olduklarına dikkat edilsin. Halbuki piskoposlarla da, her hal ve kârda değiştirilmiş yer adları ile, öteki ruhban gibi alay edilebilirdi. Böyle bir şey,

ger unvanlar taşıyan bütün ruhaniler ve rahipler hemen hemen listinasız şüphe altında bulundurulmakta ve çok kere bunlara bütün ruhani sınıfı kapsar şekilde en çirkin isnatlar yapılmaktadır.

Hiçbir tehlike göze alınmaksızın kendileriyle alay edilebilmesi dolayısıyla rahiplerin, bütün ruhban sınıfı uğruna kurbanlık koyun mevkiine düştükleri, öteden beri iddia edilmiştir⁴. Fakat böyle bir iddia her bakımdan yanlıştır. Kısa hikâyelerde ve komedilerde tercihan râhiplere rol verilmektedir. Çünkü bu iki edebiyat nev'inde, haklarında sadece imâ yolu söylenen şeyleri muhayyilenin kolayca tamamlayabileceği tanınmış tiplerden hoşlanılmaktadır. Sonra, hikâyeciler diğer ruhbanı da korumamaktadırlar⁵. Üçüncüsü, İtalyan edebiyatının öteki nevîlerinde papalık ve Roma sarayı hakkında son derece cür'etkârane ve açık olarak söz söylendiği ve hüküm verildiğini ispat eden birçok kayıtlar elimizdedir. Muhayyilenin serbestçe

---

meselâ Bandello II, Nov. 45 de yapılmıştır. Bununla beraber aynı yazar, II, Nov. 40 da faziletli bir piskoposu tasvir etmektedir. Gioviano Pontano, "Charon" adlı eserinde, göbekli bir piskoposun gölgesini öteki dünyada bir Ördek gibi yalpa vura vura geçirmektedir. — O zamanki İtalyan piskoposlarının genel olarak nitelik bakımından ne kadar düşük olduklarına dair bak: Janus, sayfa 387.

⁴ Foscolo, Discorso sul testo del Decamerone: Ma de' preti in dignità niuno poteva far motto senza peracolo; onde ogni frate fu l'irco delle iniquità d'Israele etc. (Fakat yüksek payeli papaslar hakkında kimse tehlikeyi göze almadan konuşamazdı; bu sebepten dolayı her küçük rütbeli papas, İsrail'de yapılmış haksızlıkların günahını çeker).

⁵ Meselâ Bandello, II. Nov. 1 de şöyle ima etmektedir: Bencillik herkesten çok, üzerlerinde hiçbir aile yükü bu-

işliyerek yarattığı eserlerde ise bu gibi tenkitler şüphesiz beklenemez. Dördüncüsü, râhipler de bazen korkunç bir şekilde öc alabilirlerdi.

Bununla beraber şu doğrudur ki râhipler, bütün ruhanî sınıf içinde en sevilmeyen kimselerdi ve bunlar, manastır hayatının ve bütün rûhani teşkilâtın, itikat sisteminin ve hattâ genel olarak dinin değersiz olduğu gösteren en canlı dehilleri temsil ederlerdi. Bu bakımdan çıkarılan sonuçlar, haklı veya haksız olarak, istendiği şekilde teşmil edilirdi. Kabul etmek gerektirir ki İtalya, her iki dilenci tarikatının de ortaya çıkışı hatırasını başka memleketlerden çok daha canlı bir şekilde muhafaza etmekte idi; bu tarikatlar menşe itibariyle XIII. asrın müşriklığı denen dinden ayrılma davranışına, yâni modern İtalyan dehasının ilk kuvvetli kıvılcığına karşı tepki⁶ gösteren hareketi temsil ediyorlardı. Hususiyle Dominiken Tarikati râhiplerine sürekli olarak emânet olunan ruhani zabıta kuvveti rolü, muhakkak ki gizli kin ve nefret ile istihzadan başka bir duygu uyandırmış olamaz.

Decamerone ile Franco Sacchetti'nin hikâyeleri okunacak olursa râhip ve râhibeler aleyhine söylene-

---

lunmayan papaslar için ayıptır. Bu sebebe dayanarak, bir papas evine yapılan baskını haklı göstermektedir. Bu baskında genç bir adam, iki askere veya eşkiyaya, gerçi cimri fakat romatizmalı olan bir papasın bir danasını çaldırmaktadır. Bu çeşit tek bir hikâyeye, ne gibi şartlar altında yaşandığını ve hareket olunduğunu, bütün etütlerden çok daha canlı bir surette göstermektedir.

⁶ G. Villani III, 29 da bunu, bir asır sonra çok açık olarak söylemektedir.

cek başka edepsizce bir lâf artık kalmadığı sanılır. Fakat Reform devrine doğru bu kabil ifâdelerin hissedilir şekilde şiddetlendiği görülür. Aretino'yı bir tarafa bırakalım; çünkü o, *Ragionamenti*'sinde manastır hayatını, sırf kendi mizacına meydanı alabildiğine serbest bırakmak için bir bahane olarak kullanmaktadır. Fakat emsalleri arasında en tipik örnek olarak Massuccio'yı, hususiyle bunun "*Elli Hikâye*"sinin ilk on tanesini göstereceğiz. Bu hikâyeler derin bir öfke içinde ve bunu etrafa yaymak amacı ile yazılmış olup en kibar şahıslara, bizzat Kral Ferrante ile Napoli Prensi Alfonso'ya ithaf edilmiştir. Hikâyelerin konuları kısmen eskidir ve bazıları daha Boccaccio'dan bilinmektedir. Fakat bunlarda Napoli'nin o zamanki durumu bambaşka bir şekilde ve korkunç bir realizma görüşü ile aksetmektedir. Rahiplerin halk kitlelerini sahte mucizelerle nasıl kandırdıkları ve soydukları, aynı zamanda rezilce yaşayışları, düşünen bir müşahidi gerçek bir ümitsizliğe sürüklemeye kâfi gelir. Minorit Tarikatine mensup olup gezen ve dilenen râhipler hakkında şöyle deniyor.: "Onlar dolandırıyor, çalıyor ve zina işliyorlar; artık alacakları bir şey kalmadığı zaman kendilerine aziz süsü vererek mûcizeler gösteriyorlar; bu sırada biri S. Vincenzo'nun elbisesini, bir başkası S. Bernardino'nun yazısını⁷, bir diğeri de Capistranos'ın eşeğinin yularını gösteriyor...". Bazıları "yardımcılar getiriyorlar; görünüşte kör veya ölüm derecesinde hasta olan bu sahtekârlar, bu sahte azizlerin üzer-

⁷ L'Ordine. Büyük bir ihtimalle bu, üzerinde I H S yazılı olan bu Aziz'in levhasıdır.

lerindeki hırkanın eteğine veya beraberlerinde getirdikleri aziz bakiyelerine dokununca kalabalık halk kitlesi içinde birdenbire iyileşmektedirler; bunun üzerine yüksek sesle “*Misericordia*” ilâhisi söylenir, çanlar çalınır ve mûcize uzun bir törenle tescil olunur”. Bazen kürsüde bulunan bir râhibe, halk arasına karışmış başka bir rahip tarafından küstahça yalancı diye bağırıldığı da olur. Fakat bağırın rahip birden bire çarpılır; bunun üzerine vâaz eden okuyup üfliyerek çarpılanın içindeki şeytanı kovar ve sahte hastayı iyileştirir. Hepsi baştan başa önceden tertiplenmiş komediden ibaret!.. Baş rolü oynayan rahip ile yardımcısı, bir kardinaldan bir piskiposluk satın almağa kâfi gelecek kadar para toplarlar ve burada her ikisi de rahatça ömürlerini geçirirlerdi. Massuccio, Dominiken râhipleri ile Fransisken râhipleri arasında özel bir ayırma yapmamakta ve her ikisini de aynı değerde görmektedir. “Ve şimdi budala halk onlar arasındaki kin ve kavgalara karışmaktan kendini koruyamaz, şehir meydanlarında bu hususta münakaşa eder⁸ ve Fransisken taraftarları ile Dominiken taraftarları diye ikiye bölünür!”. Râhibeler, istinasız râhiplere ait bulunmaktadırlar. Ruhbandan gayrı erkeklerle düşüp kalkın rââhibeler hakkında koğuşturma yapılır ve böyleleri zindana atılır. Diğerleri ise râhiplerle resmen evlenirler; hattâ düğünlerinde dualar bile okunur, evlenme sözleşmeleri yapılır, bol bol yenip içi-

⁸ Yazar, ve seggi'lerde diye ilâve ediyor. Seggi, Napoli zadenânının dahil buldukları cemiyetlerdir. — İki tarikat arasındaki rekabet, çok kere gülünç bir tarzda tasvir olmaktadır; bak meselâ: Bandello III, Nov. 14.

ir. Yazar şöyle diyor: “Bizzat kendim birçok defalar böyle törenlerde hazır bulundum ve her şeyi gözlerimle gördüm. Bu gibi râhibeler ya sevimli râhipler doğururlar, ya da karımlarındaki çocuğu düşürürler. Eğer herhangi bir kimse yalan söylediğimi iddia ederse; gidip râhibe manastırlarının lâğım kanallarını muayene etsin; orada tıpkı Herodes* zamanında Beytul-Lahm’da olduğu gibi, birçok körpe çocukların kemiklerini yığılı bir halde bulacaktır”. Bu ve buna benzer şeyler manastır hayatının sırlarındandır. Şüphesiz ki râhipler, günah çıkarmakta birbirlerine lâzım gelen kolaylığı göstermekte ve, kendi sınıflarına dahil bulunmayan herhangi bir kimseye müşrik muamelesi yaparak asla affetmiyecekleri büyük günahları, kendilerine sıra gelince, bir *Paternos*-ter duası ile ortadan kaldırmaktadırlar. “Bu sebeple, toprak açılsın ve böyle cânileri, hâmileleri ile birlikte diri diri yutsun”. Başka bir yerde Massuccio, râhiplerin nüfuz ve kuvvetlerinin başlıca âhîret korkusuna dayandığından bahsederek, dikkate değer bir arzu açığa vurmaktadır:” Râhipler için en iyi ceza Tanrının bir an evvel ârafı ortadan kaldırması olurdu; bu takdirde onlar artık sadaka ile yaşamak imkânını bulamazlar ve yeniden çapaya sarılmak zorunda kalırlardı”.

* Herodes, İsrail kralı olup M.Ö. 37 tarihinde, Roma hâkimiyeti altındaki memleketine hükümdar olmuştur. Yahudiler tarafından hiç sevilmemesine, nefret edilmesine rağmen, zekâsı ve zalimliği sayesinde İmparator Augustus zamanında da tutunmağa muvaffak olmuştur. En çok kendi akrabalarının canlarına kıymıştır. Kudüs tapınağını muhteşem bir şekilde inşa etmiş ve memlekette birçok şehirler kurmuştur. M.Ö. 4 tarihinde ölmüştür.

Ferrante zamanında böyle şeylerin serbestçe yazılabilmemesinin sebebi, belki de, bu kıralın sahte bir mucize ile aldatılmağa teşebbüs edilmiş olmaktan duyduğu kin ve garez idi⁹. Gûya Tarentum yakınlarında gömülü olup sonradan bulunmuş olan ve üzerinde St. Cataldus'un adı yazılı bulunan bir kurşun levha ile Ferrante, İspanya'da yapıldığı şekilde Yahudileri tâkip etmeğe zorlanmak istenmişti; Kıral bunun bir hiyleden ibaret olduğunu anlayınca râhipler kendisine meydan okumuşlardı. Daha önce babası Kıral Alfonso'nun yaptığı gibi Ferrante de kendisine perhiz yaptığı süsünü veren bir sahtekârın foyasını meydana çıkarmıştı. Sarayın hiç olmazsa böyle saçma sapan bâtil itikatlarında bir payı yoktu¹⁰.

Biz ciddi bir yazarın söylediklerini dinledik ve bu çeşit yazılara daha bir çoklarında rastlamaktayız. Dilenci râhipler hakkında yapılan alaylar ve söylenen küfürler pek çoktur ve bütün edebiyat baştan başa bunlarla doludur¹¹. Eğer Alman Reformu ve Karşı Reform hareketi ortaya çıkmış olsalar bile, Renaissance'ın kısa bir zaman içinde bu dilenci tarikatlarını ortadan kaldırmış bulunacağına şüphe edilemez. Azizleri ile halkın arasına giren vâizleri, bu tarikatları güç kurtarabilirlerdi. Ancak, meselâ X.

⁹ Bunun hakkında bak: Jovian. Pontan. de sermone, L. II ve Bandello, Parte I, Nov. 32.

¹⁰ Bu sebeptendir ki sarayın yakınında böyle şeylerden açıktan açığa şikâyet edilmektedir. Karş. yine Jovian. Pontan.: Antonius ve Charon.

¹¹ Misâl olmak üzere: Maccaroneide'nin VIII. nağmesi.

Leo gibi dilenci tarikatlarını aşağı gören bir papa ile tam zamanında anlaşmış olmak kâfi gelirdi. O çağın duyguları bu tarikatları gülünç veya iğrenç buluyordu; kilise için de bu tarikatlar yüz kızartıcı bir sıkıntı olmaktan başka bir şey değillerdi. Eğer Reform hareketi Papalığı kurtarmamış olsaydı, bizzat Papalığın başına neler geleceğini kim söyleye bilir!..

Bir Dominiken manastırında yaşayan Pater Inquisitor'ın, oturmakta olduğu şehir üzerindeki nüfuzu, XV. yüzyılın sonlarına doğru kültürlü insanları kösteklemeğe ve öfkelendirmeye kâfi gelecek kadar kuvvetli idi; fakat sürekli bir konku ve itaat altında tutacak kudrette de değildi¹². Eski zamanlarda olduğu gibi sırf düşüncülerinden dolayı insanları cezalandırmak (S. 394 vd.) artık mümkün değildi; bütün ruhban sınıfına karşı en sert dil kullananlar bile aslında doğru yoldan çıkarıcı inanışları dolayısıyla kovuşturulmaktan kolayca sakınabilirlerdi. Savonarola hâdisesinde görüldüğü gibi kuvvetli bir partinin yardımı olmaksızın, veya kuzey İtalyan şehirlerinde sık sık görüldüğü gibi kötü büyücülüğün cezalandırılması bahis konusu olmadığı hallerde, XV. asrın sonları ile XVI. asrın başlarında ateşte yakmaya kadar varan ağır cezalara ancak nâdir olarak rastlamaktayız. Öyle görünüyor ki birçok vakalarda engizisyoncular, hükümleri son derece sathi gerekçelere dayanarak makz-

¹² Vasari V, p. 120 deki Vita di Sandro Botticelli'de anlatılan hikâye, engizisyon ile bazan latife edildiğini göstermektedir. Bununla beraber orada sözü geçen "vicario", hem başpiskopos hem de Dominiken engizisyoncusunun muzahhacı olabilir.

etmekle yetinmektedirler; hattâ bazı kere mahkûmların, hükmü infaz edileceği yerlere götürülürken ellerinden alındıkları bile görülmüştür. Bologna'da papas Niccolò da Verona, 1452 tarihinde ölülerin yardımı ile tefe'ül etmek, üfürükçülük ve mukaddesâtı kirletmek suçlarından hüküm giymiş, San Dominico kilisesinin önünde kurulan ağaçtan bir sahneye çıkarılarak rezil edilmiş bulunuyordu. Bundan sonra yakılmak üzere şehir meydanında tutuşturulan bir odun yığınına götürülecekti. Fakat peyda olan bir takım kimseler onu engizisyoncuların ellerinden alarak kurtardılar. Bu adamlar, St. Jean Tarikatına mensup olup müşriklere dostluğu ve rahibeleni kirletmesi ile tanınmış Archille Malvezzi tarafından gönderilmişlerdi. Papanın elçisi Kardinal Bessarion, bunun üzerine suçlulardan yalnız birini ele geçirebildi ve idam ettirdi. Malvezzi ise hiçbir taraftan rahatsız edilmeksizin hayatına devam etti¹³.

Dikkate değer bir noktadır ki daha yüksek dini tarikatlara, yani bütün şubeleriyle Benediktin'lere, zenginliklerine ve müreffeh hayatlarına rağmen, dilenci tarikatlarından çok daha az nefret duyuluyordu. Tarikat râhipleri (frati) hakkında yazılmış olan on hikâyeden olsa olsa ancak bir tanesinde aynı tarikat-tan bir rahibin ele alınarak kirli çamaşırlarının ortaya döküldüğüne rastlarız. Daha erken ve herhangi bir zabıta görevi düşünülmeksizin kurulmuş bulunmaları ve hususi hayata karışmamaları, bu tarikatların lehinde olan unsurlardı. [Mensupları arasında

¹³ Bursellis, Ann. Bonon, ap.: Murat. XXIII, Col. 886, cf. 896.

dindâr, bilgin ve zeki insanlar vardı. Fakat ortalama seviyelerini, yine kendilerinden biri olan Firenzuola¹⁴ şöyle tasvir ediyor: “İyi besili ve geniş cübbeleri içine bürünmüş olan bu adamlar, hayatlarını yalın ayak dolaşmak ve vazetmekle geçirmezler; tersine olarak, süslü Kurtube derisinden yapılmış terlikleri ayaklarında olduğu halde duvarları servi tahtalarıyla kaplı güzel hücrelerinde otururlar ve ellerini karınları üzerinde kavuştururlar. Herhangi bir yere gitmek zorunda kalırlarsa katır veya bakımlı atlara binip sanki dinlenmeye gidiyorlarmış gibi seyahat ederler. Edinecekleri bilgi yüzünden kendilerine, râhiplere mahsus olan sadelik yerine şeytanî bir gurur gelir endişesiyle, kafalarını uzun boylu kitap okumakla yormazlar”.

O devrin edebiyatını tanıyanlar, burada ancak konunun anlaşılabilmesi için en zaruri olan bilgileri verdiğimizizi kavramakta güçlük çekmiyeceklerdir¹⁵. Râhip ve papasların bu şekilde bir şöhrete sahip bulunmaları karşısında birçok kimselerin, mukaddes olan

¹⁴ Karş. sayfa 470 vd. O. Vallombrosa manastırı bölgesinin baş rahibi idi. Burada serbest tercümesini verdiğimiz bu parça, onuncu hikâyesindedir: Opere, vol. II, p. 208. — Carthusian rahiplerinin sürdükleri rahat hayatın gayet çekici bir tasviri bak: sayfa 467 de verdiğimiz Commentario d'Italia, fol. 32 vd.

¹⁵ Papa II. Pius, prensip bakımından ruhanîlerde bekâr kalma mecburiyetinin kaldırılmasına taraftardı. En hoşlandığı sözlerden biri şu idi: “Sacerdotibus magna ratione sublatis nuptias maiori restituendas videri (esaslı bir sebebe dayanılarak ruhanîlerin elinden alınmış olan evlenme hakkı, daha esaslı bir sebebe dayanılarak iade edilmelidir). Platina, Vitae Pontiff., p. 311.

her şeye inançlarının sarsılacağı gayet tabii ve âşikârdır.

Ruhâniler hakkında ne kadar korkunç genel hükümler verildiğini çeşitli eserlerde okumaktayız. En son olarak, bunlardan yalnız bir tanesini burada tekrarlıyacağız. Doğrudan doğruya bunu seçmiş olmamızın sebebi, bu eserin kısa bir zaman önce yayınlanmış ve henüz fazla tanınmamış olmasıdır. Meşhur tarihçi ve Medici ailesinden gelen papaların hizmetinde memur olarak uzun yıllar çalışmış olan Guicciardini, *Vecizeler*'inde¹⁶ şöyle diyor (1529): “Râhiplerin kırs, bencillik ve sefahatlerinden benden daha fazla nefret eden kimse yoktur. Çünkü bir yandan bunların her birisi aslında iğrenç kusurlardır; fakat bir yandan da bu kusurlar, ne ayrı ayrı olarak ve ne de hepsi birden, kendini Tanrıya özel surette bağlı sayan bir sınıfa asla yakışık almıyor; hususiyle aynı kusurlar birbirlerine o derece aykırı düşmektedir ki ancak çok acaip yaratılışlı şahıslarda bir araya toplanmış bulunabilir. Bununla beraber, birçok papaların hizmetinde işgal ettiğim mevki icabı olarak kendi menfaatim için onların büyüklüğünü istemek zorunda kaldım. Lâkin böyle bir durumda bulunmasaydım, Martin Luther’i kendi canım gibi severdim; ve bunu, genel olarak izah edildiği ve anlaşıldığı gibi, hıristiyanlığın bize yüklettiği bir takım kanunlardan kurtulmak için değil, fakat hiçbir işe yaramıyan bu güruhu (*questa caterva di scelerati*), ya namusluca veyahut da nüfuzsuz yaşamaya mecbur kalacak

¹⁶ Ricordi, N. 28: Opere inedite, vol. I,

şekilde lâyük olduğu sınırlar gerisine atılmış görmek için yapardım"¹⁷.

Aynı Guicciardini'nin fikrine göre biz, tabiat üstü olaylar hakkında hiçbir şey bilmiyoruz; filozoflarla teologların bu hususta söyledikleri şeyler sağlamadır; mucize bütün dinlerde görülmektedir, fakat hiç birinin gerçekliğini özel surette ispat etmez; neticede bütün mucizeler henüz bilinmiyen tabiat tezahürlerine geri götürülebilir. Guicciardini, Savonarola'nın aralarında görüldüğü şekilde dağları yerlerinden oynatan inancı, tecessüs uyandıran bir tezahür olarak kaydetmekte, fakat bu inanç hakkında acı bir dil kullanmamaktadır.

Papaslarla râhipler hakkında böyle düşmanca duygular besleniyordu. Fakat buna karşılık onların büyük bir avantajları vardı: halk kendilerine alışmış ve varlıkları herkesin günlük hayatı ile iç içe karışmış bulunuyordu. Bu ise bütün eski ve kuvvetli müesseselerin öteden beri sahip buldukları bir avantajdı. Râhip hırkası veya papas cübbesi altında herkesin bir akrabası vardı; herkes, herhangi bir şekilde himâye görmek veya kilisenin hazinesinden ilerde kazanç sağlamak ümidini besliyordu; nihayet İtalya'nın tam ortasında bazen insanları birdenbire zengin yapan Papalık sarayı mevcut bulunuyordu. Bununla beraber şu noktayı bilhassa belirtmek lâzımdır ki bütün bunlar, dillere ve kalemlere bağ vuramıyordu. En dokunaklı komedi yazarları, doğrudan doğruya râhiplerin, dirlik sahibi papasların ve sair rûhanilerin

¹⁷ Ricordi, N. 1, 123, 125.

bizzat kendileri idiler. Mizah ve hiciv yazarı Poggio; bir papas idi; Fancesco Berni, piskopos müşavirliği ödeneği alıyordu; *Orlandino* müellifi Teofilo Folengo, bir Benediktin râhibi¹⁸ idi; kendi tarikatini gülünç yapan Matteo Bandello, bir Dominiken râhibi ve aynı zamanda bu tarikatın yüksek rütbeli bir ruhânisinin yakın akrabası bulunuyordu. Acaba bunları, yazmağa tahrik eden iç kuvvet, kendilerindeki güvenlik duygusu muydu? Yoksa kendi şahıslarını tarikatlerinin fena şöhretinden ayırmak için içlerinde duydukları bir ihtiyaç mıydı? Belki de hepsinden birer parça bunda rol oynamaktadır. Şüphesiz ki Folengo'da gayet açık olarak Lutherizm'in tesiri görülmektedir¹⁹.

Yukarıda Papalıktan bahsederken (S. 147 vd). temas etmiş olduğumuz gibi, âyinlere ve takdislere bağlılığı, halkın kiliseye hâlâ inanan kısmında gayet tabii bir şey olarak görmek lâzımdır. Kilisenin vesâyetinden kendini kurtarmış olan kısmında ise bu âyinlerle takdisler, sadece gençlik intibalarının kuvvetini ve eskiden beri alışılmış bulunan sembollerin sihirliliğini ifade etmektedir. Kim olursa olsun son nefesine yaklaşan her adamın papasa günah çıkartmak istemesi, cehennem korkusundan bir kalıntının hâlâ mevcudiyetini ispat etmektedir. Hattâ Vitellozzo gibi bir insanda bile aynı hâli görüyoruz. Bundan daha canlı bir misal bulmak çok güç olur. Kilisenin öğrettiği papasın "*carakter indelebilis*"

¹⁸ Şüphesiz son derece değişik karakterli.

¹⁹ Karş, onun, Limerno Pitocco müstear adı ile kaleme aldığı *Orlandino*'su, cap. VI, kıta 40 ve sonrası; cap. VII, kıta 57; cap. VIII, kıta 3 ve sonrası ve bilhassa 75.

(tahribi mümkün olmayan karakter) öğretisi — ki burada papasın şahsi mizacı hiçbir rol aynamaz —, meyvesini vermiş ve bu sayede papasın şahsından nefret etmek, fakat onun ruhâni bağışlarına talip çıkmak mümkün olmuştu. Şüphesiz ki inatçı iman sızlar da eksik olmamıştır. Meselâ böylelerinden biri olan Mirandola Prensi Galeotto²⁰ 1449 da onaltı yıl lık bir aforozlu durumunda ölmüştür. Bu yıllar boyunca Mirandola şehiri de prensi yüzünden dini yasak altında kalmış, ne âyin ve ne de cenaze töreni yapılabilmıştır.

Büyük tövbe vâizlerinin İtalyan milleti üzerindeki kuvvet ve nüfuzları, bütün bu vuzuhsuzluklarla şiddetli bir tezat halinde göze çarpmaktadır. Gerçi bütün batı memleketleri, zaman zaman kutsal râhiple- rin sözleri ile harekete gelmiştir. Ancak bunlar, İtalyan şehirleri ve bölgelerinin geçirdikleri periyodik sarsıntılar yanında çok cılız kalır. Üstelik, Almanya'da XI. yüzyıl içinde aynı şiddetle bir hareket meydana getirmiş olan tek adam da yine bir İtalyan, Abruzzi'de doğmuş Giovanni Capistrano'dur²¹. Bu kadar muazzam bir ciddiliğe ve böyle bir dini kudrete sahip bulunan şahsiyetler, o vakitler kuzey memleketlerinde sezikli, mistik kimselerdir; güney memleketlerinde ise milletin dil ve hitabete beslediği derin saygıyı benimsemiş olarak yayılcı (expansiv) ve

²⁰ Diario Ferrarese, : Murat. XXIV, Col. 362.

²¹ Yanında bir Almanca ve bir de İslâvca için tercüman bulundururdu. Bir vakitler S. Bernard da Rhein bölgesinde aynı vasıtaya baş vurmak ihtiyacını duymuştu.

pratik insanlardır. Kuzey memleketlerinde sessizce ve başlangıçta yalnız manastırlarda, fakat asırlarca tesir yapan "*Imitatio Christi*" (mesih gibi davranma) meydana getirilmiştir. Güney ise, insanlar üzerinde muazzam, fakat geçici bir tesir bırakan intibalar yaratan adamlar yetiştirmiştir.

Bu mahiyetteki intiba, başlıca vicdanların tahriki temeline dayanmaktadır. Vaazlar, ahlakî öğütlerden ibarettir; içlerinde soyut kavramlar yoktur; baştan başa pratik dileklerle doludur; hatibin kutsal, tapkan şahsiyeti ve muhayyelesi tahrik edilmiş halkın ona attığı mucize — ki bu vaizin isteğine aykırı olarak da yapılırdı — , intibayı daha da kuvvetlendirmektedir²². Kullanılan en kuvvetli delil âraf ve cehennem azâbı ile tehdit değildi; daha ziyade, musibetin, zamana hâkim olup şahıslarda tesirini gösteren ve kötülükten ileri gelen lânetin son derece canlı bir şekilde teşrih ve tasvir edilmesi idi. Mesih'i ve azizleri üzmenin hayatta sonuçları vardır. Yoldan çıkmış, gözlerini intikam ve cinayet hırsı bürümüş insanları, ancak böylece uzlaşmaya ve tövbeye getirmek mümkün olabiyordu ki vaazların amacı da bundan ibaretti.

İşte XV. asırda böyle vaaz edenler arasında Bernardino da Siena, Alberto da Sarzana, Giovanni Capistrano, Jacopo della Marca. Roberto da Lecce

²² Meselâ Capistrano, kendisine getirilen binlerce hastanın üzerinde haç işareti yapmak, onları teslis ve kendi üstadı olan S. Bernardino adına takdis etmekle yetinirdi. Bunun üzerine bazı hastalar, bu gibi hallerde görüldüğü gibi, gerçekten iyileşirlerdi. Brescia Kroniğinin yazarı, bunu şu şekilde anlatıyor: "O, güzel mucizeler gösterirdi; bununla beraber gerçekte olduğundan çok daha fazlasiyle anlatılırdı".

(S. 558) ilah.. ve nihayet Girolamo Savonarola gibi şahsiyetler de bulunuyorlardı. Dilenci keşişler aleyhine zamanın verdiği peşin hüküm herşeyden kuvvetli idi. Bununla beraber onlar, bu peşin hükümlere göğüs gerebiliyorlardı. Gururlu humanistler onları tenkit ve alay ediyorlardı²³. Fakat vaizler seslerini yükselttikleri zaman, humanistleri akla bile getiren olmuyordu. Bu yeni bir şey değildi; gerçekten de alaycı Floransalılar, daha XIV. yüzyılda, kürsüye çıkan vaizleri karikatörize etmesini, bunlara fena muamelede bulunmasını öğrenmişlerdi²⁴. Savonarola ortaya çıktığı zaman halkı o derece peşinden sürükledi ki humanistlerin sevdikleri bütün kültür ve sanat, onun tutuşturduğu ateş içinde neredeyse eriyip gidecekti. Kendileriyle iş birliği edenlerin yardımı ile halk üzerinde diledikleri tesiri yapan veya bilen (karşı S. 626) riyakâr keşişler tarafından mukaddesâtın ağır bir surette tahkir edilmesi vakıaları bile mes'elenin asıl kendisine zarar verecek, itibarını düşürecek durumda değildi. Uydurma mucizeler gösterilmek ve sahte aziz bakiyeleri²⁵ teşhir edebilmek suretiyle yapılan bayağınca vaazlara gülünmekte, fakat gerçekten büyük vaizlere saygı gösterilmekte devam olunuyordu. Bunlar, XV. asır İtalya'sına mahsus gerçek bir özellik teşkil etmektedirler.

²³ Meselâ Poggio, de avarita: Opere, fol. 2. Poggio'ya göre onların işi kolaydı, çünkü her şehirde aynı şeyleri yaparlardı ve halkı geldiğinde olduğundan daha sapık bir halde geri gönderebilirlerdi.

²⁴ Franco Sacchetti, Nov. 72. Beceriksiz vaizler, bütün hikâyecilerde sık sık görülen bir konudur.

²⁵ Karş. Decamerone VI, Nov. 10 da anlatılan gülünç fıkra.

Tarikat — genel olarak St. Franciscus Tarikatı ve hususiyle bunun Observantin diye adlandırılan dalı —, vaazedecek râhipleri istenen yerlere gönderirdi. İstekler, başlıca genel veya özel kavgaların çıktığı şehirlerden veya amme güveninin fazlaca bozulduğu ve ahlaksızlığın arttığı yerlerden gelirdi. Fakat bir vaizin şöhreti yayıldımı,, bütün şehirler, özel bir sebep olmaksızın da onu dinlemek için müracaat ederlerdi. Vâiz, âmirinin emrettiği tarafa giderdi. Bu faaliyetin özel bir dalı da, Türkler aleyhine Haçlı seferi tertip etmek için yapılan vaazlardı²⁶. Fakat biz burada başlıca tövbeye gelmek öğütleri veren vâizlerden bahsedeceğiz.

Metotlu olarak tertiplenen vaazlarda gözetilen sıra, kilisenin büyük günahlar listesine uygun gibi görünmektedir. Fakat vaazın sebebi ne kadar acil ise hatip de o nispette çabuk ana davaya girer. Vâiz belki de çok geniş olan bir tarikat kilisesinde veya katedralde işe başlar; kısa bir zaman sonra her taraftan akın edip gelen halka şehrin büyük meydanı (*Piazza*) dar gelir; vaaz yerine gidip gelme, bizzat vaizin hayatı için tehlikeli bir hal alır²⁷. Genel olarak vaaz, muazzam bir dinî alay ile sona ererdi; vâizi ortalarına alan en yüksek şehir erkânı, bu sırada da elini ayağını öpmek ve hırkasından bir par-

²⁶ Bu takdirde vaaz, tamamiyle özel bir renk almaktadır. Karş. Malippiero, Ann. Venet.: Arch. stor. VII, I, p. 18. — Chron. Venetum,: Murat. XXIV, Col. 114. — Storia Bresciana: Murat. XXI, Col. 898.

²⁷ Storia Bresciana,: Murat. XXI, Col. 865.

ça kesmek isteyen halkın üşüşmesinden onu güçlkle koruyabilirdi²⁸.

Murâbahacılık, istifçilik ve uygunsuz modalar aleyhine yapılan vaazların kolayca kendini gösteren ilk başarısı, hapishanelerin açılması — bu, yalnız fakir mahkûmların serbest bırakılması demektir — ve lüks eşyaları ile, tehlikeli olsun veya olmasın, vakit öldürmeye yarıyan bütün oyun âletlerinin yakılması olmuştur. Bunlar, zar, iskambil, her çeşit oyun takımları, maske, müzik âletleri, notalar, yazılı büyü formülleri²⁹, yapma saçlar ve ilaah.. gibi şeylerdir. Sonra bütün bu eşyalar ağaç iskeletin üstünde güzel bir şekilde dizilir, üzerine meselâ bir şeytan tasviri asılır ve nihayet ateşlenirdi (karş, S. 503).

Bundan sonra sıra daha sert mizaçlı kimselere gelir. Uzun zamandan beri günah çıkarmamış olanlar günahlarını af ettirirler; haksız olarak gaspolunan mallar geri verilir. Bernardino da Siena³⁰ gibi

²⁸ Allegretto, Diarî sanesi: Murat. XXIII, Col. 819.

²⁹ Infessura (Eccard, Scriptores II, Col. 1874) da şöyle deniliyor: Canti, brevi, sorti. “Canti”den şarkı kitapları kasd edilmiş olabilir; Gerçekten Savonarola, böyle şarkı kitaplarını yakmıştır. Ancak, Graziani (Cron. di Perugia, Arch. stor. XVI, I, p. 314), buna benzer bir vesileyle şöyle diyor: brieve incante. Şüphesiz bunun “brevi e incanti” diye okunması lâzımdır. Buna benzer bir düzeltmenin, Infessura’da da yapılması icab eder. Buradaki “sorti”, hiç şüphe yok ki batıl inanca ait bir şey, belki de istikbali haber veren bir iskambil oyunu demektir. — Matbaanın icadından sonra da meselâ “Martial”in bütün nüshaları toplanarak yakılmıştır. Bandello III, Nov. 10.

³⁰ Onun dikkate değer bir biyografisi bak: Vespasiano Fiorentino, p. 244 vd. — Aeneas Sylvius, de viris illustr., p. 24.

hatipler, insanların günlük hayatına ve bu hayatın tâbi bulunduğu ahlak kurallarına nüfuz etmekte büyük bir gayret göstermişlerdir. Birgün Bernardino da Siena, Floransa katedralinde “kontratlar, taahhütlerin iptali, devlet borçları (*monte*) ve kız evlâtlara verilecek çeyiz” konuları üzerinde bir sabah vaazı yapmıştır ki zamanımızın teologlarından ancak çok az kimse böyle bir teşebbüste bulunmuş olsa gerektir. İhtiyatsız vâizler, belli içtimâî sınıflara, meslek erbâbına ve memurlara şiddetle hücum etmek hatasına düşerlerdi; öyle ki galeyana gelen dinliyeciler hatibin kastettiği kimselere karşı harekete geçecek kadar ileri giderlerdi³¹ Bernardino da Siena'nın Roma'da yaptığı bir vaazın (1424), süs ve büyü eşyasının Kapitöl'de yakılmasından başka bir sonucu daha olmuştu; anlatıldığına göre³² “bundan sonra cadı Finicella da yakılmıştı; çünkü o, şeytana mahsus vasıtalar kullanarak birçok çocuk öldürmüştü ve birçok insanlara büyü yapmıştı; bütün Roma halkı bunu göremek için akın etmişti”.

Fakat vaazın en önemli amacı, yukarıda da işâret ettiğimiz gibi, kavgaları yatıştırıp hasımları ba-

³¹ Allegretto, I. c., Col. 823; bir vaiz, halkı yargıçlara karşı kışkırtıyor (eğer “giudici = hâkimler” yerine “giudei = Yahudiler” okumamamız lâzımsa) ve bunun üzerine çok geçmeden yargıçlar evlerinde yakılıyorlar.

³² Infessura, I. C. Cadının ölüm gününde, anlaşılan, bir yazma yanlış vardır. — Aynı azizin, Arezzo yakınlarında, tekin değildir diye namı dolaşan bir ormanı nasıl yakıtırdığını Vasari anlatmaktadır: III, 148; vita di Parri Spinelli. Şüphe yok ki dinliyecilerin tevbe gayretleri, çok kere ancak bazı harici fedakârlıkların ilerisine varmamıştır.

rıştırmak ve bunları birbirlerinden öd almaktan vaz geçirmektir. Bu ise, genel olarak bir vaazlar serisinin sonunda, tövbe ve günah çıkartma tedrici olarak bütün şehir halkına sirayet ettiği ve bütün şehir halkının “*miser cordia*”yı okurken yükselen ses havayı deprendirdiği³³ zaman ancak vâki olurdu. — O vakit, hasımlar arasında karşılıklı kan dökülmüş bulunsa bile, törenle barışlar yapılır, kucaklaşıldı. Bir az önce sürgüne gönderilmiş olan kimseler, böyle kutsal bir işte hazır bulunmak üzere, hususi olarak şehre getirtilirlerdi. Anlaşıldığına göre böyle barışlara (*Paci*), vaazlarla hazırlanan elverişli hava geçtikten sonra da, umumiyetle riâyet edilmiştir ve bunu sağlayan râhibin aziz hatırası da nesiller boyunca saygı ile anılmıştır. Fakat Roma’daki Croce ile della Valle aileleri arasında (1482) görüldüğü gibi korkunç buhranlar da olmuştur ve buna karşı Roberto da Lecce çapında büyük bir şahsiyet boş yere sesini yükseltmiştir³⁴. O, mesîhin ölümüne rastlayan kutsal haftanın arefesinde Minerva önündeki meydanda çok kalabalık bir halk kitlesi önünde vaazetmişti. Fakat, büyük paskalya

³³ Bir yerde “*pareva che l’aria si fendesse*” (Sanki hava yarılıyordu) kaydı vardır.

³⁴ Jac. Volaterran.: Murat. XXIII, Col. 167. Onun bu kavgaya müdahale ettiği açık olarak söylenmemektedir; ancak, biz bundan şüphe edemeyiz. — Jacopo della Marca da bir vakitler (1445) parlak başarılarından sonra Perugia’dan henüz ayrılmıştı ki Ranieri ailesi içinde korkunç cinayetler işlendi. Karş. Graziani, l. c., p. 565 vd. — Bu vesileyle şunu belirtelim ki bu şehir, göze çarpacak kadar sık sık böyle vaizler tarafından ziyaret edilmektedir; karş. p. 597, 626, 631, 637, 647.

yortusunun perşembeden bir evveki gecesinde Ghetto yakınlarında bulunan *Palazzo della Valle* önünde korkunç bir sokak savaşı vukua geldi. Sabahleyin Papa Sixtus, bu sarayın yıkılmasını emretti ve sonra o güne mahsus olan törenler yapıldı. İsa'nın ölümüne rastlıyan kutsal cuma günü Roberto, elinde bir haç olduğu halde yeniden vaazetti. Fakat kendisi ve dinleyicileri, sadece ağlamaktan başka bir şey yapamadılar.

Kendi içlerinde tezatlara düşmüş sert mizaçlı kimseler, bu râhibin tesirine kapılarak manastırlara girmeğe karar veriyorlardı. Böyleleri arasında yalnız çeşitli haydutlarla caniler değil, aynı zamanda işsizlikten aç kalmış askerler de vardı³⁵. Manastıra girmek kararını doğuran âmillerden biri, kutsal râhibe duyulan hayranlıktı; bu hayranlık içinde, onun hiç olmazsa görünüşteki mevkiine mümkün olduğu kadar yaklaşmak isteniyordu.

Vaazlar serisini kapıyan son vaaz, tamamiyle bir takdisten ibarettir. Bu da şu sözlerle kısaca ifade olunur: *la pace sia con voi!* (huzur içinde olası!). Büyük dinleyici kitleleri, vaizle birlikte başka bir şehire gitmekte ve orada yeniden başladığı seri vaazlarını noksansız bir kere daha dinlemektedirler.

Papaslarla hükümetler, sahip buldukları büyük nüfuz dolayısıyla bu kutsal adamları kendilerine

³⁵ Bir vaazı üzerine Capistrano, elli askeri manastıra çekmişti; Stor. Bresciana, 1. c. — Graziani, 1. C., p. 565 vd. — Aen. Sylvius (de viris illustr., p. 25), gençliğinde S. Bernardino'nun bir vaazından sonra nerdeyse bu tarikata giriyordu.

hiç olmazsa muâriz düşürmemeye önem veriyorlardı. Bunu sağlamanın bir çaresi, hiç olmazsa en aşağı derecedeki takdisi almış bulunan râhip³⁶ veya din adamlarının bu sıfatla kürsüye çıkmalarına müsaade edilmesinde görülüyordu; böylece onların mensup buldukları tarikat veya korporasyonlara bir dereceye kadar sorumluluk yükletilmiş oluyordu. Fakat burada da kesin bir sınır çizmek mümkün olmuyordu. Çünkü kilise ve aynı şekilde kürsü, çoktan beri mahkeme, yayın, öğretim ve ilaah.. gibi çeşitli amme hizmetleri için kullanılagelmişti; hattâ doğrudan doğruya vaazetmek işi bile bazen humanistlere ve ruhbandan olmıyan kimselere bırakılmıştı (S. 321) Vd.). İtalya'da ne râhip ve ne de papaz olan, bununla beraber dünyadan elini ayağını çekmiş bulunan garip bir insan sınıfı³⁷ vardı. Bular, sayısı çok kabarık olan *mün-*

---

³⁶ Meşhur Observant vâaizleri ile kıskanç Dominiken rahipleri arasında geçimsizlik bulunduğunu, Mesih'in haçtan yere akan kanı üzerindeki çekişmeler göstermektedir (1463). Dominiken engiziyoncusuna aslâ uymak istemiyen Fra Jacopo della Marca hakkında II. Pius, etraflı raporunda (Cpment. L. XI, p. 512) gayet hoş bir alaylı ifade kullanmaktadır: Pauperiem pati et famem et sitim et corpois cruciatum et mortem pro Christi nomine nonnulli possunt; iacturam nominis vel minimam ferre recusant, tanquam sua deficiente fama Dei quoque gloria pereat (Bazı kimseler, İsa'nın adı uğruna fakirliğe, açlığa, susuzluğa, işkenceye ve ölüme katlanabilirler; ismine azıcık olsun dokunulmasına rıza göstermezler; sanki şöhretine hâlel gelirse Tanrının da şanı kayb olacakmış gibi).

³⁷ Bunların şöhreti daha o vakitler iki zıt kutup arasında değişiyordu. Bunları târik-i dünya rahiplerden ayırmak gerektir. — Bu bakımdan sınırlar kesin olarak çekil-

zeviler idi. Bu adamlar bazen hiç kimseden emir veya davet almaksızın kürsüye çıkarlar ve halkı arkalarından sürüklerlerdi. Böyle bir olay, Milâno'da Fransızlar'ın ikinci defa bu şehiri almalarından (1516) sonra, şüphesiz ki umûmi hayatta büyük bir karışıklık hüküm sürdüğü bir zamanda, görülmüştür. Belki de Savonarola partisine mensup Toskana'lı bir münzevi, aylarca katedralin kürsüsünü işgal etmiş, rühban sınıfına karşı şiddetli hücumlarda bulunmuş, katedrale yeni bir kandil ve bir mihrap vakfetmiş, mucizeler göstermiş ve en sonunda ancak şiddetli mücadelelerden sonra buradan çekilip gitmek zorunda bırakılmıştır³⁸. İtalya'nın mukadderatı bakımından hayati önemde olan bu yıllarda kâhinlik, her tarafta göze çarpacak şekilde faal bir hal almış ve nerede olursa olsun hiçbir zaman belli bir sınıfın tek başına elinde kalmamıştır. Meselâ Roma'nın yıkılıp yakılmasından (*sacca di Roma*) önce münzevilerin ne kadar ısrarlı bir şekilde kehânette bulduklarını biliyoruz (S. 177 vd.). Kendilerinde hitabet kudreti bulunmadığı takdirde bu gibi adamlar, sembollerle haberciler

---

miş değildi. Mucize gösteren adamlar olarak dolaşan Spoleto'lu'lar, San Antonio ve San Paulo'yı patronları olarak kabul ediyorlardı. Daha XIII. asırdan beri bunlar, yarı ruhanî sihirleriyle köylüleri soyuyorlardı. Atları, San Antonio'nun adı söylendiği zaman diz çökecek şekilde terbiye edilmiş bulunuyordu. Kendi iddialarına göre, hastaneler için bağış topluyorlardı. Massuccio, Nov. 18. Bandello III, Nov. 17. Asino d'Oro adlı eserinde Firenzuola, onları, Apulejus dilenci rahipleri yerine koymaktadır.

³⁸ Prato, Arch. stor. III, p. 357. Burigozzo, aynı eser, p. 431.

gönderirlerdi. Meselâ Siena yakınlarında yaşayan bir zâhid, 1496 da “küçük bir münzevi”yi, yani bir tilmizini korku içindeki şehire yollanmıştı. Bunun beraberinde götürdüğü sembol, bir sırığa takılmış ve üzerine kutsal kitaptan tehdit edici bir metin yazılı bir kâğıt asılmış bulunan bir ölü kafası idi³⁹.

Fakat rahiplerin kendileri de çok kere hükümdarları, memurları, ruhanileri ve bizzat kendilerinin mensup buldukları sınıfı korumamakta idiler. Gerçi, XIV. yüzyılda Fara Jacopo Bussolaro'nun Pavia'da yaptığı şekilde, doğrudan doğruya Tiran hanedanının devrilmesi amacıyla⁴⁰ verilen vaazlara daha sonraları raslanmıyordu; lâkin doğrudan doğruya, hem de kendi kilisesinin minberinden (S. 324 not 25), papaya karşı cür'etli hücumlarda bulunulduğu, kendilerini hiçbir surette öğüde muhtaç saymayan hükümdarların önünde safdilce siyasî nasihatlar verildiği görülmüyordu⁴¹. Milâno'da Piazza del Castello'da St. Augustin Tarikatine mensup kör bir vâiz, 1449 da Lodovico Moro'ya şöyle hitap edilebiliyordu: “Efendim, Fransızlar'a yol gösterme, zira bundan pişman olacaksın!”⁴².

³⁹ Allegretto, Murat. XXIII, Col. 855 vd.

⁴⁰ Matteo Villani, VIII, I ve sonrası. Başta o, genellikle olarak tiranlar aleyhine vaaz ediyordu; sonra, tiran hanedanı Beccaria onu öldürtmeğe teşebbüs edince, vaazlarında hükümetin ve anayasanın değiştirilmesi lüzumunu ileri sürdü ve Beccaria ailesini Pavia'dan kaçmak zorunda bıraktı (1357).

⁴¹ Bazan da hükümdar hanedanları, sıkışık zamanlarda, halkı meşru yola getirmek için vaaz etmek üzere rahipler tâyin ederlerdi. Bunun Ferrara'da bir misali bak: Sanudo (Murat. XXII, Col. 1218).

⁴² Prato, Arch. stor. III, p. 251. — Fransızların kovulmasından sonra ortaya çıkan Fransız aleyhtarı fanatik:

Ayrıca, kehânette bulunan bir takım râhipler vardı. Belki bunlar doğrudan doğruya siyâsî vaaz yapmıyorlardı; fakat gelecek zamanlara ait öyle korkunç tablolar tasvir ediyorlar ki dileyiciler kendinden geçiyorlardı. X. Leo papa seçildikten (1513) hemen sonra bu cinsten on iki Fransisken rahibi, İtalya'nın çeşitli bölgelerini, kendi aralarında bölüşerek, dolaşmışlardır. Bunlardan Floransa'da vaazlar yapan⁴³ "Fra Francesco di Montepulciano halkı adeta dehşete düşürmüştür. Onun söylediği şeyler, daha mübalagalı bir şekilde kulaktan kulağa yayılmış ve böylece kendisini dinlemeyenlere de sirayet ederek bütün ahaliyi sarsmıştır. Böyle bir vaazdan sonra Fra Francesco Montepulciano, birdenbire "bir göğüs ağrısından" öldü. Ayaklarını öpmek için gelen halkın üşüşmesi karşısında cenazesi, geceleyin gizlice gömülmek zorunda kaldı. Fakat yeniden alevlendirilen kehânet rûhu, kadınlar ve köylülerrde dahil olmak üzere herkesi öyle bir heyecana sürüklemişti ki ancak büyük zahmetlerle yatıştırılabildi. Bunun üzerine Medici'ler, Giuliano (Leo'nun kardeşi) ve Lorenzo, "insanları bir dereceye kadar eski neş'elerine getirebilmek için 1514 tarihindeki St. Johannis gününde parlak şenlikler tertip ettiler; yüksek rütbeli kimseler ve bunlar arasında kıyafet değiştirmiş altı kardinal da aynı şenliklere iştirâk etmek üzere Roma'dan Floransa'ya geldiler".

Fakat, en büyük vâiz ve peygamber, Ferrara'lı

---

vâizler hakkında bak: Burgiozzo, aynı eser, pag. 443, 449, 485; 1523, 1526, 1529 yıllarına dair.

⁴³ Jac. Pitti, Storia fior. L. II, p. 112.

Fra Girolamo Savonarola, daha 1498'de Floransa'da yakılmıştır⁴⁴. Onun hakkında sadece birkaç söz söylemekle yetineceğiz.

Floransa'yı altüst etmeyi ve şehirde hüküm sürmeyi (1499 - 1498) kendisine mümkün kılan müthiş âlet, Savonarola'nın yaratılışındaki hatiplik kudretidir. Elimizde kalan ve çoğu söylenirken tutulmuş yarım yamalak notlar halinde bulunan vaazları, ondaki hatiplik kudreti hakkında ancak mahdut bir fikir verebilmektedir. Görünüş bakımından kendisinde olağan üstü bir özellik yoktur. Gerçekten de ses, şive, üslup vesaire, onun daha çok zayıf taraflarını teşkil etmektedir. Hatiplikte üslup ve sanat bakımından mükemmel bir vaiz dinlemek isteyenler, Savonarola'nın rakibi olan Fara Mariano da Ghinazzano'ya koşarlardı. Fakat Savonarola'nın sözlerinde öyle muazzam bir şahsiyet kudreti vardır ki o zamandan beri tâ Luther'e kadar böylesi görülüş değildir. Kendisi bunu Tanrıdan gelen bir ilham olarak saymakta ve bu sebepten, alçak gönüllülük göstermeksizin, vaizlik mesleğini çok yüksek tutmaktadır. Ona göre vâizlik, büyük ruhlar hiyerarşısında meleklerden hemen sonra gelen mertebeyi teşkil etmektedir.

Tamamiyle ateş ve alev kesilen bu şahsiyet, önce, bütün hitabet zaferlerinden daha büyük olmak üzere başka bir harika da vücuda getirmiştir. Kendisinin mensup bulunduğu S. Marco Dominiken manastırı

⁴⁴ Perrens: Jérôme Savonarola, 2 cilt. Bu eser, Savonarola hakkında yazılan özel kitapların belki de en metodlusu ve en ciddisidir. Aynı konu üzerinde daha sonra kaleme alınan bir eser de P. Villari, La storia di Girol. Savonarola (2 cilt, Firenze, Lemonnier)dir.

ve sonra da Toscana'daki bütün Dominiken manastırları, onun fikirlerini kabul etmiş ve kendiliklerinden büyük bir reform hareketine girişmişlerdi. O vakitler manastırların ne ifade ettikleri ve râhiplerde en ufak bir değişiklik vücuda getirmenin ne kadar güç bir iş olduğu düşünülürse, böyle bir zihniyet değişikliği, bizi bir kat daha hayrete düşürür. Reform hareketi ilerlerken Savonarola'nın müritleri olarak önemli sayıda kimseler Dominiken Tarikatine giriyorlar ve bu sayede Savonarola tarafından ortaya konan plânların uygulanmasını kolaylaştırıyorlardı. Emelleri gelen ailelerin çocukları, râhip adayı olarak S. Marco manastırına giriyorlardı.

Dominiken Tarikatında yapılan ve İtalya'nın yalnız bir bölgesine münhasır kalan böyle bir reform hareketi, millî bir kilisenin kurulması yolunda ilk adıma teşkil ediyordu; eğer Savonarola daha uzun yaşasaydı, muhakkak ki millî bir kilise vücuda getirdi. Şüphesiz ki Savonarola, kilisenin bütününü kapsayacak bir reform yapmak amacını güdüyordu. Gerçekten de o, tesirli faaliyet devrinin sonlarına doğru, büyük iktidar sahiplerinin hepsine, bir konsil toplamaları için âcil ikazlarda bulunuyordu. Ancak, komşu bölgeler eski durumlarını muhafaza etmekte ısrar ederlerken kendi tarikatı ile taraftarları, daha şimdiden Toscana için onun zihniyetini temsil etmek imkânına sahip birick organ, "dünyanın tuzu" haline gelmiş bulunuyordu. Kuruntu ve zahitlikten zaman geçtikçe öyle bir durum meydana gelmişti ki Floransa, dünya üzerinde Tanrı devletinin kurulacağı sahne olarak görülüyordu.

Bazıları gerçekten doğru çıkan kehanetleri, Savonarola'ya insan üstü bir itibar sağlanmıştır. İşte bu kehanetleridir ki daima kudretli İtalyan muhayyilesinin, en salim ve en ihtiyatlı mizaçlara bile hükmetmeğe gücü yeten vasıtaları olmuştur. Başlangıçta Fransisken tarikatının *Observantin* denilen kolu*, San Bernardino da Siena'dan kendisine intikal eden şöhrete dayanarak, büyük Domiliken rahibi Savonarola ile rekabet edebileceğini ve böylece onu sindirebileceğini sanıyordu. Bu amaçla, aynı kola mensup rahipler, Katedralin minberine kendilerinden birini çıkardılar ve Savonarola'nın felâket kehanetlerine karşı daha müthiş felâket kehanetlerinde bulundular. Bu hâl, o zaman Floransa'da hâlâ hüküm süren Pietro de'Medici'nin her ikisini de susturmak zorunda kalmasına kadar devam etti. Fakat çok geçmeden, daha önce Savonarola'nın gayet açık sözlerle kehanette bulunduğu gibi, Fransız Kırık VIII. Charles İtalya'ya gelip Medici'leri Floransa'dan kovduğu zaman, herkes yalnız ona inanmaya başladı.

Burada itiraf etmek lâzımdır ki Savonarola, kendi sezmiş ve keşiflerini herhangi bir surette tenkitten geçirmedeği halde başkalarınınkine karşı oldukça sert davranıyordu. Pico della Mirandola'nın cenazesi başında söylediği hitabede o, ölü dostuna karşı biraz aşırı derecede merhametsiz davranmıştı: Tanrıdan gelen deruni bir sese rağmen tarikate girmiyen Pico'yu

---

* Observantin: Fransisken tarikatının, Assisi'li San Francesco tarafından konmuş olan manastır kurallarına bağlı koludur. 1415 Konstanz konsilinde bunların özellikleri tanınmıştır.

bir parça tedip etmek için bizzat kendisi Tanrıya yalvarmıştı; fakat ölümünü gerçekten istememişti; şimdi sadaka ve dualarla Pico'nın lehine olmak üzere şu kadarı elde edilmişti ki onun ruhu ârafta karar kılmıştı. Ölüm döşeginde iken Pico'ya bir keşif (vision) hali gelmiş, Meryem Ana kendisine görünerek ölmiyeceğini vaad etmişti. Savonarola, Meryem Ananın ikinci, yani ebedî ölümü kast ettiği kendisine mâlum olduğu ana kadar, bu keşfi bir şeytan hilesi olarak saydığını itiraf ediyor. — Eğer bu ve buna benzer şeyler sırf övünmeden ilbaret idiyse, o büyük ruh, bu hatasının kefaretinin mümkün olduğu kadar acı bir şekilde ödemiştir. Öyle görünüyor ki Savonarola, son günlerinde keşif ve kehanetlerinin boş şeyler olduğunu anlamıştı. Bununla beraber, kutsal bir hava içinde ölüme gitmeye yetecek kadar iç huzur kendisinde hâlâ mevcut bulunuyordu. Ona bağlı olanlar ise, hem öğretilerini ve hem de kehanetlerini daha otuz yıl müddetle yaşatmışlardır.

Savonarola, devletin bünyesinde islâhat yapmak için de çalışmıştır. Bu yoldaki faaliyeti, sadece, aksi takdirde kendisi yerine düşmanlarının iktidarı ele geçirmiş olacakları endişesinden ileri gelmektedir. 1495 yılı başlarında vücuda getirilen yarı demokratik anayasaya (S. 119 not 49) bakarak onun hakkında hüküm vermek doğru değildir. Bu anayasa, Floransa'nın öteki anayasalarından ne daha iyi, ne de daha kötüdür⁴⁵.

⁴⁵ Tâbi şehirlere hürriyetlerini geri verecek ve aynı zamanda Toscana devletinin birliğini herhangi bir şekilde koruyabilecek biricik insan, belki de Savonarola olabilirdi.

Aslında o, bu gibi işler yapmak için bulunabilecek insanların en elverişsiz olanı idi. Savonarola'nın gerçek ülküsü bir teokrazi idi; öyle bir teokrazi ki burada hütün insanlar, mübarek bir teslimiyet içinde, görünmiyene (Tanrıya) boyun eğecekler ve kaynağını ihtirastan alan bütün çekişmeler hiçbir zaman ortaya çıkmıyacaktı. Onun bütün düşüncesi, Palazzo della Signoria (Floransa'daki senyörler sarayı)'daki bir yazıtta görülmektedir Muhtevasını daha 1495 yılı sonlarında bir düstur¹⁶ olarak kullandığı bu sözün metni şudur: "Jesus Christus Rex populi florentini S. P. Q decreto creatus" (Mesih, Floransa ahâlisinin Senato ve halk iradesiyle yaratılmış kiralı). Savonarola'nın dünya hayatı ve bu hayatın o zamanki problemleri ile ilgisi, gerçek ve mesleğine sıkıca bağlı olan herhangi bir rahip kadar azdı. Ona göre insan, yalnız ruhun selâmeti ile doğrudan doğruya bağlı olan işlerle uğraşmalıdır.

Klâsik çağ edebiyatı üzerindeki düşüncelerinde bu görüşü, gayet açık olarak kendini göstermektedir. Bir vaazında şöyle diyor: "Eflatun ile Aristoteles'in başardıkları biricik iyi şey, müşriklere karşı kullanılacak birçok deliller ortaya koymaları olmuştur. Onlar ve öteki filozoflar şimdi cehennemdedirler. İhtiyar bir kadın, iman hususunda Aristo'dan daha bilgilidir. Başka bakımlardan faydalı görünen ki-
Fakat o. hiçbir zaman böyle birşey düşünmemiş görünüyor. Pisa'ya karşı Savonarola bir Floransa'lı derecesinde nefret besliyordu.

¹⁶ İkiye bölünmüş şehirlerini 1483 te resmen Meryem Ana'ya bağışlamış olan Siena'lılara, dikkate değer bir tezat teşkil etmektedir. Allegretto, ap.: Murat. XXIII, Col. 815.

tapların yok edilmesi, iman için muhakkak iyi olurdu. Bu kadar çok kitapların, bu kadar çok aklî delillerin (*ragioni naturali*) ve tartışmaların mevcut bulunmadığı devirlerde iman, ondan bu yana yaptığından daha sür'atle geliyordu. Ona göre okullarda klâsik lektür olarak yalnız Homers, Virgilius ve Cicero'yu okutmakla kalınmalı, geri kalanı da Hieronymus ve Augustinus ile tamamlanmalıdır. Buna karşılık yalnız Catull ile Ovidius değil, aynı zamanda Tibull ile Terenz de okullardan uzak tutulmalıdır. Her halde burada sadece ürkek bir ahlâkın sözlerini işitiyoruz. Ancak, özel bir yazısında Savonarola, genel olarak ilmin zararlı olduğunu itiraf etmektedir. Onun düşüncesine göre aslında ilmi, insan bilgisinin kaybolması için, hususiyile müşrikçe safsatalara karşı başarı ile mücadele edebilecek bir kaç güçlü adamın elde bulunması için, çok az kimseler öğrenmelidir. Geri kalan bütün insanlar, gramer, ahlâk ve din bilgisi (*sacrae litterae*) öğreniminin dışına çıkmamalıdır. Tabii olarak böylece bütün öğretim ve eğitim yeniden rahiplerin eline düşecektir; aynı zamanda devletleri ve imparatorlukları "en bilgili ve en kutsal" insanların idare etmeleri gerektiğine göre, bunlar yine rahipler olacaktır. Acaba yazar, bundan çıkacak sonuçlar üzerinde gerçekten düşünmüş, ileriye görmüş müdür? sorusunu ortaya atmamıza lüzum bile görmüyoruz.

Bundan daha çocukça bir düşünüş tarzı tasarlamak imkânsızdır. Yeniden keşfedilen klâsik kültür ve bu sayede görüş ve düşünüş çevrelerinin alabildiğine genişlemesi, duruma göre, dini gayet par-

lak bir surette takviye edebilirdi. Fakat bu kadar basit olan bir fikir, öyle görünüyor ki Savonarola'nın hiç bir zaman aklına gelmiş değildir. O, başka suretle ortadan kaldırılması mümkün olmayan şeyleri yasak etmek istiyordu. Aslında hiç de liberal değildi. Meselâ Tanrısız astrologları yakmak için meydanlarda odun yığınları hazır bulunduruyordu. Sonunda da kendisi böyle bir odun yığınının alevleri arasında can vermiştir⁴⁷.

Dar görüşlü bir kafaya sahip bulunan bu insanın içindeki ruhun ne kadar engin olması icabeder! Floransalılar'ın kültüre besledikleri coşkun heyecanı böyle bir görüş önünde diz çökecek hale getirebilmek için nasıl bir ruh kudretine ihtiyaç vardır!

Floransalılar'ın sanat ve dünya severliklerinden ne kadarını ona feda etmeğe hazır bulduklarını, o meşhur *kurban yangınları* göstermektedir. Bernardino da Siena'nın ve daha başkalarının "*talami*"leri, bu yangınların yanında hiç mesabesinde kalır.

Ancak Savonarola, işleri yürütebilmek için bir çeşit gizli polis memurları kullanmak ihtiyacında idi. Gerçekten de onun İtalyan hususi hayatının çok yüksek değerde sayılan hürriyetine müdahalesi az olmuyordu. Meselâ ahlâk refomunu uygulayabilmek için, hizmetkârların efendileri aleyhinde casusluk yapmalarını istiyordu. Daha sonra da Cenevre'de çelik iradeli Calvin'in ancak sürekli bir sıkı yönetim rejiminin yar-

⁴⁷ "impii astrologie" (dinsiz müneccimler) hakkında şöyle diyor; non è da disputar (con loro) altrimenti che col fuoco (insan — onlarla — konuşmamalı, onlar ancak yakılmalıdır).

dımı ile başarmağa muvaffak olduğu şekilde, amme hayatiyle özel hayatın yeni bir şekle sokulması işi, Floransa'da sadece bir teşebbüsten ibaret kalmaya mahkûm olmuştur; üstelik de bu deneme, sadece Savonarola'nın düşmanlarını son derece kışkırtmaya yaramıştır. Savonarola'nın uyguladığı en sevilmeyen usullerden biri olarak, her şeyden önce, kendisinin teşkil ettiği erkek çocuk guruplarını zikretmek gerekir. Bunlar evlere giriyor ve ateşte yakılmaya lâyık gördükleri eşyayı zorla almak istiyorlardı. Bazı yerlerde sopa ile kovulmaları üzerine, kutsal bir neslin yetişmekte olduğu kuruntusunu yaşatabilmek amacı ile, bu çocukların yanına muhafız olarak büyük insanlar katılıyordu .

Böylece 1497 ve 1498 yıllarının son karnaval günlerinde *Piazza della Signoria* (senyörler meydanı) 'da büyük "Autodafé" ** ler yapılabiliyordu. Meydanın ortasında büyük bir kademeli piramit kuruldu. Bu, Roma imparatorları naaşlarının yakılmasında kullanılması adet edinilen *rogus*'u andırıyordu. Aşağıda, tabana en yakın bir yerde maskeler, takma sakallar, garip karnaval elbiseleri vesire bir araya yığılmıştı. Bunun üzerinde lâtince ve İtalyanca şiir kitapları, bu meyanda Pulci'nin "Morgante"si, Boccaccio ve Petrarca'nın eserleri, kısmen değerli parşömen baskısı ve kısmen de minyatürlü yazmalar halinde yığılmıştı. Daha yukarısına parfüm, ayna, baş örtüsü ve takma saçlar gibi kadınların tuvalet eşyası konmuştu. Sonra lavta, santur gibi musiki aletleri ile satranç tahta-

---

* Autodafé: Dinî icraat, dinsizlerin yakılması.

ları, tavla ve iskambil kağıtları yer almıştı. En üst iki kademeye de çoğu kadın güzelliğini tasvir eden resimler konmuştu; Tabloların bir kısmı Lucretia, Cleopatra, Faustina gibi klâsik güzel kadınların adlarını taşıyordu; bir kısmı da doğrudan doğruya güzel Bencia, Lena Morella, Bina ve Maria de'Lenzi'nin portreleri idi. Birinci defasında, orada hazır bulunan Venedikli bir tüccar, piramitteki eşyayı satın almak için yirmi bin altın Florin ödemeği teklif etti. Aldığı biricik cevap, kendi portresinin de alınarak ötekilerinin üzerine atılması oldu. Piramide ateş verilirken hükümet erkânı balkona çıktı. İlâhi, trampet ve çan sesleri havayı doldurmuştu. Sonra bütün ahali San Marco meydanına gitti ve burada sıkışık üç kat daire halinde dans etti. En iç daireyi, bu manastırın rahipleri teşkil ediyorlardı; bazen bunlar yerlerini melek kıyafetine sokulmuş erkek çocuklarla değiştiriyorlardı. İkinci dairede genç ruhanilerle ruhban sınıfına mensup olmıyan kimseler; en dış dairede ise ihtiyarlar, ahali ve başları zeytin dalı ile süslenmiş rahipler yer almışlardı.

Galip gelen karşı partinin kısmen haklı olarak ve üstelik de büyük ustalıkla yaptığı bütün istihzalar, sonradan Savonarola'nın hatırasını gözden düşürmeye kafi gelememiştir. İtalya'nın mukadderatını tâyin eden facialar arttıkça, büyük rahip ve peygamberin şahsiyeti, hayatta kalanların hatıralarında o nispette belirli bir hal almıştır. Onun kehanetleri, ayrıntıları bakımından değersiz kalmış olabilir. Fakat haber vermiş olduğu büyük genel felâket, son derece korkunç bir şekilde gelmiş çatmıştı.

Lâkin bu vaizlerin tesirleri nekadark büyük olursa olsun ve Savonarola, kurtarıcı vaizlik mevkiini rahip sınıfına ne kadar parlak bir şekilde sağlamış bulunursa bulunsun⁴⁶, yine de rahip sınıfı halkın öykrahından kendini kurtaramıyordu. İtalya, yalnız ve yalnız fertlere hayranlık duyabildiğini anlatıyordu.

Papas ve rahiplik müesseselerini bir tarafa bırakarak eski imanın kuvvetini değerlendirmek icabederse, belli bir noktadan ve belli bir ışık altında bakıldığına göre bunun bazen çok silik ve bazen de çok önemli görüldüğü söylenebilir. Dinî tören ve takdislerin kaçınılmaz bir zaruret olarak sayıldığından yukarıda bahsetmiştik (S. 148, 634). Şimdi yine inanç ile ibadetin günlük hayattaki yerine kısaca bir göz gezdirelim. Burada kitle ile kitlenin itiyatları ve iktidarda bulunanların her ikisine karşı takındıkları tavır, mes'elenin özüne tesir eden esas amillerdir.

Tövbe ve işiğfar ile, savap işliyerek selâmete kavuşmak ile ilgili ne varsa hepsi, kuzey Avrupa memleketlerindeki gelişmiş veya soysuzlaşmış şekilleriyle, İtalyan köylülerinde ve aşağı halk tabakalarında da aynıyle mevcut bulunuyordu. Tahsil ve terbiye görmüş sınıflar da yer yer aynı şeylerin kuvvetle tesiri altında kalıyorlardı. Halka mal olmuş katolikliğin, ilkçağ müşrikliğindeki Tanrılara hitap etmek, bağışlar yapmak ve onları barıştırmak adetleri gibi taraf-

⁴⁸ Ezechiel (Ahd-i Atik peygamberi) hakkındaki 14. vaazda buna dair bak: Perrrens, aynı eser, vol. I, pag. 30, Nota.

ları, kitlenin şuurunda silinmez bir şekilde yer etmişti. Battista Mantovano'nun yukarıda başka bir münasebetle sözü geçen sekizinci ekloge (çoban şiiri)'si içinde bir köylünün Meryem Anaya hitap eden bir duası vardır. Bu duada Meryem Anaya, köy hayatının ayrı ayrı bütün alanlarını özel surette koruyan Tanrıça sıfatıyla hitap edilmektedir. Halk, sıkışık zamanlarda kendisine yardımcı olarak gökteki koruyucuların değeri hususunda neler tasavvur ediyordu! Floransa'lı bir kadın Annunziata manastırına adak olarak mumdandan bir fiçı vakfediyordu²; çünkü bir rahip olan sevgilisi, orada olmıyan kocası tarafından görülmeksizin aynı Floransa'lı kadının önünde yavaş yavaş küçük bir fiçı şarabı sonuna kadar içmişti; bu vakfı yaparken kadın, acaba ne düşünmüştü? Tıpkı zamanımızda olduğu gibi o vakitler de insan hayatının her alanına ayrı ayrı hükmeden aziz patronlar vardı. Katolik kilisesinin birçok ibadet ve ayinlerini, paganlık devrinin dinî törenlerine kadar geri götürmek deneyi çok kere yapılmıştır. Bundan başka, bazı yerlere mahsus olmak üzere kilise bayramları ile birlikte görülen halk geleneklerinin, eski Avrupa'daki çeşitli pagan adetlerinin kalıntıları olduğuna hiç şüphe yoktur. İtalya'da ise köylerde öyle bazı şeyler görülüyordu ki bunların paganlık devri inançlarının kalıntıları olarak şuurlu bir şekilde yaşatılmakta bulunduğu inkâr olunamaz. Meselâ papalar tahtının kurulması bayramından dört gün önce, yani eski Feralia günü olan 18 şubattan sonra ölü-

¹ "De rusticorum religione" başlığı altında.

² Franco Sacchetti, Nov. 109. Hikâyede buna benzer daha birçok şeyler vardır.

lere yemek konması³, bunlardan biridir. Bunun gibi daha birçok gelenekler o zaman halâ yaşamaktadır ve ancak daha sonraki zamanlarda ortadan kalkmış olsalar gerektir. İtalya'da halk inancının paganlık devrinden kalma kısımları bilhassa sağlam bir surette yerleşmiştir dersek, böylece içine düşmüş gibi görüldüğümüz tezat belki de sadece görünüştedir.

Yüksek tabakalarda bu çeşit inancın ne derecede yayılmış bulunduğunu, şüphesiz ki ancak belli bir noktaya kadar ayrıntılarıyla göstermek mümkün oluyor. Yukarıda ruhanilerin nüfuzlarından bahsederken işaret etmiş olduğumuz gibi, alışkanlık ve erken intibaların kuvveti, bu inancın lehindedir. Kilise bayramlarının tantanasına duyulan sevgi, bir de ötede beride kendini

³ Bapt. Mantuan. de sacris diebus, L. II, de şöyle fer-yad ediyor:

Ista superstitio, ducens a Manibus ortum
Tartareis, sancta de religione facessat
Christigenûm! vivis epulas date, sacra sepultis.
(Jupiter dininden kalma bu batıl inanç
Hıristiyanların mukaddes dininden silinip gitse!

Yaşayanlara yiyecek verin, ölmüslere âyin yapın). Bir asır evvel, XXII. Johannes'in ordusu Ghibellin'leri bastırmak üzere Mark memleketine girdiği zaman, açıktan açığa ileri sürülen sebep eresia (müşriklik) ve idolatria (putperestlik) hakkındaki şikâyetlerdi; kendi isteğiyle teslim olan Recanati, buna rağmen yakıldı, "çünkü orada putlara tanınılmıştı". Giov. Villani IX, 139, 141. — II. Pius zamanında güneşe tapınmakta ısrar eden Urbino'lu bir adam ortaya çıkmıştı. — Aen. Sylvii opera, p. 289. Hist. rer, ubique gestar. c. 12. — En çok hayret edilecek bir olay, Papa X. Leo zamanında Roma'da vukubulmuştur: Bir veba salgını sırasında bir boğa, putperestlik devrine mahsus bir törenle kurban edilmiştir; Paul. Jovius, Hist. XXI, 8.

gösteren ve alaycılarla münkirlerin bile güç halle karşı durabildikleri tövbe ve istiğfar salgınları da, bu inancı takviye etmektedir.

Fakat bu gibi mes'elelerde kesin sonuçlara varmak için acele davranmak tehlikelidir. Meselâ düşünülebilir ki tahsil ve terbiye görmüş insanların aziz bakiyeleri karşısında takındıkları tavır, din şuurlarının hiç olmazsa bazı taraflarını aydınlatmağa yarıyacak bir anahtar vazifesini görmesi icabeder. Gerçekte bu inancın ancak bazı derece farklarını görmek mümkün oluyor; fakat bu bile, arzu edildiği kadar açık bir surette olmaktan uzaktır. Öyle görünüyor ki Venedik hükümeti, XV. yüyülda aziz vücutları kalıntılarına, o zamanki bütün Avrupa memleketlerinde olduğu derecede (S. 103 vd.) bir saygı beslemektedir. Venedik'te yaşayan yabancılar da bu hurafelere uymağı münasip görüyorlardı⁴. Halkı bilgili olan Padua hakkında, buralı topograf Michele Savonarola (S. 210) 'ya bakarak hüküm verecek olursak, burada da Venedik'teki durumun aynisiyle karşılaşmaktayız. Dindarca bir ürkeklikle karışık bir gurur içinde Michele, büyük tehlike zamanları geceleyin azizlerin baştan başa bütün şehirde iç çekişlerini nasıl işittiğini, Santa Chiara'da yatan bir rahibenin ölü vücudunda tırnak ile saçın sürekli olarak büyüdüğünü, aynı naaşın müsibet yaklaşırken nasıl gürültü çıkardığını, kollarını

⁴ Bak: Sabellico, De situ venetae urbis. Gerçi o, birçok filologların tarzına uyarak, "sanctus" veya "divus" sıfatlarını koymaksızın azizlerin adlarını vermekte, fakat birçok aziz kalıntılarını saygı ve büyük bir rikkat ile zirk etmekte, birçoğunu öpmüş bulunmakla övünmektedir.

kaldırıldığını ve ilaah.. bize anlatmaktadır⁵. Santo'daki St. Antonius şapelini tasvir ederken yazar, tutuk ifadeler ve hayali rüyalar içinde kendini tamamiyle kaybediyor. Milano'da hiç değilse halk, aziz bakiyelerine saygı hususunda büyük bir taassup gösteriyor. Bir defasında (1517) San Simpliciano rahipleri yüksek mihrabın onarılması sırasında altı azizin yattığı mezarları açmak ihtiyatsızlığını göstermişlerdi. Halk⁶, bu afetin sebebini, rahiplerin mukaddesata tecavüz etmelerinde buluyor ve onları rastlandıkları yerde meydan dayacağına çekiyordu. Fakat İtalya'nın başka bölgelerinde, hattâ papalarda bile, aziz kalıntlarına saygı duygusu çok daha şüpheli görünüyor; öyle ki kesin bir hükme varmak mümkün olmuyor. Papa II. Pius'un, havvarilerden Andreas'ın Yunanistan'dan evvelâ Santa Maura'ya götürülmüş olan kafasını elde etmek için sarfettiği gayretlerin ne kadar alkışlandığı ve 1462 de bunu ne büyük bir debdebe ile San Petrus kilisesine gömdüğü herkesçe bilinen bir şeydir. Fakat kendi yazılarından öğreniyoruz ki II. Pius, aziz kalıntlarına birçok cismanî hükümdarların tâlip çıkmaları karşısında adeta utandığı için bu işi yapmıştı. Roma'yı, kiliselerinden uzaklaştırılmış olan bütün azizlerin kalıntıları için genel bir barınak haline getirmek, ancak şimdi aklına geliyordu⁷. Papa IV. Sixtus

⁵ De laudibus Patavii: Murat. XXIV, Col. 1149-1151

⁶ Prato, Archiv. stor. III, p. 408. — Kendisi aslâ bir serbest düşünür olmamakla beraber bu "illî rabıta"ya karşı protestoda bulunmuştur.

⁷ Pii II Comment. L. VIII, p. 352 vd. Verebatur Pontifex, ne in honore tanti apostoli diminute agere videretur

zamanında Roma ahalisi, bu işlerde papanın kendisinden de daha gayretli görünüyordu; öyle ki şehir erkânı (1483), Sixtus'un Lateran kilisesindeki aziz kalıntılarından bazılarını ölüm döşegindeki Fransız Kırallı XI. Louis'ye göndermesinden acı acı şikâyet ediyordu⁸. O tarihlerde Bologna'da cesur bir ses yükselerek aziz Dominicus'a ait kafanın İspanya kralına satılmasını ve bedeli ile amme işlerine yararlı bir şey yapılmasını istiyordu⁹. Fakat, aziz vücutlarının kalıntılarının en az saygı gösteren, Floransalılar olmuştur. Şehrin patronu S. Zanobi'ye yeni bir lâhit yapmak için vermiş oldukları karar ile bunun kesin olarak Ghiberti'ye ısmarlanması arasında tam 19 yıl geçmiştir (1409 - 1428). Bu sefer de sipariş, ancak tesadüfî olmuştur denebilir; çünkü büyük sanatkâr, daha küçük çapta olmak üzere buna benzer başka bir eseri o tarihlerde tamamlamıştır¹⁰. Belki de, 1352 de Napoli'li kurnaz bir rahibe tarafından, Santa Reparata katedrali hâmisi olan bir azizenin ağaç ve alçıdan yapılmış sahte bir kolu gönderilmek suretiyle, aldatıl-

ete. (Papa, bu kadar büyük bir Havârî'nin şanı bahis konusu iken ona lâyük olacak şekilde hareket edememekten korkuyordu).

⁸ Jac. Volaterran.: Murat. XXIII, Col. 187. Bu hediye, henüz ölmeden Louis'ye ulaştı ve kiral, önünde tapındı. Fakat buna ramen öldü. — O vakitler mezarlar unutulmuştu; bununla beraber Savonarola, l. c, Col. 1150, Roma hakkında şöyle diyor: velut ager Aceldama Sanctorum habita est (Azizlerin mezarları sanki bir tarla sayıldı).

⁹ Bursellis, Annal. Bonon: Murat, XXIII, Col. 905. Bu istekte bulunan adam, 16 "patricien"den biri olan Bartol. della Volta (ölümü 1485) idi.

¹⁰ Vasari III. 111 vd. not, Vita di Ghibertî

dıkları zamandan beri Floransa'lılar, aziz kalıntılarından bezmişlerdir¹¹. Veya daha doğru olarak belki şunu kabul edebiliriz: Floransalılar'ın estetik duygusu, ceset parçalarından, yarı küflü elbise ve eşyalardan tiksiniyordu. İhtimal ki on iki havariyi toplayıp bir araya gömmektense Dante ve Petrarca'nın cesetlerini muhteşem mezarlara koymayı tercih eden modern şöhret anlayışı, burada en önemli müessir oluyordu. Belki de, Venedik ile büsbütün müstesna bir durumu olan Roma bir tarafa bırakılırsa, bütün İtalya'da aziz bakiyelerine tapınma, Meryem Ana tasvirlerine (Madonna) tapınmanın önünde bütün Avrupa memleketlerinden çok daha uzun zamandan beri gerilemiş bulunuyordu¹². Eğer böyle ise, aynı zamanda bu, kapalı bir surette olmakla beraber, şekil duygusunun erkenden gelişerek ağır bastığını gösteren bir delil olur^{12 a}.

¹¹ Matteo Villani III, 15 ve 16.

¹² Bundan başka şu iki ciheti birbirinden ayırmamız lâzımdır: İtalya'da son asırlarda yaşamış ve tarihçe tamamıyla bilinen azizlerin bakiyelerine tapınılıyordu; Avrupa'nın kuzey memleketlerinde ise en eski kutsal zamanlarda yaşamış olan azizlerin vücut ve eşya kalıntılarını arayıp toplama işine en fazla önem veriliyordu. Lateran kilisesindeki zengin aziz kalıntıları, ziyaretçiler için daha önemli olmak üzere, bu son nevidendi. Yalnız Aziz Dominicus ve Padua'lı St. Antonius'un lahitleri ile Aziz Franciscus'un sihirli mezarı, sadece kutsallığın değil, fakat aynı zamanda tarihî şöhretin de ışığı ile parlamaktadırlar. Karş. yukarda sayfa 206.

^{12 a} O zaman papaların ve teologlarının verdikleri dinî kararlarda, sırf İtalyanlara mahsus olan mantalitenin ne kadar büyük bir rol oynadığını belirtmek yerinde olur. Meselâ IV. Sixtus'un, "lekelenmeden gebe kalma" tarafını tutmuş

Şimdi şöyle bir soru ortaya atılabilir: en büyük katedrallerden hemen hemen hepsinin Meryem Anaya ithaf olunduğu, gerek Lâtince v egerekse milli dillerde yazılan şiirlerde bu Tanrı Anasının sık sık terennüm ve tebci edildiği kuzey Avrupa memleketlerinde acaba Ebedi Bakireye daha geniş ölçüde bir tapınma mümkün olabilirmi idi? Ancak, bir noktayı belirtmek lâzım gelir: İtalya'da mucize tesiri yapan Meryem tasvirleri, sayı bakımından kuzey Avrupa memleketleri ile kıyaslanamayacak kadar fazla olduğu gibi bunların günlük hayatta oynadıkları rol de çok daha büyüktür. Hatırı sayılır derecede bir varlık teşkil eden her şehirde birçok Meryem Ana tabloları vardır. Bunların yapılış tarihleri, tâ S. Lucas'tan başlar ve çağdaş resamlara kadar gelir. Hattâ hayatlarında kendi resimlerinin mucizelerine şahit olan sanatkârlar da nâdir değildir. Burada bir sanat eseri olmanın, Battista Mantovano¹³'nin öyle zannettiği gibi, değeri yok değildir. Duruma göre sanat, bazen sihirli bir

---

olması, bu çeşit kararlardan biridir. (Extravag. commen. L. III, Lit. XII). Buna mukabil günden güne yayılan, Joseph'e ve Meryem Ana'nın ana-babasına tapınma adetinde, daha çok Kuzey Avrupa memleketlerinin tesiri belli olmaktadır. Kuzey Fransa'da bunlara tapınma, daha XV. asırda halk arasında çok yayılmış ve 1414 te XXIII. Johannes'in bir delegeşi tarafından resmen buna müsaade edilmişti (Baluz. Miscell. III, p. 111). Ancak yarım asırdan daha uzun bir zaman sonradır ki IV. Sixtus, bütün kiliseyi kapsamak üzere, tapınakta Meryem'in Tasviri Bayramı ile Azize Anna ve Aziz Joseph'in Tasvirleri Bayramını koymuştur (Trithem. Ann. Hirsaug. II, p. 518).

¹³ Son yıllarında vücuda getirdiği "De sacris diebus" adlı eserindeki dikkate değer hükmü, şüphesiz aynı zaman-

tesir kuvveti kazanır. Halkta ve hususiyle kadınlarda çok kuvvetli olan mucize ihtiyacı, bu resimlerle tamamiyle tatmin edilmiş ve bu sebeple artık aziz kalıntılarına o kadar aldırış edilmemiş olabilir. Bütün bu saydıklarımızdan başka, cinaslı hikâye yazarları tarafından sahte aziz kalıntıları hakkında yapılan istihzaların, gerçek bakiyeler olarak sayılanların da itibardan düşmesine ne dereceye kadar âmil olduğu¹⁴ meselesini bir tarafa bırakalım.

---

da hem dünyevî ve hem de dinî sanatı içine almaktadır, L. I. Onun fikrine göre İbrani'lerde haklı olarak her çeşit tasvir haramdır; çünkü aksi halde, etrafa hâkim olan puta veya seytana tapınma adetlerine yeniden dönülmüş olurdu:

Nunc autem, postquam penitus natura Satanum
Cognita, et antiqua sine maiestate relicta est,
Nulla ferunt nobis statuæ discrimina, nullos
Fert pictura dolos; iam sunt innoxia signa;
Sunt modo virtutum testes monimenta que laudum
Marmora, et aeternae decora immortalia famae...

(Fakat şimdi şeytanların tabiatı iyice öğrenildikten
sonra

Ve bunlardan eski yücelik kalktıktan sonra,
Heykeller bizim için hiç de tehlikeli değildir;
Resimlerde hiçbir hiyle yoktur; bunlar artık zararsız
şeylerdir;

Mermer şimdi faziletlerin şahidi, şanlı hareketlerin
anıtları, ebedî ünün ölmez süsleridir.

¹⁴ Battista Mantovano (De sacris diebus, L. V), Mantua'da kutsal kanın doğruluğuna inanmak istemeyen gafiller (nebulonos) hakkında şikâyette bulunuyor. Konstantin Hibenâmesinin sahte olduğunu meydana çıkaran tenkit de, aziz kalıntılarına, açıktan açığa değilse bile, muhakkak ki zararlı olmuştur.

Kültürlü zümrenin Meryem Ana'ya tapınma karşısındaki durumu, aziz kalıntılarına tapınma durumuna nazaran bir az daha vüзуhludur. *Paradiso*'su¹⁵ ile Dante, Meryem Anayı terennüm eden önemli İtalyan şairlerinin sonuncusudur. Buna karşılık, *Madonna* hakkında halk türkülerinin ta bugüne kadar mütemadiyen meydana getirilmesi, gerçekten göze çarpan bir olaydır. Dante'nin yanında Sannazaro, Sabellico¹⁶ ve daha başka Lâtince yazan şairlerin de adlarını saymak akla gelebilir. Fakat bunlar, esas amaçları edebî olduğundan, bu bakımdan fazla bir şey ifade etmezler. XV. asırla XVI. asır başlarında İtalyanca olarak yazılıp baştan başa gerçek dindar duygularla dolu olan şiirlerin çoğu, protestanlar tarafından da vücuda getirilebilirdi. Meselâ Lorenzo Magnifico'nun ilahileri, Vittoria Colonna, Michelangelo, Gaspara Stampa ve sairenin Sonet'leri böylelerindedir. Tanrıya inancın (theisme) lirik bir şekilde ifadesi bir yana bırakılırsa bu şiirlerde, başlıca günah duygusu, İsa'nın ölümü sayesinde kurtuluş şuuru ve daha iyi bir dünyaya özleyiş haleti dile gelmektedir. Tanrı Anasının şefaati ancak çok müstesna hallerde zik-

¹⁵ Hususiyle *Paradiso* XXXIII, 1, Aziz Bernhard'ın meşhur duası: Vergine madre, figlia del tuo figlio (Oğlunun kızı olan bakire ana).

¹⁶ Kutsal Bakire'ye mersiyes'si Opera, sayfa 964 te basılmış olan ve gençliğinden beri kendisinin, Meryem Ana'nın hususî surette himayesinde olduğuna inanan II. Pius dahi, belki de bunlar arasındadır. J. Card. Papiens., de morte Pii, p. 656.

redilmektedir¹⁷. Aynı hadise, Fransızların klâsik eğitiminde, XIV. Louis devrinin klâsik edebiyatında aynıyle tekrarlanmaktadır. Meryem'e tapınmayı yüksek İtalyan şiirine yeniden getiren, Karşı Reform hareketi olmuştur. Şüphesiz ki bu arada plâstik sanatlar, *Madonna*'nın tebcili yolunda bütütn kudretini kullanmış, büyük işler görmüştü. Nihayet şunu da söyleyelim ki azizlere tapınmanın, kültürlü zümrelerde esas bakımından paganlık rengini aldığı da nadir görülen bir hal olmamıştır (S. 69 vd., 362.)

O zamanki İtalyan katolikliğini daha birçok yönlerden bu tarzda incelemek ve kültürlü tabakaların halk inançları ile olan muhtemel münasebetlerini belli bir olasılık sınırına kadar ortaya koymak mümkündür. Fakat yine de kesin bir sonuca varılmış olmaz. İzahı güç bir takım tezatlarla karşılaşırız. Meselâ bir yandan mimarlar, heykeltıraşlar ve ressamlar kiliselerde ve kiliseler için durmadan çalışırken, öte yandan XVI. asır başında halkta ibadetin gerilediği ve aynı kiliselerin ihmal edildiği hakkında gayet acı şikâyetler yükselmektedir: "Temp-la ruunt, passim sordent altaria, cultus Paulatim divinus abit" (tapınaklar yıkılıyor, şurada burada sunaklar harap halde, Tanrı kültü yavaş yavaş ortadan kalkıyor)¹⁸. Roma'da ayin sırasında papasların saygısızca tavır ve hareketlerinden Luther'in ne kadar

¹⁷ Vittoria'nın az sayıda ve soğuk olan Madonna Sonet'leri, bu hususta son derece öğretici mahiyettedir (N. 85 vd.).

¹⁸ Bapt. Mantuan. De sacris diebus, L. V, ve hususiyle genç Pico'nun Lateran Konsili için hazırlanan sözleri: Roscoe, Leone X. ed. Bossi. vol. VII, p. 115.

kızdığı herkesçe bilinen bir şeydir. Fakat bunun yanında kilise bayramları o kadar parlak bir surette ve o kadar ince bir zevkle kutlanırdı ki kuzey Avrupa memleketlerinin böyle şeylerden asla haberi yoktu. Muhayyile kudreti en yüksek olan bir milletin, olağan üstü olaylara bütün varlığı ile kendini verebilmek için günlük hayatın işlerine karşı kayıtsızlık ve ihmal gösterdiğini kabul etmek zarureti vardır.

Burada bir az üzerinde duracağımız o salgın şeklindeki tövbe ve istiğfar, günah çıkarma hamleleri de yine bu muhayyile kudreti ile izah olunabilir. Bunları, vaazlariyle halka tövbe ve istiğfar öğütleri veren büyük vaizlerin meydana getirdikleri hareketlerden ayırmak lâzımdır. Gerçekten de bu hamleleri doğuran âmil, büyük genel uğursuzluklar veya bunlardan duyulan korku olmuştur.

Ortaçağda zaman zaman bütün Avrupa üzerinde böyle bir fırtına kopardı; hattâ bu müthiş kuvvetin tesiriyle halk kitleleri, dalgalar halinde harekete gelirdi. Meselâ Haçlı Seferleri sırasında ve Flagellantes* dolaşmalarında aynı hal görülmüştür. İtalya her iki harekete de iştirâk etmiştir. Çok büyük kitleler halinde Flagellantes, ilk defa İtalya'da Ezzelino ile hanedanının düşüşünden sonra, hem de yukarıda (S.

---

* Flagellantes: Lâtince kırbaç demek olan flagellum kelimesinden gelir. Kendi vücutlarını herkes önünde kırbaçlayarak riyazet eden ruhban taifesidir (XII-XV. asırlarda). Bunlar Avrupa'nın muhtelif memleketlerinde dinî alaylar halinde ve kendilerini kırbaçlayarak dolaşırlar, bu suretle günahlarının affedileceğine inanırlardı. 1349 da papa tarafından yasak edilmiş ve ancak 1450 tarihinden sonra ortadan kaybolmuşlardır.

641, not 34) vâiz rahiplerin başlıca merkezlerinden biri olarak tanıdığımız Perugia¹⁹ 'da ortaya çıkmışlardır. Bunların arkasından 1310 ve 1334 tarihlerindeki Flagellantes gürûhları²⁰ ve sonra da Corio'nun anlattığı²¹ 1399 daki büyük hac seferi gelmektedir. Jübilelerin, kısmen, dinî heyecanları tahrik edilmiş bu kitleleri mümkün olduğu kadar düzene sokmak ve zararsız bir hale getirmek amacıyla tertip olunduğunu düşünmek akla yakındır. İtalya'da meselâ Loreto gibi yeni meşhur olmuş ziyaret yerleri de bu heyecanlı kitlenin bir kısmını kendilerine çekiyorlardı²².

¹⁹ Monach. Paduani chron. L. III., başlangıç. Burada aynı salgınlar hakkında şunları okuyoruz: *invasit primitus Perusinos, Romanos postmodum, deinde fere Italiae populos universos* (İlkin Perugia'lular arasına, sonra Romalılar, nihayet hemen hemen bütün İtalya halkı arasına yayıldı). Buna mukabil Guil. Ventura (de gestis Astensium, Col. 701), *Flagellantes seferini, admirabilis Lombardorum commotio* (Lombardia'luların hayranlık uyandıracak hareketi) diye vasıflandırmaktadır. Târik-i dünya'lar mağaralarından çıkmışlar, şehirleri tövbe ve istigfara davet etmişlerdir.

²⁰ Giov. Villani VIII, 122. XI, 23.

²¹ Corio, fol. 281; Sismondi VII, 397 vd.

²² Uzak yerleri ziyaret seferleri, artık çok az görülüyordu. Este hanedanına mensup prenslerin Kudüs, S. Jago ve Vienne seyahatları, Diario Ferrarese'de sayılmıştır: Murat. XXIV, Col. 182, 187, 190, 279. Rinaldo'nın Filistin seyahatını da Macchiavelli (Stor. Fior., L. V) kayd etmiştir. Burada da şöhret kazanmak ihtirasının bazan esas amil teşkil ettiği görülmektedir. 1400 tarihlerine doğru bir arkadaşla birlikte kutsal mezarı ziyaret etmeğe niyetlenen Lionardo Frescobaldi hakkında kronist Giov. Cavalcanti (II, p. 478) şöyle diyor: *Stimarono di eternarsi nella mente degli uomini futuri* (Gelecek insanların zihninde ebedileşeceklerini düşündüler).

Fakat şiddetli buhranlar, ötede beride ortaçağa mahsus tövbe ve istiğfar ateşini alevlendirebilmek kuvvetini çok daha geç zamanlarda gösteriyordu; korkuya düşen halk, hele üstelik harika alametleri ile heyecanı büsbütün arttığı hallerde, vücutlarını kırbaçlamak ve çığlıklar koparmak suretiyle Tanrının merhametini uyandıрмаğa çalışıyordu. Bologna'da 1457 veba salgını²³ ve Siena'da 1496 karışıklıkları²⁴ sırasında böyle haller görülmüştür. Bunlar, sayısız denebilecek kadar çok olan misallerden burada vermek istediğimiz yalnız iki tanesidir. Harp, açlık ve veba salgını gibi üç korkunç afetin bir araya gelmesi ve üstelik de İspanyol sömürücülüğünün dehşeti ile ümitsizliğin en son haddine düşen Milano'da 1529 olayları gerçekten tüyler ürpertici olmuştur²⁵. Şimdi halkı arkasında sürükliyen adam, tesadüfi olarak Fra Tommaso Nieto adında İspanya'lı bir rahipti. İhtiyar ve gençlerin iştirâk ettikleri bir dinî alayda bu rahip, kutsal ekmeği (Sakrament), yep yeni bir tarzda taşıttırıyordu: kutsal ekmek süslenmiş bir sedye üzerine konmuştu; keten elbiseler giymiş dört rahip bu sedyeyi omuzlarında götürüyorlardı. Bu, bir zamanlar İsrail kavminin *mukavelenâme sandığı*²⁶'ni

²³ Bursellis, Annal. Bonon.: Murat. XXIII, Col. 890.

²⁴ Allegretto: Murat. XXIII, Col. 855 vd.

²⁵ Burigozzo, Arch. stor. III, p. 486. — Lombardia'da o vakitler hüküm süren sefâlet hakkında klâsik kaynak, Galeazzo Capella (de rebus nuper in Italia gestis) dır. Bütünü düşünülecek olursa Milano, Sacco di Roma ile Roma şehrinin uğradığından daha hafif bir felâkete uğramış değildir.

²⁶ Buna "Tarca del testimonio" da deniliyordu ve halk, bunun büyük felâket yüzünden geldiğini biliyordu.

Jericho duvarlarının etrafında dolaştırması olayı taklit edilerek yapıyordu. Böylece Milano'nun ızdırap içindeki ahalisi, eski Tanrısına, insanlarla yaptığı eski sözleşmesini hatırlıyordu. Alay tekrar katedrale döndüğü ve bu muazzam bina ızdıraplı *misericordia!* çığıllarıyla yıkılacak gibi görüldüğü zaman, birçok kimseler, Tanrının herhangi bir şekilde kurtarıcı mucize ile tabiat ve tarihin kanunlarına müdahale edeceğine inanıyorlardı.

Fakat İtalya'da bir hükümet, Ferrara Dukası I. Ercole'nin hükümeti²⁷ vardı ki böyle zamanlarda halkın ruh haletine ön ayak oluyor ve bu çeşit hareketleri polis vasıtasıyla düzene koyuyordu. Savonarola'nın Floransa'da kuvvetli bulunduğu ve tesiri İtalya'da geniş çevrelere, Apeninlerin de ötesine yayıldığı zaman, Ferrara ahalisi de kendi isteğiyle umumi bir perhize girdi (1460 başları). Bir Lazarist rahibi, minberden, dünyanın o zamana kadar görmüş olduğu en korkunç harp ve açlık felâketinin yaklaştığını haber veriyordu. Kim perhiz yaparsa bu felâketten kurtulacaktı. Bunu, dindar bir karı kocaya Meryem Ana söylemişti. Bunun üzerine saray da perhize başladı ve aynı zamanda halkın ibadet hareketlerinin başına geçti. 3 Nisan, büyük paskalya günü bir ahlâk ve din buyurultusu çıkarıldı. Bununla Tanrıya ve Meryem Anaya küfretmek, memnu oyunlar, tabiata aykırı cinsî münasebet (Sodomie), metres hayatı, fahişelerle bunların patronlarına ev kiralamak, bayram

²⁷ Diario Ferrarese: Murat. XXIV, Col. 317, 322, 323, 326, 386, 401.

günlerinde fırıncılarla sebzeciler müstesna olmak üzere başka dükkânların açılması ve ilaah.. yasak ediliyordu. Yahudiler ve çok sayıda İspanya'dan kaçarak Ferrara'ya sığınmış bulunan Mağribî'ler, yeniden göğüslerinde sarı bir O işaretini taşıyacaklardı. Buyurultuya aykırı hareket edenler, yalnız mevcut kanunlardaki cezalara değil, fakat "dukanın münasip göreceği daha şiddetli cezalara" çarptırılmakla tehdit olunuyorlardı. Bundan sonra duka, bütün saray ile birlikte günlerce vaaz dinlemeğe gitti. Hattâ 10 Nisan günü Ferrara'daki bütün Yahudiler de vaazda hazır bulunmak zorunda bırakıldılar. 3 Mayıs'ta, yukarıda (S. 72 vd.) adı geçen polis müdürü Gregorio Zampante, küfürbazlık isnadı ile ihbar edilmemek için polis memurlarına para vermiş olanların müracaat etmelerini, bu takdirde verdikleri rüşvetten başka ayrıca mükafat da alacaklarını dellalarla ilân etti. Gerçekten de bu ahlâksız polis memurlar, jurnal etmekle tehdit ederek suçsuz kimselerden ikişer üçer Dukat ko parmışlar ve sonra birbirlerini ihbar etmişlerdi. Bu suretle hapishaneye atıldılar. Polis memurlarına rüşvet verenler ise, bunu sırf Zampante'nin yüzünü görmek için yapmışlardı. Bu sebeple. ilânı üzerine her halde kendisine müracaat eden kimse olmasa gerektir. — 1500 tarihinde, Lodovico Moro'nun düşmesinden sonra halkın yine böyle bir heyecana kapılması üzerine Ercole²⁸, kendiliğinden, seri halinde dokuz

²⁸ Annalist şöyle diyor: Per huono rispetto a lui noto e perchè sempre è buono a star bene con Iddio (kendisinde bilinen saygı dolayısıyla ve Tanrı ile iyi münasebette bulunmanın iyi olduğundan).

dinî alay tertip edilmesini emretti. Bu alaylara, beyaz elbise geyinmiş ve ellerinde İsa'nın sancağı olduğu halde çocuklar da katılmak zorunda idiler. Dukanın kendisi, güçlkle yürüyebildiğinden, at üstünde alaya iştirâk ediyordu. Sonra, hükümleri bakımından 1496 dakine çok benziyen yeni bir buyrultu çıkardı. Bu hükümdarın yaptırdığı yeni bir kilise ve manastırlar herkesçe bilinmektedir. Hattâ o zaman henüz hayatta olan bir azizeyi, Suor Colomba²⁹ yı, oğlu Alfonso'yu Lucrezia Borgia ile evlendirmek zorunda kalmasından kısa bir zaman önce (1205), yanına getirtmiştir. Özel bir memur³⁰ azizeyi diğer 15 rahibe ile birlikte Viterbo'dan aldı. Ferrara'ya geldikleri zaman dukanın kendisi, hazırlanmış olan bir manastıra onları götürüp yerleştirdi. Bütün bu işlerde dukanın hareket hattını tâyin eden esas âmil, siyasî maksatlardır dersek acaba ona bir haksızlık mı etmiş oluruz? Yukarıda (S. 66 vd.) gösterildiği gibi, dinden bu şekilde faydalanmak, dini hizmetinde kullanmak, Este hanedanının hükümdarlık anlayışında mankî bir zaruret olarak mevcut bulunan bir unsurdur.

Fakat, Renaissance devri insanların din duyguları hakkında kesin sonuçlara varabilmek için baş-

---

²⁹ Muhtemel olarak sayfa 42 da Perugia'da adı geçen azize'dir.

³⁰ Kaynakta: Messo de' cancellieri del Duca (Dukanın kançlaryasında bir memur) diye geçmektedir. Oyle anlaşılıyor ki bu işi tertip eden ve gerçekleştiren, doğrudan doğruya kendisidir. Tarikat büyüklerinin veya başka ruhanî makamların bunda hiçbir payı yoktur.

ka bir yoldan gitmek zorundayız. Gerek memleketlerinde mevcut din ile ve gerekse Tanrı fikri ile olan münasebetleri, bu insanların genel olarak entellektüel durumlarından çıkacaktır.

O zamanki İtalyan kültürünün temsilcileri olan bu modern insanlar da, ortaçağın öteki Avrupalılar'ı gibi aynı din güdülerini doğarlarken beraberinde getirmişlerdir. Fakat kendilerindeki kuvvetli endividualizma, başka hususlarda olduğu gibi burada da onları tamamiyle sübjektif bir hale sokmuştur. Aynı zamanda, iç ve dış dünyanın keşfi olayının üzerlerinde yarattığı intibaların çeşitli yönden cazibesini, onları daha ziyade dünyevileştirmiştir. Buna mukabil Avrupanın öteki memleketlerinde din, daha uzun zaman objektif bir veri olarak kalmış, pratik hayatta bencillik ve dünyeyi zevk düşkünlüğü ile ibadet ve kefarete, münavebe ile birbirinin yerini almıştır. Oralarda dinin İtalya'da olduğu şekilde fikrî rakipleri henüz yoktur veya kıyas kabul etmiyecek kadar azdır.

Bundan başka öteden beri Bizans ve İslâmlar'la sık sık yapılan yakın temaslar, taraf tutmaz bir müsamaha zihniyetinin vücuda gelmesini mümkün kılmış ve bunun önünde etnorafik anlamda imtiyazlı bir batı hıristiyanlığı oldukça arka plâna atılmıştır. İtalya'nın tarihi hatıralarının en büyüğü olması dolayısıyla klâsik ilkçağ kültürü, insanları ve müesseseleriyle, hayatta erişilmek istenen ülkü haline geldiği zaman, klâsik çağa mahsus teorik düşünme ve şüphecilik, İtalyanlar'ın kafasına bazen tamamiyle hakim olmuştur.

Yine İtalyanlar hüriyet ve zaruret üzerinde düşünmeye pervasızca kendini veren ilk Avrupalılar olduklarından ve çok kere bunu, kötülüğün parlak ve sürekli bir zaferine benzeyen son derece zorba bir rejim ve hiçbir hukuki nizam tanımayan siyasi şartlar altında yaptıklarından, Tanrıya inançları sarsılıyor, dünya görüşleri kısmen fatalizmaya kaçıyordu. Coşkun mizaçları icabı olarak belsizlikte karar kılmak isteyenler de klâsik çağın, Doğunun ve ortaçağın bazı batıl inançlarına sapıyorlar, astrolog ve sihirbaz oluyorlardı.

Nihayet, Renaissance'ı temsil eden en kudretli entellektuel şahsiyetler, din bakımından çok kere gençlere mahsus olan bir özellik gösteriyorlardı; iyi ile kötüyü oldukça keskin bir surette birbirinden ayırıyorlar, fakat günahı tanımıyorlardı. İç hayatlarındaki ahenkte vücuda gelecek her bozukluğu, plâstik kuvvetleri sayesinde düzeltebileceklerine güveniyorlar ve bu yüzden hiçbir pişmanlık duymıyorlardı. Böylece aynı zamanda ihtiras ve fikir yorgunluğu önünde âhuret düşüncesi ya tamamiyle kayboluyor, yahut da dogmatik şekil yerine adabî bir kalıba girerken, "selâmet" ihtiyacı da cılızlaşıyordu.

Bütün bunlar, her şeye hükmeden kudretli İtalyan muhayyilesi tarafından sağlanmış ve kısmen ifsad edilmiş olarak düşünülürse, gözümüzün önüne gelecek tablo, hiç değilse, modern paganlık aleyhinde yükselen belirsiz şikâyetlerden çok daha gerçeğe yakın olur. Daha yakından incelenirse anlaşılacaktır ki kuvvetli ve halis bir dindarlık güdüsü, bu durum altında gizli bir halde canlı olarak kalmıştır.

Söylediğimiz hususları daha yakından aydınlatırken burada ancak en önemli belgelere dayanmakla yetineceğiz.

Soysuzlaşmış ve zorla uygulanan kilise öğretileri karşısında dinin tekrardan daha çok ferdî bir mahiyet alması, ferdin görüşü mes'eselesi haline gelmesi, kaçınılmaz bir zaruret olmuştu; aynı zamanda bu, Avrupa'lı ruhunun halâ yaşamakta olduğunu ispat ediyordu. Şüphesiz ki bu, çok çeşitli tarzlarda kendini göstermektedir. Kuzey Avrupa memleketlerinde mistik ve asketik mezhepler hemen yeni duyuş ve düşünüş tarzına uygun yeni bir disiplin yaratırlarken, İtalya'da herkes kendi bildiği yoldan gidiyor ve böylece binlerce insan, hayat denen engin denizde dini kayıtsızlık içinde kendini kaybediyordu. Ferdî dine erişenleri ve buna bağlı kalanları bir kat daha takdir etmemiz gerekir. Çünkü bunların, mevcut şekil ve metotları ile eski kiliseye artık ilgi göstermemeleri, kendi suçları değildi. Sonradan Alman reformcularında görülen şekilde büyük bir zihin çalışması ise, şüphesiz onların her birinden ayrı ayrı beklenemez. Seçkin dimağlarda kendini gösteren bu ferdî dinin ne gibi bir şekil ve amaca ulaşmak istendiğini, eserimizin sonunda belirtmeye çalışacağız.

Renaissance'ı ortaçağa karşı göze çarpar bir tezat gibi gösteren dünyeviliğin men'sei, tabiat ve insanlık hakkındaki yeni görüş ile düşünüş ve amaçların teşkil ettiği o muazzam ceryanda bulunmaktadır. Aslına bakılacak olursa bu dünyevilik, şimdi onun yerini tutan "külütr" den daha fazla derecede dine düşman değildir. Ancak, bizim benimsediğimiz şekliyle

“kültür”, o zamanki insanları çeşitli yönlerden heyecana düşüren büyük yeniliklere nispetle çok daha silik kalmaktadır. Böylece Renaissance'taki dünyevilik, ciddi, üstelik de şiir ve sanatla asilleştirilmiş bir anlayış idi. Bir kere elde edilmiş olan bu durumu silkip atamamak, insanları ve eşyayı araştırmaya önüne geçilmez surette tahrik edilmek, ve bunu kendi alın yazısı olarak kabul etmek, modern zihniyet için adeta yüce bir zaruret olmuştur¹. Ne vakit ve hangi yollardan gidilmek suretiyle bu araştırmaları onu Tanrıya götürecektir ve ferdin dini temayülleri ile ne çeşit bir münasebet kuracaktır? Bunlar öyle sorulardır ki genel kurallara göre cevaplandırılmaları mümkün değildir. Denemeden ve serbest araştırmadan büsbütün kaçınmış olan ortaçağ, bu kadar büyük bir mes'elede herhangi bir dogmatik hükümle karşımıza çıkamaz.

İslâm dinine karşı başta gösterilen hoş görürlük ve kayıtsızlık, birçok şeylerle olduğu gibi insanı incelemek ile de, ilgili idi. Muhakkak İtalyanlar, İslâm milletlerinin erişmiş buldukları, hususiyle Moğol istilâsından önceki, yüksek kültürü, Haçlı seferlerinden beri tanıyor ve buna hayranlık duyuyorlardı. Ayrıca, kendi prenslerinin yarı İslâmî tarzda hükümdarlık sürmeleri, kiliseye karşı duydukları sessiz ikrah ve hattâ nefret, Yakın Doğu ülkelerine sürekli olarak yaptıkları seyahatler, Akdenizin doğu ve güney limanla-

¹ Karş. Pico'nun İnsan haysiyetine dair nutkunda ki iktibas, sayfa 371.

² Araplarda bile bazan buna benzer bir tesamuh veya kayıtsızlığa rastlanabileceğini bir yana bırakalım.

riyle ticaret² temasları, İtalyanlar'ın bu duygusunu besliyordu. Daha XIII. yüzyılda İtalyanlar'ın, İslâmlığa mahsus âlicinaplık, haysiyet ve gurur ülküsünü takdir etmekte oldukları, bu ülküyü bir sultanın şahsına bağlamaktan hoşlandıkları görülmektedir. Genel olarak Ey-yubî veya Memlûk sultanları düşünülmektedir; çok nadir olarak isim verilmekte, olsa olsa Sultan Salâhaddin'in adı zikr edilmektedir³. Şiddetli hareketleri gerçekten bir sır olmayan Osmanlı Türkler'inden bile İtalyanlar, yukarıda gördüğümüz gibi (S. 132 vd.), ancak hafif bir ürkeklik duymakta ve Türklerle barışçı bir uzlaşmanın mümkün olabileceği düşüncesine ısınmaktadırlar.

Bu dini kayıtsızlığın en gerçek ve en karakteristik ifadesi, meşhur *Üç Yüzük* hikâyesidir. Aynı hikâye, birçok yüzyıllar daha önce oldukça çekingen bir tarzda "*Yüz Eski Hikâye*" 'de (Nov. 72 veya 73) ve bir az daha cesaretli bir tarzda Boccaccio⁴ tarafından anlatılmıştır. Sonra da Lessing, *Nathan*'ına anlattırmıştır. Ortaçağın hangi köşesinde ve hangi dilde bu hikâyenin ilk defa anlatılmış olduğu hiçbir zaman anlaşılamıyacaktır. Büyük bir ihtimalle denebilir ki hikâyenin ilk şekli, İtalyanca redaksiyonlarının her ikisinden de daha açık olmuştur. Temelii teşkil eden dini görüş, yâni Deisma, aşağıda daha yakından incelenirken meydana çıkacaktır. Meşhur "dün-

³ Meselâ Boccaccio'da böyledir. — Adları söylenmeyen sultanlar: Massuccio, Nov. 46, 48, 49.

⁴ Decamerone I, Nov. 3. Hıristiyan dinini de bu meydana sayan ilk yazar. Boccaccio'dır. Cento Novelle Antique ise bu noktada bir gedik bırakmaktadır.

yayı dolandıran üçler”, yâi Musa, İsa ve Muhammet sözü de aynı fikri kaba ve biçimsiz bir şekilde ifade etmektedir. Eğer bu sözü ilk defa söyleyen adam olarak kabul olunan İmparator II. Friederich gerçekten böyle düşünmüşse, daha zarif bir şekilde bunu ifade etmiş olması lâzım gelir. O zamanki İslâm dünyasında da buna benzer sözlere rastlanmaktadır.

Renaissance'ın en parlak safhasında, XV. yüzyılın sonlarına doğru, aynı tarz düşünüş, Luigi Pulci'nin “*Morgante Maggiore*” sinde görülmektedir. Hikâyelerine sahne teşkil eden hayali dünya, bütün romantik kahramanlık şiirlerinde olduğu gibi, Pulci'de de Hıristiyan ve İslâm olmak üzere karşı karşıya duran iki cepheye ayrılmaktadır. Ortaçağ düşünüşüne uygun olarak Hıristiyan zaferi ve çarpışan iki tarafın barışmaları, yenilen İslâm tarafının vaftiz edilmesi ile birleştirilmektedir; Pulci'den önce bu gibi konuları işlemiş olan yazarlar, aynı motifi geniş ölçüde kullanmış olsalar gerektir. Şimdi Pulci'nin yaptığı asıl iş, kendisinden öncekileri, hususiyle bunlardan en fenalarını, tehzil etmek olmuştur ve bunu da şarkılarının (canto) başında Tanrıya, Mesih'e ve Meryem Anaya hitap etmek suretiyle yapmıştır. Fakat, çabuk din değiştirme ve vaftiz sahnelerinde onları çok daha açık bir şekilde taklit etmiştir. Böylece o, bunların ne kadar manasız saçmalardan ibaret olduğunu okuyucu veya dinliyecilerine göze batar şekilde göstermek istemektedir. Acak bu alay, kendisini, bütün dinlerin⁵ misbî olarak iyi olduklarına inandığını

⁵ Şüphesiz şeytan Astarotte'nin ağzında, Şarkı XXV, kıta 231 vd. Karş. kıta 141 vd.

itiraf edecek kadar ileri götürmektedir. Fakat buna rağmen onun ortodoks itikadının⁶ temelini, aslında theist olan bir görüş teşkil etmektedir. Bundan başka Pulci, ortaçağı aşraka başka bir yöne doğru bir dev adımı atmaktadır. Geçmiş asırlarda bir insan, ya mümin veya müşirk, ya hıristiyan veya pagan, yahut da Müslüman olabilirdi. Şimdi Pulci, dev *Margutte*⁷ tipini yaratmaktadır. *Margutte* öyle bir tiptir ki hangisi olursa olsun bütün dinleri bir yana atarak en nefsanî bencilliği, her nevi rezaleti tasasızca savap görmekte, yalnız hiçbir zaman ihanette bulunmamış olmak şerefini kendine alıkmaktadır. Belki de şair, kendi tarzında namuslu olan bu ucubeyi islâh etmek, ihtimal *Morgante* ile terbiye ederek fazilet yoluna getirmek niyetinde idi. Ancak, çok geçmeden, yarattığı bu tipten kendisi de hoşlanmamış ve hemen sonraki şarkıda gülünç bir âkibete uğramayı ona reva görmüştür⁸. Pulci'nin hafif mizaçlığına bir delil olarak *Margutte*'yi ileri sürenler olmuştur; fakat bunu, XV. yüyılın şiir tablosunu tamamlamak için zarurî bir unsur olarak saymak lâzımdır. XV. asrın şiiri, o zamanki dogmacılığa karşı duygusuz hale gelmiş, şeref duygusundan yalnız ufak bir kalıntıyı muhafaza etmekte olan vahşi bencilliği, herhangi bir yerde

⁶ Nağme XXVIII, kıta 38 vd.

⁷ Nağme XVIII, kıta 112 den itibaren sonuna kadar,

⁸ Biraz sathi olmakla beraber Pulci, Prens Chiaristante'sinden aynı konuyu ele almaktadır. (Şarkı XXI, kıta 101 ve sonrası, 121 vd., 145 vd, 163 vd.). Chiaristante, hiçbir şeye inanmamakta ve kendisi ile eşine Tanrı gibi tapılmasını istemektedir. Burada bize Sigismondo Malatesta (sayfa 47 vd. 311. 619 hatırlatılmaktadır).

mübalegalı bir şekilde sokarak tesvir etmek zorunda idi. Başka şiirlerde de bazen devlere, şeytanlara, paganlara ve Müslümanlar'a, hıristiyan bir şövalyenin ağza alamıyacağı sözler söylenmektedir.

Klâsik ilkçağ kültürünün tesiri, İslâmlığın tesirinden büsbütün başka bir tarzda olmuştur. Klâsik çağ bu tesiri dini vasıtasıyla yapmış değildir. Çünkü bu din, Renaissance devrinin katolikliğine esasen çok yakındır. Klâsik ilkçağ, tesirini felsefesi ile yapmıştır. Şimdi eşsiz bir varlık olarak hayranlık duyulan ve saygı gösterilen klâsik edebiyat, baştan başa felsefenin dini gelenekler üzerine zaferleri ile doludur. Şimdi birçok felsefe sistemleri ve sistem kırıntıları birdenbire İtalyanlar'ın önüne çıkıyordu. Bunlara artık tecessüs uyandırıcı bir takım şeyler veya dalâletler olarak değil, bir takım akideler diye bakılıyor, birbirinden ayırmaktan çok birbiriyle uzlaştırılmaya çalışılıyordu. Hemen hemen bütün bu fikir ve felsefe doktrinlerinde bir çeşit Tanrı inancı yaşıyordu; fakat bir bütün olarak alındığı zaman, hıristiyanlığın kabul ettiği inanç ile, yâni dünyayı bir Tanrının idare ettiği inancı ile kuvvetli bir tezat teşkil ediyordu. Gerçekten ana bir proplem vardı ki bunun çözülmesi için ortaçağ teolojisi boş yere uğraşmıştı ve şimdi klâsik ilkçağ hikmetinden cevap bekliyordu. Bu, kaza ve kaderin insan hürriyeti ve iradesi ile olan münasebeti meselesi idi. Eğer biz bu meselenin XIV. yüzyıldan beri tarihçesini sadece üstünkörü anlatmaya kalkışsak, kendi başına bir kitap olurdu. Burada ancak bazı noktalara işaret etmekle yetineceğiz.

Dante ile çağdaşlarını dinliyecek olursak göreceğiz ki klâsikçağ felsefesi, ilk önce hıristiyanlığa en şiddetli tezat teşkil eden tarafı ile, yâni epikürizması ile İtalyan hayatına girmiştir. Şimdi Epikür'ün yazıları elde yoktu ve daha klâsik çağın sonlarında Epikür felsefesinin az veya çok derecede tek taraflı bir anlaşılışı meydana gelmiş bulunuyordu. Bununla beraber, Epikür felsefesinin Lucretius ve hususiyle Cicero'dan çıkarılabilen şekli bile, insanlara, tamamiyle Tanrısız bir dünyayı tanıtmaya kâfi geliyordu. Doktrinlerinin ne ölçüde anlaşıldığını ve bu muamma'lı Yunan'lı hakîmin adının kitle için kolaylıkla sığınılabilecek bir kavram şeklinde kullanılıp kullanılmadığını kestirmek güçtür. Çok ümkündür ki Dominiken engizisyonu, daha belli bir suçla itham edemediği kimselere karşı bu kelimeyi kullanmıştır. Belli birtakım imansızca öğreti ve ifadeleri suç sayılmak mümkün görünmeyen kimseler, başlıca, çok erkenden gelişmiş olan kilise aleyhtarlığı güdenler ve kiliseyi küçümseyenler idi. Bu takdirde mutedil derecede müreffeh bir hayat, böyle bir suçun yükletilmesi için kâfi gelebiliyordu. Meselâ Giovanni Villani, kelimeyi böyle umumî manasiyle kullanmakta, 1115 ve 1117 tarihlerindeki Floransa yangınlarını dinsizlik sebebiyle Tanrının bir cezası olarak izah ederken "Epikür'cülerin lüks ve sefahetini" de saymaktadır⁹. Manfred hakkında şöyle diyor: "Ne Tanrıya, ne de azizlere, fakat

⁹ Gio. Villani III, 29. VI, 46. Bu isim kuzey Avrupa memleketlerinde çok erkenden ortaya çıkmıştır; daha 1150 tarihinde, aşağı yukarı doksan yıl önce cereyan etmiş korkunç mir hikâye (Nant'lı iki papasın hikâyesi) münasebetiyle

yalnız ve yalnız maddi zevklere inanan onun hayatı, *Epiküriyen'dir*".

"Cehennem"inin onuncu şarkısında Dante daha açık konuşmaktadır. İçinden acı iniltilerin yükseldiği yarı açık lahitleriyle korkunç ve baştan başa ateşler sarmış geniş mezarlıkta iki büyük sınıf halinde, XIII. asırda kilise tarafından yenilen veya tard edilen kimseler bulunmaktadır. Bunlardan biri imansızlardı ve bile bile yaydıkları belli bir takım dinsizce fikirleriyle kiliseye karşı koyuyorlardı. Ötekisini Epikür'cüler teşkil ediyorlardı. Bunların kiliseye karşı günahları, "ruh bedenle beraber yok olur" cümlesiyle ifade edilebilen umumi bir zihniyet beslemelerinde idi¹⁰. Fakat kilise çok iyi biliyordu ki bu bir tek cümle, kök salması halinde, bütün *Maniheizma* ve *Paterini* doktrinlerinden daha yıkıcı olurdu; çünkü kilisenin, ölümden sonra fertlerin ayrı ayrı mukadderatlarına karışması iddiasını temelinden çürütürdü. Bizat kendisinin, mücadelelerinde kullandığı vasıtalarla en kabiliyeli insanları ümitsizliğe ve imansızlığa sürüklemiş olduğunu, tabii olarak itiraf etmiyordu.

Dante'nin Epikür'e veya Epikür'ün doktrini olarak kabul ettiği şeylere karşı duyduğu tiksinti, muhakkak ki samimi idi. Öbür dünyadaki hayatı terennüm eden şair, ölümsüzlüğü inkâr edenden elbette

---

görülmektedir. Guil. Malmesbury, L. III, S. 237 de (Londra baskısı 1840, sayfa 405) şöyle tarif ediyor: *Epicureorum... qui opinantur animam corpore solutam in aere evanescere, in auras affluere* (Bedenden ayrılan ruhun havada kaybolduğunu, havalara aktığını düşünen Epicureos'cular).

¹⁰ Karş. Lucretius'un III. kitabındaki mâruf deliller.

nefret etmek zorunda idi. Gerek Tanrının yaratmadığı ve idare etmediği dünya ve gerekse Epikür sisteminin ortaya koyduğu şekilde varlığın bayağıca manası, Dante'nin mizacına son derece aykırı düşen şeylerdi. Fakat yakından bakılacak olursa görülecektir ki klâsik çağ felsefesinin belli bazı öğretileri Dante'de de derin izler bırakmıştır, öyle ki dünyanın idare edilişi hakkında kutsal kitapların anlattıkları, bunların yanında silik kalmaktadır. Yoksa, özel bir kadere inanıştan onu büsbütün uzaklaştıran âmil¹¹, kendi düşüncesi, devrinin hayatına hakim olan fikirlerin tesiri, dünyaya hükmeden haksızlık mı idi? Gerçekten de Dante'nin Tanrısı, dünyayı idare etmek işinde bütün ayrıntıları şeytanî bir varlığa, *Fortuna*'ya bırakmaktadır. Bu *Fortuna*'nın dünya işlerini değiştirmek ve birbirine karıştırmaktan başka yapacak bir işi yoktur; o, insanların sefaletini kayıtsız bir saadet içinde seyredebilmektedir. Fakat buna karşılık Dante, ahlâk işlerinde insanın doğrudan doğruya sorumlu bulunduğu inancında hiçbir zaman sarsılmadan sebat etmektedir: iradenin serbestliğine inanmaktadır.

Halkın anladığı manada irade büriyeti, Batı memleketlerinde öteden beri hüküm süren bir inançtır. Böylece her zaman için bir insanın, yaptığı işlerden doğrudan doğruya kendisinin sorumlu tutulmuş olması gayet tabiidir. Fakat insan iradesinin mahiyeti ile büyük kâinat kanunları arasında bir ahenk kurmak için çalışmak durumunda olan din ve felsefe doktrinlerinde iş değişmektedir. Burada ahlâkîliğin takdir edilmesinde uyulması gereken bir ölçü, bir daha - çok

¹¹ Inferno, VII, 6796

veya daha - az mes'elesi bahis konusu olur. Dante, zamanının ufuklarını sahte ışıklarla aydınlatan astrolojinin yanlış inançlarından büsbütün kurtulmuş değildir. Bununla beraber o, insanın mahiyetini elden geldiği kadar layıkiyle anlayabilecek bir seviyeye yükselmekten alıkonmamaktadır. Marco Lombardo'ya şunları söyletiyor¹²: “Yıldızlar, sizin yapacağınız fiil için gerçi ilk tahriki vermektedirler; fakat iyilik ile fenalığı birbirinden ayırabilmek hassası ve serbest irade size verilmiştir; o serbest irade ki doğru beslendiği takdirde, yıldızlarla başlangıçtaki mücadelesinden sonra her şeyi yener”.

Başka kimseler, irade hüriyetinin karşılığı olan *zaruret*'i, yıldızlar dışında ayrı bir kudrette aramış olabilirler. Her ne olursa olsun, o zamandan beri bu, açık ve kaçınılmaz bir soru olarak mevcut bulunuyordu. Okullara ve sadece münferit düşünüşlere münhasır kaldığı nispette bu soru, felsefe tarihini ilgilendirmektedir. Fakat geniş kitlelerin şuurlarına intikal ettiği ölçü göz önünde tutularak burada bir az daha üzerinde durulması gerekmektedir.

XIV. yüzyıl başlıca Cicero'nun felsefî yazıları tesiri altında idi. Bilindiği gibi Cicero, başkalarının doktrinlerinden kendine yarıyanları seçen bir filozof olarak tanınmıyor, fakat, çeşitli okulların teorilerini yeter derecede açık sonuçlar eklemeksizin tekrarladığından, şüpheli bir filozof olarak müessir oluyordu. İkinci

¹² Purgatorio XVI, 73. Convito'daki yıldızların tesiri teorisi, bununla karşılaştırılmalıdır. — Pulci (Morgante XXV, kıta 150) deki şeydan Astarotte, insan iradesinin hürriyetine ve Tanrı adâletine tanıklık etmelidir.

derecede Seneca ile Aristoteles'in, pek azı Lâtinceye tercüme edilmiş eserleri gelmekte idi. Kilise doktrinlerine karşı olmasa bile hiç değilse bunların dışında kalan en yüksek meseleler üzerinde düşünmek kabiliyetinin meydana gelmesi, hiç şüphesiz bu tesirlerin meyvesi olmuştur.

Yukarıda görmüş olduğumuz gibi, XV. yüzyıl ile birlikte, klâsik devirden kalma eserler geniş ölçüde çoğalıyor ve yayılıyordu. En sonunda, elde mevcut Yunan filozoflarının eserleri de Lâtinceye tercüme edilerek herkesin eline geçiyordu. Her şeyden evvel dikkate değer bir noktadır ki bu edebiyatı en fazla teşvik edenlerin başlıcaları, en titiz derecede dindarlığa, hattâ zühd ve takvâyâ kendilerini vermiş kimse-lerdi (karş. S. 373 vd.). Bunlar arasında Fra Ambrogio Camaldolese'den bahsetmek doğru olmaz. Çünkü o, sadece Yunan kilise babalarının tercümesiyle uğraşmış ve ancak büyük Cosimo Medici'nin ısrarları üzerine istemiye istemiye Diogenes Laertius'ı Lâtinceye çevirmiştir. Fakat Niccola Niccoli, Giannozzo Manetti, Donato Acciajuoli, Papa V. Nicolaus gibi çağdaşları çok taraflı bir humanizma ile kutsal kitaplar hakkında gayet esaslı bilgileri ve derin bir sofuluğu nefislerinde toplamış bulunuyorlardı¹³. Vittorino da Feltre'de de böyle özelliklerin bulunduğu yukarıda işaret olunmuştu (S. 291 vd.). Aeneide'ye ek olarak on üçüncü kitabı yazmış olan Maffeo Vegio, S. Angentinus ile bunun annesi Monica'ya coşkun bir hayranlık besliyordu; kendisi üzerinde bu halin büyük bir tesir

¹³ Vespasiano Fiorent., p. 26, 320, 626, 651. — Murat. XX. Col. 532.

yapmış olmamasına imkân yoktur. Floransa'da Eflâ-tun Akademesi, bütün bu çalışmaların sonucu ve meyvesi olarak, klâsik ilkçağ zihniyeti ile hıristiyanlık görüşlerini birbirleriyle uzlaştıрмаğı kendine amaç ediniyordu. Bu, o devrin humanizması içinde dikkate değer bir vâha teşkil etmektedir.

Humanizma, genel olarak dinsiz idi ve XV. yüzyılda etütlerin genişlemesi ile bu dinsizliği, gündengüne daha da artıyordu. Bağlarını koparmış endividualizmanın ileri karakolları olarak yukarıda görmüş olduğumuz humanistler, umumiyetle öyle bir karakter gösteriyorlardı ki bunların bazen çok belli bir takım iddialarla ortaya çıkan dindarlıkları bile bizi hiç ilgilendirmiyebilir. Dine karşı kayıtsız kaldıkları ve kilise aleyhine pervasızca söz söyledikleri zaman bunlar, kolayca Atheist (Tanrıyı inkâr eden) diye adlandırılabilirler. Fakat hiç birisi herhangi bir şekilde felsefî temellere dayanan sistemli bir atheizma ortaya atmış¹⁴ veya ortaya atmak cesaretini gösterebilmiş değildir. Eğer onlar bir ana fikir üzerinde kafa yormuşlarsa bu, her şeyden evvel bir çeşit sathî rasyonalizma olabilir. Bu ise, meşgul olmak zorunda kaldıkları eskilerin birbirine aykırı birçok fikirlerinden çıkarılan, kiliseye ve doktrinlerine karşı besledikleri küçümseme duygusundan meydana gelen geliş güzel bir istidlâlden ibarettir. Galeottus Martius¹⁵'u, eğer eski bir öğrencisi olan Papa IV. Sixtus imdadına yetişip engizisyoncuların elinden kurtarmamış ol-

¹⁴ Pomponazzo hakkında bak: özel eserler, hususiyile Ritter, *Geschichte der Philosophie*, cilt IX.

¹⁵ Paul. Jovii Elog, Lit. p. 90.

saydı, ateşte yakılmak cezasına çarptırılmak durumuna kadar götüren de bu çeşit bir düşünüşten başka bir şey değildi. Galeotto şöyle yazmıştı: doğru hareket eden ve içindeki doğuştan mevcut kanunlara uyarak davranan bir insan, hangi kavimden olursa olsun, cennete gider.

Misal olmak üzere büyük kitle içinden küçük bir insanın, Codrus Urceus'ın¹⁶ din durumunu ele alalım. Evvelâ Forli hükümdarı Ordellaffo'nun özel öğretmenliğini, sonra da uzun yıllar Bologna'da profesörlük etmiş olan C. Urceus, kilise ve rahiplere karşı çok ağır bir dil kullanmıştır. Genel olarak edâsı, son derece küstahçadır. Üstelik de yerel hikâyelere ve lâtifelere mütemadiyen kendi şahsını karıştırmaktadır. Fakat aynı zamanda o, müspet bir şekilde gerçek Tanrı - insan olan Mesih'ten de bahsetmekte ve ayrıca dindar bir papasa, duasını almak için bir mektupla kendini tavsiye etmektedir. Bir defasında, pagan dinin saçmalarını saydıktan sonra şöyle devam ediyor: "Bizim teologlarımızda kirlenmeden gebe kalma, Deccal (Antichrist), *Sakrament*, alın yazısı ve bunlara benzer daha bazı mes'eleler üzerinde birbirleriyle tartışıyorlar ve çatışıyorlar; halbuki, bu mes'eleler hakkında açıktan açığa konuşmaktansa susmak tercih olmalıdır". Günün birinde C. Urceus'un odası, kendisi evde bulunmadığı bir sırada, içindeki bütün yazmalarla birlikte yanmıştı. Sokakta bunu haber alınca bir Meryem Ana tasvirinin önünde durdu

¹⁶ Codri Urcei opera, baş tarafında onun Bart. Bianchini tarafından kaleme alınan hayatı; bundan başka onun filoloji derslerinde, p. 65, 151, 272 ve ilaah.

ve ona şöyle hitap etti: "Sana ne söylediğimi işit, ben deli değilim, bile bile konuşuyorum! Eğer ben bir gün ölüm saatimde seni yardıma çağırırsam, beni dinlemek ve kendi yakınlarının yanına götürmek zorunda değilsin; çünkü ebediyete kadar şeytanla beraber yaşıyacağım!". Bu sözlerden sonra C. Urceus, altı ay boyunca bir oduncunun yanında gizli kalmayı uygun buluyordu. Bununla beraber o, batıl inançlara o kadar inanıyordu ki kehanet ve harikalar daimi olarak onu korku içinde tutuyordu; yalnız, ruhun ölümsüzlüğüne hiçbir surette inanmıyordu. Bu meseleyi kendisinden soran dinleyicilerine şöyle cevap veriyordu: ölümden sonra insanın ruh ve aklının ne olduğunu kimse bilmez; öteki dünya hakkında bütün söylenenler, koca karıları korkutmak için uydurulmuş vasıtalarından başka bir şey değildir. Fakat, ölümüne sıra gelince hazırladığı vasiyetnamede ruhunu veya aklını¹⁷ her şeye kadir Tanrıya emanet ediyordu; şimdi de, göz yaşları döken öğrencilerine Tanrı korkusu beslemelerini, hususiyile ruhun ölümsüzlüğüne ve öldükten sonra da bir hayatın mevcut olacağına inanmalarını öğüt veriyor ve son nefesinde dini takdisleri büyük bir iştiaqla kabul ediyordu. Aynı meslekten olup çok daha meşhur adamların, önemli fikirler beyan etmiş bulunsalar bile, fiili hayatlarında daha istikrarlı kaldıklarına dair elimizde hiçbir delil mevcut değildir. Çoğu, iç âlemlerinde serbest düşünüş ile içinde yetiştikleri katoliklik inançlarının kırıntıları arasında sal-

¹⁷ Animum meum seu animam. Böyle bir ayırma yapmak suretiyle filoloji, o vakitler teolojiyi müşkül duruma sokmaktan hoşlanırdı.

lanıp durmuş olsalar gerektir; görünüşte ise, sırf tedbirli ve temkinli davranmış bulunmak dolayısıyla kiliseye bağlı kalmışlardır.

Bu adamlardaki rasyonalizmanın yeni doğmakta olan tarihi tenkit ile bağdaştığı nispette, kutsal kitaptaki hikâyeleri tenkit yollu yapılmış çekingen kritiklere bazen rastlanmaktadır. Papa II. Pius'un olduğu naklolunan bir söz¹⁸, sanki böyle tenkitlere yol açmak kastiyle söylenmiş gibi görünmektedir: "Hıristiyanlık, mucizelerle teyit edilmiş olmasa bile, sırf taşıdığı ahlâk kuralları dolayısıyla kabul edilmesi zaruri bir din olurdu". Kutsal kitaptaki mucizelerin keyfe göre değiştirilmesi suretiyle uydurulan masallarla şüphesiz hiç çekinmeden alay ediliyordu¹⁹ ve bu, halkın dini duyguları üzerine tesir yapmaktan hâli kalmıyordu. Yahudiliğe temayül gösteren imansızların sözü edildiği zaman, her şeyden önce Me-

¹⁸ Platina, Vitae pontiff., p. 311: christianam fidem, si miraculis non esset approbata, honestate sua recipi debuisse.

¹⁹ Hususiyle rahipler, bu gibi şeyleri kürsüde akıllarına getirip uydurdukları hallerde, alay edilirdi; bundan başka öteden beri kabul edilmiş bulunan mucizelere karşı itirazlar da eksik değildi. Firenzuola (Opere, vol. II, p. 208, Nov. 10) sinsi olarak çevirdikleri binbir dolapla elde ettikleri paralarla kiliselerine bir şapel ilâve etmek isteyen Novara Fransisken'leri ile alay etmektedir; dove fusse dipinta quella bella storia, quando S. Francesco predicava agli uccelli nel deserto; e quando ei fece la santa zuppa, e che l'agnolo Gabriello gli portò i zoccoli (O güzel hikâyenin, San Francesco'nun kuşlara vaazı, kutsal çorbayı yapması, melek Cebrael'in kendisine nalınları getirmesi gibi sahneleri resm edilmiş olmalı idi).

sih'in Tanrılığını inkâr etmenin bahis konusu olduğu düşünülmelidir. 1500 sıralarında Bologna'da yakılmış olan Giorgio da Novara'ya da her halde böyle bir suç isnad edilmiş olsa gerektir²⁰. Fakat, aynı tarihlerde (1497) yine Bologna'da Dominiken engizisyoncusu, yüksek kimseler tarafından himaye gören tabip Gabrielle da Salò'yı, sadece pişmanlık duyduğunu beyan ettirmekle yetinerek serbest bırakmak zorunda kalmıştır²¹. Bu doktor, İsa'nın Tanrı olmadığını, fakat Joseph ile Meryem'in alelâde şekilde temas etmelerinden doğmuş bir çocuk olduğunu, hilekârlığı ile dünyayı felâkete götürdüğünü, işlediği cinayetler yüzünden çarmıha gerilmek suretiyle öldürüldüğünü, dinin çok geçmeden ortadan kalkacağını, takdis edilmiş ekmekte onun gerçek vücudunun bulunmadığını, mucizelerinin ilâhi kuvvetle değil fakat gökteki cisimlerin tesiri ile vukubulduğunu daima tekrarlar dururdu. Bütün bunlara rağmen doktor Gabrielle da Salò, engizisyoncunun elinden kurtulabiliyordu. Mucizelerin Tanrı kuvvetiyle değil, gökteki cisimlerin tesiriyle vukubulduğu sözü, o devir için son derece karakteristiktir; iman kaybolmuştur, fakat sihirin varlığına halâ inanılmaktadır²².

Humanistler, dünyanın idare edilişi bakımından, her tarafta hüküm süren yumruk kuvveti ve fena yöne-

²⁰ Onun hakkında bazı bilgiler: Bapt. Mantuan. de patientia, L. III, cap. 13.

²¹ Bursellis. Ann. Bonon.: Murat. XXIII, Col. 915.

²² Bu küfürlerin bazan ne kadar aşırı bir dereceye vardığı, Gieseler tarafından Kirchengeschichte II, S 154, not'ta canlı bir kaç misal ile gösterilmiştir.

tim altında vukubulmakta olan işleri bir dereceye kadar kayıtsızlık ve tevekkülle kabul etmenin ilerisine çok nadir olarak gitmişlerdir. Bu ruh hâleti sebebiyledir ki “kadere dâir” veya buna benzer adlarla birçok kitaplar kaleme almıştır. Humanistler, çoğu kere sadece tâlih çarkının dönmekte olduğunu, dünya işlerinin, hususiyle siyaset işlerinin durmadan değiştiğini tespit etmektedirler. İlâhi takdirden, anlaşıldığına göre sırf yavan fatalizmadan, âmil ve tesirleri anlamaktan vaz geçmiş görünmekten veya faydasız sızlanmalardan, utandıkları için bahsetmektedirler. Gioviano Pontano, *Fortuna* adı verilen esrarengiz nesnenin mahiyetini, çoğunu bizzat edinidiği tecrübelerle izah ederken büyük bir maharet gösteriyor²³. Aynı konuyu Aeneas Sylvius, daha çok mizah tarzında, gördüğü bir rüya şekline sokarak işlenmiştir²⁴. Buna karşılık Poggio, ihtiyarlığında kaleme aldığı bir yazıda²⁵ dünyayı bir iztirap ve göz yaşı vadisi olarak tasvir etmeğe ve ayrı ayrı içtimai sınıfların saadetini mümkün olduğu kadar aşağı değerde göstermeğe çalışmaktadır. Bu eda, sonradan da genel olarak yazarlarda hakim olmuştur. Sivrilmiş şahsiyetlerden bir çoğu, hayatlarındaki sadet ve bedbahtlıkların zimmet ve matlup haneleri üzerinde araştırmalar yapmışlar ve genel olarak aleyhte sonuçlara varmışlardır. 1510 tarihlerine doğru görünebildiği durumu ile İtalya'nın ve İtalyanlar'ın ka-

²³ Jov. Pontanus, de fortuna, I, 792-921. Tanrı'yı isbat tarzı: II, p. 286.

²⁴ Aen. Sylvii opera, p. 611.

²⁵ Poggius, de miseriis humanae conditionis.

deri, Tristan Caracciolo²⁶ tarafından son derecede vakarlı bir tarzda, neredeyse bir mersiye adâsiyle tasvir edilmiştir. Daha sonra da Pierio Valeriano, genel olarak hakim bulunan bu ana duyguyu bizzat humanistlere özel bir surette tatbik etmek suretiyle meşhur eserini yazmıştır (S. 378 vd.). Bu konular arasında meselâ Papa X. Leo'nun kaderi gibi bazıları, gerçekten özel bir ilgi uyandıracak mahiyet göstermektedirler. Onun hakkında siyasî bakımdan söylenebilecek bütün müspet şeyler, Francesco Vettori tarafından son derece büyük bir ustalıkla hulâsa edilmiştir. X. Leo'nun zevk ve safa hayatının tablosu ise, Paolo Giovio tarafından, bir de adı bilinmiyen bir biyografyacisi tarafından verilmiş bulunmaktadır²⁷. Bir az önce adı geçen Pierio Valeriano da, papanın saadetini gölgeliyen tarafları merhametsiz gerçekler halinde ortaya koymuştur.

Öte yandan, bazan bir kimsenin Lâtince yazıtlar içinde açıktan açığa talihi ile övünmesi, bizi âdeta ürpertmektedir. Böylece Bologna hükümdarı II. Giovanni Bentivoglio, sarayına yeni ilâve ettirdiği kuledeki bir taşta, talihi ile meziyetlerinin, istenmesi akla gelebilecek ne varsa hepsinin kendisine bol bol bahşettiği-

²⁶ Caracciolo, de veritate fortunæ.: Murat. XXII. Bu yazı, aynı çeşitten eserler bakımından çok zengin olan bu devirde en ziyade okunmağa lâyık olanlardan biridir. Karş. sayfa 455. — Bayram alaylarında Fortuna'ya dair bak: sayfa 569 vd.

²⁷ Leonis X. Vita anonyma.: Roscoe, ed. Bossi, XII, p. 153.

mi hakettirmiştir²⁸; ve bunu koğulmasından bir kaç yıl önce yapmıştır. Eskiler, bu anlamda konuştukları zaman, hiç değilse Tanrıların kıskanacakları endişesini duyarlardı. İhtimalki İtalya'da ilk defa *Fortuna* ile övünen, *Condettiere*'ler (S. 36) olmuşlardır.

Fakat yeniden keşfedilmiş olan klâsik ilkçağ kültürü, din üzerinde en kuvvetli tesirini, herhangi bir felsefî sistem veya eskiden herhangi bir akidesi, bir fikri ile değil, her şeye hükmeden genel bir kanaat ile yapmıştır. Klâsik ilkçağ insanları ve kısmen de müesseseleri, orta çağınkilere tercih olunuyor, her bakımdan onlara benzemeğe çalışılıyor ve bu sırada din ayrılığına tamamiyle bigâne bir hale geliniyordu. Tarihi ihtişama duyulan hayranlık, her şeyi kendi içine çekiyordu (karş. S. 208, 582)

Filologlarda ise üstelik bazı özel çılgınlıklar görülüyordu ve bu sayede dünyanın gözlerini kendi üzerlerine çekiyorlardı. Papa II. Paul'un, kendi kitabını kıskananlarla bunların arkadaşlarını, kâfirlikleri yüzünden hesaba çekmekte ne dereceye kadar haklı ol-

---

²⁸ Bursellis, Ann. Bonon.: Murat XXII, Col. 909: *m-
nimentum hoc conditum a Joanne Bentivolo secundo Patriae
rectore, cui virtus et fortuna cuncta quae optari possunt
affatim praestiterunt* (Bu anıt, vatanın idarecisi, fazilet ve
talihin, bir insan tarafından arzu edilebilecek her şeyi bahş
etmiş olduğu Giovanni Bentivoglio tarafından kurulmuştur).
Bu yazıt dışarda ve görünür bir yere mi konmuştu, yoksa
daha evvel sözü edilen başka bir kitabe gibi, bir temel ta-
şında gizli mi idi? açık olarak belli değildir. Eğer temelde
idiyse, yeni bir fikir görüyoruz: talih, belki de yalnız kro-
nistin görmüş bulunduğu bu yazıt ile, sihirli bir şekilde bi-
naya bağlanacaktı.

duğu mes'eleşi, ne de olsa şüpheli kalmaktadır; çünkü başlıca kurbanı olup biyografyasını yazan Platina (S.313, 453), papayı, bu işi yaparken başka işler yüzünden intikam duygusu ile sürüklenen bir insan ve hususiyle komik bir figür olarak ortaya çıkarmakta büyük bir ustalık göstermiştir. İmansızlık, paganlık²⁹, ruhun ölümsüzlüğünü inkâr ve saire gibi suçlar, ancak vatan hainliği davalarından bir netice çıkmadığı hallerde mevküflara isnad olunurdu. Eğer kendisi hakkında bize verilen bilgiler doğru ise, Papa II. Paul de, entellektüel mes'eleler hakkında hüküm verebilecek kuddrette bir adam değildi. Lâtinceyi az bilirdi ve ruhani meclislerle diploması müzakerelerinde İtalyanca konuşurdu. Çocuklarına okuyup yazmanın ilerisinde öğrenim yaptırmamaları için Romalılar'a ikazlarda bulunan, yine o dur. Ondaki rahiplere has dar görüşlülük, bize Savonarolayı hatırlatmaktadır. (S. 651); şu kadar var ki kültür iktisabı ile insanların dine düşman olmalarında Papa Paul ile benzerlerinin büyük payları vardır denebilir. Bununla beraber yakınında bulunanlardaki paganlık temayülleri yüzünden papanın gerçek bir endişe duyduğuna şüphe edilemez. Gerçekten de humanistler, pervasız bir pagan olan Sigismondo Malatesta (S. 67, not 8) 'nın sarayında nelere cür'et etmişlerdi ki? Muhakkak ki çoğu sabit bir karakterden mahrum olan bu adamlar, ancak çevrelerindeki insanların müsaadeleri nispetinde ileri gidebilirlerdi ve nerede hıristiyanlığa temas etseler, bu dini paganlığa çekerlerdi. Misâl olmak üzere Gioviano Pontano'nun

²⁹ Quod nimium gentilitatis amatores essemus (Pagan dininin fazla aşığıyız diye).

Hıristiyanlığa paganlığı karıştırmakta ne kadar ileri gittiğini görmek gerekir. O, bir azizden yalnız “Divus” diye değil, fakat “Deus” diye bahsetmektedir; melekleri aşağı yukarı ilkçağın cinleri ile bir tutmaktadır³⁰; ruhun ölümsüzlüğü hakkındaki görüşü, gölgeden bir ülkeye benzemektedir. Bu zihniyet bazen çok garip bir şekilde tecelli etmektedir: 1526 tarihinde Siena³¹, sürgünler partisi tarafından hücumla uğradığı zaman, bu hikâyeyi bize bizzat anlatan değerli başrahip Tizio 22 temmuzda yatağından kalktı; Macrobius’un³² üçüncü kitabında yazılı olanları hatırına getirdi; ibadet etti ve sonra aynı yazarın Tanrıya ubûdiyet formülünü düşmanlara karşı okudu; ancak, bunu yaparken *Tellus mater teque Jupiter obtestor* (ey ana toprak ve Jupiter, seni tanık olarak çağırıyorum!) yerine *Tellus teque Christe Deus obtestor* (ey toprak ve Tanrı İsa, seni şahit olarak çağırıyorum!) dedi. İki gün daha arka arkaya aynı şeyi tekrarladıktan sonra düşmanlar çekilip gittiler. Bu gibi şeyler, bir taraftan mâsumca bir üslup ve moda işi gibi, diğer taraftan ise bir din-den ayrılma hareketi gibi gözükmektedir.

---

³⁰ Plâstik sanatlarda hiç olmazsa meleklerle melek-çocuklar (putti) arasında bir ayırma yapılmakta ve bütün ciddi amaçlar için birincisinden faydalanılmaktadır. — Annal. Estens.: Murat. XX, Col. 468 de Amarin veya Putto, gayet basit olarak “instar Cupidinis angelus (Cupido gibi bir melek) denmektedir.

³¹ Della Valle, Lettere sanesi, III, 18.

³² Macrob. Saturnal. III, 9. Hiç şüphe yok ki başrahip, orada tarif olunan yüz ve göz işaretlerini, bütün tavır ve hareketleri de yapmıştır.

Bununla beraber klâsik ilkçağ kültürünün, hem de dogmatik çeşitten olmak üzere, çok tehlikeli bir tesiri daha görülcüştür ki bu da kendi tarzındaki batıl inançları Renaissance'a nakletmiş olmasıdır. Batıl inançlar, tek tük olarak, ortaçağ boyunca da varlığını muhafaza ederek yaşayabilmişti. Bu sebeptendir ki şimdi bütününün yeniden dirilmesi çok daha kolay olmuştur. Bu hususta muhayyilenin de büyük bir rol oynadığı şüphe götürmez. İtalyanların araştırmacı ruh ve zihinlerini bir dereceye kadar gemleyebilen kuvvet, ancak bu muhayyile olmuştur.

Yukarıda söylemiş olduğumuz gibi dünyanın Tanrı tarafından idare edildiği inancı, bir kısım İtalyanlar'da her tarafa haksızlık ve sefaletin hüküm sürmesi yüzünden, sarsılmış bulunuyordu. Meselâ Dante gibi diğer bazı kimseler ise dünya hayatını tesadüflere ve bunun iztiraplarına feda etmişlerdi; buna rağmen kuvvetli bir iman besliyorlardı ise bunun sebebi, insanı ahirete yüce bir hayatın beklediği inancını muhafaza etmeleridir. Ölümsüzlüğe inanmanın sarsılmaya başladığı anda fatalizma ağır basmaktadır; yahut da fatalizma ağır basınca, ölümsüzlüğe inancın sarsılması bunun bir sonucu olarak kendini göstermektedir.

Açılan gediğe, ilk önce klâsik ilkçağ astrolojisi ve aynı suretle Arap astrolojisi girmiştir. Yıldızların birbirlerine ve burçların işaretlerine göre durumlarından, gelecekteki olaylar ve bütün hayatın akışı çıkarılmakta ve bu yoldan yürünerek en önemli kararlar verilmektedir. Çoğu hallerde, yıldızların işaretine bakılarak tâyin olunan hareketler, aslında böyle bir

yoldan gidilmeksizin yapılacak hareketlerden daha az derecede ahlâka aykırı olmayabilir. Fakat, çok kere kararların vicdan ve şereften fedakârlık yapmak pahasına verilmiş olması lâzımgelir. Bütün kültür ve aydınlanmanın, uzun zaman, bu vehim karşısında nasıl âciz kaldığı, son derece ibretle görülmeğe değer bir gerçektir. Bu aczin sebebi, aynı vehmin kuvvetli muhayyilede, geleceği önceden bilmek ve tâyin etmek arzusunda sağlam bir destek bulması ve bir de klâsik ilkçağ tarafından teyid edilmesi keyfiyetleridir.

XIII. yüzyıl başlarında astroloji, İtalyan hayatında birdenbire ön safa geçmiştir. İmparator II. Friedrich, kendi münecimi olan Theodorus'ı daima beraberinde taşımaktadır. Ezzelino da Romano³³ ise dolgun ücretle birçok astrolog saklamaktadır; bunlar arasında meşhur Guido Bonatto ile uzun saakallı Arap, Bağdatlı Paul gibi adamlar bulunmaktadır. Girişeceği bütün önemli işler için bu münecimler gün ve saat tâyin etmek zorunda idiler. İcra ettiği sayısız zulümlerde her halde onların kehanetlerinin payı az olmasa gerektir. O zamandan beri hiç kimse yıldızlara baktırmaktan artık çekinmemektedir. Yalnız hükümdarlar değil, fakat serbest şehirler³⁴ de muntazaman astrologlar tutmaktadırlar. XIV. yüzyıldan XVI. asra

³³ Monachus Paduan. L. II: Urstisius, Scriptorum I. p. 598, 599, 602, 607. — Son Visconti hükümdarının (S. 53) da birçok böyle adamlar vardı. Karş. Decembrio: Muratori XX, Col. 1017.

³⁴ Meselâ Floransa şehri; adı geçen Bonatto, burada bir müddet bu mevkii işgal ediyordu. Karş. Matteo Villani XI, 3; anlaşıldığına göre burada bir şehir münecimi kâsd edilmektedir.

kadar üniversitelerde³⁵ bile bu vehim ilmi için, hattâ asıl astronomlarla yan yana olmak üzere, özel profesörler bulundurulmaktadır. Papaların çoğu³⁶ yıldızların işaretleriyle her şeyin tâyin edilebileceğini açıktan açığa kabl ediyorlardı. Bunlar arasında II. Paul, şerefli bir istisna teşkil etmektedir³⁷. Aynı surette bu papa, rûya tabirini, kehanet ve sihiri de hakir görüyordu. Fakat X. Leo bile, anlaşıldığına göre papalık devrinin bir bakıma şöhretini astrolojinin gelişmesinde³⁸ görüyordu. III. Paul ise münecimlerine eşref saat tâyin ettirmeksizin hiçbir ruhani meclis toplanmamıştır³⁹.

Yüksek meziyetlere sahip kimseler için her halde kabul olunabilir ki bunlar, hareketlerini yıldızların durumlarına göre tâyin etmekte belli bir haddi aşmamışlardır ve bu husuta din ile vicdan tarafından çizilmiş bir sınır tanımışlardır. Gerçekte, dindar ve

³⁵ Libri, *Histoire des sciences mathématiques* II, 52, 193. Bologna'da bu profesörlük, daha 1125 tarihinde mevcuttur. — Karş. Pavia'daki profesörleri gösteren liste: Corio, fol. 290. — X. Leo zamanında Sapienza profesörlüğü hakkında bak: Roscoe, *Leone X. ed. Bossi*, V, p. 283.

³⁶ Daha 1260 tarihinde Papa IV. Alexandr. bir kardinal ve utangaç bir astrolog olan Bianco'yu, bazı siyasi kehanetleri açığa vurmağa zorlamıştır. *Giov. Villani*, VI, 81.

³⁷ *De dictis etc. Alphonsi. Opera*, p. 493. II. Pius bunu, *pulchrius quam utile* (faydalı olmaktan çok güzel) bulmaktadır. *Platina, Vitae Pont.*, p. 310. — IV. Sixtus hakkında bak: *Jac. Volaterran: Murat. XXIII*, Col. 173, 186.

³⁸ *Pier. Valeriano, de infelic. literat.*, Leo'nun zayıfesi üzerinde eser yazan ve bu suretle papanın birçok sırlarını keşf eden Fran. Priuli'den bahs etmesi münasebetiyle.

³⁹ *Ranke, Paepste I*, p. 247.

sivrilmış kimseler, yalnız bu vehme iştirâk etmekle kalmamışlar, üstelik aynı vehmin temsilcileri olarak da ortaya çıkmışlardır. Floransa'lı Maestro Pagolo⁴⁰ böylelerinden biridir. Roma'lı Firmicus Maternus⁴¹ da⁴¹ sezilen bir arzu, yâni astrologları ahlâkın iyi örnekleri haline getirmek arzusu, nerede ise Pagolo'da da görülmektedir. O, aziz bir zâhid hayatı sürüyordu; hemen hemen hiçbir şey yemiyor, dünya malını küçümsüyor ve yalnız kitap topluyordu; bilgin bir tabip olarak sanatını yalnız dostları üzerinde uyguluyor, fakat bu yardımı için günah çıkartmalarını şart koşuyordu; Angeli manastırında Fra Ambrogio Camaldolese (S. 685) 'nin etrafında toplanan dar fakat meşhur cemiyetteki konuşmalara devam ederdi; bundan başka, hususiyle son yıllarında, ihtiyar Cosimo ile de sık sık görüşürdü. Zira Cosimo da astrolojiye önem verir ve, belli ve büyük bir ihtimalle tali derecede kalan işler için olmakla beraber, bundan faydalanırdı. Bunların dışında Pagolo, yalnız en yakın dostlarına, yıldızlardan haber verirdi. Fakat böyle bir mazbut ahlâk sahibi olmasa da bu münecim, herkes tarafından sayılan ve her yerde kendini gösterebilen bir insan olabilirdi. Böyle kimseler İtalya'da, Avrupa'nın öteki memleketleriyle kıyaslanacak olursa, çok sayıda yaşıyorlardı. Diğer Avrupa mem-

⁴⁰ Vespas. Fiorentino, p. 660, karşı. 341. — Aynı eser, p. 121. Federigo da Montefeltro'nun saray matematikçisi ve astrologu olarak başka bir Pagolo'nun adı geçmektedir. Dikkate şayandır ki bu adam, bir Almandır.

⁴¹ Firmicus Maternus, Matheseos Libri VIII, ikinci kitabın sonunda.

lekelerinde bu gibiler yalnız büyük saraylarda, o da her zaman değil, görülebilirdi. İtalya'da herhangi bir şekilde büyük bir ev sahibi olan herkes, bu husustaki istek yeter derecede şiddetlenip her tarafa hakim olalı beri, bir astrolog tutardı. Şüphesiz ki bu astrologlar bazen açlığa katlanmak zorunda kalırlardı⁴². Üstelik, bu bilim üzerinde yazılan eserlerin kitap basmak sanatı daha keşfedilmeden önce dört yana yayılmış bulunması dolayısıyla, geniş muhitlerde bir heveskârlık meydana gelmişti ve bu hevesliler, astroloji ustalarına mümkün olduğu kadar yaklaşıyorlardı. Astrologların en kötü tabakasını, yalnız sihirbazlık sanatlarına bir yardımcı olarak veya bu sanatlarını maskeleyerek için yıldızlardan faydalanan kimseler teşkil ediyordu.

O zamanki İtalyan hayatı için astroloji, böyle bir tarafı olmaksızın da, hazin bir safha teşkil eder. Bütün o yüksek kabiliyetli, çok taraflı, orijinal karakterli insanlar, istikbali anlamak ve tâyin etmek yolunda duydukları şiddetli arzu tarafından kuvvetli ferdi iradeleri ve kararları birden bire al aşağı edilirse, bize nasıl görünürler! Bazen de yıldızlar elverişsiz işaretler gösterdikleri zaman, kendilerini toparlar, bağımsız bir şekilde hareket ederler ve üstelik de: *Vir sapiens*

⁴² Bandello III, Nov. 60 da Milano'da Alessandro Bentivoglio'nun müneccimi, bütün maiyeti önünde zavallı bir âciz olduğunu itiraf eder.

⁴³ Böyle bir karar anında idi ki Lodovico Moro, şimdi Chur katedralinde bulunan salibi bu yazıt ile yaptırmıştı. Bir defa IV. Sixtus, bu sözün doğru olup olmadığını denemek istediğini söylemişti.

*dominabitur astris*⁴³. akıllı insan yıldızara hükmeder sözünü söylerler. Fakat çok geçmeden yine eski vehme kapılırlar.

İlkin, ileri gelen ailelerde bütün çocukların zayıflarına bakılırdı. Bâzen bu yüzden, hiçbir zaman vuku bulmıyacak olan herhangi bir olay, mukaddermiş gibi boş yere beklenir durulur ve hayatın büyük bir kısmı böyle bir intizar ruh hâleti içinde geçerdi⁴⁴. Büyük adamların verecekleri her önemli kararda, hususiyle başlama saatini tâyin için yıldızlara baş vurulmaktadır. Hükümdarların seyahatleri, yabancı elçilerin kabulü⁴⁵, büyük bina temellerinin atılması, hep yıldızların verecekleri işaretlere bağlıdır. Yukarıda adı geçen Guido Bonatto'nun hayatında bu hususa dair gayet canlı bir misal görüyoruz. Aslında Guido Bonatto, gerek faaliyeti ve gerekse sistematik büyük eseri⁴⁶

⁴⁴ Piero Capponi'nin bizzat astrolog olan babası, zayıfında görülen tehlikeli baş yarasından sakındırmak için oğlunu ticaret hayatına atmıştı. Vita di P. Capponi, Arch. stor. IV, II, 15. — Cardanus'un hayatından bir misal için bak: sayfa 459. — Hem tabip ve hem de astrolog olan Spoletolu Pierleoni, günün birinde suda boğulacağına inanıyordu. Bu yüzden sudan kaçınıyor, Padua ve Venedik'te kendisine tekelif olunan parlak mevkileri reddediyordu. Paul. Jov. Elog. liter.

⁴⁵ Lodovico Moro'nun hayatından misaller için bak: Senarega: Muratori XXIV, Col. 518, 524. Benedictus: Eccard II, Col. 1623. Bununla beraber babası büyük Francesco Sforza, astrologları hakir görmüştü; dedesi Giacomo ise hiç değilse astrologların ikazlarına uyararak hareket etmemişti. Corio, fol. 321, 413.

⁴⁶ Bu eser birçok defalar basılmıştır; fakat onu görmek bana nasip olmamıştır. — Burada söylenenler,

dolayısıyla, XIII. yüzyılda astrolojinin yeniden kuruluşu denmeye lâyıktır. O, Forlî'de Guelf ve Ghibellin partileri arasındaki kavgalara bir son vermek amacıyla şehir surlarını yeniden inşa etmeğe ahaliyi ikna etti. İki partiyi temsil eden iki adam aynı anda temele taş koydukları takdirde bundan böyle ebediyete kadar Forlî'de parti ayrılığı olmayacaktı. Gerçekten de biri Guelf ve ötekisi Chibellin partisinden olmak üzere iki adam bu iş için seçildi. Kararlaştırılan zaman yaklaşıncaya her ikisi de ellerinde birer taş olduğu halde geldiler. İşçiler, inşaat aletleri ile orada bekliyorlardı. Nihayet Bonatto işaret verdi. Bunun üzerine, Chibellin partisini temsil eden adam elindeki taşı kazılmış temele attı. Fakat Guelf partisinin temsilcisi önce tereddüt gösterdi ve sonra da elindeki taşı temele koymayı büsbütün reddetti; çünkü Bonatto'nun kendisi Ghibellin'lerden sayılıyordu ve Guelf'lere karşı esrarengiz bir hiyle yapabiliyordu. Bunun üzerine astrolog ona şöyle hitap etti: seni ve Guelf partisini Allah kahretsin, itimatsız habis herifler! Şehrimiz üzerinde yıldızların böyle elverişli bir durumu, daha 500 yıl görülemeyecektir! Gerçekten de Tanrı, çok geçmeden Forlî'de Guelf'leri mahvetti; fakat şimdi, 1480 tarihlerine doğru kronist böyle yazıyor, Guelf'lerle Ghibellin'ler burada tam bir barış halindedirler ve partilerinin adları bile artık duyulmamaktadır⁴⁷

Annal. foroliviens.; Murat. XXII, Col. 233 vd. indan alınmıştır. — Leonbattirta Alberti, temel atma törenine fikrî bir mahiyet vermeğe çalışmaktadır.: Opere volgari, Tom IV. p. 314 (veya de re aedific. L. I).

⁴⁷ Floransa'nın ikinci (Giov. Villani III, 1. Büyük Karl

Yıldızların durumlarına bağlanan işlerin en önemlisi, harp zamanlarındaki kararlardı. Aynı Bonatto, Ghibellin partisinin büyük başkanı Guido da Montefeltro'ya, harekete geçmek için eşref saati yıldızlara bakarak vermek suretiyle, birçok zaferler kazandırmıştır. Müneccimi yanından ayrıldıktan sonra⁴⁸ Montefeltro, tiranlığını muhafaza etmek cesaretini büsbütün kaybetti ve bir Minorit manastırına sığındı; daha uzun yıllar bir rahip olarak burada yaşadık-
tan sonra öldü. 1362 de Pisa'ya karşı yaptıkları savaşta Floransalılar, sefere çıkacakları eşref saati müneccimlerine tâyin ettiriyorlardı⁴⁹. Birden bire şehrin içinde dolaşık bir yoldan geçmek emrini aldıklarından, neredeyse geç kalıyorlardı. Daha önceki seferlerde Via di Borgo S. Apostolo'dan geçilerek gidilmiş ve savaşta başarı kazanılmıştı. Fakat burada güneşe karşı gerilmiş olan tenteler indirilmemiş bulunduğundan, altlarından geçerken sancakları eğmek zorunda kalınmıştı; bu ise iyiye alâmet değildi. Esa-

zamanında) ve Venedik'in birinci (yukarda sayfa 87) kuruluşlarındaki zayıflarda, ihtimal ki eski bir gelenek ile ortaçağ şiiri yanyana gelmektedir.

⁴⁸ Ann. foroliv. l. c. — Filippo Villani, Vite. — Macchiavelli, Stor. fior. L. I. — Zaferler vaad eden yıldızlar durumu yaklaştığı zaman Bonatto, elinde usturlap ve kitap olduğu halde Piazza'daki San Mercule kilisesinin kulesine çıkar ve o an gelir gelmez büyük çanı çaldırırdı. Bununla beraber itiraf olunmaktadır ki o, bazan aldanmış ve Montefeltro'nun mukadderatı ile kendi ölümünü önceden anlayamamıştır. Kendisi, Paris'ten ve bir müddet desrler verdiği İtalyan üniversitelerinden Forli'ye dönmek üzere yolda iken haydutlar tarafından öldürülmüştür.

⁴⁹ Matteo Villani XI, 3.

sen astrolojiyi harpten ayrı bir şey olarak tutmak sırf Conodottiere'lerden çoğunun ona bağlı bulunmaları sebebiyle bile, mümkün olmamakta idi. Jacopo Caldóra, ağır hastalığa uğradığı zamanlarda da neş'eli idi. Çünkü mutlaka savaşta öleceğini astrolojiden öğrenmişti; gerçekten de öyle olmuştur⁵⁰. Bartolommeo Alviano, tıpkı komutanlığı gibi kafasındaki yaraların da yıldızların kararıyle kendisine geldiğine kani bulunuyordu⁵¹. Niccolò Orsini-Pitigliano, Venedik ile sözleşmesini imzalamak için eşref saati tâyin etmesini fizikçi ve astrolog Benedetto'dan⁵² rica etmektedir. I Haziran 1498 de Floransalı'lar, yeni Condottiereleri Paolo Vitelli'ye törenle unvan tevcih ederken verdikleri komutanlık esasını, bizzat Vitelli'nin isteği üzerine, astroloji ile ilgili resimlerle süsleyorlardı⁵³.

Önemli siyasî olaylarda acaba önceden mi yıldızlara bakılırdı, yoksa astrologlar tecessüs dolayısıyla sonradan mı bunu yaparlardı? Bu mes'ele her zaman için açıkça anlaşılamamaktadır. Ciangaleazzo Visonti (S. 18 vd.) maharetle hazırlanmış bir tertip ile amca-

⁵⁰ Jovian. Pontan., de fortitudine, L. I. — Şerefli istisnalar olarak ilk Sforza'lar hakkında bak: sayfa 701, not

⁵¹ Paul. Jov. Elog., sub. v. Livianus.

⁵² Bunu bizzat kendisi anlatmaktadır. Benedictus: Ecard II, Col. 1617.

⁵³ Jac. Nardi, Vita d'Ant. Giacomini, p. 65 deki ifade, her halde bu şekilde anlaşılmalıdır. — Elbise ve eşyalarda bu gibi resimlere sık sık rastlanmaktadır. Ferrara'da Lucrezia Borgia istikbal edilirken Urbino düşesinin katırı üstünde altın işlemeli astrolojik resimlerle süslü siyah kadifeden bir örtü bulunuyordu.: Arch. stor. append, II, p. 305.

sı Bernardo ve ailesini tevkif ettiği zaman (1385), Jüpiter, Zuhal ve Merih gezegenleri, çağdaş bir yazarm⁵⁴ ifadesine göre, ikizler burcunda bulunuyordu. Fakat kararın uygulanmasını bu durumu tâyin edip etmediği bildirilmemektedir. Astrologları yıldızların hareketlerinden ziyade siyasi görüş ve hesapların sevk ve idare ettikleri haller, her halde nâdir olmasa gerektir⁵⁵.

Bütün geç ortaçağ boyunca Paris ve Toledo menşeli veba,, harp, yer depremi, su taşması ve sair gibi astrolojik kehanetler, Avrupa memleketlerini korkuya düşürüyordu. İtalya da bu hususta onlardan egri kalmış değildir. Yabancılara İtalya'nın kapularını ebedi olarak açan 1494 felâket yılından az önce, inkâr edilemeyecek şekilde uğursuz kehanetlerde bulunmuştu⁵⁶. Ancak, bu gibi kehanetlerin çok daha evvel herhangi bir yıl için söylenip söylenmediğini bilmiyoruz.

Fakat böyle düşünüş tarzı, bütün şiddet ve yapış-

⁵⁴ Azario: Corio, fol. 258.

⁵⁵ Böyle bir mülâhaza, Osmanlı padişahı I. Bayezit'in müneciminde bile umulabilir. Bu Türk münecimi, Niğbolu meydan muharebesinden sonra padişaha Burgundia Dukası Jean'ın fidye karşılığı serbest bırakılmasına müsaade etmesini tavsiye etmiştir: "Onun yüzünden daha pek çok hıristiyan kanı akacaktır". Fransa'daki iç savaşın ne şekilde gelişeceğini önceden görmek, o kadar güç bir iş değildi: Magn. chron. belgicum, p. 358, Juvéna! des Ursins, 1396 yılına dair.

⁵⁶ Benedictus: Eccard II, Col. 1579. 1493 te Kırıl Ferrante için deniliyor ki; o, tacını kayb edecektir sine cruore, sed sola fama (kan dökmeden, fakat yalnız açlıkta). Gerçekten de böyle olmuştur.

kanlığı ile hiç beklenmedik bölgelere kadar yayılıyordu. Ferdin bütün dış ve fikir hayatı doğuştan tâyin edilmiş olduğuna göre, meselâ kavimler ve dinler gibi büyük fikrî ve tarihî bileşimler de aynı kanuna tabi bulunuyorlardı; ve mademki bu büyük şeyleri tâyin eden yıldızlar durumu değişiyordu, o halde bu şeylerin kendileri de sabit olamazlardı. Her dinin kendine mahsus bir "Büyük günü" mevcut olduğu fikri, İtalyan kültürüne ilk önce bu astrolojik inançla ve başlıca Yahudi ve Arap kaynaklarından gelerek girmiştir. Deniliyordu ki⁵⁷ Jüpiter'in Zuhâl ile birleşmesinden İbrâni dini, Merih ile birleşmesinden Kalde dini, Güneş ile birleşmesinden Mısır dini, Zühre ile birleşmesinden İslâm dini, Utarit ile birleşmesinden Hıristiyan dini doğmuştur; günün birinde ay ile birleştiği zaman da bir Deccal (Antichrist, Hıristiyanlık düşmanı) dini meydana gelecektir. Daha Cecco d'Ascoli, küfre sapan bir yol tutarak İsa'nın doğumu anında yıldızların durumunu hesaplamış ve çarmıhta ölümünü bundan istihrac etmişti. İşte bu yüzdendir ki o, 1327 de Floransa'da ateşte yakılmak suretiyle ölmek zorunda bırakılmıştır⁵⁸. Bu çeşit öğretiler, sonraki neticeleri bakımından, insanda mevcut duygular üstü bütün kavramları karartacak tohumu beraberlerinde taşıyorlardı.

⁵⁷ Bapt. Mantuan. de patientia, L. III, cap. 12.

⁵⁸ Giov. Villani, X, 39, 40. Daha başka birçok şeyler ve bunlar arasında meslekdaşlık kıskançlığı da rol oynamaktadır. — Bonatto da buna benzer şeyler öğretmiş ve meselâ Aziz Francesco'daki Tanrı sevgisi harikasını, Merih yıldızının tesiri olarak izah etmiştir. Karş. Jo. Picus, Adv. Astrol. II, 5.

Fakat aydın İtalyan dehasının bütün bu kuruntulara karşı giriştiği savaş, son derece takdir edilmeğe lâyıktır. Gerçi Padua'daki Salone'de⁵⁹ ve yine Borsone'nun Ferrara'daki yazlık sarayında (Schifanoia) vücuda getirilen freskolarla astroloji, abidevî bir şekilde tebci ediliyordu; yine, büyük Beroaldus⁶⁰ çapında bir insan da hayasızca astrolojiyi övmüştü. Fakat bütün bunların yanında, gaflete düşmemiş olan ve düşünen insanlardan yükselen şiddetli protesto seslerini daima duymaktayız. Bu hususta da klâsik ilkçağ, zemini hazırlamıştı. Bununla beraber, onları seslerini yükseltmeye sevk eden, eskiler değil, fakat kendi sağ duyları ve müşahedeleridir. Petrarca, şahsî temaslarıyla tanımakta olduğu astrologlarla acı acı alay etmektedir⁶¹ ve onların yalanlar sistemini gayet açık ir surette görmektedir. Böylece küçük hikâyeye tarzı, daha doğuşu gününden itibaren, ta *cento novelle antiche* (on eski

⁵⁹ Bunlar, XV. yüzyıl başlarında Miretto tarafından resmedilen freskolardır. Scardeonius'a göre bunlar, ad indicandum nascentium naturas per gradus et numeros (doğanların tabiatını derece ve sayı vasıtası ile göstermek) olarak tâyin olunmuşlardı; bu, bugün tasavvur ettiğimizden daha popüler bir öğretim yolu idi. Astroloji, à la portée de tout le monde (bütün dünya ölçüsünde önemli) idi.

⁶⁰ Beroaldus, astroloji hakkında şöyle diyor: haec efficit ut homines parum a Diis distare videatur. (Bu, insanların Tanrılara yakın olmasını temin etmiştir): Orationes, fol. 35, nuptias. — Aynı devride astrolojinin başka bir hayranı da Jo. Garzonius'dur, de dignitate urbis Bononiae,: Murat. XXI, Col. 1163.

⁶¹ Petrarca, epp. senilis III, 1 (p. 765) ve daha başka yerlerinde. Sözü geçen mektup, aynı şekilde düşünmüş olması icab eden Boccaccio'ya yazılmıştır.

hikâye) 'nin ortaya çıktığı günden beri, hemen hemen her zaman astrologlara karşı düşmanca bir durum takınmıştır⁶². Floransa'lı kronistler, tarihi geleneklerin bir parçası olarak kaydetmek zorunda kalmalarına rağmen, astroloji vehmine karşı büyük bir cesaretle kendilerini korumuşlardır. Giovanni Villani, bir çok defalar⁶³ şunları tekrarlamaktadır: “hangi burçta olursa olsun hiçbir yıldız, ne insanın serbest iradesine ve ne de Tanrı'nın kararına hükmedemez”. Matteo Villani diyor ki: Astroloji, Floransalılar'a kendi atalarından, pagan Romalılar'dan miras kalan bir kusurdur. — Fakat mücadele, sadece edebiyat alanı içinde kalmamış, ayrıca bu uğunda teşekkül eden partiler de açıktan açığa savaşmışlardır. 1333 deki korkunç sellerden sonra ve yine 1345 tarihinde astrologlarla teologlar arasında, yıldızların tesiri, Tanrının iradesi ve Tanrı tarafından gelen cezaların haklı yere olduğu meseleleri üzerinde son derece hararetle tartışılmıştır⁶⁴. Bütün Renaissance devri boyunca bu meseleler üzerindeki tartışmalar hiçbir zaman tamamiyle dinmiş değildir⁶⁵. Astrolojiye karşı cephe alanların ciddi ve samimi olduklarını kabul etmek her halde

⁶² Franco Sacchetti, Nov. 151 de onların hakîmliğini gülünç bir ahle sokmaktadır.

⁶³ Giov. Villani III, 1. X, 39.

⁶⁴ Giov. Villani XI, 2. XII, 4.

⁶⁵ Annales Placentini (Murat. XX, Col. 931) yazarı olup sayfa 327 ve 328, not 65 de adı geçen Alberto di Ripalta da bu tartışmaya katılmıştır. Fakat bu pasaj, başka bir bakımdan dikkate şayandır; çünkü içinde, bilinen ve burada adları ile sayılan dokuz kuyruklu yıldız hakkında o zamanın düşünceleri bulunmaktadır. — Karş. Giov. Villani, XI, 67.

doğru olur. Çünkü astrolojiye düşman kesilmektense onu savunmak suretiyle büyüklerin gözüne girmek muhakkak daha kolay bir iş olurdu.

Lorenzo Magnifico'nun çevresinde, buradaki en tanınmış platonistler arasında bu meseleye dair düşünüş ayrılığı vardı. Marsilio Ficino astrolojiyi müdafaa ediyor ve bu hanedandan doğan çocukların zayıflıklarına bakıyordu. Söylendiğine göre o, küçük Giovanni'nin günün birinde papa olacağını (X. Leo) kehanet yoluyla haber vermişti⁶⁶. Buna mukabil Pico della Mirandola, meşhur reddiyesiyle bu mes'eleden gerçekten yni bir çığır açmaktadır⁶⁷: o, bütün Tanrısızlık ve ahlâksızlığın kökünü yıldızlara inanışta bulmaktadır. Eğer astrolog bir imana sahip olmak isterse, her şeyden evvel gezegenlere inanmalı ve Tanrılar diye tapınmalıdır; çünkü bütün sefalet ve felâketler bu yıldızlardan çıkarılmaktadır. Diğer bütün batıl inançlar, astrolojiyi işlerine yarar bir alet olarak hazır bulurlar; çünkü remil, fal ve her çeşit büyü, saati tâyin etmek için ilk önce astrolojiye baş vururlar. — Ahlak bakımından da Pico söylüyor: sebebini gökteki yıldızlarda aramak kadar fenalığa teşvik edecek hiçbir şey tasavvur olunamaz; bu takdirde ebedî saadet ve musibet inancının da tamamıyla kaybolması lâzımgelir. — Pico daha da ileri giderek denemeler yolu ile astrologları kont-

⁶⁶ Paul. Jov. Vita Leonis X., L. III. Burada, bizzat Leo'nun, alametlere, işaretlere ve ilaah.. hiç değilse inandığı görülmektedir.

⁶⁷ Jo. Pici Mirand, adversus astrologos libri XII.

rol etmek zahmetine katlanmış ve bir ay boyunca havaların nasıl gideceğini bildiren kehanetlerinden dörtte üçünün yanlış çıktığını tespit etmiştir. Fakat en önemli olan nokta, Pico'nun (dördüncü kitapta), dünyanın idarresi ve insan iradesinin hürriyeti hakkında müspet bir hıristiyan teorisini ortaya koymuş bulunmaktadır. Öyle görünüyor ki bu teori, İtalyan milletin aydın tabakaları üzerinde, tövbe ve istiğfar telkin eden bütün vaazlardan daha büyük bir tesir icra etmiştir. Esasen bu vaazlar, çok kere aydın sınıflara kadar ulaşmıyordu.

Bu eseriyle Pico, her şeyden önce, astrologların, bundan böyle kitaplarını yaymalarına engel olmuştur⁶⁸. O zamana kadar yazılarını bastırmış olanlarda, yaptıklarından az veya az çok derecede utanmışlardır. Meselâ Gioviano Pontano, *Kadere dair* (S. 691) adlı kitabında bütün bu vehim bilgisini kabul etmişti ve özel bir eserde⁶⁹, vaktiyle Firmicus'un yaptığı tarzda teorilerini ortaya koymuştu. Şimdi ise kaleme aldığı "Aegidius" adlı diyalogunda astrolojiyi değilse bile astrologları feda ediyor, serbest iradeyi övüyor ve yıldızların tesirini sınırlandırarak sadece vücut sahibi eşyaya hasrediyor. Gerçi astroloji, iyi kötü yine modada kalıyor, fakat anlaşıldığına göre artık eski önemini nisbeten kaybederek hayata hük-

⁶⁸ Paul Jov. Elog. lit., sub tit. Jo. Picus'a göre bu eserle elde ettiği sonuç, ut subtilium disciplinarum professores a scribendo deterruisse videatur (İnce disiplinlerin üstadlarını yazmaktan vaz geçirmiş olmak, onun bıraktığı tesir idi).

⁶⁹ De rebus coelestibus.

meden başlıca unsur olmaktan çıkıyordu. XV. yüzyılda astroloji kuruntusunu alabildiğine ululamış olan resim sanatı, şimdi de değişen düşüüşü ifade etmektedir: Chigi şapelinde⁷⁰ Rafael, dört yanda gezegen Tanrıları ve sabit yıldızlar feleğini tasvir etmekle beraber bunlar, yanlarındaki gayet güzel melek figürleri tarafından korunmakta ve yukarıdan aşağıya Tanrı tarafından takdis edilir haldedirler. Öyle görünüyor ki İtalya'da astrolojiye düşman olan başka bir unsur daha vardı: İspanyollar, generalleri de dahil olmak üzere astrolojiye hiç ilgi göstermiyorlardı. Bu itibarla onların gözüne girmek isteyenler⁷¹, yarı yarıya islâmî olması dolayısıyla yarı dinsizce bir bilgi sayılan astrolojiye açıktan açığa cephe alıyorlardı. Şüphesiz ki Guicciardini, daha 1529 tarihinde şunları söylüyordu: başka kimseler yüz gerçek arasında bir tek yalan söyledikleri zaman bütün itibarlarını kaybettikleri halde, yüz yalan arasında bir tek gerçek ortaya koydukları zaman kendilerine inanılan astrologlar ne kadar bahtiyardırlar⁷². Üstelik astrolojiye karşı uyanan bu küçümseme duygusu, zaruri

⁷⁰ Roma'da S. Maria del popolo'da. — Melek figürleri, Dante'nin *Convito*'su başındaki teoriyi hatırlatmaktadırlar.

⁷¹ Antonio Galateo'da da her halde aynı hal bahis konusudur. Bu adam, Katolik Ferdinand'a yazdığı bir mektupta (Mai, *Spicileg. Rom.*, vol. VIII, p. 226, yıl 1510) astrolojiyi şiddetle inkâr ediyor; fakat Potenza dukasına yazdığı başka bir mektubunda da (aynı eser, p. 539), Türklerin aynı yıl içinde Rodos'a saldıracaklarını yıldızlardan öğrenecek haberi veriyor.

⁷² Ricordi, I. c. N. 57.

olarak yalnız bir kaza ve kadere inanışı doğurmakla kalmıyor, aynı zamanda genel, belliliği bulunmayan bir fatalizmaya da yol açabiliyordu.

Gerek bu ve gerekse öteki bakımlardan İtalya, Renaissance kültürünün mayasını tam olarak alıp sıhhatli bir gelişmeden sonra ömrünü tamamlamış değildir. Çünkü araya yabancı istilâsı ile Karşı-Feform hareketi girmiştir. Eğer bu müdahaleler yapılmamış olsaydı, çok muhtemeldir ki bu memleket böyle garip divanelikleri sırf kendi gücü ile de yenmiş olacaktı. İstilânın ve katolik tepkisinin, bir zaruret icabı, İtalyan milletin doğrudan doğruya kendi suçu olarak vukua gelmiş oldukları kanaatını besleyenler, bu yüzden İtalyan milletin uğradığı fikrî kayıpları da ona lâyık bir ceza olarak görecektlerdir. Ancak ne yazık ki Avrupa'nın öteki milletleri de bu yüzden çok büyük zararlar görmüşlerdir.

Öyle görünüyor ki alâmetlere inanç, yıldızların tesirine inanışa nispetle çok daha mâsum bir halde kalmıştır. Bir takım alâmet ve işaretlere inanış, çeşitli pagan dinlerden intikal etmiş bir miras olarak ortaçağda her tarafta bol bol görülen bir keyfiyettir. Her halde İtalya da bu hususta öteki memleketlerden hiç de geri kalmamış olsa gerektir. Fakat İtalya için bir özellik teşkil eden cihet, halkın bu bâtıl inancını humanizmanın desteklemiş olmasıdır. Humanizma, bir miras parçası olarak kalmış bulunan paganlığa, aynı mahiyette geliştirilmiş bir edebiyat ile yardıma koşmuştur.

Bilindiği gibi İtalyan halkındaki bâtıl inançlar, geniş ölçüde sezilere ve bir takım alâmetlerden çık-

rılan sonuçlara dayanmaktadır⁷³. Çoğu kere masumâne kalan bir büyü de bunlarla yakından ilgilidir. Ancak, görüyoruz ki bu gibi şeylerle pervasızca alay eden ve bu vesile ile de bize büyü hakkında hayli bilgiler veren bilgin humanistler eksik olmamıştır. Astrolojiye dair o büyük eseri (S. 710) vücuda getirmiş olan Gioviano Pontano, "*Charon*"nında, Napoli halkının birçok batıl inançlarını acıyaraktan saymaktadır: bir tavuk dilaltı kabarcığı hastalığına tutulduğu zaman kadınların üzerine çöken hüznün; bir atmaca avdan dönüp eve gelmediği veya bir atın ayağı burkulduğu zaman kibar kimselerin duydukları keder; kuduz köpekler her tarafa yayılıp memleketin güvenliğini tehdit ettikleri zaman Apulia köylülerinin arka arkaya üç cumartesi gecesi söyledikleri sihirli söz ve ilaah. gibi. Tıpkı eski çağda olduğu gibi burada da hayvanlar âlemine alâmet ve işaretler bakımından özel bir önem verilmekte idi. Hususiyle sırf devlet parasiyle beslenen arslan, pars vesaire (S. 397 vd.) gibi hayvanların tavır ve hareketleri, devletin canlı timsalleri olarak görülmeye alışılmış bulunması dolayısıyla, halkı uzun uzun düşündürürdü. 1529 da Floransa kuşatılmış bulunduğu sırada tüfekle yaralanmış bir kartal şehrin içine düştüğü zaman hükümet, bu işi yapana 4 Dukat mükâfat verdi; çünkü bu iyiye alâmet sayılıyordu⁷⁴. Yine belli zamanlar ve yerler, bâzı işler

⁷³ Decembrio, son Visconti hükümdarında mevcut bulunan böyle batıl inançlardan birçok örnek veriyor (Murat. XX, Col. 1016 vd).

⁷⁴ Varchi, Stor. fior., cilt IV (sayfa 174). seziş ve kâhinlik, o vakitler Floransa'da, bir zamanlar kuşatılmış;

için elverişli veya elverişsiz, hattâ kesin önemde sayılırdı. Varchi'nin anlattığına göre Floransa'lılar, cumartesinin kendileri için mukadderat günü olduğuna, iyi olsun kötü olsun bütün işlerin bu günde vuku bulduğuna inanırlardı. Savaşa giderken askeri belli bir sokaktan geçirmeyi hayırlı saydıklarını yukarıda söylemiştik (S. 703). Buna karşılık Perugia-lılar, şehir kapılarından biri olan Porta eburnea'nın kendilerine şans getirdiğine inanırlar ve her defasında savaşa giderken Baglione'leri bu kapıdan çıkartırlardı⁷⁵. Sonra, meteorlar ve gök işaretleri, İtalya'da da, ortaçağ boyunca her tarafta inanılan manada alınırdı; halk muhayyilesi, bulutların garip şekillere girmesinde karşı karşıya çarpışan orduları görüyor ve onların gürültülerini yükseklerde duyduğunu sanıyordu⁷⁶. Batıl inanç, kutsal şeylerle birleştirilmesi halinde, meselâ Meryem Ana tasvirleri gözlerini kıpırdattıkları⁷⁷ veya ağladıkları vakit, hattâ umumi musibetler sözde bir takım dinsizlik fiillerine bağlandığı (ki bu takdirde halk bunların kefarecini isterdi, S. 658) zaman, daha ciddî bir mahiyet almaktadır. 1478'de Piacenza'

Kudüs'te oynamış olduğu rolün aynisini oynuyordu. Karş. aynı eser III, sayfa 143, 195, IV, 43, 177.

⁷⁵ Matarazzo, Arch. stor. XVI, II, p. 208.

⁷⁶ Prato, Arch. stor. III, p. 324, yıl 1514.

⁷⁷ Milano katedralindeki Madonna dell' arbore'nin 1515'te yaptığı hareketler hakkında bak: Prato, l. c., p. 327. Yine aynı kronist, sayfa 357'de, S. Nazaro yakınlarında Triulzi sarayı için bina edilecek bir mezar şapelinin temelleri kazılırken at büyüklüğünde bir ejderin ölü olarak bulunduğunu yazıyor; bu ejderin kafası Triulzi sarayına getirildi ve geri kalan kısımları imha edildi.

ya şiddetli yağmurlar yağınca deniliyordu ki bu yağmur, bir müddet önce S. Francesco kilisesine gömülmüş olan bir ihtikârcı bu takdis edilmiş topraktan uzaklaştırılmadıkça dinmiyecektir. Piskopos, bahis konusu cenazenin mezarından çıkarılmasına razı olmayınca delikanlılar onu zorla çıkardılar, korkunç şamatalarla caddelerde sürüklediler ve en sonunda Po nehrine attılar⁷⁸. Angelo Poliziano gibi bir adam lahi Giacomo Pazzi meselesi münasebetiyle aynı görüşü benimsemektedir. Bilindiği gibi Floransa'da kendi ailesinin adı ile anılan 1478 suikastının ele başlarından biri olan Giacomo Pazzi boğdurulduğu zaman, ruhunu, korkunç sözlerle şeytana teslim etmişti. Bunun üzerine Floransa'da yağmurlar yağmağa başlamış ve bu yüzden ekin hasadı tehlikeye düşmüştü. Burada da, çoğu köylülerden teşekkül eden bir takım kimseler, kilisedeki naaşı mezardan çıkardılar; çok geçmeden yağmur bulutları sıyrıldı ve güneş parıldamaya başladı. Büyük filolog şu sözleri de ilâve ediyor: "halk efkârına talih böyle yaver oldu"⁷⁹. Giacomo Pazzi'nin leşi ilk önce takdis edilmemiş bir toprağa gömüldü, fakat ertesi gün yeniden çıkarılarak ve şehirde korkunç bir dini alay geçidinden sonra Arno nehrine atıldı.

⁷⁸ Et fuit mirabile quod illico pluvia cessavit (ve derhal yağmurun dinmesi, şaşılacak bir hadise oldu). *Diarium Parmense*: Murat. XXII, Col. 280. Aynı yazar, aynı zamanda halkın tefecilere karşı beslediği derin kin ve nefret duygusuna da işaret etmektedir. Karş. Col. 371.

⁷⁹ *Coniurationis Pactianae commentarius*: Roscoe, Lorenzo'nun hayatı, ekler. — Genel olarak Poliziano, astrolojinin düşmanı idi.

Bu ve buna benzer olaylar popüler bir mahiyet göstermektedir ve onaltıncı yüzyılda olduğu gibi onuncu asırda da vukua gelmiş olabilirler. Fakat şimdi buna klâsik ilkçağın edebî tesiri karışmaktadır. Kesin olarak biliyoruz ki humanistler hârika ve kehanete özel bir temayül göstermekte idiler. Bu hususta bâzı misalleri de yukarıda (S. 687 vd.) vermiş bulunuyoruz. Eğer daha başka bir delil aramak istersek, bunu, Poggio'da bulacağız. Zadegânlık imityazlarını ve insanlar arasındaki eşitsizliği inkâr eden (S. 489 vd.) bu cezrî düşünür, yalnız ortaçağın bütün cin ve şeytan safsatalarına inanmakla kalmıyor (fol. 167, 179), üstelik klâsik ilkçağ tarzındaki harikalara, meselâ Papa IV. Eugenius'un Floransa'yı son ziyareti sırasında vukubulduğu söylenen garip şeylere⁸⁰ de inanıyor. "Como yakınlarında bir akşam Almaya'ya doğru yol alan 4000 köpek görüldü; arkalarından büyük bir sığır sürüsü, sonra yaya ve atlı olmak üzere silâhlı bir ordu gidiyordu. Bu silâhlı insanlardan kiminin başı yoktu, kiminin ise başı henüz görülüyordu; en geride dev vücutlu bir suvari ve bunun peşinde yine bir sığır sürüsü yürüyordu". Poggio, saksaganlarla alaca kargalar arasında bir meydan muharebesi vuku bulduğuna da

⁸⁰ Poggii facetiae, fol. 174. — Aen. Sylvius, De Europa c. 53, 54 (Opera, p. 451, 455) de hiç olmazsa gerçekten vukubulmuş olağanüstü hadiseleri, meselâ hayvanlar arasında meydan muharebeleri, gökte acaip bulut şekilleri ve ilaah.. gibi harikaları anlatmakta ve, sonuçlarını da ilâve etmekle beraber, esas itibariyle bunları tecessüs uyandıran bir takım olaylar diye göstermektedir.

inanmaktadırlar (fol. 180). Hattâ o, belki de farkında olmaksızın, klâsik ilkçağ mitolojisinin bütün canlılığı ile yaşamakta olan bir parçasını anlatıyor: Dalmaçya kıyılarında bir Trion* ortaya çıkıyor; bu, sakalları ve boynuzları ile gerçek bir yabani deniz canavarı (satyr) olup vücudunun alt kısmı kanatlı bir balık şeklindedir; kıyıda çocuk ve kadınları kapıp kaçırıyor; en sonunda beş cesur çamaşırçı kadın taş ve sopalarla onu öldürüyorlar⁸¹. Canavarın Ferrara'da gösterilen ağaçtan bir modeli, Poggio'yu bu hikâyeye tamamiyle inandırmaktadır. Gerçi artık mucize yoktu ve tanrılara danışmak mümkün değildi; fakat Virgilius'u açmak ve ilgili bahisten (sortes virgilianae) alâmeti yorumlamak yeniden moda hâlini alıyordu⁸². Bundan başka klâsik ilkçağın son devirlerinde hüküm süren cin ve perilere inancın muhakkak ki Renaissance devrine tesiri olmuştur. Jamblichus veya Abammon'ın, Mısırlılar'ın esrarı üzerinde yazmış olduğu eser — ki böyle bir tesirin vukua gelmesine yaramıştır —, daha XV. asır sonlarında Lâtinceye çevrilerek basılmıştır. Hattâ, meselâ Floransa'daki Eflâtun Akademisi bile, sona ermekte olan Romalılar devrinin bu ve buna benzer neoplâtonik kuruntulardan büsbütün uzak kalmamıştır.

* Triton: Grek'lerde, deniz Tanrısı. Poseidon ile Amphitrite'nin oğlu olup yarı insan yarı balık veya yarı at yarı balık şeklindedir.

⁸¹ Poggii Facetiae, fol. 160, cf. Pausanias IX, 20.

⁸² Varchi III, p. 195. 1529 da iki sanık, Virgilius'un Aeneid'inin III. kitap 44 üncü mısrasını açmış olmaları dolayısıyla, memleketten kaçmağa karar veriyorlar. Karş Rabelais, Pantagruel III, 10.

Şimdi, bu gibi cin ve peri inançlarından ve bunlarla ilgili bulunan büyüden bahsedeceğiz.

İtalya'da halkın cinler âlemi denen şeye⁸³ inancı, öteki Avrupa memleketlerindeki gibi aşağı yukarı aynıdır. Başka ülkelerde olduğu gibi İtalya'da da hortlaklar, yâni ölen kimselerin yaşayanlara görünen hayâletleri mevcuttur. Eğer kuzey memleketlerindeki anlayıştan farklı bir tarafı varsa, olsa olsa bu ancak eski "*Ombra*" adından ibarettir. Bugün böyle bir hayalet görülse, hortlamış ölünün habis ruhunun sükûna kavuşması için birkaç âyin yaptırılır. Kötü insanlara âit habis ruhların korkunç bir şekle girerek görünmeleri gayet tabii sayılır. Bununla beraber ayrıca özel bir inancı daha rastlıyoruz ki buna göre hortlaklar genel olarak fenalık yaparlar. Bandello'da papas, hortlakların küçük çocukları öldürdükleri fikrindedir⁸⁴. Anlaşıldığına göre burada o, ruhtan ayrı olarak başka bir hayalet düşünmektedir. Çünkü ruh, âraf'ta çektiği azapla kefareti ödemektedir; görüldüğü her yerde, ancak yalvarmakta ve ağlayıp sızlamaktadır. Başka zamanlarda görünüşü, belli bir insanın hayali değil, fakat bir olayın, geçmiş bir durumun gölgesidir. Milâno'da S. Giovanni yakınlarındaki eski

⁸³ Meselâ Cardanus'un "splendor" ve "spiritus"u ve babasının "Daemon familiaris"i gibi bilginlerin hayalâtını bir tarafa bırakıyoruz. Karş. Cardanus, de propria vita, cap. 4, 38, 47. Kendisi sihir aleyhtarı idi, cap. 39. Onun karşılaşmış olduğu harikalar ve hayaletler için bak: cap. 37, 41. — Son Visconti hükümdarının hayaletlerden ne kadar korktuğu hakkında bak: Decembrio: Muratori XX, Col. 1016.

⁸⁴ Molte fiata i morti guastano le creature (Çok defa cesetler yaratıkları bozarlar), Bandello II. Nov. I.

Visconti sarayında görüünen hayaletleri, komşular bu suretle izah etmektedirler: bir vakitler Bernabo Visconti, tiranlığına kurban ettiği insanları burada türlü türlü işkenceler yaptıktan sonra öldürmüştür ve şimdi aynı yerde bir takım korkunç hayaletlerin görüldüğüne hayret etmemek gerektir⁸⁵. Bir akşam Perugia'da bir fakirler evinin müdürüne, para saydığı sırada, eleninde kandiller olduğu halde fakir adamlardan teşekkür eden bir gurup görüldü; bunlar, işinde pek dürüst olmayan müdürün önünde raks edip durdular. İçlerinden büyük vücutlu birisi, arkadaşları adına tehdit edici bir dille konuştu; bu, fakirler evinin koruyucu azizi olan San Alò üdi⁸⁶. — Bu gibi inançlar o kadar tabii geliyordu ki şairler, bunlardan herkesi ilgilendirecek konular çıkarabiliyorlardı. Meselâ Castiglione, kurşuna dizilen Lodovico Pico'nun hayaletinin, kuşatılmış Mirandola şehrinin duvarları dibinde görünüşünü, güzel bir şekilde tasvir etmektedir⁸⁷. Şüphesiz ki şiirde, şâirin böyle inançlara bağlı bulunması hâlinde tercihan bu gibi konuları ele alarak işlemekten hoşlanılmıştır.

İtalyan halkı da bütün ortaçağ milletlerinde olduğu derecede cinlerin varlığına ve kudretlerine inanıyordu. Tarının, her kademedeki cinlere bâzen dün-

⁸⁵ Bandello II, Nov. 20. Şüphesiz ki bu hayalet, aynı zamanda sevgilisinin kocası olan saraylı'yı ürkütmek isteyen bir aşıktan başka bir şey değildi. Aşık ve arkadaşları, şeytan kıyafetine giriyorlardı. Hattâ o, her hayvanın sesini taklit edebilen bir adam bulup dışardan getirtmişti.

⁸⁶ Graziani, Arch. stor. XVI, I, p. 640, yıl 1467. Fakirler evinin müdürü korkudan öldü.

⁸⁷ Balth. Castilionii carmina. Prosopopeja Lud. Pici.

yanın ve insan hayatının bir kısmı üzerinde tahrip edici tesirler yapmağa müsaade ettiği kanaati besleniyordu. Bununla beraber kötülük yapmak üzere kendisine cinler yaklaşan insanın, hiç olmazsa, serbest iradesini kullanarak karşı koyabileceği de kabul olunuyordu. İtalya'da hususiyle tabiat olaylarında kendini gösteren cin tesirleri, halkın ağzında kolayca büyüyerek şiir mahiyetini alabilirdi. 1333'de Arno vadisini sel basmadan evvelki gece, Vallombrosa'ya çekilmiş dindar bir münzevi, hücrelerinde şeytanî bir gürültü işitti; bunun üzerine kendi kendine istavroz çıkarmaya başladı ve kapı altına sığındı; buradan kapkara ve korkunç silâhlı atlıların rüzgâr gibi geçtiklerini gördü. Yalvarması üzerine atlılardan biri dile gelerek: "biz eğer Tanrı izin verirse, günahları dolayısıyla Floransa şehrini selde boğmaya gidiyoruz" dedi⁸⁸. Bununla, hemen hemen aynı tarihe (1340) rastlıyan ve Venedik'de kendini gösteren bir olayı mukayese edebiliriz. Venedik resim okuluna mensup büyük bir usta, galip ihtimalle Giorgione, bu tezahürü harikulâde bir tablo ile tasvir etmiştir. Bu tabloda görülen kadirga cinlerle doludur ve ada üzerindeki günahkâr şehri mahvetmek için, bir kuş çabukluğu ile fırtınalı denizi yarıp geçmektedir; nihayet fakir bir gemicini teknesine tanınmadan binmiş olan üç aziz, dualarıyla cinleri ve gemilerini denizin dibine indiriyorlar.

Bu inanca ilâve olarak, insanın sihir yolu ile cinlere yaklaşabileceği ve bencillik, iktidar ihtirası ve nefsanî hevesler gibi dünyevî maksatları için onla-

⁸⁸ Gio. Villani XI, 2. Villani bunu Vallombrosa başrahibinden öğrenmişti; buna da o târik-i dünya faş etmişti.

rın yardımı sağlanabileceği sanılıyordu. Öyle anlaşıyor ki büyücülükle hakikaten uğraşanlardan daha önce birçok kimseler, büyücülük suçu isnadiyle yargıya çekilmişlerdir. Ancak sözde büyücüler ve cadılar yakılarak öldürülmeğe girişildiği zamandır ki gerçek büyü ve kasdî efsün sık sık görülmeğe başlamıştır. Oldukça kabarık sayıda düşük karakterli insanlar, ancak cinlerle münasebette buldukları şüphesi üzerine kurban giden kimselerin yakıldıkları ateşten yükselen morkotik buharın tesiri ile ki kendilerini sihre kaptırmışlardır. Sonra da hasepli olarak hareket eden dolandırıcılar bunlara katılmıştır.

Bunun, belki de Romalılar zamanından beri ^{88a} hiç aralıksız yaşayagelmiş olan en üptidai ve popüler şekli, cadıların büyücülük sanatı (strega)dır. Bu sanat, sırf falcılık çerçevesi içinde kaldığı müddetçe⁸⁹ hemen hemen tamamiyle masum bir hal muhafaza edebilir. Ancak, sadece kehanetten fiili yardım safhasına intikal ederken, çok kere farkına varmaksızın, kolayca felâketli bir basamağa düşebilir. Bir defa fiilen tesir icra eden büyü bahis konusu oldumu, büyücü, cadıya, başlıca, erkek ile kadın arasında sev-

^{88 a} Eski Romalılar devrinde büyücü kadınların nelere muktedir oldukları hakkında bize pek az bilgi intikal etmiştir. Belki de son olay olarak XI. yüzyılda Papa IX. Leo zamanında bir insanın eşek şekline inkâlab etmesi hakkında bak: Guil. Malmesbury II, §. 171 (vol. I, p. 282).

⁸⁹ 1513 "tarihine doğru Ferrara'da ve daha başka yerlerde Lombardia'nın ileri gelenleri tarafından kehanetine baş vurulan o dikkate değer perili kadın, her halde böyle birisi olsa gerektir. Bu kadının adı Rodogine idi. Onun hakkında daha fazla bilgi bak: Rabelais, Pantagruel IV, 58.

gi ve nefret uyandırmak kudreti izafe olunur. Aynı zamanda, tamamıyla yıkıcı, kötü fiiller de ondan bilinir. Meselâ hastalığın, ana babanın ihmali ve anlayışsızlığı yüzünden geldiği gün gibi açık iken, küçük çocukların cadı tarafından hastalığa uğratıldığına inanılır. Bütün bunlardan sonra, büyüün ne dereceye kadar sadece muskalarla, bir takım hareketlerle ve muammalı formüllerle, yahut da şuurlu olarak cinleri çağırarak suretiyle tesir icra etmiş olması lâzım geldiği sorusu cevapsız kalmaktadır; tamamiyle bilerek kullanılmış olması gereken ilâç ve zehirleri bir tarafa bırakalım.

Dilenci rahiplerin rakip olarak ortaya çıkmak cesaretini gösterdikleri daha mâsum bir büyü şeklini, meselâ Pontano'nun⁹⁰ bize takdim ettiği Gaeta'lı cadıda görüyoruz. Suppatius adlı seyyah, cadının evine varıyor. Bu sırada büyücü kadın, genç bir kızla bir hizmetçi kızı yanına kabul etmiş bulunmaktadır. Bunlar siyah bir tavuk, cuma günü yumurtlanmış dokuz yumurta, bir ördek ve bir parça beyaz iplikle gelmişlerdir; çünkü yeni ayın üçüncü günüdür. Şimdi ziyaretçilere yol veriliyor ve kendilerine şafak vakti yeniden gelmeleri söyleniyor. İnşaallah sadece fala bakmak bahis konusudur; hizmetçi kızın hanımı bir rahip tarafından gebe bırakılmıştır; öteki kızın sevgilisi ihanet etmiş ve bir manastıra gitmiştir. Cadı şöyle şikâyet ediyor: "kocamın ölümünden beri ben bu işlerden hayatımı kazanıyorum; eğer rahipler rızkımı kapmasalar, benim işim çok daha kolaylaşırdı. Çünkü bizim Gaeta'lı kadınlar, sanatına kuvvetle

⁹⁰ Jovian. Pontan. Antonius.

inanmaktadırlar. Fakat rahipler, rüyaları tâbir ediyorlar, azizlerin gazaplarını para karşılığı olarak yatıştırıyorlar; kızlara koca, gebe kadınlara erkek çocuk, kısırlara çocuk vadediyorlar; üstelik de geceleri, kocaları balık avı için dışarıda buldukları sırada, gündüzden kilisede sözleşmiş oldukları kadınları evlerinde ziyaret ediyorlar, böylece benim rızkıma engel oluyorlar". Suppatius, manastırın kiskançlığından sakınması için büyücü kadına ikazlarda bulunuyor. Fakat cadı, hiçbir şeyden korkmuyor; çünkü bekçi kendisinin eski bir tanıdığıdır.

Bununla beraber bâtila inanış, daha fena bir cadılık nev'inin doğmasına sebep olmuştur; bu çeşit büyüyü yapan cadılar, insanları sıhhatlerinden ve hayatlarından mahrum etmektedirler. Kem nazar ve saire gibi şeylerin kâfi gelmediği hallerde bunlara kudretli cinlerin yardım ettiklerine inanılmaktadır. Yukarıda Finicella (S. 640) dan bahsederken görmüş olduğumuz gibî, bunların cezası, ateşte yakılmaktır. Buna rağmen bâzı hallerde fanatizma ile bir uzlaşmaya varmanın mümkün olduğu da vakidir. Meselâ Perugia şehri yasasına göre bu gibi suçlular 400 lira karşılığında kendilerini kurtarabilmektedirler⁹¹. O vakitler mes'ele, sonradan olduğu derecede ciddilikle henüz boğuşturulmamakta idi. Kilise devletinin

⁹¹ Graziani, Arch. stor. XVI, I, p. 565, 1445 yılına dair, sadece yardım etmek teklifinde bulunan ve bu yüzden yakılan Nocera'lı bir büyücü kadından bahs ettiği sırada. Kanun, faccio le fature ovvero venefitie ovvero encantatione d'immundi spiriti a nuocere (büyü yapanlar veya zehir kullananlar veya mürdar ruhları zarar vermeğe sihirle sevk edenleri) demektedir.

toprakları üzerinde, Apenin dağlarının yüksek bölgelerinde, hem de aziz Benedictus'un yurdu olan Norcia'da cadı ve büyücülüğün gerçek anlamda bir yuvası vücuda gelmiş ve tutunabilmekte idi. Mes'elenin hiçbir gizli tarafı yoktu. Bunun hakkında bize bilgi veren belge, Aeneas Sylvius'un ilk zamanlarında yazmış olduğu en dikkate değer mektuplarından biridir⁹². Aynı mektupa o, kardeşine şunları yazıyor: "Bu mektubu getiren adam, İtalya'da bir Venus dağının mevcut olduğunu bilip bilmediğimi sormak için bana geldi. Çünkü böyle bir dağda sihir sanatı öğretiliyormuş; adamın Saksonya'lı ve aynı zamanda büyük bir astronom⁹³ olan efendisi, sihirbazlık sanatını öğrenmek isteğinde imiş. Ona, kayalık Liguria kıyılarında Carrara'ya yakın bir yerde Porto Venere adlı bir mevki tanıdığımı söyledim. Basel'e seyahatim sırasında üç gece burada kalmıştım. Yine Sicilya'da Venus'a ithaf olunan bir Eryx dağını bilirim, fakat orada büyücülük sanatının öğretildiği hakkında herhangi bir bilgim yoktur. Bununla beraber, konuşmamız sırasında hatırladım ki Umbria'da, eski Spoleto Dükalığında, Nursia şehrinden pek uzak olmayan bir bölge vardır; orada dik bir kayalığın altında bir mağara bulunmakta ve içinde su akmaktadır. İşittüğüme göre, öyle hatırlıyorum, bu mağarada cadılar (Striges), cinler ve geceleri ortaya çıkan hayaletler

⁹² Lib. I, ep. 46. Opera, p. 531 vd. Sayfa 5332 de umbra yerine Umbria ve lacum yerine locum okunmalıdır.

⁹³ Sonradan onu, Medicus Ducis Saxoniae, homo tum dives tum potens (Saksonya dukasının hem zengin, hem kudretli hekimi) diye adlandırmaktadır.

yaşamaktadır; kimin cesareti varsa onlarla konuşabilir ve büyü sanatlarını öğrenebilir⁹⁴. Kendim görmedim, ne de görmek zahmetine katlandım; çünkü öğrenilmesi günah olan şeyleri hiçbir zaman öğrenmemek evlâdır". Fakat Aenaes Sylvius, şimdi kendisine bu bilgiyi veren adamın adını söylüyor ve mektubu getiren adamı, eğer halâ yaşıyorsa, ona götürmesini kardeşinden rica ediyor. Görülüyor ki Aeneas yüksek mevki sahibi bir adama karşı nezaket göstermekte çok ileri gitmektedir. Fakat üstelik de şahsen yalnız çağdaşlarından (S. 660, 697) daha fazla derecede her türlü bâtil inançlardan sıyrılmış olmakla kalmamış, aynı zamanda bu husuta bir imtihandan da geçmiştir ki böyle bir imtihanı bugün bile her aydın öyle kolay kolay başaramaz: Basel Konsili sırasında Aeneas hasta oldu. Tam 75 gün süre ile Milano'da ateşler içinde yattığı zaman, kısa bir müddet önce Piccino'nun ordugâhında aynı hastalığa tutulmuş 200 askeri mucize nev'inden tedavi etmiş olduğu söylenen bir adam yatağı başına getirilmiş bulunmasına rağmen, üfürük ve muskalarla tedavi edilmeye bir türlü razı edilememiştir. Hasta hasta Alp dağlarını aşip Basel'e varmak üzere ata binerek yola çıkmış ve seyahat esnasında iyileşmiştir⁹⁵.

Norcia çevresi hakkında daha geniş bilgiyi, Benvenuto Cellini'yi nüfuzu altına almaya teşebbüs eden

⁹⁴ XIV. yüzyılda Toscana'da Ansedonia yakınlarında bir çeşit cehennem deliği tanınıyordu. Bu bir mağara idi: içindeki kumlar üzerinde hayvan ve insan izleri bulunurdu; izler silinse bile ertesi gün aynıyle yeniden yapılmış görülürdü. Uberti, il Dittamondo, L. III, cap. 9.

⁹⁵ Pii II. comment., L. I, p. 10.

bir sihirbazdan, ölümlerin yardımını ile gaipten haber verme sanatçısından öğreniyoruz. Büyücülüğe dair yeni bir kitabın takdis edilmesi bahis konusudur⁹⁶ ve bu tören için en elverişli yer olarak oradaki dağlar seçilmektedir. Gerçi bu sihirbazın ustası vaktiyle Farfa manastırı yakınlarında başka bir kitap takdis etmişti; fakat orada bazı güçlükler ortaya çıkmıştı; halbuki Norcia köylüleri, güvenilebilir insanlardır; böyle işlerde oldukça tecrübe sahibidirler ve ihtiyaç duyulacak olursa büyük yardımları da dokunabilir. Sonra bu geziden vaz geçildi; aksi halde Benvenuto, ihtimal ki sahtekârın arkadaşlarını da tanımış olacaktı. O vakitler bu bölgenin adı ata sözleri gibi dillerde dolaşıyordu. Bir yerde Aretino, büyülenmiş bir kuyu hakkında şöyle diyor: Burada Norcia Sibylle (eski çağlarda falcı kadın)'sinin kız kardeşleri ve peri Morgana'nın halası yaşamaktadır. Yine aşağı yukarı aynı zamanda Trissino, büyük epik eserinde⁹⁷ bütün şiir ve allegori sanatını kullanarak bu yerleri kâhinliğin gerçek mekânı diye yad etmekte ve övmektedir.

Bilindiği gibi sonradan Papa VIII. Innocent'in fermanı (1484)⁹⁸ ile her çeşit büyüculüğün ve büyücü-

⁹⁶ Benv. Cellini, L. I, cap. 65.

⁹⁷ L'Italia liberata da' Goti, canto XXIV. Bizzat Trissino, tasvir ettiği şeylerin gerçekte mümkün olabileceğine inanmış mıdır, yoksa daha o zaman serbest romantik bir unsur mu bahis konusudur? sorusu ortaya atılabilir. Aynı tereddüt, onun muhtemel modeli olan Lucan (Nağme VI) için de varittir. Burada Tesalya'lı büyücü kadın, Sextus Pompejus'un hoşuna gitmek için bir cenazeyi sihirlemektedir.

⁹⁸ Septimo Decretal., Lib. V. Tit, XII. Şöyle

lerin kovuşturulması, büyük ve korkunç bir sistem halini almıştır. Bu sistemin başlıca temsilcileri, Alman Dominiken rahipleri idi. Böylece Almanya ve İtalya'nın da bilhassa Almanya'ya yakın düşen bölgeleri bu musibetten en ziyade hırpalanan memleketler olmuşlardır. Hattâ papaların emir ve fermanları⁹⁹ bile, doğrudan doğruya, Dominiken tarikatına ait Lombardia vilâyetine, Brescia ve Bergamo diyakosluklarına ve Cremona'ya dairedir. Yine Sprenger'in nazari ve ameli rehberlerinden, yâni *Malleus Maleficarum*'dan öğreniyoruz ki papa fermanının çıkmasından itibaren geçen bir yıl gibi kısa bir zaman zarfında Como'da 41 cadı ateşte yakılmıştır. Böylece kitle halinde İtalyan kadınları, kaçarak kendileri için daha güvenli buldukları Arşiduka Sigismund'un egemenliği altındaki bölgeye sığınıyorlardı. Nihayet büyücülük, bazı bedbaht Alp vadilerinde, hususiyle Val Camonica-

---

başlar; *summis desiderantes affectibus etc.* Bu arada bir noktaya işaret etmek ihtiyacını duyuyorum: Bütününü mütalâa ettikten sonra şu kanaata vardım ki burada paganlıktan kalma bazı bakiyelerin bulunabileceğini düşünmek yersizdir. Bütün bu kurtuluşlara, kaynak teşkil eden nesnenin, dilenci rahiplerin muhayyilesi olduğuna dair tam bir kanaata varmak isteyen bir kimse, Jacques du Clerc'in "Hatıralar"ında Arras Waldenserleri dâvası diye anılan olayı (1459) okumalıdır. Ancak yüz yıl süren bir kovuşturma ve baskıdır ki halkın muhayyilesini, büyücülüğü tabii sayan ve yeni yeni sihir çeşitleri yaratan bir hale getirmiştir.

⁹⁹ VI. Alexandr. I. Leo, VI Hadrian ve daha başka bazı papaların fermanları.

da¹⁰⁰ sökülemeyecek derecede sağlam bir şekilde kök salıyordu. Öyle anlaşılıyor ki kovuşturma sistemi, sihre özel bir temayül besliyen halka bu büyücülük vehminin esaslı surette yerleşmesine yaramıştır. Milano, Bologna ve ilaah.. gibi yerlere¹⁰¹ dair masal ve hikâyeleri okurken, büyücülüğün başlıca Almanlar'a mahsus olan bu şeklini düşünmemiz gerekir. Eğer bu, İtalya'da daha ziyade yayılmamış ise, sebebi, belki de burada başka esaslara dayanan mütekâmil bir *Stregheria*'nın mevcut bulunuşudur. İtalyan büyücülüğü ticaret maksadiyle yapılmaktadır; bunun için de paraya ve her şeyden evvel şuurlu bir anlayışa muhtaçtır. Kuzey memleketlerindeki büyücü kadınların histerik rüyaları, uzun seyahatler, gece kâbusları ve rüya perileri (succubus, incubus), İtalya'da bahis konusu değildir. "Strega", başkalarına eğlence sağlamakla ödevlidir. Kendilerine atf olunan çeşitli şekillere girebilmek ve birdenbire uzak yerlere gidebilmek kudretinden cadılar, ancak, bu yüzden halk arasında nüfuzları ve şöhretleri arttığı nisbette hoşlanırlardı.

¹⁰⁰ Büyücülük yurdu olarak atalar sözüne girmiş bulunduğu mesalâ Orlandino, cap. I, kıta 12 de görülüyor.

¹⁰¹ Meselâ Bandello III, Nov. 29, 52. Prato: Arch. stor. III, p. 408. — Ann. Bonon. ap.: Murat. XXIII, Cal. 897 de Bursellis, bir cinler genelevi işleten bir başrahibin 1468 de hüküm giydiğini anlatıyor; Cives Bononienses coire faciebat cum Daemonibus in specie puellarum (Bologna'lı vatandaşları kız kıyafetine girmiş şeytanlarla birleştireliyordu). O, cinlere kurbanlar sunardı. — Buna paralel olarak bak: Procop. Hist. arcana, c. 12; burada gerçek bir geneleve bir cin devam etmekte ve öteki ziyaretçileri sokağa atmaktadır.

Buna mukabil kötülükleri ve intikamlarından, husu- siyle çocukları, hayvanları ve mahsulleri büyüleyecek- lerinden duyulan korku hakim olduğu zaman, durum onlar için çok tehlikeli olurdu. Bu takdirde cadıları odun yığınları üzerinde yakamak hususunda engizisi- yoncuların ve resmî makamlarla halkın arzuları bir- birlerine tamamiyle uygun düşerdi.

Yukarıda da işaret etmiş bulunduğumuz gibi “Strega” sanatı, başlıca ve en önemli olarak, gönül ve aşk ile ilgili işlerde icra olunmakta idi. Sevgi ve nefret uyandırmak, gazez yüzünden büyüdü- ğümler yapmak, çocuk düşürmek, hattâ duruma göre ihanet eden kadın ve erkek sevgilinin sihir yapılarak sözde öldürülmesi ve zehir imali¹⁰² de bu işler arasın- dadır. Birçok kimseler böyle büyücü kadınlara bütün sırlarını vermekten kaçındıklarından sessizce onlardan büyüye ait bazı şeyler öğrenip kendi kendilerine uy- gulayan bir sınıf insan meydana geldi. Meselâ Roma- lı fahişeler, Horatius’un *Canidia*’sı tarzında bir ta- kım büyü vasıtaları ile şahsi cazibelerini artırmaya çalışıyorlardı. Aretino¹⁰³ sadece bu hususta bilgi sa- hibi olmakla kalmıyor, üstelik bazı gerçekleri de an- latıyor. Bu kadınların, dolaplarında taplamış bulun- dukları iğrenç eşyanın bir listesini veriyor: saçlar, kafa tasları, kaburga kemikleri, dişler, ölü gözleri,

¹⁰² Büyülü ilaçlar imal edilen yerde kullanılan iğrenç aletler hakkında bak: Macaroneide, Phant. XVI, XXI. Bütün faaliyet, burada anlatılmaktadır.

¹⁰³ Ragionamento del Zoppino’da. Onun ifadesine göre fahişeler, sanatlarını, malie (sihir) kudretine sahip olan bel- li bir takım yahudi kadınlardan öğrenmişlerdir.

insan derisi, çocuk göbekleri, ayakkabı pençeleri ve mezardan çıkarılmış elbise parçaları. Hattâ bu fahişeler bizzat mezarlıklara giderek kokmuş insan eti parçaları koparırlar ve aşıklarına, bundan da fena daha birçok şeylerle birlikte, hiç belli etmeksizin yedirirlerdi. Aşkın saç, elbise bağları ve tırnak kesintilerini, kilisede daimi olarak yanan lâmbalardan aşır-dıkları yağ içinde kaynatırlardı. Büyükerinin en ma-sumcası, kızgın külden bir kalp yapmaları ve bunu aşağıdaki şarkıyı söyliyerek delmeleridir:

Prima che'l fuoco spenghi
 Fa ch'a mia porta venghi;
 Tal ti pugna il mio amore
 Quale io fo questo cuore*.

Ay ışığında uygulanan başka büyü formülleri de vardı; toprağa ve mумdan veya madenden yapılmış figürlerle bir takım resimler çizilirdi. Bunların sevgi-liyi temsil ettiklerine ve mevcut şartlara göre mua-meleye tabi tutulduklarına hiç şüphe yoktur.

Bu işlere o kadar alışılmıştı ki güzel ve genç ol-mıyan bir kadın erkekler üzerinde nüfuz sahibi olsa, hemen büyücülüğünden şüphelenir duruma düşerdi. Papa VII. Clement'in sekreteri olan Sanga¹⁰⁴'nın an-nesi, oğlunun sevgilisini, böyle bir şüphe üzerine ze-hirlemiştir. Maalesef kendi oğlu ve aynı zehirli sa-

* Ateş sönmeden kapıma gelmeğe bak
 Ben bu kalbime nasıl yapıyorsam
 Bana duyduğun sevgi seni
 Öylece sevk etsin.

¹⁰⁴ Varchi, Stor. fior. II, p. 153.

latadan yemiş olan birkaç yakın arkadaşı da o kadınla birlikte ölmüşlerdir.

Şimdi cadılara yardımcı olarak değil, fakat kat rakip olarak faaliyette bulunan ve tehlikeli ödevlere daha yakından vukufu olan sihirbaz veya büyücülerden bahsetmenin sırası geldi. Bazı kere bunlar, aynı derecede veya daha ziyade astrolog idiler. Çok defa sihirbaz olarak kovuşturulmaktan sakınmak amacı ile kendilerini astrolog olarak göstermiş olsalar gerektir. Aslında sihirbazlar, eşref saatleri tesbit edebilmek için bir parça astroloji bilmeğe muhtaç idiler (S. 700, 708). Fakat cinlerden bir çoğu iyi¹⁰⁵ veya ne iyi ne kötü olduklarından bunlarla münasebete geçerek sanatlarını icra eden sihirbazlar, bazan az çok iyi bir şöhretle tutunabiliyorlardı. Nitekim Papa IV. Sixtus, 1474 tarihinde gayet açık bir berat ile¹⁰⁶, cinlerden bilgi istemenin fena bir şey olmadığını kürsüden söylemiş olan Bologna'lı bir takım Karmelit rahiplerine karşı harekete geçmek zorunda kalmıştı. Oyle anlaşılıyor ki pek çok kimseler, bu işlerin mümkün olduğuna inanıyorlardı. Bunun doğrudan doğruya bir delili olmak üzere en dindar kimselerin dua ve niyaz ile iyi ruhların kendilerine görüneceğine inandıklarını görüyoruz. Savonarola'nın kafası bu gibi şeylerle doludur; Floransa'lı Platonistler Tanrı ile mistik bir birleşmeden bahsetmektedirler; Marcellus Palingenius (S. 361) ermiş ruhlarla düşüp kalmakta olduğunu bize kâfi derecede açık ola

¹⁰⁵ Bilhassa bunun üzerinde önemle duruluyordu. Corn. Agrippa, de occulato philosophiae, cap. 39.

¹⁰⁶ Septimo Decretal. l. c.

rak anlatmaktadır¹⁰⁷. Yine aynı yazar, kötü cinlerde bir derece sırası, bir hiyerarşi mevcut bulunduğuna kanidir; bunlar, aydan itibaren dünyaya doğru yer almakta, tabiatı ve insanların hayatını gözetmektedirler¹⁰⁸. Hattâ Marcellus Palingenius onlarla şahsen tanışmakta olduğunu anlatmaktadır. Ancak, kitabımızın amacı, o zamanki cinlere inanışın sistematik bir şekilde tasvirine müsaade etmediğinden, Palingenius'un anlattıklarını birkaç misal olarak aşağıda vermekle yetineceğiz¹⁰⁹.

Palingenius, S. Silvestro'daki Soracte'ye çekilmiş dindar bir münzevinin yanına giderek dünya hayatının hiçbir şey ifade etmediği ve insan hayatının değersiz olduğu üzerinde ondan ders aldı ve sonra akşam karanlığı ile birlikte Roma yolunu tuttu. Bu sırada bedir halindeki ayın parlak ışığı altında ona üç kişi katıldı. Bunlardan biri ona adı ile hitap ederek nereden geldiğini sordu. Palingenio, şu dağdaki akıllı insanın yanından diye cevap verdi. Adam dedi ki: "behey budala, dünyada akıllı kimsenin mevcut olduğuna gerçekten inanıyormusun? yalnız yüce yaratıklarda (Divi) akıl vardır ve biz üçümüz, insan kılığına girmiş olmakla beraber, bunlardanız. Benim adım Saracil, onların da Sathiel ve Jana'dır. Bizim yurdumuz aya en yakın yerdedir. Orada çok sayıda karalara ve denizlere hükmeden aracı mahluklar otururlar. Palingenio, içinden sarsılarak, Roma'da ne işleri olduğunu onlardan soruyor. Aldığı cevap şudur:

¹⁰⁷ Zodiacus vitae, XII, 363-549, cf. X,393, ve sonrası

¹⁰⁸ Aynı eser, IX, 291, ve sonrası.

¹⁰⁹ Aynı eser, X, 770, ve sonrası.

“arkadaşımızdan biri olan Ammon, Kardinal Orsini’nin maiyeti arasından Narni’li bir genç tarafındadır. Büyü kuvvetiyle esarete tutulmaktadır. Şimdi ey insanlar, şunu belleyin ki bizlerden birini nüfuzunuz altına alabilmeniz, sizin ölümsüz olduğunuza bir delil teşkil eder. Bizzat kendim bir zamanlar, kristal içine kapatılarak, bir Alman’a hizmet etmek zorunda kaldım ve sakallı bir rahip beni kurtarıncaya kadar o halde kaldım. Şimdi biz de Roma’da arkadaşımıza böyle bir yararlıkta bulunmak teşebbüsüne geçeceğiz ve bu vesile ile Roma’nın ileri gelenlerinden bir kaçını o dünyaya göndereceğiz”. Cin bu sözlü söylerken hafif bir rüzgâr çıktı ve Sathiel: “dinleyin, bizim Remisses Roma’dan dönüyor; bu esinti onun gelişini haber veriyor” dedi. Gerçekten de yeni bir cin daha peyda oldu. Onu sevinçle selâmladılar ve Roma hakkında haberler sordular. Verdiği haberler son derece papanın aleyhinde üdi. Papa VII. Clement yine İspanyollarla birleşmiştir ve Luther’ün öğretilerini artık delillerle değil fakat İspanyol kılıcı ile ortadan kaldırmayı ummaktadır. Bu ise cinler için bir kazançtır; onlar, yakında kan dökülürken sayısız insanların ruhlarını cehenneme götüreceklerdir. Roma’nın, ahlaksızlık dolayısıyla büsbütün şeytana terk edilmiş olduğunu anlatan bu sözlerden sonra cinler ortadan kayboluyorlar ve şairi, mahzun bir halde, yapa yalnız yolda bırakıyorlar¹¹⁰.

¹¹⁰ O devrin şairlerinde mitolojik büyücü tipi, bilindiği gibi Malagigi’dir. Bundan bahs ederken Pulci (Morgante, canto XXIV, kıta 106 ve sonrası), cinlerle büyüün kudret ve tesirlerinin sınırları hakkında görünüşü de açık-

Bütün kovuşturmalara ve ağır cezalara rağmen açıktan açığa söylenebilen bu çeşit itikadın ne kadar yaygın olduğu hakkında bir fikir edinmek isteyenlere, Agrippa von Nettesheim'in çok okunan "*Gizli felsefeye dair*" adlı kitabını tavsiye edeceğiz. Aslında onun, bu kitabını İtalya'ya gitmeden¹¹¹ önce yazdığı anlaşılıyor. Fakat o, Trithemius'a ithafında, sırf diğerleri yanında kötülemek kasdiyle de olsa, önemli İtalyan kaynaklarını da virmektedir. Agrippa gibi iki cepheli ferdiyetlerin veya çoğu düzenbazlar ve çılgınlar diye iki sınıfta toplanabilecek diğer kimselerin, içine bürünmüş göründükleri sistem, bütün formülleri, tüsüleri, merhemleri, ölü kemikleri¹¹² ve saireleri ile, bizi ancak pek az ilgilendirir. Fakat her şeyden önce bu sistem baştan başa eski çağın batıl inançlarından alınmış iktibaslarla doludur; sonra da bunun İtalyanlar'ın hayat ve tutkularına karışması, bazen son derece önemli ve verimli sonuçlar doğurmuştur. Öyle düşünülme gerektir ki yalnız dejenere olmuş büyük zekâlar, bu gibi

lamaktadır. Ancak, şairin bu hususta ne derecede ciddî olduğunu söylemek güçtür. (Karş. canto XXI).

¹¹¹ Polydorus Virgilius, gerçi doğduğu yer bakımından İtalyalı idi. Fakat onun "de prodigiis" adlı eseri, başlıca, hayatını geçirdiği İngiltere'deki batıl inançları yalnız tesbit etmektedir. Bununla beraber cinlerin kehanetinden bahs ederken, 1527 de Roma'nın tahrib edilmesine dikkate değer bir telmih yapmaktadır.

¹¹² Bununla beraber hiç olmazsa öldürme vakaları son derece nadir (sayfa 615) olarak gaye'dir ve belki de hiçbir zaman vasıta olmamıştır. Cinlere 100 den fazla çocuk kurban etmiş olan Gilles de Retz (1140 sıraları) gibi bir habise, uzaktan da olsa, paralel olarak gösterilebilecek bir kimse İtalya'da yoktur.

inançlara kendilerini kaptırmışlardır. Fakat ümit ve istek o kadar şiddetli olmuştur ki bazen her sınıftan kuvvetli ve yaratıcı insanları da büyücüler arasına sürüklemiştir. Sadece sihirin mümkün bir nesne olduğu inancı bile, ondan uzakta duranlarda da, dünyanın ahlâkî düzenine besledikleri iymanı daima bir parça daha sarsmağa kâfi gelmiştir. Bir az para harcamayı ve tehlikeye düşmeyi göze almak suretiyle, genel anlayış ve ahlâk düzenine ceza görmeksizin karşı koymak ve, sair hallerde insan ile insanın meşru olan ve olmıyan amaçları arasında bulunan ara basamaklardan kaçınmak mümkün gibi görünmektedir.

Evvelâ büyüünün eski ve şimdi artık zevale yüz tutmuş bir şeklini burada gözden geçirelim. Birçok İtalyan şehirlerinde, ortaçağın en karanlık devirlerinden ve hattâ ilkçağdan kalma birer hatıra olarak, mukadderatlarının belli bazı binalara, heykellere ve sair maddi cisimlerle bağlı bulunduğu inancı yaşıyordu. Bir zamanlar eskiler, *Telestae* adını verdikleri takdisçi rahiplerden bahsetmişlerdi. Bu rahipler bazı şehirlerin kuruluş törenlerinde hazır bulunmuşlar, belli bir takım anıtlarla ve aynı zamanda gizlice toprağa gömdükleri belli bazı eşya (*Telesmata*) ile bu şehirlerin refah ve saadetlerini sihir yolu ile sağlamışlardı. Romalılar devrinden kalma bu çeşit gelenekler, yazılmamış halk masalları şeklinde yaşatılmağa her şeyden daha elverişli idi. Şu kadar var ki tılsımcı rahip, asırlar boyunca tabii olarak sihirbaz haline girmiştir; çünkü ilkçağlardaki tılsımcı rahibin gösterdiği faaliyetin din tarafı artık anlaşılammaktadır. Virgilius'un bazı Napoli

mucizelerinde¹¹³ çok eski bir tılsımcı rahibin hatırası yaşamaktadır. Ancak, bunun adı; zamanla, Virgil adı yanında kaybolmuştur. Böylece şehrin esrarengiz resminin bir fıçıya kapatılması, tamamiyle eskiçağa mahsus bir Telesma (tılsım) 'dan başka bir şey değildir. Aynı surette, şehrin kurucusu olarak görünen Virgilius, aslında Napoli'nin temeli atılırken hazır bulunan tılsımcı rahibin değiştirilmiş adıdır. Halk muhayyilesi bu konular üzerinde alabildiğine işlemiş ve neticede Virgilius, aynı zamanda bronz atın, Nolan kapusunun, başka herhangi bir kapının üzerindeki bronz sineğin, hattâ Posilippo mağarasının (Grotta Posilippo) da yapıcısı haline gelmiştir. Bütün bunlar, şu veya bu bakımdan, mukadderat üzerine bağlar vuran şeylerdir. Hele ilk ikisi, yani bronz atla Nolan kapısı, Napoli şehrinin alın yazısını doğrudan doğruya tâyin edecek derecede önemli, hâkim unsurlar olarak görünmektedir. Ortaçağ Roma'sında da aynı çeşitten bulanık hatıralar yaşamakta idi. Milano'da S. Ambrogio kilisesinde Herkules'in eskiçağdan kalma mermer bir heykeli vardı. Bu heykel yerinde kaldığı müddetçe imparatorluğun yaşıyacağına inanılıyordu. Galip ihtimâlle, bundan, Germen İmparatorluğu kast olunuyordu. Çünkü Alman imparatorlarının taç giyme yerleri, S. Ambrogio kilisesi idi¹¹⁴. Floransahlılar

¹¹³ Bak: Roth'ın Sihirbaz Virgilius adlı önemli etüdü: Pfeiffer, Germania IV. — Eski tılsımcı rahiplerin yerini Virgilius'un alması, her şeyden evvel şununla izah olunabilir: Virgilius'un mezarına sık sık yapılan ziyaretler, Roma İmparatorluğu zamanından beri halkın muhayyilesini işletmekte idi. Paris Telesma'sı, Gregor. Turon. VIII, 33.

¹¹⁴ Uberti: Dittamondo, L. III, cap. 4.

da¹¹⁵, sonradan vaftiz kurnası haline getirilmiş bulunan Mars tapınağının, Augustus devrinde inşa edilirken bakılan yıldızların vermiş oldukları işaretlere göre, dünyanın sonuna kadar duracağına kani idiler. Bununla beraber, Hıristiyanlığı kabul ettikleri zaman, Mars'ın mermer heykelini oradan uzaklaştırmışlardı. Yine yıldızlara bakılarak öğrenildiğine göre parçalanması şehire büyük bir felâket getireceğinden aynı heykeli Arno kenarındaki bir kuleye yerleştirmişlerdi. Totila Floransa'yı tahrip ettiği sırada heykel nehrin içine düşmüş ve sonra Büyük Karl Floransa'yı yeniden kurarken sudan çıkarılmıştı. Bundan böyle heykel Ponte Vecchio methalinde bir sütun üzerinde duruyordu. 1215 tarihinde Bondelmonte, bu mevkide öldürülmüştü. Guelf'lerle Ghibellin'ler arasındaki büyük parti mücadelesinin başlangıcı, böylece kurulan o puta bağlanmıştır. 1333 tufanı ile bu heykel ebedî olarak kaybolmuştur¹¹⁵ a.

Fakat aynı tılsım, başka yerlerde de görülmektedir. Yukarıda sözü geçen Guido Bonatto, Forli şehiri

---

¹¹⁵ Aşağıda anlatılacak olanlar hakkında bak: Gio. Villani I. 42, 60. II, 1. III, 1. V, 38. XI, 1. Kendisi, böyle Tanrı-bilmez şeylere inanmamaktadır. — Karş. Dante, Inferno XIII, 146.

¹¹⁵ a Baluz. Miscell. IV, 119 de verilen bir bilgi kırtısına göre eski zamanlarda Pavia'lılar, Ravenna'lılara karşı savaşmışlardır, qui iuxta Ravennam se continue volvebat ad solem, usurpaverunt et ad eorum civitatem victoriosissime transtulerunt (ve Ravenna civarında güneş altında mütemadiyen dönüp duran mermerden bir askeri gasp ettiler ve pek muzafferane bir şekilde kendi şehirlerine götürdüler). İhtimalki bu da ona benzer bir kader heykeli idi.

surlarının yeniden temeli atılırken yalnız birbirine düşman olan iki partinin barışmasını istemek gibi sembolik bir sahne (S. 701) ile yetinmiyordu; üstelik astroloji ve sihirden faydalanarak vücuda getirdiği ve gömdüğü¹¹⁶ bir atlı heykeli sayesinde Forli şehrini tahripten, hattâ yağma edilmek ve alınmaktan koruduğuna inanıyordu. Aşağı yukarı altı yıl sonra Kardinal Albornoz (S. 146) Romagna'da hüküm sürdüğü sıralarda bu yer kazılırken tesadüfî olarak bu heykel bulunmuş ve, büyük bir ihtimalle kardinalın emri üzerine, halka gösterilmiştir. Böylece halk, zalim Montefolltro hanedanının ne gibi araçlarla kiliseye karşı tutunmuş olduğunu gözleri ile görmeli idi. Fakat, yarım asır sonra (1410), Forli üzerine girilen bir düşman baskını teşebbüsü başarısız bırakıldığı zaman, belki de kurtarılmış ve yeniden gömülmüş olan bu heykelin tılsım kuvvetine tekrar baş vuruluyordu. Ancak bu, son defa idi ki o tılsımdan faydalanılıyordu. Daha ertesi yıl şehir gerçekten zaptolundu. — Bütün XV. asır boyunca yapılmış olan binaların temelleri atılırken yalnız astroloji (S. 701) değil, aynı zamanda sihir de işe karıştırılmıştır. Meselâ Papa II. Paul'un, yaptırmış olduğu binaların temellerine çok miktarda altın ve gümüş madalyalar koyması¹¹⁷ göze çarpmıştır; Platina, bunda paganlık devrine ait bir tılsım görmekten kaçın-

¹¹⁶ Bu hususta yerel inançlar, *Annal. Foroliviens*, ap: *Muratori XXII*, Col. 207, 238; daha geniş bir şekilde olmak üzere aynı şey, *Fil. Villani*, *Vite*, p. 43 te anlatılmaktadır.

¹¹⁷ *Platina, Vitae Pontiff.*, p. 320: veteres potius hacin re quam Petrum, Anacletum et Linum imitatus (bu konuda Petrus'u, Anacletus'u ve Linus'dan çok eskileri örnek tutarak).

mamıştır. Şüphesiz ki böyle bir kurbanın¹¹⁸ ortaçağ dininde ifade ettiği mânayı ne Papa Paul ve ne de onun biyografyacısı kavramış görünmektedirler.

Her ne olursa olsun, büyük kısmı itibariyle sadece rivayetlerden ibaret olan bu resmî sihir, hiçbir zaman gizli ve şahsî maksatlar uğruna kullanılan büyü derecesinde önem kazanmıştır.

Bunun her günkü hayatta sık sık kendini gösteren şekli, Ariosto tarafından *nekroman*'lar (ölülerin yardımı ile geleceği keşfeden sihirbaz falcılar) hakkındaki komedyasında gösterilmiştir¹¹⁹. Kahramanı, kendini Grek, Mısırlı ve Afrikalı olarak satmasına, durmadan adını ve kıyafetini değiştirmesine rağmen, İspanya'dan kovulmuş olan birçok Yahudilerin biridir. Gerçi o, cinleri çağırarak suretiyle günü karartabiliyor ve geceyi aydınlatabiliyor, yer depremi husule getirebiliyor, kendini görünmez şekle sokabiliyor, insanları hayvan şekline kalbedebiliyor ve ilaah. Bütün bu övünmeler, sırf gösterişten ibarettir. Asıl amacı, betbaht ve ızdırıp içinde kıvranan karı kocayı soymaktır; giderken arkasında bıraktığı iz, bir sümüklü böceğin salyalarına, fakat çok kere de ortalığı kasıp kavuran dolu sağnağına benzetmektedir. Amacını elde edebilmek için halkı, bir aşıkın içine saklandığı bir sandığın cinlerle dolu bulunduğu, veya bir cenazeyi konuşturabileceğine ve ilaah... inandıra-

¹¹⁸ Bu, meselâ Sugerius, de consecratione ecclesiae (Duchesne, scriptores IV, p. 355) de ve Chron. Petershusanum I, 13 ve 16 da sarahatla sezilmektedir.

¹¹⁹ Yine karşı: Bibiena'nın Calandra'sı.

bilmektedir. Şâir ve hikâye yazarlarının bu çeşit insanları gülünç hâle sokmaları ve böyle yaparken halkın tasvibiyle karşılaşacaklarını ummaları, hiç değilse iyiye bir alâmet sayılabilir. Bandello, yalnız Lombardia'lı bir rahibin sihirbazlığını sefil ve sonuçları bakımından korkunç bir hilekârlık¹²⁰ olarak tasvir etmekle kalmıyor, fakat aynı zamanda inanan çılgınların hiç bir zaman peşini bırakmayan felâketi tamamiyle samimi bir hiddetle gözümüzün önüne seriyor¹²¹. "Böyle bir adam, Süleyman'ın anahtarı ve daha birçok büyü kitapları sayesinde topraklar altında gizlenmiş olan hazineleri bulabileceğine, sevgilisini isteğine uymağa zorlayabileceğine, hükümdarların sırlarını öğrenebileceğine, Milano'dan bir an içinde Roma'ya gidebileceğine vesaireye inanır. Ne kadar hayal kırıklığına uğrarsa o derece inatla ayak direr... Signor Carlo! dostlarımızdan birinin, sevdiği kadının teveccühünü kazanmak amacıyla, odasını bir mezarlık gibi ölü kafaları ve kemikleri ile doldurduğu zamanı hâlâ hatırlıyor musunuz?". Meselâ bir cesetten üç dişi söküp almak, parmağından tırnağını sökmek ve ilaah.. gibi son derece iğrenç yükümlülükler görülmektedir. Okuyup üflemelele büyüye devam olunurken bazen hazır bulunan biçareler korkudan ölmektedirler.

¹²⁰ Bandello III, Nov. 52.

¹²¹ Aynı eser III, Nov. 29. Sihirbaz, büyük yeminlerle işin gizli tutulmasını vaad ettirmektedir. Meselâ burada Bologna'daki S. Petronio kilisesinin büyük mihrabında, kilisede hiç kimsenin bulunmadığı bir sırada yemin ettiriyor. — Büyücülük hakkında oldukça geniş bilgiye, Macaroneide, Phant. XVIII. de rastlanmaktadır.

Roma'da Kolosseum'da¹²² yapılan (1532) ve herkesçe bilinen o büyük efsunda (cinleri toplamak suretiyle) Benvenuto Cellini, arkadaşları ile birlikte en korkunç sahneler karşısında bırakılmasına rağmen ölmemiştir. Büyük bir ihtimalle Benvenuto Cellini'yi ilerisi için işe yarar bir yardımcı olarak kullanabileceğini uman Sicilyalı bir papas, memlektine dönerken yolda, ona bir kompliman dahi yapmış ve ömründe onun kadar sarsılmaz cesaretle bir insana rastlamamış olduğunu ifade etmiştir. Sihirin ne şekilde cereyan ettiği üzerinde her okur kendi mizacına göre düşünecektir. Narkotik tüsüler ve muhayyilenin en korkunç şeylere daha önceden hazırlanmış bulunması, bunda esas rolü oynayan unsurlardır. Bunlardan en çok müteessir olan, sahneye sihirbaz tarafından birlikte getirilmiş bir gençtir; neden bu gencin herkesten daha fazla şeyler gördüğü de böylece izahını bulmaktadır. Fakat aslında bütün tesirin Benvenuto'ya yöneltmiş olduğunu tahmin edebiliriz; çünkü aksi takdirde, efsûna tehlikeli bir surette başlanmasının sırf tecessüs uyandırmaktan başka bir gayesi olamazdı. Zira o anda hiç aklında olmıyan güzel Angelica, birdenbire Benvenuto'nun gözleri önüne geliyor. Sonra da bizzat sihirbaz, hazineler bulmakta kıyaslanacak olursa gönül işleriyle uğraşmanın havaîce bir delilik olduğunu ona söylüyor. Nihayet unutulmamalıdır ki Benvenuto, "cinler bana verdikleri sözü tuttular ve vaad ettikleri şekilde tam bir ay sonra Angelica benim elimde idi" (cap. 68) diyebilmekle kendi gururunu okşamaktadır. Eğer Benvenuto, ya-

¹²² Benv. Cellini I, cap. 64.

vaş yavaş bütün hikâyeye inandırmak için yalan söylemiş olsa bile, yine de bu, o vaktin hâkim düşünüş tarzını gösteren bir misal olarak kalıcı bir değer taşımaktadır.

Bununla beraber, “garip mizaçlar, gelgeç gönüllü, dakikası dakikasına uymaz huylu” olanlar da dahil olmak üzere İtalyan sanatkârları, genel olarak sihire öyle kolay kolay inanmazlardı. Gerçi bunlardan biri, anatomi etütleri sırasında, bir naaşın derisinden kendisine bir yeleklik kestirmiştir; fakat günah çıkarttığı papaslardan birinin öğütleri üzerine bunu tekrar mezara koymuştu¹²³. Bilhassa kadavra üzerinde sık sık yapılan etütlerdir ki insan vücudunun çeşitli parçalarına izâfe olunan büyü tesiri inancının yıkılmasına belki de her şeyden daha tesirli bir surette yardım etmiştir; diğer taraftan insan vücudunun durmadan müşahade edilmesi ve resmolenmesi, aynı zamanda sanatkârlara bam başka bir çeşit büyü imkânını açmıştır.

Burada vermiş olduğumuz misallere rağmen XVI. asır başlarında sihirbazlığın, genel olarak, fark olunur derecede gerilediği görülmektedir. Bu ise, İtalya dışındaki memleketlerde sihirbazlığın en ziyade geliştiği, İtalyan astrologları ile büyücülerinin, kendi yurtlarında artık kimse itibar göstermediğinden, kuzey Avrupa'da turnelere çıkmaya başladıkları zamandır. XIV. yüzyılda idi ki sihirbazları kitaplarını takdis etmekten menetmek için, Scariotto yakınlarında bulunan Pilatus

¹²³ Vasari VIII, 143, Vita di Andrea da Fiesole. Başka zamanlarda da “büyü formüllerine ve buna benzer saçmalara” göre hareket eden bu adam, Silvio Cosini idi.

dağı üzerindeki gölün büyük bir dikkatle muhafaza altına alınması zarureti duyulmuştu¹²⁴. XV. asırda, meselâ bir muhasara ordusunu dağıtmak amacıyla yağmur sağnakları husule getirmek teklifi gibi şeyler görülüyordu. O zamanda bile, kuşatılmış olan şehrin komutanı, Città di Castello'daki Niccolò Vitelli, yağmur yağdırmak teklifi ile gelen sihirbazları Tanrısız kâfirler diye reddedecek anlayışı göstermiştir¹²⁵. XV. yüzyılda ise, hususi hayatta sık sık rastlanmakla beraber, resmî çevrelerde böyle şeyler artık görülmemektedir. Bununla beraber, Alman sihirbazlığının klâsik tipi olan Dr. Johann Faust bu devre aittir; buna karşılık, İtalyan büyücülüğünün klâsik tipi Guido Bonatto ise, daha XIII. asırda görülmüştür.

---

¹²⁴ Uberti, il Dittamondo III, cap. 1. Uberti, Ancona Uç-bölgesindeki Scariotto'yı, sözde Judas'ın doğum yerini de ziyaret ediyor ve şunları kayd ediyor: "Burada Pilatus dağı ve üzerinde bulunan gölü de söylemeden geçmeyelim; bütün yaz mevsimi boyunca göl başında nöbetçiler değişir. Çünkü büyüden anlayan herkes, kitabını takdis etmek için buraya tırmanır ve bunun üzerine orada oturanların söylediklerine göre, büyük bir fırtına kopar". Sayfa 727 vd. da söylediğimiz gibi kitapların takdisi, cinleri toplama sihriinden tamamiyle ayrı olarak özel bir seremonidir. — XVI. yüzyılda Luzern yakınlarındaki Pilatus dağına çıkmak, Luzern'li Diebold Schilling'in bildirdiği gibi, (sayfa 67) "bey lib und guot" (can ve mal kaybı cezasıyla) yasak idi. Dağ üzerindeki gölde bir cinin yaşadığına ve bunun, "Pilatus'un ruhu" olduğuna inanılıyordu. İnsanlar gölün yanına çıktıkları veya içine bir şey attıkları zaman korkunç fırtınalar çıkardı.

¹²⁵ De obsidione Tiphernatium 1474. (Rerum ital. scriptt. ex florent. codicibus, Tom II).

Şüphesiz burada da yine şunu ilâve etmek zorundayız ki büyü inancının gerilemesinin zaruri bir neticesi olarak, insan hayatında bir ahlâk düzenine inanış artmış değildir. Belki de birçok kimselere, yıldızlara inancın kaybolmasındaki hale benzer bir surette, mânasız bir fatalizmayı yadigâr bırakmıştır.

Batıl inancın ateş falcılığı, el falcılığı¹²⁶ ve ilaah.. gibi ikinci derecede kalan ve cinleri toplamak, yıldızlara bakmak vehimlerine inanışın gerilemesiyle oldukça kuvvet bulan bazı şekillerini, burada hiç sözünü etmeksizin geçebiliriz. Hattâ *Physiognomie* (bir insanın çehresinden karakterini okumak sanatı)'ye bile gösterilen ilgi, bu adın anılması ile beklenmesi gereken dereceden çok uzaktır. Bu sahteilm, plastik sanatlarla pratik psikolojinin bir kardeşi ve dostu olarak değil, fakat başlıca fatalist kuruntusunun bir çeşidi ve, her halde vaktiyle Araplar'da olduğu gibi, astrolojinin bir rakibi olarak görünmektedir. Bir misal olmak üzere *Physiognomie* üzerinde bir ders kitabı yazmış olan Bartolommeo Cocre'yi ele alalım. Kendini bir metoposkopist (el falına bakan) diye adlandıran¹²⁷ ve ilmini, Giovio'nun deyimi ile, en asil sanatlardan biri gibi gören bu adam, her gün kendisine danışan en akıllı adamlara sadece kehanette bulunmakla yetinmemiş, üstelik de "çeşitli büyük hayat tehlikeleri ile karşılaşmaları mukadder olanların bir katalogu" gibi

¹²⁶ Askerler arasında kuvvetli bir şekilde yayılmış olan bu batıl inanç (1520 sıralarında) ile Limerno Pitocco alay etmektedir: Orlandino, Cap. V, kıta 60.

¹²⁷ Paul. Jov. Elog. lit. sub voce Cocles.

çok ciddi bir eser de kaleme almıştır. Giovio, Roma'nın aydın düşünürler çevresi içinde — *in hac luce romana* — kocamış olmasına rağmen, bu kitabın içindeki kehanetlerde pek çok gerçekler bulunduğu fikrinde-dir¹²⁸. Şüphesiz ki bu ve buna benzer kehanetlere hedef olan kimselerin, kâhinden nasıl öc aldıklarını, yine aynı kaynaktan öğreniyoruz. Giovanni Bentivoglio, kendisine¹²⁹ devletini kaybedeceği kehanetinde bulunduğu için Lucas Gauricus'u, bir döner merdivende aşağı sarkan bir halata bağlatarak bir sağa bir sola sallandırmış ve beş defa duvara çarptırmıştır. Ermes Bentivoglio, Cocle'nin peşine bir kaatil takmıştır; çünkü bu bedbaht metoposkopist, üstelik istemiye istemiye, ona sürgün edileceğini ve bir meydan muharebesinde telef olacağını haber vermişti. Anlaşıldığına göre kaatil, “sen yakında alçakca bir cinayet işleyeceksin! diye kendin bana söylemiştin” sözleriyle, can çekişen kurbanı ile hâlâ alay ediyordu. Avuç falcılığı (Chirocancie) 'nın yeniden kurucusu olan Cesena'lı Antioco Tiberto¹³⁰ aşağı yukarı aynı hazine akibete uğramıştır. Çünkü o, Rimini hükümdarı Pandolfo Malatesta'ya, bir tiranın tasavvur edebileceği şeylerin en iğrencini, sürgünde ve son derece fakır-ı

¹²⁸ Burada Giovio'dan, bilhassa heyecanlı portre kolleksiyoncusunun sesini işitiyoruz.

¹²⁹ Bunu, yıldızlara bakarak söylemişti. Çünkü Gauricus, Physiognomi'yi bilmezdi. Fakat kendi kaderi hususunda Cocle'nin kehanetine dayanmak zorunda idi; çünkü babası, onun zayıçesini kayd etmemiş bulunuyordu.

¹³⁰ Paul. Jov. 1. c., p. 100 vd. V. Tibertus.

zaruret içinde öleceğini haber vermişti. Tiberto çok zeki, çok kabiliyetli bir insandı. Chiromancie metotlarından ziyade insanları tanımaktaki derin ve isabetli görüşlerine göre istikbâli haber verdiği söylenirdi. Kehanet kudretine inanmıyan bilginler bile, yüksek kültürü dolayısıyla ona saygı beslerlerdi¹³¹.

En son olarak bir noktaya daha işaret edelim: eski çağın ancak sonlarına doğru, Diocletian zamanında adı duyulan *Alchymie*, Renaissance'ın en parlak devrinde sadece tali derecede bir rol oynamaktadır¹³². Bu hstalığı İtalya, XIV. asırda Petrarca'nın *Alchymie* aleyhinde yazdığı polemiğinde altın yapıcılığının geniş tabakalara yayılmış bir adet olduğunu¹³³ itiraf ettiği zamandan daha önce geçiştirmişti. O zamandan beri *Alchymie* faaliyetinin istediği özel çeşitten inanç, mahiyet ve tecerrüd. İtalya'da daima daha nadir görül-müştür. Buna karşılık tam o sıralardadır ki İtalyan ve daha başka milletlerden *Alchymie* ustaları, kuzey Avrupa memleketlerinde ileri gelenleri yontmağa başlamışlardır¹³⁴. Papa X. Leo zamanında *Alcymie* ile

¹³¹ Kehanetin bu tâli çeşidinin en önemli bilgilerini Corn. Agrippa vermektedir: De Occulta philosophia, cap. 52, 57.

¹³² Libri, Histoire des sciences mathématiques, II, p. 122.

¹³³ Novi nihil narro, mos est publicus (yeni bir şey hikâye etmiyorum. Bu, halk adetidir). (Remed. utriusque fortunæ, p. 93; bu, kitabın çok canlı ve ab irato (öfkeli olarak) yazılmış parçalarından biridir).

¹³⁴ Belli başlı pasaj: Trithem. Ann. Hirsaug. II, p. 286 vd.

meşgul olan pek az sayıdaki İtalyanlar'a¹³⁵ "ingenia curiosa" (boş yere zihin yoranlar) adı verilmiştir. Altına karşı derin bir nefret beslemekle şöhret alan X. Leo'ya altın yapıcılığı üzerindeki didaktik şiirini ithaf eden Aurelio Augurelli, söylendiğine göre mukabil bağış olarak papadan gayet muhteşem, fakat içi bomboş bir kese almıştır. Altından başka filozofların herkesi mesut edecek sihirli taşı arıyan mistik bilim, Paracelsus ve daha birçoklarının teorilerinden gelişerek ortaya çıkan ve kuzey Avrupa memleketlerine mahsus tamamıyla muahhar bir tezahürdür.

Ölümsüzlüğe inanın sarsılması, gerek bu batıl inançlarla ve gerekse genel olarak eskiçağ kültürüne mahsus düşünce tarzı ile sıklıdan sıkıya ilgilidir. Fakat üstelik de bu meselenin bir bütün olarak modern zihniyetin gelişmesi ile münasebeti, çok daha geniş ve derindir.

Ölümsüzlüğe inana karşı uyanan her çeşit şüphem en kudretli bir kaynağı, nefret edilen kiliseye artık hiçbir şey borçlu bulunmamak için duyulan iç istek olmuştur. Böyle düşünenleri kilisenin Epiküriyen diye adlandırdığını yukarıda (S. 683 vd.) görmüştük. Ölüm anında bazı kimseler, dinî takdis aramış olabilirler. Fakat sayısız insanlar, hayatları boyunca hususiyle en faal çağlarında, buna tamamıyla aykırı yaşamışlar ve hareket etmişlerdir. Buna, umumi olarak

¹³⁵ Neque enim desunt (zira onlar yok değildir), Paul. Jov. Elog. lit. p. 15p ve sonrası, Pompon. Gauricus. Karş. aynı eser. p. 130 Aurel. Augurellus. —Macaroneide, Phant. XII.

bir iymansızlığın bağı bulunduğ u açıkça görülmektedir; üstelik de bu, tarihî delillerle her bakımdan ispat edilebilir. Bunlar, Aristo'nun, "itikatları çatılarının üstüne çıkmamaktadır" diye vasıflandırdığı adamdır¹³⁶. İtalya'da, hususiyle Floransa'da, kiliseye karşı doğrudan doğruya düşmanca faaliyette bulunulmadığı takdirde açıktan açığa ve dile düşmüş bir iymansız olarak yaşamak imkânı vardı. Meselâ siyasî bir suçluyu ölüme hazırlamak için gönderilen papas, mahkûmun bir iymana sahip olup olmadığını anlamakla sorgusuna başlıyor. "Zira onun iymansız olduğuna dair yanlış bir söylenti dolaşmıştı"¹³⁷.

Burada bahis konusu olan suçlu, yukarıda (S. 84 vd.) sözü edilen Pietro Paolo Boscoli'dir. 1513 te yeniden iş başına henüz geçmiş bulunan Medici hanedanına karşı bir suikasta iştirak eden bu zavalı günahkâr, bu vesile ile, o zamanki dinî kargaşalığı aksettiren bir ayna olmuştur. Savonarola taraftarlığı ile işe başlamış ve sonra klâsik çağın hürriyet ülkülerine ve daha başka bir takım paganlık unsurlarına bütün heyecaniyle sarılmıştır. Fakat zindana atıldığı zaman eski dostları, onun düşüncelerine yeniden hâkim olmuşlar ve ona, kendilerince mutlu sayılan bir ölüm sağlamışlardır. Pieropaulo Boscoli'nin son saatine şahit olan ve olayların akımını kaydetmiş bulunan merhametli yazar, sanatkâr

¹³⁶ Ariosto, Sonetto 34... non creder sopra il tetto. Bu sözleri şair, şahsî bir işte kendisi aleyhine karar vermiş olan bir memur hakkında sarf etmektedir.

¹³⁷ Narratione del caso del Boscoli: Archiv. stor. I, p. 273 vd. — Yerleşmiş tâbir. non aver fede idi; karş. Vasari VII, p. 122. Vita di Piero di Cosimo.

della Robbia ailesi üyelerinden biri olan bilgin filolog Luca'dır. "Boscoli: Ah, Brutus'u benim kafamdan silip atın ki bir hıristiyan olarak yoluma devam edebileyim!" diye içini çekiyor. Luca söz alıyor: "sen istiyorsan bu hiç de güç bir iş değildir; biliyorsun ki Romalılar'ın yaptıkları, bize aslında oldukları şekilde değil, fakat idealize edilerek (*con are acresciute*) intikal ettirilmiştir". Şimdi o, inanmak için anlayışını zorluyor ve kendi isteği ile anlayacak kabiliyeti gösteremediğine teessüf ediyor. Bir ay daha iyi rahiplerle yaşamak imkânına sahip bulunsaydı, tamamiyle dindar düşünüşlü bir adam haline gelirdi! Anlaşıyor ki Savonarola'ya bağlı olan bu adamlar, kutsal kitabı gayet az tanımaktadırlar. Boscoli, yalnız *Paternoster* ile *Ave-maria* dualarını okuyabiliyor ve kutsal kitabı öğrenmelerini, zira insan hayatında ne öğrenmişse ölürende ona sahip bulunduğunu arkadaşlarına söylemesini Luca'dan ısrarla rica ediyor. Bunun üzerine Luca, Johannes'in inciline göre Hazreti İsa'nın cefa ve ölüm hikâyesini (Passion) ona okuyup anlatıyor. Gariptir ki zavallı dinleyici, İsa'nın Tanrılığını kolayca kavlıyor, fakat insanlığını anlamakta hayli güçlük çekiyor. "San-ki İsa ormandan çıkarak kendisini karşılıyormuş gibidir"; bunu açık bir surette kavramak arzusundadır. Bunun üzerine dostu, bunun sırf şeytan tarafından gönderilmiş bir takım şüphelerden başka bir şey olmadığını söyleyerek ona teslimiyet ihtarında bulunuyor. Sonra İmpuneta'yı ziyaret için gençliğinde yaptığı ve fakat yerine getirmedeği bir nezir aklına geliyor. Dostu, onun yerine bu işi kendisi yapacağını vaadediyor. Tam bu sırada suçluyu tövbe ve istiğfara getire-

cek olan papas içeri giriyor. Bu adam, Savonarola'nın manastırına mensup bir rahiptir. Suçlunun ricasına uyararak ona Aquino'lu Thomas'ın, yukarıda izah edilen tiranların öldürülmesi hakkındaki fikirlerini anlatıyor ve sonra ölümü erkekçe karşılamasını öğüt veriyor. Boscoli cevap veriyor: "ey peder, bununla vakit kaybetme; zira bunun için yalnız filozoflardan öğrendiklerim kâfi gelir. Bana İsa'ya sevgi yoluyla ölüme katlanmakta yardım edin." Bundan sonra cereyan eden şeyler, tövbe ve istiğfar, veda' ve idam, gayet dokunaklı bir tarzda tasvir edilmektedir. Özel olarak belirtilmesi gereken nokta şudur ki Boscali, kesilmek üzere başını kütüğe koyarken cellada, ölüm darbesini indirmesi için bir an daha beklemesini rica etmiştir; "o, ölüm hükmünün bildirilmesinden beri geçen zaman zarfında hep Tanrıya iyice yakınlaşmak için uğraşıp durmuş, fakat bunu istediği derecede elde edememişti; şimdi celladın bekleyeceği bir an içinde bütün gayretini sarfederek kendini tamamiyle Tanrıya vermeyi düşünüyordu". Açıkça görülüyor ki onu endişeye düşüren, Savonarola'nın yarım yamalak anlaşılmiş bir terimi idi.

Eğer aynı mahiyette daha çok deliller elimizde olsaydı, o zamanın fikrî tablosu, devrin ne bir eserinde ve ne de herhangi bir şiirinde bulamadığımız birçok önemli çizgileri bakımından daha zengin olurdu. Böylece, doğuştan gelme din güdüsünün ne kadar kuvvetli olduğunu, fertle din arasındaki münasebetlerin ne kadar kudretli düşmanları bulunduğunu daha açık olarak görmemiz mümkün olurdu. İç hayatları böyle bir yaratılıştaki bulunan insanların yeni bir kilise kurmaya elverişli karakterler olmadıkları inkâr kabul et-

mez. Fakat, İtalyanlar'ın o kaynaşma devri iyice mütelâa edilmese batı dünyasının düşünüş tarihi noksan kalırdı. Halbuki, fikir faaliyeti alanında payları bulunmayan millelerin bu bakımdan bir yana bırakılmasında hiçbir sakınca yoktur. Şimdi yine ölümsüzlük meselesine dönüyoruz.

Eğer bu bakımdan iymansızlık, yüksek kültürlü kimselerde bu derece önemli bir mevki işgal ediyordu ise, bunun esaslı sebebi vardı: Dünyanın keşfi, bunun söz ve resim ile tasviri gibi muazzam bir dünyevi vazife, bütün fikir ve ruh kuvvetlerini geniş ölçüde kendisiyle meşgul ediyordu. Renaissance'ın zaruri olan bu dünyeviliğinden yukarıda (S. 677 vd.) bahsetmiş-tik. Fakta ondan başka bu araştırmalar ve sanattan yine aynı zaruretle umumi bir şüphelenme ve sorma zihniyeti meydana geliyordu. Edebiyatta pek fazla göze çarpmamasına, meselâ kutsal kitabın tenkidinde (S. 691) ancak başlangıç izlerine tesadüf olunmasına bakılarak, şüphe ve soru zihniyetinin mevcut bulunmadığını sanmak doğru değildir. Bu vardır; fakat, her alanda tasvir ve yaratma ihtiyacının, başka bir deyimle müspet sanat güdüsünün şiddeti yanında sadece silik kalmaktadır. Bundan başka kilisenin hâlâ hükümünü sürmekte olan zorlayıcı kuvveti de, ne zaman nazari olarak faaliyete geçmeğe teşebbüs etse, bu zihniyeti köstekliyordu. Fakat bu şüphelenme zihniyeti, zaruri olarak ve tercihan, burada söylenmesine lüzum olmayacak kadar açık sebepler dolayısıyla, insanın ölümden sonraki durumu ile meşgul olmak zorunda idi.

İşte buna ilâve olarak klâsik çağ kültürü geliyor ve bütün mes'ele üzerine iki cepheli bir tesir ya-

piyordu. İlk olarak, eskilerin psikolojisi benimsenmeye çalışılıyor ve kesin bir bilgi çıkarabilmek için Aristo'nun sözleri zorlanıyordu. Lucian'ın o zamanki¹³⁸ diyaloglarından birinde Charon, kayıkla giderken bizzat Aristo'dan ölümsüzlüğe inancını nasıl sorduğunu Mercur'a anlatıyor. İhtiyatlı filozof, bedence ölmüş fakat yine de yaşamakta devam etmesine rağmen, açık bir cevap ile kendini sorumluluk altına sokmaktan kaçınıyor; fakat, yüzyıllarca sonra onun yazıları ne suretle yorumlanacaktır! — Gerek onun ve gerekse diğer eski yazarların, ruhun gerçek mahiyeti, menşei ve bedenden önceki varlığı, bütün insanlarda birliği, mutlak ebediyeti, hatta şekil değiştirmesi hakkındaki fikirleri üzerinde ancak daha büyük bir şiddetle tartışılıyordu; hattâ bu mesele üzerinde kürsülerde konuşan adamlar bile vardı¹³⁹. Tartışma, daha XV. asırda çok hararetlenmişti. Bazıları, Aristoteles'in gerçekten ruhun ölümsüzlüğü doktrinini öğrettiğini ispat ediyorlardı¹⁴⁰. Bâzıları ise, varlığına inanabilmek için ruhu, önlerindeki bir sandalye üzerinde görmelerini gerekli bulan kimselerin katı yürekliliklerinden şikâyet ediyorlardı¹⁴¹. Francesco Sforza'nın tabutu başında verdiği nutukta Filelfo, klâsik çağ ve hattâ Arap filozofları tarafından ruhun ölümsüzlüğü lehinde söylenen birçok fikirleri sıralıyor ve baskıda dar bir buçuk folio sayfası tutan¹⁴²

¹³⁸ Jovian. Pontan. Charon.

¹³⁹ Faustini Terdocei triumphus stultitiae, L. II.

¹⁴⁰ 1460 tarihine doğru Borbone Morosini böyle yapmıştır. Karş. Sansovino, Venezia, L. XIII. p. 243.

¹⁴¹ Vespas. Fiorentin., p. 260.

¹⁴² Orationes Philelphi, fol. 8.

bu çok renkli nutkunu şu sözlerle kapıyor: “Bütün bunlardan başka her şeyin üstünde gerçek olan Tevrat ve İncilimiz vardır”. Bu arada Floransa plâtonistleri, üstatları Eflâtu'nun ruh hakkındaki öğretisini müdafaa ediyorlar ve, meselâ Pico'da olduğu gibi, bunu hıristiyanlık akideleri ile esaslı surette tamamlıyorlardı. Fakat kültürlü çevrelerde hâkim olan, aksi tez idi. Bu yüzden kilisenin gazabı XVI. asır başlarında öyle bir hadde yükselmişti ki Papa X. Leo, ruhun ölümsüzlüğü ve ferdiliğini korumak için Lateran Konsilinde (1513) bir yasa¹⁴³ çıkarmak zorunda kalmıştı. Ruhun ferdiliğini muhafaza için alınan bu tedbir, ruhun bütün insanlarda bir tek olduğunu iddia edenlere karşı idi. Fakat birkaç yıl sonra Pomponazzo'nun kitabı çıktı. Bunda ruhun ölümsüzlüğünü felsefî olarak ispat etmenin imkânsızlığı gösteriliyordu. Bunun üzerine aksi tezler ve apolojilerle mücadele hararetlendi ve katolik tepkisi (Karşı Reform) karşısında susuncaya kadar bu hal devam etti. Aşağı yukarı Eflatun'un *idea*'lar öğretisine uygun tarzda düşünülen, ruhların bedenden önce Tanrıda varlığı fikri, uzun zaman çok yayılmış bir kavram olarak kalıyor ve meselâ şairlerin¹⁴⁴ işine yarıyordu. Bunun, ölümden sonra

¹⁴³ Septimo Decretal. Lib. V, Tit. III, cap. 8.

¹⁴⁴ Ariosto, Orlandino, canto VII, kıta 61. — Gülünç duruma sokulmuş olduğu halde: Orlandino, cap. IV, kıta 67, 68. (karş. sayfa 448). — Pontanus'un Napoli Akademisi üyelerinden biri olan Cariaeo, ruhun bedenden önce varlığını, Aragon hanedanının gönderiliğini bu yoldan tebeil etmek maksadı ile kullanmıştır. Roscoe, Leone X. ed. Bossi, II. p. 288,

rûhün devam ediş tarzı bakımından sonuçları üzerinde ise inceden inceye düşünölmüyordu.

Klâsik ilkçağın ikinci yönden tesiri, başlıca Cicero'nun devlet hakkındaki eserinin altıncı kitabından kalan ve "*Scipio'nun Rüyası*" adı ile tanınan o dikkate değer parçadan geliyordu. Eğer Macrobius tarafından meydana getirilen yorumu olmasaydı bu parça da, tıpkı Cicero'nun eserinin geri kalan ikinci kısmı gibi, belki de kaybolur giderdi. Şimdi bu parça eser, sayısız yazmalar¹⁴⁵, tipografinin icadından itibaren de basılmış kitaplar halinde dört tarafa yayılmıştı ve tekrar tekrar yeni yorumları yapıyordu. *Scipio'nun Rüyası*, rûhanileşmiş ahiretin, felekler ahengi ile bezenmiş bir halde, büyük adamlar için bir tasviridir. Eskilerden daha bir çoklarının hakkında verdikleri bilgiler sayesinde yavaş yavaş keşfolunan bu pagan cenneti, tarihi büyüklük ve şöhret idealinin hıristiyan hayatı ideallerini gölgede bıraktığı nispette, tedrici olarak hıristiyan cennetinin yerini alıyordu. Bununla beraber, şahsiyetin ölümden sonra tamamiyle kaybolduğu akidesinin yaptığı gibi, genel duyguyu rencide etmiyordu. Daha Petrarca, ümidini başlıca bu "*Scipio'nun Rûyası*", Cicero'nun başka yazılarındaki fikirler ve Eflâtun'un *Phaedon*'nu üzerine, kutsal kitabı hiç anmaksızın, bina etmektedir¹⁴⁶. Başka bir yerde kendi kendine soruyor: "Bir katolik olarak, paganlarda açıkça gördüğüm ümdü neden paylaşmıyacaktım?". Biraz daha sonra Coluccio Sa-

¹⁴⁵ Orelli, ad Cic. de republ. L. VI. — Karş. yine Luçan. Pharsal. IX, başlangıç.

¹⁴⁶ Petrarca, epp. fam. IV, 3 (p. 629). IV, 6 (p. 632).

lutati "*Hercules'in çalışmaları*" adlı eserini yazmıştır. Yazması halâ duran bu eserin sonunda, dünya hayatının müthiş meşakkatlerine başarı ile göğüs germiş olan enerjik insanların yıldızlarda bir mekân bulmayı hak etmiş oldukları ispat edilmektedir¹⁴⁷. Dante, muhakkak ki cennete lâayık gördüğü en büyük paganları cehennemin ağzındaki "gayya kuyusu" dışına çıkarmamakta¹⁴⁸ ısrar etmiş bulunuyordu. Şimdi ise şiir, ahirete dâir yeni fikirlere dört elle sarılıyordu. Ölümü üzerine Bernardo Pulci'nin yazdığı bir şiire göre büyük Cosimo, gökte tıpkı kendisi gibi "vatan babası" unvânını vaktiyle almış bulunan Cicero tarafından, Fabii, Curius, Fabricius ve daha birçok paganlar tarafından karşılanacaktır; onlarla birlikte, sırf kusursuz ruhaların teşkil ettikleri şarkı korosunun bir süsü olacaktır¹⁴⁹.

Fakat eski yazarlarda daha başka ve daha az hoş gidecek bir ahiret tasavvuru vardı. Bu, Homeros'un ve aynı tabloyu mûnisleştirmemiş, insânileştir-

¹⁴⁷ Fil. Villani, Vite, p. 15. İş kült'ü ile paganlığın bir araya geldiği bu dikkate değer pasaj şöyledir: che agli uomini fortissimi, poichè hanno vinto le mostruose fatiche della terra, debitamente sieno date le stelle.

¹⁴⁸ Inferno, IV, 24 vd. — Karş. Purgatorio VII, 28, XXII, 100.

¹⁴⁹ Bu pagan cenneti, sanatkâr Niccolò dell' Arca'nın mezar taşı yazıtında da açıkça yer almaktadır:

Nunc te Praxiteles, Phidias, Polycletus adorant
Miranturque tuas, o Nicolae, manus.

(Şimdi sana Praxiteles, Pheudias, Polykleitos tapıyor.
Ve senin ellerine hayrandır).

(Bursellis, ann. Bonon.: Murat. XXIII, Col. 912).

memiş olan şâirlerin gölgeler ülkesi idi. Bâzı mizaçlar üzerinde bu da tesir yapıyordu. Gioviano Pontano bir yazısında¹⁵⁰ Sannazar'a, sabahın erken saatlerinde yarı uyanık iken kendisine görünen bir hayalin (vision) hikâyesini anlattırmaktadır: Vaktiyle ruhu ölümsüzlüğü üzerinde kendisiyle birçok konuşmalar yapmış olan ölü dostu Fernandus Januarius önüne geliyor; şimdi cehennem cezalarının gerçekten ebedi ve korkunç olup olmadığını ondan soruyor; bir müddet sustuktan sonra hayal, tıpkı Odysseus tarafından sorulduğu zaman Achilles'in yaptığı gibi cevap veriyor: "sana şu kadarını söylüyor ve temin ediyorum ki bedeni hayattan ayrılmış olan bizler, yeniden dünya hayatına dönmek isteği ile yanıyoruz". Sonra selâm vererek kaybolup gidiyor.

Asla inkâr edilemez ki ölümden sonraki durum hakkında bu gibi görüşler, hem kısmen en önemli hıristiyanlık doktrinlerin ortadan kalkması ile meydana gelmek imkânını bulmuş, hem de kısmen bunların ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Günah ve kurtuluş kavramlarının hemen hemen tamamıyla silinmiş olması lâzım gelir. Yukarıda sözünü ettiğimiz (S. 637 vd., 669 vd.) tövbe telkin eden vâizler ve kefaret ihtiyacı salgınları, bizi yanlış yola sevk etmemelidir. Zira, ferdiyetleri gelişmiş tabakaların da ötekiler gibi buna iştirâk ettiklerini kabul etmekle beraber bunda asıl olan mesele, sadece heyacanlanma ihtiyacı tutkulu mizaçlardaki gerginliğin boşanması, memleketin uğradığı büyük felâketler karşısında duyulan korku

¹⁵⁰ Son zamanlarında kaleme almış olduğu Actius başlıklı yazısında.

ve yardım ıgılığını göklere ulaştırmak keyfiyetlerinden ibarettir. Günahkârlık duygusu ve kurtuluş ihtiyacı, vicdan uyanmasının kaçınılmaz bir sonucu asla olmamıştır; hattâ çok ciddi bir dış kefarete için bile, hıristiyan anlamında bir pişmanlık mutlaka şart değildir. Renaissance devrinin iyice gelişmiş kudretli inisanları, hiçbir şeyden pişmanlık duymamayı¹⁵¹ prensip edindiklerini bize anlattıkları zaman, bundan ancak ahlâk bakımından kayıtsızlıkla karşılanabilen işleri, sırf akıl ve tedbir kusurlarını kastetmiş olabilirler. Fakat pişmanlığın böyle aşağımsanması, kendiliğinden, ahlâk alanına da yayılacaktır; çünkü bunun menşei, geneli kapsayan bir kaynaktan, yâni ferdi kuvvet duygusunda bulunmaktadır. Daha yüce bir öteki dünya ile sürekli münasebetler devam ettiren pasif ve mânevi hıristiyanlık, artık bu insanlara hükmetmemektedir. Sonra Macchiavelli daha da ileri gitmek cesaretini gösteriyor ve hıristiyanlığın devlete ve devlet hürriyetini savunmaya da yararlı olabileceği hükmüne varıyor¹⁵².

O halde, derin duygulu insanlarda her şeye rağmen yaşamaya devam eden kuvvetli din güdüsü, nasıl bir şekil almak zorunda idi? Bu, Theisına veya Deisma diye adlandırılmayan hoşlandığımız bir inanç şekli oluyordu. Deisma, duyguların yerine koymak üzere başka bir şey aramaksızın veya bulmaksızın,

¹⁵¹ Cardanus, de propria vita, cap. 13: non poenitere ullius rei quam voluntarie effecerim, etiam quae male cessisset (Sonu kötü de olsa isteyerek yaptığım bir şeyden pişman olmadığımı).

¹⁵² Discorsi, L. II, cap. 2.

Hıristiyanlık unsurlarını dinden sıyrıp atan düşünüş tarzına alem olsa gerektir. Theisma ise, ortaçağın tanınmamış olduğu derecede yüce bir varlığa müspet bir şekilde kendini vakfetmek anlamını ifade eder. Theisma, hıristiyanlığı büsbütün bir tarafa atmaz ve her zaman hıristiyanlığın günah, kurtuluş ve ölümsüzlük doktrinleriyle bağdaşabilir; fakat bunlar olmaksızın da varlığını muhafaza edebilmektedir.

Bu inanış tarzı, bazen çocukça bir saflık ve yarı pagan bir çehre ile ortaya çıkar. Tanrıyı, insan isteklerini yerine getiren her şeye kadir bir varlık olarak görür. Agnolo Pandolfini, düğünden sonra eşi ile nasıl evine kapandığını ve âile mihrabında Meryem Ananın tasviri önünde diz çöktüğünü bize anlatmaktadır. Lâkin, karısı ile beraber Meryem Anaya değil. Tanrıya yalvarıyorlar ve servetlerini hayırlısı ile ve doğru yolda kullanmayı, neşeli ve geçimli uzun bir müşterek hayat, birçok erkek evlât nasip etmesini Tanrıdan diliyorlar¹⁵³. “Kendim için zenginlik, dostluklar ve şeref, karım için de ismet, iffet ve iyi bir ev kadını olmasını diledim”. Üstelik, ifadelerine bir az fazlaca klâsik çağ çenşinisi verilirse, paganlık üslûbu ile Theisma kanaatlerini birbirinden ayırmak bazen çok güç olmaktadır¹⁵⁴.

¹⁵³ Del governo della famiglia, p. 114.

¹⁵⁴ Misâl olmak üzere M. Antonio Flaminio'nun *Coryciana*'sından şu kısa lirik şiiri veriyoruz (karş. sayfa 368):

Dii quibus tam Corycius venusta
Signa, tam dives posuit sacellum,
Ulla si vestros animos piorum

Gratia tangit,

Felâket zamanlarında da bu düşünüş tarzı bazen kesin bir gerçek halinde kendini göstermektedir. Ateşli bir hastalıktan yıllarca yatan Firenzuola'nın son zamanlarına ait olan ve Tanrıya hitap eden birkaç yazısı elimizdedir. Bunlarda Firenzuola belirli bir şekilde kendini imanlı bir hıristiyan olarak göstermekte, fakat buna rağmen tamamiyle Theistçe bir din anlayışına sahip bulunduğunu açığa vurmaktadır¹⁵⁵. Çekmekte olduğu ıztırapları, ne işlediği günahların cezası olarak, ne de öteki dünya için imtihan ve hazırlık olarak görüyor; bu, kudretli yaşama aşkını insan ile insanın ümitsizliği arasına koyan Tanrı ile kendisi arasında bir iştir. "Lânet okuyorum, fakat yalnız tabiata lânet okuyorum; çünkü büyüklüğün, doğrudan doğruya senin adını anmamı men ediyor... bana ölümü bahş et. ey Tanrı, sana yalvarıyorum, onu şimdi ver!"

Bunda ve buna benzer başka ifadelerde sistemli, şuurulu bir Theisma'nın açık bir ispatını aramak, şüphesiz ki boş yere olacaktır. İfade sahipleri, kısmen hâlâ hıristiyan olduklarına inanıyorlar ve bundan başka da, çeşitli sebeplerden dolayı, mevcut kilise doktrinlerine

---

Vos iocos risusque senis faceti
 Sospites servate diu; senectam
 Vos date et semper viridem et Falerno
 Usque madentem.
 At simul longo satiatus aevo
 Liquerit terras, dapibus Deorum
 Laetus intersit, potiore mutans
 Nectare Bacchum.

¹⁵⁵ Firenzuola, opere, vol. IV, p. 147, ve sonrası.

saygı gösteriyorlardı. Fakat Reform devrinde, fikirler vüzuha varmak zorunda bırakıldığı zaman, bu düşünüş tarzı da daha belirli bir şuura kavuşmuştur. Birçok İtalyan protestanları, Teslis aleytarı olarak ortaya çıktılar; hattâ Socinianisma* mezhebine mensup olanlar, mülteci sıfatıyla buldukları uzak memleketlerde bu anlamda bir kilise kurmak gibi dikkate değer bir teşebbüs bile yaptılar. Şimdiye kadar anlattıklarımızdan hiç olmazsa şu kadarı açıklanmış olsa gerektir ki humanist milliyetçiliğinden ayrı olarak bu alanda çalışan başka fikir ceryanları da vardı.

Theistik düşünüş tarzının belli başlı bir merkezi, Floransa'daki Eflâtuñ Akademesinde ve hususiyile bizzat Lorenzo Magnifico'nun kendisinde aranmalıdır. Nazarî eserleri ve hattâ mektupları, bu adamların asıl karakterleri hakkında ancak yarım yamalak bir fikir verebilmektedir. Lorenzo Magnifico'nun gençliğinden ölümüne kadar, kendini dogmatik bir hi-

* Socinianisma mezhebi: Laelinus Socinus (1525-1562) ile bunun yeğeni olan Faustus Socinus (1539-1604) tarafından ortaya atılmış olan öğretilenden çıkmıştır. Bunlar, Teslis (trinité) yerine vahdaniyeti (unitas) kabul etmektedirler. Bu yüzden kendilerine "vahdaniyetçiler" de denmektedir. Bunlara göre İsa'nın kendisi Tanrı değil, fakat Tanrının tecellisi ve mucizeler gösteren bir yaratıktır ve Tanrı tarafından kendi derecesine yükseltilmiştir. 1600 tarihine doğru bu mezhep en ziyade Lehistan'da yayılmış, fakat çok geçmeden ortadan kaldırılmıştır. Socianizma, yalnız Erdel memleketinde tutunabilmiş olup mensupları 700000 kişi kadardır. Humanizma'nın dogmalara karşı kullandığı tenkit zihniyetinin bir sonucu olarak meydana gelen bu mezhep, sonradan doğacak olan "aydınlanma" devrine zemin hazırlayan önemli unsurlardan biri olmuştur.

ristiyan olarak göstermiş bulunduğ¹⁵⁶, yine Pico'nun da Savonarola'nın nüfuzuna kapıldığı ve münzevi dervişlere mahsus bir zihniyete düştüğü birer gerçektir¹⁵⁷. Ancak, o okulun en yüksek fikir mahsulü diye vasıflandırabileceğimiz Lorenzo'nun ilâhilerinde¹⁵⁸ Theisma, hem de dünyayı büyük bir mana ve madde kozmosu olarak görmek istiyen bir Theisma, hiçbir sakınca gözetmeksizin dile gelmektedir. Ortaçağın insanları, dünyayı, papa ile imparatorun deccal (Antichrist) ortaya çıkacağı zamana kadar korumak zorunda buldukları bir sızlanma vâdisi olarak görürlerdi; Renaissance devrinin fatalistleri de, muazzam enerji devreleri ile körü körüne tevekkül veya batıl inanç devreleri arasında sallanıp dururlardı; burada, seçkin fikir adamları çevresinde¹⁵⁹ ise, gö-

¹⁵⁶ Nic. Valori, Vita di Lorenzo, birçok yerlerinde. — Oğlu Kardinal Giovanni'ye verdiği güzel öğütler için bak: Fabroni, Laurentius, Adnot. 178; ve Roscoe ekleri, Lorenzo'nun hayatı.

¹⁵⁷ Jo. Pici vita, auct. Jo. Franc. Pico. — Onun "Deprecatio ad Duem"u bak: Deliciae poetar. italor.

¹⁵⁸ Bunlar Canto'lardır: Orazione ("Magno Dio, per cui contante legge etc.": Roscoe, Leone X., ed. Bossi, VIII, p. 120); — İlahi ("Oda il sacro inno tutta la natura etc.": Fabroni, Laurentius, Adnot 9); L'altercazione (Poesie, di Lorenzo magn. I, p. 265; bu son külliyatta, burada adları geçen diğer şiirler de basılmıştır).

¹⁵⁹ Morgante'sinde Pulci'nin, eğer dini ciddiye aldığı bir yer varsa, bu, Canto XVI, kıta 6 dadır: Pagan bir dilber olan Antea'nın bu Deistik sözleri, Lorenzo'nun çevresinde hâkim bulunan düşünüşün belki de en elle tutulur ifadesidir; Cin Astarota'nın yukarda (sayfa 681 vd., 686) verdiğimiz sözleri de, bir dereceye kadar bunu tamamlayacak mahiyettedir.

rünen dünyanın Tanrı tarafından sevgiden yaratılmış olduğu, Tanrıda daha önce mevcut bulunan bir modelin kopyesi olduğu, Tanrının ebedî olarak bu dünyayı hareket ettirmek ve yaratmakta devam edeceği öğretisi yükseliyordu. Ferdin ruhu, evvelâ Tanrıyı kavramak sayesinde onu kendi dar sınırları içine sokabilir; fakat Tanrıyı sevmek sayesinde bu ruh, sonsuzluğa kadar yayılabilir; dünya üzerinde mutluluk, işte budur.

Burada ortaçağ mistisizmi'nin izleri, Eflâkun öğretileri ve karakteristik bir modern zihniyet ile temas gelmektedir. Dünyayı ve insanı tanımmanın en değerli bir meyvası belki de burada olgunlaşıyordu; sırf bu yüzden bile İtalyan Renaissance'ını çağımızın önderi diye adlandırmak lâzım gelir.

S O N

**Notlarda sık sık adları geçen bâzı
eserlerin tam başlıkları**

- Archivio storico italiano, appendice ile beraber: Firenze,
Vieusseuk.
- Muratori: *Scriptores rerum Italicorum*.
- Fabroni: *Magni Cosmi Medicei vita*.
- Aynı yazar: *Laurentii Med. magnifici vita*.
- Roscoe: *Vita di Lorenzo de Medici*.
- Poesie del magnifico Lorenzo de Medici, Londra 1801.
- Roscoe: *Vita e pontificato di Leone X*, trad. da Luigi
Bossi Milano 1816, s., 2 cilt, İngilizce aslında bulunmayan
birçok ilâvelerle beraber.
- Petrarca: *Lâtince bütün eserlerini bir araya toplayan edisiyun*,
Basileae 1581, fol.
- Poggii opera, Strassburg edisiyunu, 1513, fol.
- Philelphi orationes, ed. Venet. 1492, fol.
- M. Anton. Sabellici opera, ed. Venet. 1502, fol.
- Pii II. P. M. commentarii, ed. Romana 1584.
- Aeneae Silvii opera, ed. Basil. 1551, fol.
- Platina: *De vitis pontificum romanorum*, Coloniae Agrippinae,
1626.
- Anecdota literaria e mss. codd. eruta, yayınlayan Amaduzzi ve
Bianconi, Roma 1773-1783, 4 cilt.
- Corio: *Historia di Milano*, ed. Venet. 1554.
- Macchiavelli: *Opere minori*, Firenze, Lemonnier, 1852.
- Varchi: *Storia fiorentina*, Milano 1803, 5 cilt.

- Tommaso Gar: Relazioni della corte di Roma (Relazioni degli ambasciatori veneti, raccolte da Eug. Albèri, Firenze'nun ikinci serisinin üçüncü cildi).
- Boccaccio: Opere volgari, Firenze 1829, s., presso Ing. Moutier, 17 cilt.
- Filippo Villani: Le vite d'uomini illustri fiorentini, Firenze 1826.
- Agnolo Pandolfini: Trattato del governo della famiglia, Torino, Pomba, 1829.
- Trucchi, Poesie italiane inedite, Prato 1846, 4 cilt.
- Raccolta di Poesie satiriche, Milano 1808, 1 cilt.
- Firenzuola: Opere, Milano 1802.
- Castiglione: Il cortogiano, Venezia, 1549.
- Vespasiano fiorentino, Burada kullandığımız Mai, Spicilegium romanorum. cilt. X edisyonundan başka bir de Bartoli tarafından yapılmış yeni bir edisyonu vardır: Firenze 1859.
- Vasari: Le vite de' più eccellenti pittori, scultori e architetti, Firenze, Lemonnier. 1864 ten beri 13 cildi açılmıştır.

İNDEKS

A. Abano, Pietro d': 211, 395. Abammon: 719. Accademia della Crusca: 517. Acciaiuoli, Donato: 298, 687. Accolti, Benedetto: 313. Accorso, Accorsius, Franciscus: 206, 207. Adamo di Genova, fra: 161. Adriano da Carneto, Kardinal: 356. Aegidius: 712. Aemilius, Paulus: 574. Aeneas Sylvius: 34, 123, 301, 317, 342, 390, 412, 456, 477, 693, 726, 727. Aeneid: 430. Agamemnon: 358. Agnello, Pisa'lı Doc: 15. Agricola: 273. Agrippa von Nettesheim: 77. Ahenobarbus (ailesi): 257. Alberto, fra (Teolog): 211.	Alberino da Barbino (Condottiere): 31. Alberino, Giovanni ve Giacomo: 593, 594. Alberti, Leandro: 466. Alberti, Leon Battista: 197, 198, 199, 200, 201. Alberto di Padova, fra (Teolog): 211. Alberto da Sarazana, fra: 638. Albertus Magnus: 268. Albornoz, Kardinal: 146, 740. Alexandr II., Papa: 42, 58, 134. Alexandr IV, Segni, Papa, 104, 497. Alexandr VI, Borgia, Papa: 140, 148, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 169, 258, 259, 272, 357, 358, 367, 384, 398, 615. Alfieri, Vittorio: 460. Alfonso I. ve Alfonso II., bk. Este. Alfonso, Büyük, bk. Aragon.

- Alfonso, Ferrara Prensi: 434, 435.
- Alkibiades: 533.
- Alviano, Bartholomeo d': 385, 706.
- Ambroise, Georges d' Kardinal: 98.
- Ambrogio, fra, bk. Traversari.
- Ambrosius, aziz: 82.
- Amita (dağı): 49.
- Ammon: 734.
- Amorosa Visione (Boccaccio'nun eseri): 555.
- Andrea del Sarto: 576.
- Andrea Doria: 124.
- Andreas, aziz, Havari: 526.
- Anjou (Hanedanı): 8, 138, 153.
- Anastasius Bibliothecarius: 253, 451.
- Anguillara: 146.
- Antenor, Troia'lı, Padua şehrinin kurucusu, Priamus'un kardeşi: 208, 210.
- Angellus: 451.
- Angelica: 743.
- Apollo: 531.
- Aquitanus, Prosper: 335.
- Aragon Hanedanı: 21, 28, 49, 53, 61, 75, 128, 133, 492.
- Aragon, Alfonso d', Büyüyük, Napoli Kralı: 26, 28, 29, 49, 50, 56, 76, 138, 142, 301, 305, 307, 310, 359, 570, 571, 616, 630.
- Aragon, Alfonso, d' Calabria Dukası, Napoli tahtının varisi: 132, 627.
- Aragon, Eleonora d', bk. Eset.
- Aragon, Federigo d': 53, 362.
- Aragon, Ferrante d', Napoli Kralı: 37, 50, 51, 52, 53, 66, 130, 138, 139, 155, 157, 400, 615, 627, 630.
- Aragon, Giovanni d': 155.
- Aragon, Isabella d', bk., Sforza.
- Aragon, Lionora d' I, Ercole'nin zevcesi: 73, 563.
- Arcelli, Filippo, Piacenza'lı: 211.
- Aretino, Cario, bk. Marsuppini.
- Aretino, Carlo: 285, 289, 313, 332.
- Aretino, Lianardo, bk. Bruni.
- Aretino, Pietro: 211, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 505, 627, 728, 731.
- Argyropulos, Johannes: 273, 298.

- Ariosto, Lodovico: 62, 73, 76, 194, 262, 417, 437, 440, 445, 446, 447, 448, 466, 478, 488, 490, 535, 538, 741, 750.
- Aristo, Aristoteles: 107, 196, 264, 298, 302, 327, 339, 341, 420, 687.
- Aristophanes: 224, 225.
- Arlotto (Nüktedan): 221, 222.
- Armonio: 438.
- Arquato: 207.
- Arsillus, Franciscus: 368.
- Artevelde, Jacob von: 191.
- Artus: 441.
- Ascoli, Cecce d' (Francesco di Stabili): 708.
- Asolami: 525, 606.
- Asolo (Şatosu): 520.
- Atalanta: 45, 46.
- Atellano, Scipione: 603.
- Atina Okulu: 382.
- Attila: 210.
- Augustinus, aziz: 654.
- Augurelli, Aurelio: 749.
- Augustus, İmparator: 107, 574.
- Aurelius, Marcus: 458.
- Avicenna, İbn-i Sina: 275.
- Avignon: 146, 247, 251.
- B.
- Bacon, Roger: 392.
- Badia Kitaphı: 270.
- Baglioni, Perugia hükümdarları: 43, 44, 45, 46, 716 (Astorre, Atlante, Carlo, Barciglia, Gentile, Gianpaolo, Gismondo, Grifone, Guido, Malatesta, Marcantonio, Orazio, Ridolfo, Simonetto, Zenobia).
- Bagnacavallo: 31.
- Bagnolo: 206.
- Bambaja: 421.
- Bandello, Matteo: 62, 258, 516, 521, 522, 541, 602, 603, 636, 742.
- Baraballo da Gaeta: 223.
- Barbaro, Ermolao: 109, 346.
- Barbarossa, İmparator: 86.
- Barbo (Ailesi): 257. yine bk. Paul II., Papa.
- Barciglia: 45.
- Bardi (Banka müessesesi): 108.
- Barlacchia: 222.
- Barletta (çarpışması): 143.
- Basel Konsili: 143, 317.
- Bayezit II., Osmanlı Padişahı: 133, 134.
- Beatrice (Dante'nin sevgilisi): 107, 568.
- Beatrice di Tenda (Facino Cane'nin, bunun ölümünden sonra da

- Filippo Maria Visconti'nin zevcesi): 21, 31.
 Belisar, Bizans komutanı: 33.
 Bellincioni, Saray şairi: 565.
 Bellini, Giovanni: 358.
 Belluno, Andrea Mongajo: 275.
 Belvedere Apollo'su: 260.
 Bembo, Pietro: 62, 314, 316, 331, 332, 337, 345, 353, 516, 520, 525, 606.
 Bencina (bir güzel kadın): 657.
 Benedetto, Alessandro (Fizikçi ve astrolog): 706.
 Bentivoglio (Bologna hükümdarları): 40, 71 ve daha birçok yerlerde.
 Bentivoglio, Alessandro: 702 not 42,
 Bentivoglio, Annibale: 564, 573 not 48..
 Bentivoglio, Giovanni II.: 40, 71, 694, 748.
 Bentivoglio, Ermes: 747.
 Bentivoglio, Ippolita: 534 not 29.
 Bentivoglio, Lucrezia: 564.
 Beolco, Angelo: 438, bk. Ruzante.
 Bergamo: 93.
 Bernardino da Siena: 323.
 Berni, Francesco: 231 vd. 237, 440.
 Beroaldus, Philippus, büyük: 328, 706.
 Bessarion, Kardina: 103, 267, 632.
 Bianca Rangona (Meşhur bir kadın): 521.
 Bibbiena, (Dovizi Bernardo) Kardinal: 223, 437.
 Bina (Bir güzel kadın): 657.
 Biando, Flavio: bk. Blondus de Forli.
 Blance, Savoia Duşesi: 559.
 Blondus de Forli: 253, 313, 334, 335.
 Boccacio, Giovanni: 79, 207, 208, 212, 214, 256, 262, 264, 268, 272, 280, 284, 336, 351, 352, 407, 429, 441, 452, 469, 479, 519, 555, 557, 656, 679.
 Bojardo, Matteo Maria: 417, 440, 443, 478, 538.
 Boldrino (Condottiere): 35.
 Bologna, Antonio (tabip): 603.
 Bolsena (Gölü): 477.
 Bona, Düşes: 80.
 Bonatto, Guido (Münecim): 696, 703, 705, 706, 739, 745.

- Boniface VIII., Papa, Caetani: 278.
- Borgia Hanedanı: 158, 167, 168.
- Borgia, Cesare: 8, 48, 49, 60, 62, 65, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 357, 358, 539, 575, 616, 619.
- Borgia, Giovanni: 168.
- Borgia, Gioffredo: 95.
- Borgia, Lucrezia: 158, 164, 434, 674.
- Borgia, Roderigo: (Papa VI. Alexandr): 561, 562.
- Borgia, Yine bk. Papa III. Calixtus.
- Boscoli, Pietro Paolo: 84, 750, 751, 752.
- Bourbon. Connétable de (İmparator V. Karl'in komutanı): 178, 179.
- Braccio da Montane: 618.
- Bracciolini: bk. Poggio.
- Bramante, Donato: 60, 173.
- Brancaleone: 251.
- Brandolino, Tiberto: 618.
- Brantôme, Pierre de Bourdeille: 475.
- Brunellesco, Filippo (Mimar): 111, 556, 564.
- Bruni, Lionardo, Aretino: 111, 216, 267, 285, 313, 337, 437.
- Brunoro, Pietro (Condottiere): 56, 481 not 14.
- Brutus, M. Junius: 83, 84, 85, 751.
- Bucintoro (Venedik Docu'nun gemisi): 576, 577.
- Budeus: 273.
- Burchiello, Domenice di Giovanni: 438.
- Busolari, Jacopo, fra: 647.

C

- Cacciaguida: 488.
- Caecilia Metella: 253.
- Caesar, Julius: 85, 142, 211, 327, 332, 351, 495, 566, 571, 575, 585.
- Cafarello, Antonio: 593, 594.
- Calderon: 433, 558.
- Caldora, Jacopo: 706.
- Calixtus III., Borgia, Papa: 154.
- Callimaco Espertiente, (Filippo Buonacorsi da S. Gemignano): 341.
- Calvi, Fabio: 381.
- Calvin, Johann: 655.
- Cambrai İttifakı: 90, 97, 98, 128.
- Camillus: 574.
- Campagnani, Dinno: 106.
- Campana, Domenigo: 540.
- Campanus: 366.
- Capello, Paolo: Venedik Elçisi: 167.
- Capet Hanedanı: 129.

- Capistrano, Giovanni: 637, 639.
- Cappola, Francesco: 51.
- Capponi, Agostino: 84.
- Caracciolo, Tristano: 51, 334, 455, 691.
- Cardano, Girolamo: 458, 459.
- Carmelit Tarikatı: 161
- Carmina Burmana: 245.
- Carmagnola: 32.
- Carrara, Padua'da hükümdar hanedanı: 17, 21, 204.
- Carrus navalis (Karnaval): 567.
- Casa, Giovanni della: 227, 500, 507.
- Casanova, Chevalier de Seingalt: 590.
- Casini, Buruno: 325.
- Cassius, 83, 84, 208.
- Castel Nuovo, Castelnuovo: 37, 38.
- Castel del Uovo: 35.
- Castella, Lodovico: 73.
- Castiglione, Baldassare: 65, 226, 520, 524, 606.
- Castracane, Castruccio: 15 not 8, 116.
- Caterina di San Celso: 541.
- Catilina: 82, 83, 151.
- Cato: 383.
- Catullus: 361, 362, 364, 654.
- Cavalcanti, Giovanni: 452.
- Cecce (Francesco d'Angelo): 555.
- Cellini, Benvenuto: 457, 458, 728, 743.
- Cem Sultan (Osmanlı Şehzadesi): 134, 157, 497.
- Ceres Aeolus: 355.
- Certosa (Manastırı): 18.
- Cesena: 39.
- Chalcondylas, Demetrius: 273.
- Chalcondylas, Basilius: 273.
- Chalcondylas, Theophilos: 273.
- Charles VIII., Fransa Kralı: 38, 42, 97, 129, 131, 159, 168, 214, 559, 651.
- Chiavelli Hanedanı, Fabiano Tiranları: 80.
- Chrysoloras, Johannes: 273.
- Chrysoloras, Manuel: 273, 305.
- Cicero: 262, 266, 267, 315, 325, 330, 338, 342, 344, 345, 346, 347, 654, 683, 686, 756, 757.
- Ciriaco d'Ancona: 256.
- Claudianus: 246.
- Cleopatra: 260, 575, 657.
- Clemens VII., Medici, Papa: 177, 178, 179, 235, 364, 420, 732, 735.

- Cocle, Bartolommeo: 746, 747.
- Cola, de' Montani: 81.
- Cola Rienzi: 21, 248.
- Colocius, Angelus: 385.
- Colomba, Suor. Rieti'li: 41, 674.
- Colonna (Ailesi): 146, 159, 163, 178, 448.
- Colonna, Giovanni: 250.
- Colonna, Lavinia: 44.
- Colonna, Pompeo, Kardinal: 178.
- Colonna, Vittoria: 536, 606, 667.
- Colonna, Yine bk. Martin V., Papa.
- Columbus, Christoforo Colombo: 388, 389, 390.
- Columella: 383.
- Comer (gölü): 39.
- Comines, Phlippe de, (Fransız tarihçisi): 28, 53.
- Como: 59.
- Comunidad'lar Ayaklanması: 181.
- Contarini (ailesi): 92.
- Contarini Gaspare: 380, 381.
- Copernicus: 396.
- Coreggio, Veronica da: 608.
- Corio, Bernardino (Tarihçi): 315, 333, 454.
- Cornaro (Ailesi): 258.
- Cornaro, Luigi: 313, 438, 460, 463.
- Corneto, Adriano da, Kardinal: 173, 174.
- Cortigiano: 65, 524, 525, 526, 606.
- Corycius, Johann (Goritz): 385.
- Cotignola: 31, 34.
- Crassus, (hatip): 262.
- Crécy Meydan Muharebesi: 141.
- Croce (ailesi, Roma'da): 643.
- Cybò, Franceschetto: 155, 156, 157, 591. Yine bk. Innocent VIII, Papa.

D.

- Dante Alighieri: 15, 83, 106, 107, 118, 129, 187, 192, 195, 202, 204, 207, 219, 249, 251, 268, 278, 279, 280, 283, 343, 354, 365, 393, 394, 406, 425, 426, 430, 444, 446, 468, 476, 488, 489, 511, 514, 552, 568, 569, 664, 667, 683, 684, 685, 757.
- Dardanus, Kırıl: 210.
- Davud, Kırıl: 354.
- Decembrio, Piercandido: 53 not 39, 454.
- Delio: 603.
- Dettin, Clara (Muzaffer

- Friedrich'in zevcesi): 542.
- Diana: 553.
- Diogenes: 381.
- Dolce, Lodovico: 438.
- Dolcibene (Nüktedanlar Kıralları): 211.
- Domitian: 283.
- Donatello: 83
- Donatus: 451.
- Doria, Andrea: 124.
- Dürer, Albrecht: 418.
- E.
- Efes Tapınağı: 217.
- Eflatun; Plato: 102, 754, 755.
- Eflatun Akademisi: 524, 688, 719, 762.
- Egidio da Viterbo: 230.
- Einhart: 244.
- Emanuel, Partekiz Kıralları: 224.
- Epikür ('un tesiri): 683 vd.
- Erasmus von Rotterdam: 273, 346.
- Erato: 357.
- Este (Hanedanı, Ferrara hükümdarları),: 29, 66, 73, 183, 222, 435, 436, 448.
- Este, Alfonso I.: 66, 69, 142, 175.
- Este, Alfonso, Ferrante'nin oğlu ve Calabria Dukası: 52, 69, 75, 175, 321.
- Este, Borso: 27, 29, 69, 71, 73, 309, 317, 399, 565, 566, 567, 573.
- Este, Ercole I.: 66, 69, 71, 72, 76, 357, 434, 443, 563, 673.
- Este, Ercole II.: 378.
- Este, Ippolito, Kardinal: 66, 76.
- Este, Isabella, Francesco Gonzaga'nın zevcesi: 61, 62, 63, bk. Gonzaga.
- Este, Leonello: 29.
- Este, Lucrezia: 564; bk. Bentivoglio ve Borgia.
- Este, Niccolo: 67, 71, 292.
- Eitenne: 273.
- Eugane (dağları): 210.
- Eugenius IV., Condulmer, Papa: 146, 253, 289, 318.
- Eulenspiegel, Till: 221, 222.
- Eyek, Johann von: 411.
- Eyek, Hubert von: 411.
- Ezzelino da Romano: 8, 9, 669, 699.
- F.
- Fabriano: 85.
- Facino Cane: 20, 21, 31.
- Facius: 332, 335.
- Faenze: 34, 62.

- Farnese (Hanedanı): 364.
 Farnese, Pierluigi: 236, 619.
 Farnese, Yine bk. Paul III. Papa.
 Faust, Dr. Johann: 745.
 Faustina (Klâsikçağ güzeli): 657.
 Fazio, Bartolommeo: 213, 305, 313.
 Fedele, Cassandra: 536.
 Feltre, Vittorino da: 527, 687.
 Ferrante I. ve II. için bk. Aragon.
 Ferrerio, Kardinal: 168.
 Ficino, Marsilio: 711.
 Filelfo, Francesco: 272, 289, 298, 321, 326, 327.
 Filip, Makedonya Kralı: 217.
 Filippo da San Gemignano için bk. Callimachus.
 Finicella (Cadı kadın): 642, 725.
 Fiorentini, Vespasiano: 453.
 Fiorentino, Rosso (Resam): 616.
 Firenzuola, Agnolo: 470, 474, 475, 519, 633, 761.
 Firmicus Maternus: 712.
 Flaman Okulu (Musiki): 530.
 Flamino, Giovan Antonio: 173.
 Foglietta, Uberto: 332.
 Foix, Gaston de: 421.
 Folengo, Teofilo: 225, 370, 447, 636.
 Fondolo, Gabrino: 26.
 Forteguerra, Nicolò: 347.
 Foscari, Francesco (Venedik docu): 94.
 François I., Fransa Kralı: 60, 129, 134, 233, 236, 542.
 Friedrich II., Mukaddes Roma-Germen İmparatoru: 6, 7, 9, 26, 51, 99, 132, 335, 680, 699.
 Friedrich III., Mukaddes Roma-Germen İmparatoru: 317, 390.
 Froissart: 114.
 Frontinus: 253.
 Frundsberg: 178.
- G.
- Gabriele da Salò: 692.
 Gabrielli, Cleofe (Kadın şair): 573, 704.
 Galateo (Âdab-i Muâşeret kitabı): 507, 508.
 Galeotto (Mirandola Prensi): 441, 637.
 Gallerano, Cecilia: 521.
 Gattamelata, Nardi'li: 211.
 Gauricus, Lucas: 747.
 Gauricus, Pomponius: 748.
 Gaza, Basilius: 273.
 Gaza, Theophilos: 273.

- Gaza, Theodorus: 273.
 Georgios, (Yorgi), Trabzon'lu: 102, 273.
 Geraldus: 353.
 Ghibellin'ler (Siyasi parti): 9, 10, 77, 78, 159, 612, 704, 705, 739.
 Ghiberti, Lorenzo: 193, 663.
 Gibbon: 250, 335.
 Giovanni, Başpiskopos: 17.
 Giorgione: 420.
 Giotto: 480.
 Giovio, Paolo: 213, 215, 217, 230, 231, 232, 261, 329, 332, 334, 337, 342, 346, 348, 454, 585, 694, 746, 747.
 Giraldi, Lilio Gregorio: 48, 542.
 Giuliano, Nemours Dukası: 402.
 Gonella (Saray maskarası): 221, 222.
 Gonzaga Hanedanı (Mantua hükümdarları): 61, 209, 448.
 Gonzaga, Elisabetta, Düşes: 66, bk. Montefeltro.
 Gonzaga, Francesco: 61, 62, 401.
 Gonzaga, Giovan Francesco: 291, 292.
 Gonzaga, Giulia (Colonna): 251, 606.
 Gonzaga, İsabella: 434, 521, 539; bk. Este.
 Goritz, Johann: 368; bk. Coricius.
 Gottfried von Strassburg: 421.
 Granacci, Francesco (resam): 574.
 Graziani (Tarihçi): 40.
 Gregor VII, Papa: 187.
 Gregor XI, Papa: 31.
 Grimani, Dominico, Kardinal: 95.
 Guarino da Verona: 265, 292, 293, 321, 323, 479.
 Guelf'ler (Siyasi parti): 9, 77, 78, 118, 128, 130, 159, 612, 739.
 Guicciardini (Tarihçi): 116, 118, 338, 453, 624, 634, 635, 713.
 Guidobaldo, Urbino Dukası: 520.
 Guidone: 448.
 Guilielmus Apullus: 246.
 Guinigi, (Lucca Tiran ailesi): 125.
 Gyraldus: 377, 378.
 H.
 Haçlı seferleri ve İtalyanlar: 387.
 Hadrian VI. (Adriano), Papa: 177, 230, 231, 232.
 Hannibal: 143.

- Hawkwood, John (Condottiere): 31.
 Hecatomithi (Giraldi'nin eseri): 542.
 Heinrich IV., Mukaddes Roma-Germen İmparatoru: 221.
 Henri II., Fransa Kralı: 542.
 Henry VIII., İngiltere Kralı: 179.
 Herodes, İsrail Kralı: 629.
 Hieronymus: 212, 654.
 Hildesheim, Godehard von: 449.
 Hoenstaufen Hanedanı: 187, 247.
 Homeros: 264, 350, 445, 654.
 Horatius: 731.
 Hortensius: 262.
 Humbold, Alexander von: 407.
- İ
- İbn-i Firnas: 198, not 17.
 İbnü'r-Rüşd: 275.
 İki-Gül Harbi: 147.
 İlâhî Komedi: 555.
- I
- Imola: 155.
 Imperia (Roma'lı saray kadını): 540.
 Infessura, Stefano: 333.
 Innocent VIII., Papa: 38, 41, 134, 155, 156, 259, 579, 728.
 Isabeau, Fransa Kraliçesi: 537.
 Isabella, İngiltere Prensesi, İmparator II. Friedrich'in nişanlısı: 568.
 Isabella, Kastilya Kraliçesi: 537.
- J
- Jacobo, Volaterra'lı: 453.
 Jamblichus: 719.
 Jana, bir cin: 734.
 Januarius, Farrandus: 758.
 Jeanne d'Arc: 235.
 Jeronimo da Castello: 317.
 Johannes, Partegiz Kralı: 214.
 Johannes XXII., Papa: 108.
 Johannes XXIII.,*Papa: 25.
 Jovianus: 385, 386.
 Judas Iscarioth: 84.
 Judiht ve ölü Holofernes: 83.
 Julia, (Claudius'un kızı): 259.
 Julii (ailesi): 257.
 Julius II, della Rovere,

Papa: 65, 97, 170, 171,
172, 173, 236, 260, 303,
324, 364.

K

Kalenberg Rahibi: 211.
Kallistos, Andronikos:
273.
Karl, Büyük (Şarlman):
243, 739.
Karl IV., Mukaddes Ro-
ma-Germen İmparato-
ru: 24, 145, 205, 221,
284.
Karl V. (Şarlken), Mu-
kaddes Roma-Germen
İmparatoru: 28, 178,
179, 181, 182, 233, 238,
615.
Karl. Cesur (Charles):
22, 23, 138.
Karmel dağı: 355.
Konstantin Hıbenâmesi:
150.
Konstanz Konsili: 266.

L

Lacoon: 260.
Laertus, Diogenes: 687.
Laetus, Julius Pomponi-
us: 341, 348, 382, 383.
Lampugnani, Giovan An-
drea (Olgiati suikas-
dını tertib edenlerden
biri): 81, 82.

Lascaris (ailesi): 273.
Lascaris, Johannes: 267.
Laterano Konsili: 173.
Latini, Brunetto: 278.
442.
Lecce, Roberto da: 558,
639, 643, 644.
Lena (Bir güzel kadın):
657.
Lenzi, Bina ve Maria de':
657.
Leo X., Medici, Papa: 46,
65, 121, 135, 174, 175,
176, 180, 223, 260, 261,
273, 289, 303, 304, 305,
314, 328, 347, 356, 367,
368, 377, 381, 400, 524,
531, 575, 648, 694, 700,
711, 748, 749, 755.
Leo (Ortaçağ şairlerin-
den): 369.
Lessing: 679.
Libri: 392.
Lionardo da Vinci: 60, 75,
166, 201, 299, 564, 565.
Lionello: 292.
Lippi, Filippo: 207.
Liutprand von Cremona:
187.
Livius, Titus: 64, 208, 211,
332, 334, 338, 409.
Lodovico: 328.
Lomazzo, Giovanni Paolo:
531.
Lombardo, Marco: 686.
Longolius (Longueil-

- Christophe de): 345, 346.
Louis XI, Fransa Kırâlı: 23, 129, 130, 139, 147, 663.
Louis XI, Fransa Kırâlı: 27, 97, 129, 159, 572.
Lovato: 211.
Luca Pacioli: 299, 751.
Lucanus: 246.
Lucca: 123, 125.
Lucian: 197, 471, 754.
Lucrezia d'Alagna: 49.
Lucretia (Klâsikçağda bir güzel kadın): 657.
Lucretius: 267, 683.
Luther, Martin: 448, 634, 668, 735.
- M
- Machiavelli, Niccolò: 77, 78, 116, 120, 121, 122, 139, 143, 165, 216, 228, 322, 338, 359, 437, 453, 465, 516, 584, 585, 624, 759.
Macrobius: 697, 756.
Maia (Andes perisi): 353.
Malatesta Hanedanı (Rimini hükümdarları): 40, 48.
Malatesta, Carlo: 209.
Malatesta, Pandolfo: 39, 47, 447.
Malatesta, Roberto: 32, 37.
Malatesta, Sgismondo: 47, 133, 311, 619, 696.
Malvezzi, Achille: 632.
Manetti, Angelo: 275.
Manetti, Gianozzo: 270, 275, 285, 294, 295, 296, 306, 313, 326, 687.
Manfredi Hanedanı, Faenza hükümdarları: 40, 310 not 99.
Mantovano, Battista: 135, 353, 355, 377, 481, 665.
Manucci, Aldo (Venedik'de Basımevi): 102, 274, 627.
Marca, Jacopo della: 639.
Marcellus: 254.
Marcus, Kırâlı: 211.
Mangarethe, İngiltere Kırâlıçesi (Anjou Prensesi): 537.
Margutte (dev): 681.
Marignoli, Curzio: 222.
Martial: 365.
Mars: 553.
Martin V., Colonna, Papa: 146, 289.
Marzuppini, Carlo: 313.
Massimi: (ailesi): 257.
Masuccio (Korsan): 612.
Matarazzo (Tarihçi): 40, 44, 46, 400.
Maternus, Firmicus (Roma'lı müneccim): 701.
Matteo da Siena: 559.
Maximilian I., Mukaddes

- Roma-Germen İmparatoru: 27, 58, 142, 157, 184.
- Mazzoni, Guido: 559.
- Medici Hanedanı: 83, 111, 115, 121, 155, 175, 223, 297, 523.
- Medici, Alessandro: 30, 84, 85, 182, 217.
- Medici, Cosimo, (büyük): 222, 238, 266, 270, 272, 297, 298, 687, 701, 757.
- Medici, Cisimo I., Büyük-Duka: 493, 497, 505, 614.
- Medici, Giovanni: bk. Leo X, Papa.
- Medici, Giuliano (Papa X. Leo'nun kardeşi): 80, 84, 175, 648.
- Medici Giulio, Kardinal: 84, 135; bk. Papa VII. Clemens.
- Medici, Ippolito: 30, 402.
- Medici, Lorenzino: 84, 217.
- Medici, Lorenzo Magnifico: 38, 73, 80, 121, 130, 138, 155, 175, 194, 207, 225, 267, 297, 298, 299, 478, 482, 483, 522, 523, 524, 581, 648, 667, 711, 762, 763.
- Medici, Lorenzo (ufak) (Cosimo'nun kardeşi): 489, 490.
- Medici, Maddalena (Lorenzo Magnifico'nun kızı): 155.
- Medici, Pietro: 228.
- Mehmet II., Osmanlı Padişahı Fatih Sultan: 97, 132, 133.
- Memlük Sultanları: 90.
- Menander: 268, 269.
- Merlinus Coccajus: 225, 370.
- Michiel, Giovanni, Kardinal: 168.
- Michelangelo: 83, 85, 236, 667.
- Micheletto, Don (Cesare Borgia'nın celladı): 158.
- Mincius: 353.
- Mirandola: bk. Pico.
- Mocenigo, Venedik Docu: 101.
- Monica: 687.
- Montaperti Meydan Muharebesi: 141.
- Monselice: 211.
- Montefeltro Hanedanı, Urbino hükümdarları: 29, 61.
- Montefeltro, Elisabetta Gonzaga: 66.
- Montefeltro, Federigo: 29, 40, 63, 64, 142, 268, 271, 307, 308, 322, 444, 528.
- Montefeltro, Francesco Maria: 61, 65.
- Montefeltro, Guido (Ghi-

bellin partisinin büyük başkanı): 705.
 Montefeltro, Guidobaldo: 63, 65, 171.
 Montesecco: 81.
 Morella (Bir güzel kadın): 657.
 Muhammed, İslâm Peygamberi: 680.
 Musato veya Mussatus veya Musatus, Albertinus: 204, 211, 283.
 Musso, Castellan de: 39.
 Musuros, Marcos: 273.

N

Napoleon I., Fransızların İmparatoru: 570.
 Napoli Akademisi: 385.
 Nathan (Lessing'in eseri): 679.
 Navagero, Andrea: 362, 363.
 Negro, Girolamo: 177.
 Nepos, Cornelius: 212.
 Nettesheim, Agrippa von: 736.
 Niccoli, Niccolò: 266, 270, 294, 295, 489, 490, 687.
 Niccolò da Uzzano: 395.
 Nicolaus V., Parentucelli, Papa: 134, 150, 254, 264, 265, 269, 270, 275, 302, 308, 313, 326, 687.
 Nicosia: 91.
 Niebuhr: 250.

Nieto, Tommaso, fra: 671.
 Nola: 254.
 Norcia (sihir yatağı): 726, 727, 728.
 Norman Devleti, Normanlar: 6, 30, 49, 492.
 Novara, Georgio da: 692.

O

Oddi (ailesi, Perugia'da): 41.
 Olgiati, Girolamo (kendi adı ile anılan suikastı tertib edenlerden biri): 81
 Olivier de la Marche: 423.
 Orbetello: 37.
 Ordelaffi, Forli Tiranları: 689.
 Orlando: 448.
 Orsini (ailesi): 146, 168, 448.
 Orsini, Kardinal: 734.
 Orsini-Pitigliano, Niccolò: 706.
 Orieto: 179.
 Ossimo: 38.
 Ovidius: 208, 246, 307, 364, 654.

P

Pacioli, Luca: 395.
 Padeborn. Meinwerk von: 449.
 Padovano, Paolo: 211.

- Pagolo, Maestro (Floransa'lı müneccim): 701.
- Palegati, Don Niccolò: 64.
- Paleolog Hanedanı: 205.
- Palestrina: 530.
- Palingenius, Marcellus: 361, 733, 734.
- Pallas: 357, 358.
- Palmieri, Matteo: 285, 335.
- Pampinea: 519.
- Pandolfini, Angolo: 191, 543, 760.
- Pandolfini, Pierfilippo: 298.
- Panicale: 35
- Panormita, Antonio: 306, 455. bk. Beccadelli.
- Panvinio, Onufrio (Tarihçi): 168, 169.
- Paolo Veneto: 211.
- Parcelsus, Theophratus: 749.
- Parnassus (Raffael'ineseri): 531.
- Paul II., Barbo, Papa: 151, 257, 258, 313, 383, 524, 578, 593, 694, 696, 700, 740, 741.
- Paul III., Farnese, Papa: 46, 180, 182, 274, 368, 700.
- Paul IV., Carafa, Papa: 182, 274.
- Paul, Bağdat'lı (müneccim): 699.
- Pasolini: 34.
- Pasquino: 232.
- Pazzi, (Floransa'da aile): 79.
- Pazzi, Messer Andrea: 295.
- Pazzi, Giacomo: 717.
- Pazzi, Piero: 294, 295.
- Penna, Jeronimo della: 44, 45.
- Méronne: 139.
- Peretto, Niccolò : 265.
- Perries, Alice: 542.
- Peruzzi (Banka müessesesi): 108.
- Petrarca, Francesco: 12, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 219, 225, 250, 262, 264, 272, 283, 331, 342, 344, 345, 350, 352, 407, 408, 409, 410, 428, 429, 444, 479, 495, 552, 555, 575, 655, 664, 708, 748.
- Petrucchi, Antonello: 51
- Petrucchi, Pandolfo: 48.
- Perugiano, Pietro: 43.
- Philipp, Makedonya Kralı: 409.
- Philippe, Güzel: 450.
- Philostratus: 366.
- Piccinino, Giacomo: 36, 37, 38.
- Piccinino, Jacopo: 142, 143, 154.
- Piccino 787.

- Piccolomini (ailesi): 257.
 Piccolomini, Enea Sylvio:
   bk. Papa II. Pius.
 Pico (ailesi): 48.
 Pico, Giovan Francesco:
   48.
 Pico, Lodovico 721, 762.
 Pico della Mirandola: 48,
   176, 275, 276, 299, 484,
   651, 652, 711, 712.
 Pilatus, Pontius: 104.
 Pindar: 268
 Pinzon, Sebastiano (Cesa-
   re Borgia'nin zehircisi):
   158.
 Pitocco, Limorno: 225,
   447.
 Pitti, Buonaccorso: 456,
   590.
 Pitti, Jacopo: 116:
 Pius II., Piccolomini, Pa-
   pa: 29, 55, 57, 134, 151,
   254, 255, 257, 262, 302,
   313, 317, 318, 319, 336,
   366, 452, 453, 456, 560,
   562, 579, 616, 662, 691.
 Pius III. Papa: 170.
 Pizinga, Jacobus: 284.
 Platina: 313, 332, 334,
   384, 453, 740.
 Platon, Eflatun: 306.
 Plautus, Titus Maccius:
   329, 347, 348, 384, 433,
   434, 437.
 Plinius: 33, 300, 315.
 Plutarchus: 212, 219, 264,
   444, 451.
 Poggio, Bracciolini: 27,
   40, 216, 228, 229, 230,
   234, 252, 262, 266, 270,
   313, 332, 337, 343, 372,
   489, 495, 693, 718, 719.
 Polenta, Guido della: 365.
 Poliziano, Angelo: 75,
   214, 316, 446, 478, 483,
   523, 717.
 Polo, Marco: 388.
 Polybios: 265.
 Pompeios Magnus: 351.
 Pomponazza, Pietro: 755.
 Pomponino: 384.
 Pomponius Laetus Aka-
   demisi: 285.
 Pontano, Gioviano: 75,
   140, 192, 226, 373, 465,
   480, 613, 693, 696, 712,
   715, 724, 758.
 Porcari, Stefano: 150, 216.
 Porcellio, Gianantonio:
   142.
 Pordenone Akademisi:
   385.
 Porzio, Camillo: 52.
 Priamus: 210.
 Ptolemaios: 388.
 Ptolemaeus Philadelp-
   hus: 265.
 Pulci, Bernardo: 757.
 Pulci, Luca: 428.
 Pulci, Luigi: 225, 440, 442,
   443, 478, 482, 656, 680,
   681.
 Pythagoras Okulu: 381.

Q

Quintilian: 266, 325.

R

Rafael: 44, 45, 253, 260, 531, 537, 713.

Ragionamenti (Aretino'nun eseri): 542.

Ramusio, Hieronimo: 275.

Regiomontanus: 396.

Reuchlin: 275.

Rheims, Gerbert von: 392.

Rialto: 88, 89, 615.

Riario, Caterina: bk. Sforza.

Riario, Girolamo: 153, 154.

Riario, Pietro, Kardinal: 152, 153, 436.

Riario, Rafaello, Kardinal: 174.

Rieti, Suor Colomba de: 42.

Rinaldo: 448.

Robert, d'Anjou, Napoli Kralı: 284.

Roma Akademisi: 385.

Romagna: 34, 146, 154.

Romulus: 32.

Rossi, Pietro de: 211.

Rosso, Fiorentino: 616.

Rosso, Michele (meç ustası): 211.

Rota, Antonio: 534.

Rovere (ailesi): 183.

Rovere, Francesco Maria della: 171, 175.

Rovere, Giovanni della: 171. Yine bk. Sixtus IV ve Julius II., Papalar.

Rucellai (bahçesi): 524.

Ruffa, Palissena, Montalto Kontesi: 38.

Ruggiero: 448.

Ruspoli, Francesco: 222.

Ruzzante (Becolo, Angelo): 438.

S

Saballicus, Saballico, Marco Antonio: 88, 89, 90, 102, 332, 335, 337, 382, 569, 667.

Sacchetti, Franco: 219, 478, 494, 496, 626.

Sacco di Roma: 179.

Sadoletto, Jacopo, Kardinal: 180, 185, 314.

Salò, Gabrielle: 692.

Sallus: 83.

Salutati, Coluccio: 756.

Salviati, Maria (Cosimo Medici'nin annesi): 238.

San Angelo (şatosu): 171, 178, 179, 235.

San Francesco d'Assisi: 406.

Sanguinacci, Giovanni: 395.

- Sannazaro, Jacopo: 335, 367, 414, 479, 516, 667.
- Sanseverini (ailesi): 341, 354, 382.
- Sansovino, Andrea: 367.
- Sansovino, Francesco: 102, 369, 436.
- Santi, Giovanni: 444.
- Sanudo, Marin: 333.
- Saracil (cin): 734.
- Sarzana, Alberto da: 638.
- Sathiel (cin): 734, 735.
- Sauli, Kardinal: 174.
- Savelli: 146, 167.
- Savonarola, Girolamo: 115, 117, 129, 359, 623, 635, 639 - S. hakkında etraf - bilgi: 649-658; 733, 750, 751, 763.
- Savonarola, Michele (Topograf): 210, 465, 661.
- Scala, della (ailesi): 21.
- Scala, Can Grande della (Verona tiranı): 12.
- Scarampa, Camilia: 521.
- Schelling, Diebold: 143.
- Schifanoja (Sarayı): 573, 708.
- Scipio, P. Cornelius: 143, 327, 350, 495.
- Scipio'nun rûyası (Cicero'nun eseri): 756.
- Segni, Bernardino: 116.
- Senarega (Tarihçi): 27, 332.
- Seneca: 306, 687.
- Ser Cambio, Giovanni de' (Lucca'h tarihçi): 125.
- Sforza Hanedanı, Milano hükümdarları: 154, 319.
- Sforza, Alessandro: 40, 56.
- Sforza, Anna: 321, 435.
- Sforza, Ascanio: 59, 95, 155, 497.
- Sforza, Caterina (Girolamo Riario'nun zevcesi): 538.
- Sforza, Francesco: 34, 35, 36, 38, 40, 55, 60, 142, 143, 144, 309, 565, 570, 754.
- Sforza, Galaezzo Maria: 57, 80, 81, 130, 152, 217, 319, 327, 609.
- Sforza, Giovanni (Pesaro tiranı): 133.
- Sforza, Ippolita: 319, 521, 603.
- Sforza, Jacopo: 34, 35, 36.
- Sforza, Lodovico il Moro: 27, 57, 58, 59, 60, 65, 77, 80, 91, 95, 128, 133, 134, 309, 383, 647, 673.
- Sforza, Massimiliano (Moro'nun oğlu): 60, 61, 506.
- Shakespeare: 431, 432.
- Siena, Bernardino da: 638, 641, 642, 655.
- Sigismund, Mukaddes Roma-Germen İmparatoru: 26.

- Silius Italicus: 267, 350.
 Sismondi, J. C. L. Simon-
 de de: 86, 458.
 Sixtus IV., della Rovere,
 Papa: 32, 38, 128, 130,
 151, 152, 153, 155, 156,
 157, 258, 285, 324, 383,
 662, 688, 733.
 Sixtus V., Papa: 579.
 Socini, Bartolomeo: 288.
 Solinus: 251, 411, 444.
 Soranzo (ailesi): 92.
 Soral, Agnes: 542.
 Sperenger: 729.
 St. Louis: 450.
 Stampa, Gaspara: 667.
 Statius: 246, 362, 365.
 Strabo: 265.
 Strozzi, Ercola: 164.
 Strozzi, Filippo: 300.
 Strozzi, Palla: 300.
 Strozzi, Tito: 68, 418.
 Suetonius: 449, 451.
 Sueton (Düzmece): 212.
 Sulmona: 208, 307.
 Suppatius: 724.
 Süleyman Osmanlı Padi-
 şahı Kanunî sultan:
 134.
- T
- Tacitus: 309.
 Tasso, Bernardo: 62.
 Tasso, Torquato: 243,
 449, 479.
- Terence, Terenz: 329,
 347, 433, 437, 654.
 Theodorus, (İmparator
 II. Frierrich'in münec-
 cimi): 699.
 Thetis: 355
 Thomas, Aquino'lu aziz:
 9, 84, 206, 268.
 Tiberius: 167.
 Tiberto Antioco: 747,
 748.
 Tibullus: 364, 654.
 Tiburzio: 151.
 Timoleon: 85.
 Tiresias: 353.
 Tizian: 564.
 Torso: 260.
 Tortona: 77.
 Tortosa Kardinalı: 231.
 Toscanella, Paolo: 299,
 396.
 Totila: 739.
 Traversari, Ambrogio fra:
 687, 701.
 Troilo: 56.
 Trissino, Giangiorgio:
 728.
 Tristan: 441.
 Trithemius: 213.
 Trionfi (Petrarca'nın ese-
 ri): 555.
 Türk, Türkler: 128, 132,
 133, 134, 135, 402, 457,
 472, 475, 679.

U

Uberti, Fazio degli: 250,
411, 444, 464.
Urceus, Codrus: 689, 690.
Urslingen, Werner von:
618.

V

Valentinian I., Mukaddes
Roma-Geremni İmpa-
paratoru: 20.
Valeriano, Piero, 345 378,
691, 694
Valeriano, Urbano: fra:
380
Valerius Maximus: 212.
Valla, Lorenzo: 150, 228,
305, 313, 345.
Valle, della (Roma'da
aile): 643.
Valladolid: 389.
Valori, Bartolommeo:
298.
Valori, Niccolò: 453.
Varano, Camerino tiran-
ları: 44, 45.
Varchi, Benedetto (Ta-
rihçi): 29, 113, 116,
217, 338, 453, 716.
Vasari, Giorgio: 453, 518,
565.
Varro: 383.
Vaticano Venüsü: 260.
Vegio, Maffeo: 351, 687.

Vendetta (Kan gütme):
592, 593, 596.
Verano de Camerino: 39.
Verona, Niccolò da, Baş
papaz: 632.
Vespasiano Fiorentino:
213, 270, 297.
Vespucci, Amerigo: 215,
299.
Vettori, Francesco: 116,
338, 694.
Vidovero, Brescica Con-
dottiere'si: 39.
Villa Careggi: 396.
Villani, Filippo: 213, 325,
332, 452.
Villani, Giovanni (Flo-
ransa'lı tarihçi): 105,
108, 250, 399, 683, 710,
Villani, Matteo: 24, 108,
710.
Vinciguerra: 552.
Virgilius, Vergilius: 208,
209, 246, 251, 353, 354,
364, 430, 479, 483, 654,
719, 737, 738.
Visconti Hanedanı, Mila-
no Hükümdarları: 14,
17, 20, 24, 53, 81, 82,
188.
Visconti, Beatrice di Ten-
da: 21, 31.
Visconti, Bernabò: 17,
494, 721.
Visconti, Filippo Maria:
20, 21, 53, 54, 55, 100,
138 400, 454.

Visconti, Giangaleazzo:
18, 19, 31, 53, 585, 706.

Visconti, Giovan Maria:
20, 80.

Visconti, Giovanni Baş-
piskopos: 365.

Vitelli, Niccolò: 745.

Vitelli, Paolo (Conotti-
ere): 141, 142, 706.

Vitelli, Vitelloozzo: 149.

Vittiria Colonna: 521.

Vittorino da Feltre: 291,
292, 293, 527.

Voltaire: 227, 235.

Vurani Hanedanı (Came-
rino'da): 40.

W

Wenzel, Kırıl: 19.

William of Malmesbury:
249.

X

Xenophon: 50.

Y

Yüz Eski Hikâye: 9, 218.

Z

Zamoreis, Gabrius: 365.

Zampante, Gregorio: 72,
673.

Zanobi della Strada: 207,
284, 350.

Zenobia (Griffone Bagli-
one'nin zevcesi): 44.

Zeuxis: 471.

Zuccato, Vol: 438.

Dünya Edebiyatından Tercümeleler

ALMAN KLASİKLERİNDEN SON ÇIKAN
ÇIKAN BAZI ESERLER

		<u>Fiati</u>
Goethe	Şiir ve Hakikat I <i>Recat Bilgin</i>	210
Goethe	Şiir ve Hakikat II <i>Recat Bilgin</i>	270
Goethe	Şiir ve Hakikat III <i>Recat Bilgin</i>	400
Goethe	İtalya eyahatı I <i>S. B. Göknil</i>	230
Bismarck	Düşünceler ve Hatıralar I <i>Nijad Akipek</i>	470
Bismarck	Düşünceler ve Hatıralar II <i>Nijad Akipek</i>	380
Bismarck	Düşünceler ve Hatıralar III <i>Nijad Akipek</i>	240
L. Von Ranke	Reform Devrinde Alman Tarihi <i>Cemal Köprülü</i>	430
Thomas Mann	Venedik'te Ölüm <i>B. Necatigil</i>	130
Thomas Mann	Değişen Kafalar <i>Saadet İkesus Alp</i>	110
Hebbel	Agnes Bernauer <i>Vecahat Akyol</i>	120
Hebbel	Maria Magdalena <i>S. Batu</i>	70
Hermann Hess	Knulp <i>Zahide Gökberg</i>	110
G. Hauptmann	Güneş Batarken <i>Seniha Bedri Göknil</i>	140
G. Hauptmann	Elga <i>Suleyman Tamer</i>	170

Maarif Vekâleti Yayınevleriyle bütün
kitapçılarda satılmaktadır.